Digitaliseret af | Digitised by

DET KGL. BIBLIOTEK
Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):	Hjort, Peder.
Titel | Title:	Peder Hjorts danske Børneven : især for Borger- og Almue-Skoler.
Alternativ titel | Alternative title:	Den danske Børneven.
Udgavebetegnelse | Edition Statement:	8. omarbejdede Udgave /
Udgivet år og sted | Publication time and place:	Kjøbenhavn : Gyldendalske Boghandels Forlag, 1877
Fysiske størrelse | Physical extent:	[7], 326 s. :

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

PUBLIC DOMAIN

15. - 186. - 8°

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
130021592421

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

PEDER HJORTS

DANSKE BÖRNEVEN

ISÆR FOR

BORGER- OG ALMUE-SKOLER.

OTTENDE OMARBEJDEDE UDGAVE

VED

ANNA HJORT,
Forstanderinde for Almuelærerindeafdelingen i „N. Zahles Skoler".

GJENNEMSET AF PROFESSOR **J. HOLBECH**, SKOLEDIREKTØR.

ANDEN SELVSTÆNDIGE AFDELING,

med 3 Landkort og omtr. 60 Billeder.

KJØBENHAVN.
GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SÖN).
THIELES BOGTRYKKERI.
1877.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Forord til anden Afdelings ottende Udgave.

I Juli 1876 udtalte jeg det Haab, at »Börnevennens« anden Afdeling snart maatte følge, — og da Opfordringen til at tage fat paa det Arbejde kom til mig umiddelbart efter Udgivelsen af første Afdeling, er saaledes mit Haab hurtig gaaet i Opfyldelse.

Denne Afdeling udgjör et Hele for sig, og derfor gjentager jeg her i ottende Udgave, hvad jeg meddelte i niende Udgave af første Afdeling, at jeg — i Følge Ministeriets Raad — har støttet mig til Svend Grundtvigs »Haandordbog« af 1872 ved Ændringen af Retskrivningen, og at jeg ligeledes i denne Afdeling paa mangt et Sted har ændret Udtryk, som nu lød mindre rent dansk, end da Bogen første Gang udkom for over tredive Aar siden. Som i første Afdeling har jeg ogsaa her holdt paa Flertalsformen for Udsagnsordet i Nutid, men udeladt e'et i Datidens Flertal, f. Ex. i »vare« og »bleve«, da Forfatterne jo, mer eller mindre, alt længe have brudt Regelen for denne Form, f. Ex. i Ordene »pebe« og »krøbe«.

En langt væsentligere Ændring af denne Afdeling laa imidlertid over mine egne Kræfter, i det ethvert Afsnit trængte til Omarbejdelse eller Fortsættelse for i sit Indhold

at blive tidssvarende, og jeg har derfor en hjærtelig Tak at bringe de mange fremragende Mænd og Kvinder, som med varm Redebonhed have støttet mig i saa Henseende. Denne Imødekommenhed har været mig et Vidnesbyrd om, at den gamle Bog endnu havde Venner, og den Hjælp, der er ydet mig, vil sikkerlig virke med til at skaffe den nye Venner i dens nærværende Skikkelse.

Kjøbenhavn i Maj 1877.

Udg.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Indholdsliste

til

Bogens anden selvstændige Afdeling.

Side

Forord . . . . . III.

Tredje Del . . . . . 1—251.

I. Jordbeskrivelse (Geographi) . . . . . 1—35.
1. Evropa . . . . . 1.
2. Asien . . . . . 24.
3. Afrika . . . . . 28.
4. Avstralien . . . . . 30.
5. Amerika . . . . . 31.

II. Fortællinger af Verdenshistorien . . . . . 35—79.
I. Om Grækerne . . . . . 36.
II. Alexander den store . . . . . 39.
III. Romerne . . . . . 40.
IV. Octavianus Augustus . . . . . 42.
V. Kristendommen . . . . . 43.
VI. Karl den store . . . . . 44.
VII. Paven og Munkene . . . . . 46.
VIII. Korstogene . . . . . 47.
IX. Ridderne i Midalderen . . . . . 49.
X. Christopher Columbus . . . . . 51.
XI. Morten Luther . . . . . 54.
XII. Vilhelm af Oranien . . . . . 57.
XIII. Henrik den fjerde . . . . . 59.
XIV. Gustav Adolph . . . . . 61.
XV. Peter den store . . . . . 64.
XVI. Frederik den anden . . . . . 66.
XVII. Den franske Statsomvæltning (Revolution) . . . . . 67.
XVIII. Den nyeste Tid 71

Side

III. Fædrelandet . . . . . 79—228.
1. Kort Skildring af det danske Rige. . . . . 80—151.
A. Danmark . . . . . 80.
B. De nordlige Bilande . . . . . 124.
C. Kolonierne . . . . . 134.
D. Statens hele Ordning . . . . . 135.
2. Fortællinger af Danmarks Historie. . . . . 151—228.
1. Hedenskabets Tider . . . . . 151.
2. Kristendommen indføres, Landet samles . . . . . 168.
3. Store Søtog . . . . . 170.
4. Valdemarernes Tid og de sørgelige Aaringer efter Valdemar Sejrs Død og til 1340 . . . . . 172.
5. Eningen (Unionen) imellem de tre nordiske Riger 195.
6. Reformationstiden . . . . . 199.
7. Kong Christian den fjerde . . . . . 201.
8. Alle Danemænd lige under Loven . . . . . 207.
9. Rigets Kræfter samles langsomt . . . . . 211.
10. Den nyere Tid . . . . . 214.

IV. Om Lov og Ret og deres Hævdelse i Staten 228—247.
a. Familien. Det borgerlige Selskab . . . . . 228.
b. Bydende og lydende . . . . . 230.
c. Statsstyrelsen . . . . . 231.
d. Lov og Ret . . . . . 232.
e. Rettigheder . . . . . 235.
f. De oprindelige Rettigheder . . . . . 238.
g. De hævdede Rettigheder. . . . . 240.
h. Hvo kan nyde Rettigheder? . . . . . 244.
i. Rettighedernes Værn . . . . . 245.

V. Fædrelandske Sange . . . . . 247.

Fjerde Del . . . . . 251—324.
I. Helbredens Vedligeholdelse . . . . . 251—266.
1. Sundhed og Sygdom . . . . . 251.
2. Spise og Drikke . . . . . 252.
3. Frisk Luft og Renlighed . . . . . 257.
4. Almindelig Omhu og Omtanke . . . . . 261.
5. Hjælp i Sygdoms- og Ulykkestilfælde . . . . . 263.

II. Den menneskelige Sjæl . . . . . 266.

III. Den naturlige Eftertanke og den guddommelige Aabenbaring . . . . . 269—298.
1. . . . . 269.
A. Hvoraf kan jeg vide, at Gud er til? . . . . . 269.

Side

B. Hvoraf kan jeg vide, at jeg skal leve efter Døden? 272.
C. Hvoraf kan jeg vide, at jeg bör være god og retskaffen? . . . . . 274.
2. . . . . 277.
3. Den guddommelige Aabenbaring . . . . . 278—298.
A. . . . . 278.
B. . . . . 282.
C. . . . . 287.
D. . . . . 294.
4. . . . . 298.

IV. Hvad det er at tro . . . . . 298.

V. Troen paa vor Herre Jesus Kristus . . . . . 305.

VI. Den kristelige Kirke . . . . . 312.

VII. Den vise Kong Salomos Ordsprog . . . . . 322.

VIII. Biskop J. P. Mynster . . . . . 324.

IX. Farvel til de unge . . . . . 324.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Tredje Del.

1. Jordbeskrivelse [Geographi].

Forord. Tager man et smukt rundt Æble, saa har man ligesom et lille Billede af vor Jordklode. Det Sted, hvor Stilken har siddet, kunde lignes med Nordpolen, og der, hvor Blomsten har siddet, med Sydpolen. Fremdeles: Ligesom den skjönnere, rødere Farve ses langs ned ad tvende Sider, især dog paa den ene, saaledes ligge ogsaa Verdensdelene langs ned ad Jordens to Sider, især dog ad den ene, med Havene rundt omkring. Endelig: Skærer man Æblet over paa langs fra Stilken indtil Öjet, saa faar man to Halvkugler, og saaledes tænker man sig ogsaa hele Jordkloden delt i to lige store Halvkugler, af hvilke den ene kaldes den østlige, hvor Evropa, Asien og Afrika ligge, den anden den vestlige, hvor Amerika ligger. Der gives egentlig (207, 1ste Afd.) ikke flere Verdensdele end to, den østlige og den vestlige, Evropa er blot en Forpart af den østlige, Afrika kun en Sydpart af samme; og den saa kaldte femte Verdensdel, som er lutter Øer, ligger adspredt i begge Halvkugler, især dog i den østlige.

1. Evropa.

(1) Den Verdensdel, som vi bo i, kaldes Evropa. Den er mindre end Asien, Afrika og Amerika og ikke meget större end Avstralien, men har frembragt og næret en kraftfuld Menneskeslægt, der hersker næsten i alle de andre Verdensdele. En af Aarsagerne hertil er den, at Naturen ikke er saa rig i Evropa som i mange Lande i de andre Verdensdele, hvorfor Evropæerne nødes til at arbejde for at leve, og til at tage alvorlig fat for at leve vel; men ved *Arbejde* udvikles Kræfterne, baade Sjælens og Legemets. En anden Aar-

sag er Vejrlagets Mildhed i Sammenligning med andre Verdensdeles höjere Kulde og Varmegrad. Men Hovedaarsagen til den stadige Fremgang er den evropæiske Menneskeraces egen naturlige Dygtighed, Styrke og Böjelighed, der satte den i Stand til først at modtage den kristelige Religions Velgjerninger og siden igjen høste Frugterne heraf. Evropa ligger norden for Afrika, med Middelhavet imellem, det ligger vesten for Asien, som det er landfast med.

I Evropa ligge følgende Lande: 1) Danmark, 2) Norge, 3) Sverige, 4) England, 5) Tyskland, 6) Holland, 7) Belgien, 8) Frankrig, 9) Schweiz, 10) Østerrig, 11) Spanien, 12) Portugal, 13) Italien, 14) Tyrkiet, 15) Grækenland, 16) Rusland.

(2) Danmark, vort Fædreland, eller rettere **det danske Rige**, bestaar af det egentlige Danmark samt nogle fjærnere Lande. Det egentlige Danmark er 700 Kvadratmile stort og har en Folkemængde af henved to Millioner Mennesker. Danmark bestaar dels af en Halvø, imod Vesten, som er landfast med Tyskland, dels af en Samling af större og mindre Øer, mod Østen, imellem hvilke den alfare Søvej for alle Folkeslags Skibe fører til Østersøen, som er en dyb Bugt ind i Evropa, og de Lande, der omgive denne.

Danmark er et til Dels frodigt og yndigt Sletteland, paa hvilket Bakker og Dale, Marker og Enge afvexle med Bøgeskove og fiskerige Indsøer. Den ufrugtbareste Del af dette gode Land er den lange Hede, som løber igjennem den midterste Del af Halvøen Jylland. I vort Land mærkes kun lidet til de Plager, som jævnlig hærge andre Landes Fred og Velstand, saasom Jordskjælv eller frygtelige Hagelvejr, Pest eller glubende Dyr, ødelæggende Orkaner, o. a. m. Luften er mild, hverken for varm eller kold, hverken for tör eller fugtig, og Misvæxt er derfor sjælden. Kornet lykkes saa vel, at der i de fleste Aar er 3 Millioner Tønder tilovers til Udførsel. Dog kan langt mere endnu fortjenes derved, naar Landmænd og Kjøbmænd bedre lære at kjende eget Gavn og vinde al den Indsigt, der hører til deres Dont. Korn, Heste og Kvæg, tillige med de Frembringelser, som Kvæget yder, især Smör, ere vort Fædrelands Rigdomme. Dog dyrkes ogsaa med Held Rodvæxter (især Kartofler), Olieplanter (især Raps), Foderurter, Ærter, Grønsager og Træfrugt. Landet fattes til Dels stort Bygningstømmer, men har Brænde til Fornødenhed og Tørv i stor Overflod. Sildefiskeriet er ikke ringe; ogsaa andre Fisk, som Torsk og Lax m. fl., fanges.

Danmark er omgivet paa tre Kanter af Have, nemlig vester paa af Vesterhavet, eller Nordsøen, nord paa af Kattegat og Skagerrak, og øster paa af Kattegattet og Østersøen; det ligger derfor meget godt for Handelen; men det har ingen sejlbare Floder, fordi de enkelte Landsdele ikke have den dertil fornødne Störrelse.

NB. Men vi ville nu først se paa Jordens andre Lande, saa skulle vi siden udførlig gjennemgaa vort eget Lands Jordbeskrivelse.

(3) Norden for Danmark, med Skagerrak imellem, ligger **Norge**, et langt mod Norden udstrakt, men folkefattigt Rige. Norge er nemlig over 8 Gange större end den danske Stat, men har ikke flere Indbyggere. Det har Konge til fælles med Sverige, ligesom det tilforn, i mer end 400 Aar, havde Konge til fælles med Danmark. Norge er fuldt af höje og vilde Bjærge, paa hvilke man ser Sne og Isbræer, endogsaa midt om Sommeren; ja, det hele er egentlig en eneste meget stor Fjældmasse. Det nordligste Norge er langt og smalt, og kaldes det nordenfjældske, fordi det ligger norden for Fjældryggen Dovre; det øvrige er bredere og deles af Fjældryggen Langfjældene i det vestenfjældske og søndenfjældske. Den höjeste Tinde paa Dovre er Snehætten, 7400 Fod höj, men den höjeste i hele Landet er Galdhøpiggen, som naar til 8200 Fod. Imellem disse Fjælde findes vidt udstrakte og græsrige Dale, som vandes af stride Strömme, eller Elve, der flyde ned fra Bjærgene, hvor de opstaa af den smeltede Sne, og oppe paa Fjældene findes ofte store Flader, som undertiden ligeledes have god Græsvæxt. Landet er derfor mere skikket til Kvægavl end til Kornavl; Sommeren er desuden for kort og undertiden for kold til, at Kornet altid kan lykkes, endogsaa i de frugtbare Dale. Men selv Kvægavlen har sine Vanskeligheder, da man i flere Egne ikke sjælden maa nöjes med at bruge Mos og Tang, Bark og Kviste, Ben og andet dyrisk Affald til Foder, saa at en Ko, som i sin bedste Tid daglig giver henved en halv Snes Potter Mælk, gjælder for meget god. — Langs med Kysterne ligger der en uballig Mængde Øer, og under Havfladen findes Fjælde, eller Klipper, de saa kaldte Skjær, der ere saa farlige for de søfarende.

De lavere Bjærge ere overvoxede med store Skove af Naale- og Birketræer; i disse Skove lever en stor Mængde Vildt og i Bjærgenes Indre findes Metaller, især Jærn og Kobber. De store Søer, de dybe Fjorde, Elvene og Nordhavet, hvis Bølger skylle langs den hele vestlige Kyst, ere fiskerige Vande. Flere Fjorde løbe over 20 Mile ind i

Landet. Mange Elve danne Vandfald, eller Fosser, f. Ex. Sarpen, Hønefossen, Rjukan Fos, Fiskum Fos, o. fl. Trælasthandelen, Fiskerierne, især af Sild, Stokfisk og Lax, Kvægavlen, Bjærgværksdriften og endelig Jagt ere Normændenes ypperste Næringsveje. Et af de vigtigste Jærnværker er Næs, det störste Kobberværk Røraas; Kongsberg er et Sølvværk. Norge ejer over 7000 Skibe, större og mindre.

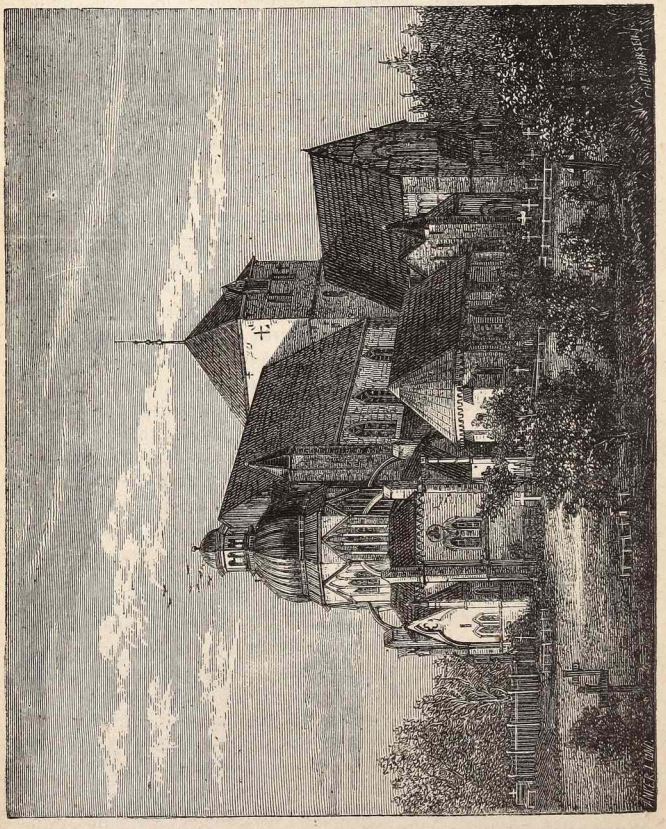

Domkirken i Trondhjem.

Rigets Hovedstad er Christiania, bygget af den danske Konge Christian den fjerde, og Bergen paa Vestkysten er den

næstvigtigste Handelsstad. Nord oppe ligger den gamle By Trondhjem, med en berömt Domkirke; paa Sydspidsen ligger Christianssand, skraas over for Jyllands Nordspids, hvor Skibene ty ind i Stormvejr. De norske bruge samme Skriftsprog som de danske, og de dannedes Talesprog er ogsaa, paa faa Afvigelser nær, det samme som vort Sprog.

(4) Østen for Danmark og Norge ligger **Sverige**. Det er skilt fra Danmark ved Kattegat og Øresund, men landfast med Norge og forenet med dette Rige under samme Konge. Begge Riger tilsammen kaldes den skandinaviske Halvø. Sverige er over 11 Gange större end den danske Stat, men det har kun dobbelt saa mange Indbyggere. Hele det nordlige Sverige har norsk Natur, dog ikke de höje Fjælde eller dybe Dale, og flere Floder fra de norske Grænsebjærge løbe mod Øst igjennem Landet til Østersøen; men de svenske Søer, f. Ex. Venern, ere större end de norske. Det sydlige Sverige derimod, f. Ex. Skaane, er et langt mindre bjærgigt Land, der ligner Danmark meget og er vel skikket til Kornavl. Skaane hørte ogsaa indtil for et Par hundrede Aar siden til Danmark. Hele Norges og Sveriges nordligste Del ere Laplandene, hvor Rensdyret (227, 1ste Afd.) især har hjemme.

Næringsvejene ere omtrent de samme som i Norge; kun ere Agerbrug og Industri vigtigere, men Fiskeriet langt mindre. Det svenske Jærn regnes for det bedste, og her støbes mange Kanoner og Kugler. I Sverige gjöres udmærket Lærred, som endogsaa udføres. Landets Hovedstad hedder Stokholm, hvor Rigernes Konge bor. Gøteborg er en vigtig Handelsstad ved Kattegat; Trolhætta er et Vandfald ikke langt fra denne By. Malmø hedder Søstaden lige over for Kjøbenhavn. Noget nordlig ligger Upsala med en mærkelig Domkirke, og i Nærheden deraf Dannemora, Sveriges

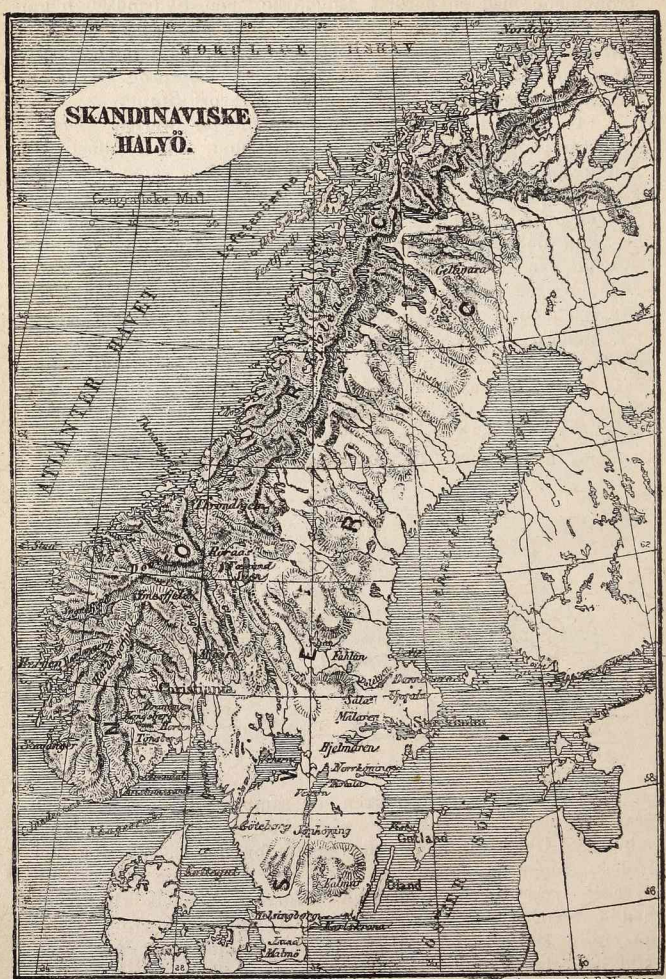
SKANDINAVISKE HALVÖ.
Geografiske Mil
NORDISH HAV
Nordkap
Gillmara
ATLANTER HAVET
Trondhjem
Christiania
Fahlun
Mälaren
Hjelmaren
Norrköping
Göteborg
Gotland
Öland
Malmö
Lund
Kristiansand
Stavanger
Bergen
Hardangerfjord
Christiansund
Hitra
Hamarsund
Tyne
Sundsvall
Gefle
Upsala
Dalälven
Ångermanälven
Ume
Lule
Torne
Kalmar
Karlskrona
Ystad
Skagerrak
Kattegat
Sund
Belt
Stor
Lim
Mem. af M. Petrisen.
teg. & rad. af F. Nielsen

bedste Jærnværk. (Alene i Aaret 1840 udførtes fra Stokholm 912000 og fra Gøteborg 585600 Centn. Jærn.) Midt i Sydsverige ligger Hovedfæstningen Carlsborg. Det svenske Folk er, ligesom det norske, nær i Slægt med os danske, og en svensk og en dansk kunne godt forstaa hinanden, naar hver taler sit Sprog; alle tre nordiske Riger have ogsaa en Gang været forenede under samme Konge. Det maa derfor være baade Pligt og Lyst for hver Nordbo at gjöre sit til at nære Fred og Sammenhold imellem disse Nordens trende Broderriger (Sml. 147, 1ste Afd.)

(5) Vesten for Danmark, med Nordsøen eller Vesterhavet imellem, ligger den store Ø, som kaldes Kongeriget **Storbritanien** (eller **England** og **Skotland**), og vesten for den igjen ligger en anden Ø, Kongeriget **Irland**. Disse Lande, som styres af samme Konge, ere kun en 8 Gange större end den danske Stat, men de have 16 Gange saa mange Indbyggere. Regner man nu hertil de vidtstrakte Besiddelser og de rige Bilande i alle andre Verdensdele, hvorhen aarlig mange Tusender udvandre fra Moderlandet, saa er dette en af de största, rigeste og folkerigeste Stater i Verden.

Jordsmonnet er omtrent som i Danmark, nemlig frugtbart Agerland, Hedemark (især i Skotland) og Tørvemose (især i Irland), hvortil komme flere Bjærgegne mod Nord og Vest. Af Skov er der kun lidt. Men Jorden er i England ved Indbyggernes Eftertanke, ved deres mangfoldige Kundskaber i Landbovæsenet og ved deres ufortrødne Vindskibelighed bedre nyttet end hos os. Ved Siden af den stærke Avl af Korn, især af Hvede og Havre, ejer England en större Mængde af ypperlige Heste og stort og smaat Kvæg. En stor Hjælp i denne Henseende er det, at Kvæget i alle de sydligere Egne kan gaa ude næsten hele Vinteren. — Desuden dyrkes der alle Væxter og Træer, som kunne trives under en nordlig Himmel. Dog trænger Landet altid til Kornindførsel.

Bjærgene ere rige paa uædle Metaller, især Jærn, Kobber, Bly og Tin; ypperligt Salt haves; men det vigtigste Mineral er den uudtömmelige Mængde af Stenkul, som ikke blot raader Bod paa Mangelen af Brænde, men ogsaa bruges til Dampmaskinerne, hvilke i det britiske Rige nu bruges alle Vegne. Mange Kul føres desuden til fremmede Lande, f. Ex. fra Newcastle; Stenkulsudførselen her fra til Udlandet fylder mere end 8000 Skibe. Fiskerierne ere ogsaa meget indbringende. Ligesom Franskmændene og Hollænderne udsende de engelske aarlig mange Skibe baade langt bort og

omkring ved Kysterne paa Fiskeri. Hull sender en Del Skibe paa Hvalfiskefangst, Yarmouth sender mange paa Sildefangst, o. s. v.

(*) Fabrikker, Manufacturer, Skibsfart og Handel ere bragte overmaade vidt paa disse Øer. Selv de dagligste Ting, f. Ex. Ølbrygning, Plöjning, Kornhandel, Vask o. lign., ere bragte til en Fuldkommenhed, som kan vise andre Lande, hvor vidt man med Vindskibelighed og Kundskaber kan bringe det. Britaniens store Handelsskibe, over 26000 i Tallet, ses paa alle Verdensdeles Have, ladede med alle Slags indbringende Varer. Iblandt de mangfoldige Ting, som Briterne forstaa at gjöre med stor Kunst, og som de med Fordel sælge til andre Folkefærd, hele Verden rundt, maa især mærkes de ypperligste Bomulds-, Uld- og Læder-Varer, de fortrinligste Jærn- og Staal , Sølv- og Guld-, samt Messing-Sager, Stentöj, Porcellain og Glasvarer, Snedkerarbejder, samt alle Sorter nyttige Redskaber. Med en rosværdig Flid have Englænderne udtænkt og bygget alle Haande Maskiner til disse Tings Frembringelse i deres Fabrikker, hvorved megen Tid og mange Menneskers Arbejde spares til anden nyttig Gjerning. Sejlbare Floder, 500 Mil kostbare Kanaler (et Sted sejler man f. Ex. en hel Time under et Kridtbjærg, et andet Sted under en By, som hedder Islington, et tredje, ved Liverpool, i en muret Rende, 38 Fod oppe i Vejret) og 3300 Mil Jærnvej (den fra London til Greenwich — læs: Grien-nitsj — gaar over Husene som en Bro over Vand, og man ser Tagene under neden som Bølger i Havet) gjennemskære Landet i alle Retninger og sætte alle vigtige Steder i Forbindelse med Havet. Til dets Handels Varetægt holder England en meget stor Flaade paa næsten 400 större og mindre Krigsskibe, af hvilke aarlig udsendes en Del paa Vagt i de fjærnere Have. Hjemme ligge de fordelte i Havnene ved Portsmouth, Plymouth eller Devonport, Sheerness, o. fl. St.

For 80 Aar siden levede kun $7^1/_2$ Million Mennesker i selve England; men saa blev efterhaanden alt Fællesskab udskiftet, Dyrkning af nærende Foderurter indført, alt Kvæget igjen derved forædlet, og Handel og Fabrikvæsen særdeles udvidet ved Kanalerne og mangfoldige Opfindelser, f. Ex. af Dampmaskiner. Saaledes kom det sig, at nu 3 Gange saa mange Mennesker leve der. — Men dette store Liv har ogsaa sin Skyggeside. Det maa saaledes meget dadles, at man gjör Brug af saa mange Smaabörn i Fabrikkerne, og af letsindig Egennytte forsömmer deres Undervisning; ja, hvad der endnu er værre, at Statsstyrelsen saa lidet bryder sig derom, hvorfor

der ingen Landsbyskoler findes i Landet uden dem, som ere blevne oprettede af en Del menneskekjærlige Selskaber. Der-

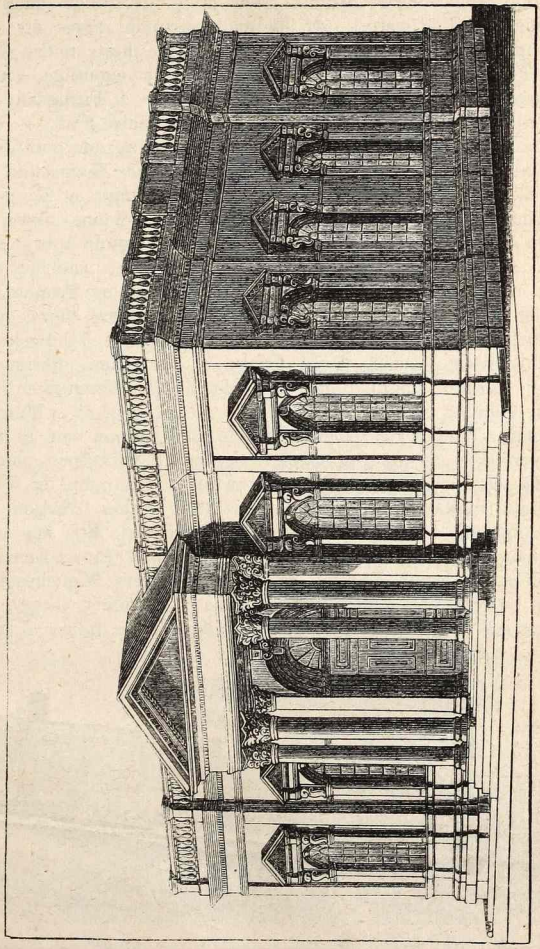

Kornbørsen i Glasgow.

for gives der i England flere daarlige og fordærvede Mennesker end i andre Lande, thi saare mange voxe op uden at

lære noget. I den store Fabrikstad Manchester indgaas aarlig Ægteskab af flere hundrede Mennesker, som ikke engang kunne skrive deres Navn. Men hvor ulykkelige maa disse uvidende ikke være! Af lignende Grunde gives der ogsaa mange flere fattige i England end i de fleste andre Lande, og Fattigskatten er uhyre höj; blot i det egentlige England svares aarlig over 200 Millioner Kroner i Fattigskat. — I Skotland staar derimod alt dette paa en bedre Fod. — Irland staar i alle Henseender meget tilbage; dog gjöres der godt Lærred.

Den störste Stad i Evropa er Englands Hovedstad London, som tæller flere Indbyggere end mangt et Kongerige; thi man regner $3^1/_2$ Million Indbyggere i denne uhyre Stad. Den er saa stor, at ligesom der i andre Lande kjører Poster med Breve og rejsende fra en By til anden, saaledes kjører der mange Poster inde i selve London fra en Byende til en anden. Men der findes da ogsaa langt flere slette og fordærvede, saa vel som langt flere ulykkelige Mennesker der end i nogen anden By i Evropa. Man har udregnet, at hver Morgen vaagner der omtrent 30000 Mennesker i London uden at vide, hvad de skulle faa at leve af. Menneskekjærlige Medborgere søge at raade Bod herpaa ved at indgaa Foreninger og oprette Skoler og milde Stiftelser, men det onde er for mægtigt til at overvindes. London er Verdens störste Handelsstad og ejer over 3000 Skibe. Rigets anden Handelsstad er Liverpool, som ejer næsten lige saa mange Skibe, og som aarlig udfører for over trettenhundrede Millioner Kroner Varer; tæt ved den ligger Manchester med sine uhyre store Bomuldsspinderier. Imellem begge Byer gaar en berömt Jærnvej, paa hvilken man kjører 7 danske

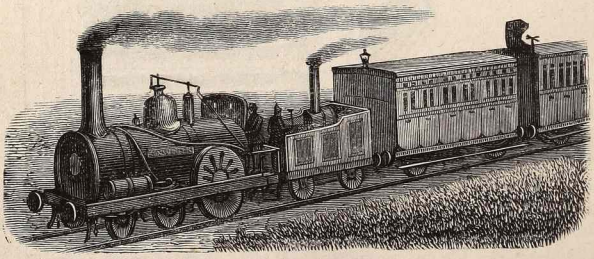

(Den første Vogn er Dampmaskinen [Locomotivet], som trækker det hele; paa den anden [Kulvognen] staar Føreren og hans Folk; den tredje er en tredelt Vogn til reisende.)

Mil paa en Time i Dampvogne. Man kjører ved Havnen ned i Jorden, saa noget over en Fjerdingvej under Liverpool og derpaa snart paa Sletteland, snart paa höje Dæmninger over Moser, snart igjennem Banker med Broer over Hovedet. Birmingham og Sheffield ere Hovedsædet for Metalfabrikkerne, Leeds for Uldfabrikkerne, hele Landskabet Stafford for Stentöjets Forarbejdelse. — Dublin er Irlands, Edingburg Skotlands Hovedstad; her ligger den store Fabrik- og Handelsstad Glasgow.

Tæt norden for Storbritanien ligger Ørken- og Shetlandsøerne, der fordum hørte til Danmark. Indbyggerne tale endnu til Dels det ældre nordiske Sprog; den sidste Øsamling hedder i dette Sprog Hjaltland.

I Modsætning til de engelske Øer kaldes alle de andre Lande i Evropa Fastlandet.

(6) Syden for Danmark og Østersøen ligger **Tyskland**, et stort Land i Evropas Midte, som udmærker sig ved sine Indbyggeres Sindrighed, Stræbsomhed og Tarvelighed. Men det er ikke, som i fordums Tid, ét Rige; det er delt i mange större og mindre Stater, der dog nu danne et mægtigt Forbund under Preussens Ledelse. Tyskland er 14 Gange större end det danske Rige. Kongen af Preussen hersker over omtrent to Tredjedele af dette Land. Desuden ligger der Kongeriget Sachsen i Norden, og Würtemberg og Bayern i Syden, foruden mange Hertugdömmer og mindre Stater.

Det nordlige Tyskland ligner Danmark, især Halvøen, men Skovene ere for det meste Fyrreskove, naar Westphalen undtages; det mellemste og det sydlige er for en stor Del Bjærgland. Den nordligste Bjærgegn i Tyskland er det metalrige Harz, hvis höjeste Top er Brocken, eller Bloksbjærg, 3500 Fod höj. Derfor strömme de store Floder (paa én nær) fra Syd op imod Nord, nemlig Rhinen, Weseren og Elben, som falde ud i Nordsøen, og Oderen, som falder i Østersøen. Tyskland ligger paa Overgangen fra det nordlige til det sydlige Evropa; det har derfor det nordlige Evropas Væxter og tillige nogle af det sydlige Evropas, f. Ex. Vin og adskillige ædlere Frugter. Den tyske Vin har den Dyd, at den vinder i Kraft, saa gammel den bliver, medens mange andre blot kunne gjemmes i visse Aar. Mangfoldige Steder brygges ypperligt Øl. Bjærgene indeholde alle Haande Metaller, ogsaa Sølv, og der findes mange mineralske, til Dels varme Kilder, hvis Vand bruges for Helbredens Skyld. Paa Salt og Salpeter er Landet særdeles rigt. Af vilde Dyr findes omtrent de samme, som hos os, kun i större Mængde,

især i Bjærgegnene. Faareavlen er udmærket i Sachsen; Svineavlen i Westphalen yder de efterspurgte røgede Skinker; Gæs i stor Mængde holdes i Pommern og Mecklenburg, lige over for Danmark, og røgede Gaasebryster og Fjer ere der ikke uvigtige Handelsgjenstande; Hestene i Mecklenburg ere udmærkede. Alle Raaæmner vide Tyskerne med Flid og Kunst at tilvirke til nyttige og fornöjelige Ting, f. Ex. til Vaaben, Isenkramvarer, Lærred, Klæde, Porcellain, Legetöj, o. fl. T., og de ere godt paa Veje til at kappes deri med Briterne. Husflid og Nöjsomhed ere derhos i flere Egne Menigmands bedste Lyst. Her har Bjærgværkskunsten hjemme, og andre Folkeslag have først lært den af Tyskerne. I Tyskland skrives de fleste Bøger, og der er Bogtrykkerkunsten ogsaa opfunden.

Handelen lettes ved de fem store Floder, af hvilke Rhinen paa Vestkanten er den mærkeligste; Egnene paa begge Sider af denne Hovedflod høre til de skjönneste og rigeste paa Naturfrembringelser og Industri og derfor tillige til de folkerigeste og gladeste i Evropa. Overhovedet findes der mer end 500 Floder, blandt hvilke mer end 60 sejlbare. Lange Jærnveje paa alle Leder lette Rejsen utrolig; fra Hamburg kjøres f. Ex. til Berlin i 9 Timer. Blomstrende Handelsstæder ere f. Ex. det rige, driftige Hamburg ved Nordsøen, hvor Elben løber ud, og Lybeck ved Østersøen, begge tæt sønden for Holsten; Bremen ved Weserens Udløb i Nordsøen; Rostock lige over for Laaland. Blandt disse ejer Hamburg langt over 400, Lybeck 50, Bremen henimod 300 Skibe. Leipzig, hvor der holdes aarlig 3 Messer eller Markeder, til hvilke Folk komme rejsende fra fjærne Lande, endogsaa fra Asien og Amerika, saa vel som Braunschweig, Nürnberg, Frankfurt am Main, o. mg. fl. ere nærsomme, velhavende Handelsstæder inde i Landet. En alvorlig, grundig Virksomhed hersker alle Vegne.

(7) Den Preussiske Stat strækker sig over store Lande i det nordlige Tyskland og det egentlige Preussen, som er det flade sandede Kystland langs med Østersøen, hen imod Rusland. Berlin er Hovedstaden; den har mangfoldige Fabrikker og stærk Handel. Vigtige Søstæder ved Østersøen ere Stralsund, Stettin, Danzig, Elbing, Konigsberg, med Forhavnen Pillau, og Memel, fra hvilke udføres især Korn og Trælast, af fortrinlig Godhed. Inde i Landet ligge de vigtige Handelsstæder: Køln ved Rhinen, Magdeburg ved Elben, Breslau ved Oder, o. fl. I Landsdelen Schlesien, hvis Hör er saa blød, tilvirkes ypperligt Lærred, der aldrig bræk-

ker; Lærredet fra Westphalen er ogsaa udmærket. Bjærgværkerne i Schlesien og alle Metalgjenstande fra Rhinegnene ere af störste Vigtighed; ogsaa mange andre Fabrikker, f. Ex. Væverierne i Elberfeldt og Barmen, o. m. a. ere i Gang, især i Rhinprovinsen. Preusserne ere et flittigt og oplyst Folk, hvis Universiteter henhøre til de mest fremragende Skoler for alle Videnskaber, og Preussen er et mægtigt Rige, som fra et lidet Udspring stadig er voxet i Vælde under kloge og krigslystne Kongers Styrelse.

(8) Østen for Sydengland, men vesten for Nordtyskland ligger, nordligst oppe, **Holland** eller **Nederlandene**. Det fører dette sidste Navn, fordi det er et lavt, til Dels sumpigt, ganske fladt Land, næsten uden Stene, hvoraf adskilligt för var Havbund, og derfor nu værnes ved kostbare Diger imod Havets Indbrud. Dette faar dog undertiden Overmagt; saaledes opstod Havbugten Biesbosch i Aaret 1421 ved et Indbrud, der ødelagde 72 Landsbyer og bragte over 100000 Mennesker af Dage. Landet ligner til Dels den danske Halvø, thi der findes baade Marskegne og Hedestrækninger; men Jorden nyttes bedre end den danske, thi Hollænderne ere i höj Grad driftige. Moser ere udtörrede, især ved at grave Kanaler, og ere blevne til frodige Græsgange; Hedeegne ere blevne til Kornmarker; Tørven, Lerjorden, kort sagt alt have de hittet paa at bruge paa allerbedste Maade. Saaledes ere f. Ex. de hollandske Mursten, eller Klinker ganske fortrinlige, ligeledes Stenkrukkerne, o. m. a. Og denne Flid har lönnet sig; thi endskjönt Landet ikke er saa stort som Danmark, underholder det dog dobbelt saa mange Indbyggere, og har langt mere Velstand.

Landet er gjennemskaaret af utallige Kanaler, som her til Dels bruges som Landeveje, og hvis Vogne ere de saa kaldte Trækköjter, Fartöjer, som trækkes af en Hest, der gaar oppe paa Land langs med Kanalen. Paa Siden af Kanalerne ere Alléer, Marker, Byer og Lyststeder, hvilket gjör Farten ret hyggelig. Men om Sommertide kan Uddunstningen af Vandet være meget slem. Hermed hænger ogsaa den meget store Brist paa drikkeligt Vand sammen og den utrolige Grad af Fugtighed, som gjör, at alt maa skures og blankes indtil Overdrivelse, for nogenlunde at kunne staa sig. Nærmest paa Kanalernes Sider ere Dæmninger eller Diger til at hindre Oversvömmelse, og disses Vedligeholdelse er en Landesag. I Ulykkestilfælde er enhver Hollænder pligtig til at møde; hvert Hus, hver Husstand har sin Post ved Diget at indfinde sig paa, naar der gives et vist Tegn med Klok-

Det smukke gothiske Raadhus i Brüssel.

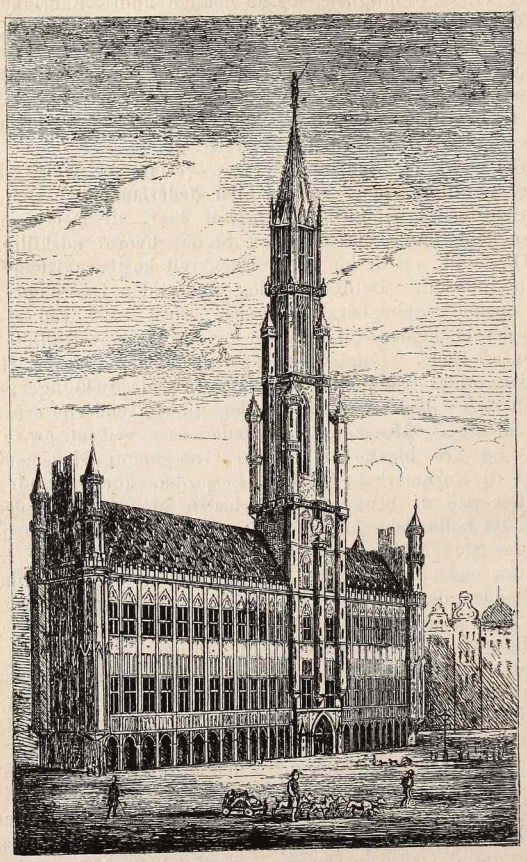

kerne, og i hver By, selv de mindste, er der et vist Oplag af Materialier, især Stene og tykke Dækkener, og visse Folk, hvis Kald det er at have stadigt Opsyn med Digerne og at bøde paa den öjeblikkelige Skade. — Hollænderne forstaa sig

ypperlig paa Kvægavlen og have Overflødighed af fortrinligt Smör og Oste at sælge; ligeledes paa Haveurters og Blomsters Dyrkning; alene ved Blomsterhandelen tjenes store Summer. Ligeledes ere flere Manufacturer vigtige, Lærredsblegerierne, Papirtilvirkningen, Tegl- og Geneverbrænderi o. a. Hollænderne drive udbredt Fiskeri og Handel og have mange Besiddelser i andre Verdensdele, især i Asien, som indbringe meget ved Naturfrembringelserne derfra, saaledes Java ved sin Kaffe. Kun Skove har man lidet af, og alt Tømmer maa indføres saa vel som meget Korn.

Store Søstæder ere Amsterdam, der ligesom de fleste Byer der i Landet er bygget paa Pæle, som ere nedrammede i Dyndet, og Rotterdam. Fra Amsterdam nord paa gaar den störste Kanal, 120 Fod bred, 22 Fod dyb og 12 Mile lang, hvori selv Linjeskibe kunne sejle. Haag er Kongens Sæde. De hollandske Bønder sende, ligesom de danske, norske og svenske, udvalgte til Rigsdagen.

(9) Sønden for Holland og vesten for Mellemtyskland ligger Kongeriget **Belgien**, som er et lille, men meget folkerigt og særdeles vel dyrket Land; ja, der findes knap noget bedre dyrket. Det er dels bjærgigt, dels fladt og rigt paa Metaller og Stenkul. Folket er muntert og vindskibeligt; Byerne skjönne og velbyggede; Landsbyerne pyntelige, store og velhavende; hele den vestlige Del af Landet som en Have. I Belgien ere mange tusende Dampmaskiner i Gang ved Frembringelsen af alle Slags Varer. Brüssel er Hovedstaden; Antwerpen den vigtigste Søstad.

(10) Sønden for Belgien og vesten for Sydtyskland ligger det herlige Land **Frankrig**, som er næsten 14 Gange större end det danske Rige. Mod Nord grænser det til Kanalen, eller Strædet mellem England og Frankrig, og til Belgien, mod Vest, til Atlanterhavet, mod Syd til Spanien og Middelhavet. Det er et frugtbart Land, som føder 36 Millioner Mennesker. Hovedstaden Paris er den störste Stad i Evropa næst London, med mange store Slotte og offentlige Bygninger; men i Paris hersker ogsaa ligesom sædvanlig i store Byer mange Laster, og mange Tusender af disse Indbyggere ere fattige. Vigtige Floder gaa igjennem Landet og lette Handelen; ogsaa mange mindre Floder ere sejlbare, og desuden ere flere hundrede Kanaler blevne gravede med store Udgifter, saa at Varer og Gods kunne føres igjennem det halve Land uden at komme paa Axelen. Ogsaa her ere Kanaler med Möje førte hen over Floder og Veje, og mange store Jærnveje lagte.

Floden Loire deler Landet i det nordlige og sydlige; sønden for den ville Sydfrugterne trives, og den gode Vin bliver almindelig. Vigtige Søstæder ere Rouen, Havre de Grace ved Kanalen, Nantes og Bordeaux nær ved Atlanterhavet, samt Marseille ved Middelhavet. Lyon er en meget stor Fabrikstad inde i Landet. Frankrigs Frembringelser ere meget stærkt søgte af fremmede, f. Ex. Vin (Frankrig er Jordens vigtigste Vinland) og mangfoldige kunstige Arbejder, saasom Silkevarer, Ure, Klæde, Sæbe, Lervarer, Papir, utallige Slags Pynt og Luxusvarer. Af Hvidbeder gjöres Sukker i mange hundrede Fabrikker i det nordlige. Derfor drive de franske meget udbredt Handel. Ogsaa tjene de meget ved Fiskeri, især i det store Verdenshav, hvortil et Par hundrede Skibe aarlig udrustes. Men af Heste og Kvæg har Landet ikke tilstrækkelig Mængde, og de kjøbe tit Heste hos os. Ligeledes er der Mangel paa Skove. Af vilde Dyr findes ikke mange. Franskmændene ere et livligt Folk, som have bragt deres Sprog, deres Moder og Skikke vidt omkring i Verden; men den katholske Tro hindrer dog Folkets Oplysning, og man har regnet ud, at en Tredjedel af Befolkningen hverken kan læse eller skrive. Frankrig har i den sidste Tid udviklet en sjælden Arbejdskraft, der gjærne vilde tage Luven fra Tyskland, ja, selv fra England.

(11) De himmelhöje Alper gjøre i Evropas Midte den rette Grænse imellem Syden og Norden. Til de höjeste Bjærgtoppe i denne Kjæde hører Montblanc, det höjeste Bjærg i Evropa (14800 Fod), Finsteraarhorn, Jungfrau, Schreckhorn, Monte Rosa, Cervin, Grand Pelvoux, Iseran, Ortler, St. Bernhard, o. fl. Alle disse Bjærge ere over 12000 Fod; St. Gotthard er næsten 10000. Med megen Kunst og stor Möje er der anlagt Veje over denne Bjærgstrækning ned til Italien, ja, endog flere Jærnveje. Den skjönneste af disse Veje grundedes af den franske Kejser Napoleon, da han herskede over alle disse Lande; den gaar over Bjærget Simplon, over 10000 Fod höjt. Mere end 200 Broer over Afgrundene findes paa den, og oftere gaar den igjennem Klipper; men för maatte de rejsende somme Steder tage Vognene fra hinanden og lade dem bære over Bjærget. Paa Toppen af flere af disse Bjærge bo Munke i deres Klostre, som ere forpligtede til gjæstfrit at modtage og pleje de rejsende; og paa Store St. Bernhard have de endogsaa en ypperlig Slags Hunde, som kunne oplede vildfarende eller forulykkede Vandrere; en Klokke bære de om Halsen og desuden en lille Flaske med en Styrkedrik til den, de finde.

Mod Vest i disse Alper, østen for Frankrig, ligger det, skjönne Helvetien, eller **Schweiz**, som bestaar af mange smaa, men med hinanden forbundne Republiker. Her ere Bjærgenes øverste Flader og Fordybninger klædte med evigt Sne- og Islag, de saa kaldte Glätschere, hvorunder igjen nogle af Evropas störste Floder, f. Ex. Rhinen i Tyskland og Rhonen i Frankrig, udspringe som smaa Bække. Utallige prægtige Vandfald dannes af slige Bjærgströmme. Fra disse Bjærge nedstyrte stundum Snemasser (Laviner) og Klippestykker, som kunne fuldstændig skjule hele Gaarde og Landsbyer (380, 1ste Afd.), og ved deres Rand findes frygtelige Afgrunde, hvor den forvovne Skytte ofte finder sin Grav; men ved deres Fod ligge henrivende Dale og smilende fiskerige Indsøer. En anden farlig Naturfremtoning er Jordskred. Den 2den Sept. 1806 skred saaledes en Jordmasse, Kl. 5 om Aftenen, ned fra Ruffibjærget; den var 1000 Fod bred og 100 Fod tyk, skjulte fire Landsbyer med over 400 Mennesker og udfyldte en Del af en Sø. Paa de ypperlige Græsgange, höjt oppe i Alperne, græsser det udmærkede Schweizerkvæg, af hvis Mælk saare velsmagende Oste laves. Man regner over 900000 Stykker af dette Kvæg. Men Schweizerne ere ikke blot Hyrder og Skytter paa disse Bjærge, de ere ogsaa flittige og tarvelige Borgere i Byerne, hvorfor flere Slags Fabrikker blomstre der. i Genf og Neufchatel gjöres f. Ex. mange tusende Ure hvert Aar. Schweiz har ikke meget Korn, mere Tømmer, megen Frugt, men ingen Bjærgværker. I afsides Egne spises næsten intet Brød; kun Ost og Mælkemad. De fleste Schweizere ere Tyskere, nogle ere Franskmænd, nogle Italienere.

(12) Mod Øst i hele Alpekjæden, og til Dels uden for den, ligger det mægtige Kejserdømme **Østerrig**, som tilsammen er 16 Gange större end vor Stat, men har 18 Gange saa mange Indbyggere. Det bestaar egentlig af 2 Stater: Østerrig og Ungarn, der have samme Fyrste. 1. I de østerrigske Lande med Bøhmen maa fremhæves den rige Hovedstad Wien, den vigtige Handelsstad Triest ved Middelhavet, Prag i Bøhmen, og i Donaudalen Byen Linz, omgiven med 32 femten Alen höje Taarnfæstninger, da Hovedindgangen til hele Landet er i denne Dal. Disse bjærgfulde Lande ere rige paa Metaller, Salt, Skove, Vin og alle Slags Korn og Frugter. Selv Englænderne kjøbe Jærn fra Steyermarks Gruber. Af Fabrikker haves ogsaa mange forskjellige Slags, og der udføres Klæde, Snedkerarbejde, Staal- og Jærnvarer, Lærred, Skotöj, Glasvarer o. fl. T., fuldkommen saa gode som engelske og franske Varer. Østerrigerne ere et muntert,

godmodigt Folkefærd. Den vestlige Landsdel er Tyrol, midt inde i Alperne og i mange Dele ganske lig med Schweiz. — Galizien er et godt Korn- og Skovland, men maadelig dyrket, da Bonden er dorsk. Her gives Saltbjærgværker, i hvilke mange Mennesker arbejde. Ved Mineralets Udhugning er der opstaaet store Rum, i hvilke man har indrettet Forsamlingssale, Forraadskamre, Stalde for de smaa Heste, som bruges der nede, og som aldrig se Dagens Lys, et Kapel til Gudstjeneste, o. a, m. Naar Fakler oplyse disse underjordiske Haller, tindre Væggene i herligt Farvespil og prægtig Glans. En Trappe paa 1000 Trin fører der ned; men desuden har man flere lange Aabninger, eller Schachter, til at hejse Mennesker og alle Slags Ting op og ned i. Byen der ved hedder Wieliczka. — 2. Kongeriget Ungarn, sønden for Galizien, et af Evropas rigeste Lande. Det behøver intet af andre Landes Frembringelser, da det har Korn, Kvæg, Vin, Tobak og flere Slags Metaller (endogsaa lidt Guld) i Overflødighed. Men Udviklingen er alligevel endnu ringe, da Bondens Tilstand er saa undertrykt omtrent som i Danmark for et Par hundrede Aar siden; først i 1844 fik uadelige Lov til at kjøbe Herregaarde. Det er de mange Tyskere, som bo i Landet, der drive Bjærgværkerne og Haandteringerne. Hovedstaden er Pesth.

Østerrig driver meget levende Landhandel i alle Retninger, ogsaa med Tyrkiet. Floden Donau, en 400 Mile lang, løber igjennem Østerrig og Ungarn og vil tjene end mere til Handelens Fremme, naar Farten paa Floden bliver bedre indrettet.

(13) Frankrigs sydlige Landgrænse er Pyrenæerne, en 50 Mile lang Bjærgstrækning, fuld af mørke Skove. Sønden for Pyrenæerne ligger en firkantet Halvø, som indeholder Kongeriget **Spanien** og, vesten for dette igjen, Kongeriget **Portugal**. Over begge Riger har den gode Gud udbredt mange Velsignelser, men Indbyggerne gjöre ikke Brug af disse herlige Gaver med en taknemmelig Flid; den katholske Religion, som er opfyldt med Overtro, og mange daarlige Fyrster have fordærvet disse ædle Folkeslag, og de leve for en stor Del i Armod og Vankundighed. Myndighederne have ingen synderlig Magt, ikke faa Byer vrimle af Tiggere, og mange Steder gjöre Røverbander Egnene usikre. Næsten folketomme Landsbyer findes i somme Landsdele i Snesevis. Dog synes Indbyggerne i den allerseneste Tid at føle deres Fornedrelse og at ville hæve sig igjen; men herfor er Spa-

niernes stolte og indesluttede Væsen og Portugisernes stygge Hang til at døse hen slemme Hindringer.

Landets vigtigste Frembringelser ere Vin, Olie og Sydfrugter (d. e. Citroner, Appelsiner, Pomeranser, Kastanjer, Figener, Mandler, törrede Druer eller Rosiner, o. fl. a.). I Andalusien, eller Sydspanien, trives endog Bomuld og Sukkerrøret. Hertil kommer i Spanien en Rigdom af Mineralier (Stenkul, Jærn, Kviksølv o. a.), der langtfra bruges saaledes, som den burde; nogen Avl af Ris og Silke, endelig Heste, samt Faar med den ypperligste Uld, som Spanierne sælge til Englænderne, i Steden for at tilvirke den selv, hvorpaa de i dyre Domme atter kjøbe det Klæde, som disse væve deraf. (Derfor have driftige Landmænd i vort Fædreland skaffet sig spanske Væddere til deres Faareavls Forædling.)

Madrid, midt i Landet, er Spaniens Hovedstad. Vigtige spanske Søstæder ere Cadix ved Atlanterhavet, Mallaga, Alicante og Barcellona, tillige Landets vindskibeligste By, ved Middelhavet. I Portugal er Lissabon, med en dejlig Beliggenhed en hel Mil langs hen med Floden Tajo, Hovedstaden; Oporto er den vigtigste Søstad. Lissabon faar sit Vand ved en ypperlig Vandledning, $1^1/_2$ Mil lang, som leder Vandet snart under, snart over Jorden, i det den hviler paa höje Buer, naar den gaar over Dale, af hvilke Buer en er 230 Fod höj. I St. Ybes tilvirkes Søsalt i flade Grave, hvor Solheden bortdamper Vandet.

Denne hele Halvø er 15 Gange större end vort Land, men den har kun 10 Gange saa mange Indbyggere. Thi Arbejdsomhed udgjör hele Landes ligesom enkelte Menneskers Rigdom og Lykke; men denne Halvøs Beboere ere for störste Delen lade og ligegyldige, og af Portugal ligge hele to Tredjedele udyrkede, skjönt Jordbunden er frugtbar, og selv Hederne fulde af mange Slags Urter og Buske, skjönt Vejrlaget er mildt, saa at man ikke engang trænger til Stuevarme om Vinteren, og Vinduer med Glasruder kun bruges af de velhavende, og skjönt der ikke indtræffer Tørke der, som i Spanien. Saaledes kan man da ikke undre sig over, at ikke alene mange Tyve, men endogsaa Røvere leve i de store Byer og plyndre og myrde, naar de kunne se deres Snit. De faa Fabrikker i Landet drives især af Udlændinge.

(14) Sønden for Alperne ligger **Italien**, Evropas skjönneste og mest tiltalende Land; det er omtr. 8 Gange större end den danske Stat, men har 14 Gange saa mange Indbyggere. Det er en lang Halvø ud i Middelhavet, under en varm Sol

og med en frodig Jordbund, der frembringer alle de samme Raaæmner som den spanske Halvø og det i stor Overflødighed. Men her findes ogsaa meget giftigt Kryb, som Skorpioner og Taranteler, foruden andre, der især plage den fremmede rejsende slemt; mange lave Egne ere usunde, ja, endogsaa livsfarlige, formedelst store Mosers og stillestaaende Vandes Uddunstninger. Til Husdyrene høre her ligesom i Spanien Geder, der malkes, og Æsler, som bruges til at bære og ride paa. Her findes det smukke hvide Marmor, hvoraf Billedhuggerne frembringe Billedstøtter. Landet er ogsaa fuldt af andre Kunstværker fra ældre og nyere Tider, f. Ex. dejlige Malerier, pragtfulde Bygninger, o. mg. a. Desforuden laves Silketöj, Straahatte, musikalske Instrumenter, o. m., og Landet har den störste Silkeavl i Evropa. Mange mærkværdige Ting finder man tillige i Gruset af Byer, som ildsprudende Bjærge, Jordskjælv eller Fjendehaand have ødelagt. — I Midten løbe Appenninerne, en Bjærgkjæde fra Nord til Syd, og i det sydlige staa Vulkanerne Vesuv (paa det faste Land) og Ætna (paa den Ø, som hedder Sicilien). Dette sidste Bjærg er over 10000 Fod höjt, og ved Foden har det et Omfang af omtrent 20 Mile. Her nede hersker der en utrolig Frugtbarhed. Stiger man nu op ad Bjærget, saa træffer man, efter to Miles Vandring imellem Frugt- og Vinhaver samt Hvedemarker, paa Ege- og Bøgeskov samt Rugavl ligesom her i Norden; men er man kommen forbi dette, saa maa man vade hele fire Mil igjennem Aske og imellem Klippestykker og mindre Bjærgtoppe, inden man naar den egentlige Top, der har mange forskjellige tragtformige Aabninger foruden en Hovedmunding, hvoraf jævnlig Damp og Aske udstødes.

(*) Dette Land, som bebos af ét Folk med ét Sprog, synes af Forsynet udset til at være én Stat, hvad det ogsaa nu efter mange Kampe og Uroligheder er blevet. Italienerne ere af Naturen rigt udstyrede og driftigere end Spanierne og Portugiserne, men Vankundighed og Overtro ere dog til Dels herskende, især fordi Paven bor der i Landet. Sæderne ere slette, og i Pavens forrige Land, Kirkestaten, husere ofte Røvere slemt. Store Søstæder paa Vestkysten ere Genua og Livorno, tillige de to vigtigste Handelsstæder, Neapel, den folkerigeste By i Italien, liggende ved en dejlig Havbugt, og Messina (paa Sicilien), med en ypperlig Havn, som rummer tusende Skibe. Inde i Landet ligge det skjønne Firenza (Florents) og det gamle Rom, hvor Paven bor. Pavens Slot hedder Vatikanet. Ved Vatikanet, der indeholder om-

trent 11000 Værelser, ligger den pragtfulde Peterskirke, den største og höjeste i hele Verden, hvor Paven somme Tider selv holder Gudstjeneste. Ogsaa i Byen Rom ere slemme Uddunstninger trængte ind. En gammel vidtberömt Stad paa Østkysten er Venedig, bygget ude i Søen, hvorfor man mere sejler i Baade end gaar paa Gader i denne mærkværdige By; Vogne gives der slet ikke her.

Syd for Italien ligger den lille Klippeø Malta, som Englænderne eje. Dens flittige Indbyggere hente Jord fra Sicilien, dække Klipperne dermed og avle nu Bomuld, Vin, Sukker, dejlige Blomster, o. fl. T. deri. Indbyggerne gjælde for de bedste Søfolk i hele Middelhavet.

(15) Sønden for Ungarn ligger **Tyrkiet**, eller det osmanniske Rige, hvis Hersker kaldes Storherren eller Storsultanen. Det er et frodigt og varmt Land med det ypperligste Vejrlag, der frembringer de samme kostbare Raaæmner som Spanien, nogle endogsaa, som Bomuld, Tobak og Silke, i större Overflod; men det er ved slette Styrere og Befolkningens forsömte Opdragelse og store Ladhed et halvt øde Land; saaledes bygger Tyrken hellere sit Hus af Brokker og Stumper, end han skulde tilhugge nye Stene af det fortrinlige Stof, som hans Land tilbyder. Tyrkerne i nogle Byer ere dog Mestere i at smedde Vaaben, lave Tæpper og fint Læder, samt i at farve rødt Garn; men Handelen er aldeles i fremmedes Hænder. Ris er her et almindeligt Brødkorn, men endnu almindeligere er Majs eller tyrkisk Hvede. Konstantinopel, hvis Navn egentlig nu er Stambul, er Rigets Hovedstad. Denne store Stad har den allerskjönneste Beliggenhed ved et Stræde imellem Asien og Evropa. En Del af Tyrkiets Beboere have den mohammedanske Religion.

(16) Syd for Tyrkiet ligger det lille Kongerige **Grækenland**, som bestaar af Fastland, en Halvø og mange Øer; det er nylig oprettet, fordi Grækerne ikke længere kunde udholde Tyrkernes Udsugelser og derfor rev sig løs fra dem. Det i Oldtiden navnkundige Athen er Hovedstaden. — Men i Tyrkiet selv lever der desuden 1 Million Grækere.

(17) Østen for Sverige, Østersøen, Preussen og Østerrig, og strækkende sig helt ned til Donaus Munding i det sorte Hav, ligger en af de største Stater i Verden, nemlig Kejserdömmet **Rusland**, som omfatter over det halve Evropa. Evropas største Flod Volga, henved 500 Mile lang, løber fra Nord til Syd i dette Land og falder ud i det caspiske Hav, en meget stor asiatisk Indsø. Rusland er 138 Gange större end den danske Stat, men det har dog kun 35 Gange saa mange Ind-

byggere. — Da det er et saa vidtstrakt Rige, er Vejrlaget meget forskjelligt. I det nordligste Rusland stivner alt af Kulde, og hverken Træer eller Korn gror her. Jagt, især efter Pelsdyr, samt Fiskeri er Indbyggernes eneste Næringsvej. I det sydligste Rusland derimod voxe de herligste Druer og Sydfrugter, og Kamelen trives godt; i Orenburg er det om Sommeren saa hedt, at Gaderne ikke ere brolagte, da de opvarmede Stene vilde brænde Fødderne. Dog er det meste af Sydrusland Steppe, d. e. udyrket træløs Slette. Men det mellemste Rusland er et frugtbart og godt Kornland, som tillige har Overflødighed af Kvæg, Træ, Hör og Hamp. Rusland frembringer 1/3 af alt det Korn, som avles i hele Evropa.

Fra Rusland udføres Korn, Hör, Hamp (aarlig næsten 1 Million Centner), Hör- og Hampefrø, Mastetræer og ygningstømmer; Trævarer (især fra Finland), Potaske, Tjære, Sejldug og Lærred; Tælle, Læder, Huder, Pelsværk, Vox, Husblas, o. fl. a. T., som de vindskibelige Indbyggere forstaa at tilvirke paa en ypperlig Maade. Meget vigtig til Handelens Fremme er Messen i Nischnej Nowgorod; Byens Folkemængde voxer i Messetiden til det tidobbelte, og de 4—5000 Boder danne en hel larmende By ude paa Marken, med et Theater og flere Kirker. Foruden de rigere og pragtfuldere Butikrækker, hvoraf nogle udgjöre bedækkede Gallerier med støbte Jærnpiller, 8000 i Tallet, haves ikke mindre end 60 simplere Rader, hver for en enkelt Vare, f, Ex. for Frugter, for Sæbe, Jærn, Papir, saltet Fisk, Lægemidler, Klude, Levnedsmidler, Glas, Huer og Hatte, o. s. v. Denne storartede Messe holdes i Juli og Avgust.

Men i det hele taget er Landet selv endnu kun maadelig dyrket. En Hovedgrund er, at Bonden tidligere levede i Livegenskab eller Trælletilstand, men dette er nu hævet.

Det prægtige Petersborg, ved en Bugt af Østersøen, hvor Neva løber ud, er Kejserdömmets ny Hovedstad; den ligger saa nordlig, at det er Vinter 2/3 af Aaret, og i fem Maaneder kan man kjøre med tungt læssede Vogne paa Flodens Is. Riga er en vigtig Handelsstad, ogsaa ved Østersøen. Den gamle Hovedstad, som ligger langt inde i Landet, er Moskwa; derefter kaldtes Russerne för Moskoviter. Her bo de rigeste Adelsmænd, og mange Kjøbmænd, som handle paa Asien. Archangel, bygget alene af Træ, er den nordligste, Odessa ved det sorte Hav, den sydligste Søstad; den første driver udbredt Trælasthandel, den sidste udfører Landets alm. Handelsvarer, især Korn, i stedse stigende Mængde. Ved

Volgas Udløb ligger Astrachan; Handelen er livlig, men især ere Fiskerierne i Flodens Mundinger höjst vigtige og syssel-sætte mange tusend Mennesker.

(18*) Polen med Hovedstaden Warschau, som er en Del af det store, gamle Kongerige Polen, er nu russisk Provins. (Der lever her en halv Million Jøder.) Landet er kun meget maadelig dyrket, men har alligevel Overflod af Korn, der tillige med Trælast fra de umaadelige Skove udføres over Preussens østersøiske Havne; ogsaa Heste og Kvæg ere gode. Men Uvidenhed og Urenlighed, Dovenskab, Drikfældighed gjör Bondens Tilstand i det hele meget sørgelig, og han har det tit endnu værre end den russiske og ungarske Bonde, fordi hele Landet med sine mange ætstore, men oftest fattige Herremænd har det langt værre end hine to andre rige Stater. Næsten i alt staar Polen tilbage; saaledes er næppe Halvdelen af Hovedstadens Huse grundmurede. Der findes mange Ulve her, og hvert Aar dræbe disse ikke faa Mennesker, baade voxne og Börn. Polen ligger imellem Rusland og Tyskland, nord for Galizien, som ogsaa för hørte til Polen.

(19) Anm. Beboerne af Polen og Rusland høre til den slaviske Folkestamme, der endnu er udbredt over hele det østlige Evropa, men i tidligere Tid strakte sine Boliger længere mod Vest, saa at hele Østersøens Sydkyst helt ind i Holsten tilhørte den. De en Gang saa frygtelige Vender hørte til denne Stamme, men have for længe siden maattet antage deres Undertrykkere Tyskernes Sprog og Sæder. Længere mod Syd og navnlig i Bøhmen er Kampen imellem Tyskere og Slaver endnu staaende. Ogsaa i Ungarn maa Slaverne stadig kæmpe for deres Nationalitet mod det der herskende Folk, Magyarerne. Den sydligste Gren af denne Folkestamme, Sydslaverne, bebor Landene langs med Donaus Bredder, dels under Østerrigs, dels under Tyrkiets Herredömme. Skjönt Slaverne saaledes lyde forskjellige Herrer og derhos bekjende sig, nogle til den græsk-katholske, andre til den romersk-katholske Lære, og uagtet de tale forskjellige Tungemaal, er Forskjellen imellem disse dog ikke större, end at Slaverne i det hele indbyrdes føle sig som hørende sammen og for en stor Del se op til det vældige Rusland som til den Magt, der skal føre dem til Enhed og Sejr.

Vest for Slaverne bor den skandinavisk-germaniske Stamme: norske, svenske, danske, tyske, Hollændere og Englændere, hvilket sidste Folk har udbredt sit Sprog og sin Driftighed til Nordamerika og Avstralien og sit Navn og sin Virksomhed over hele Verden.

De vestligste og sydligste Dele af Evropa indtages af den romanske Folkestamme, hvortil henregnes: Franskmænd, Spaniere, Portugisere, Italienere og Rumænerne i Tyrkiet. Hvert af disse Folk har sit Sprog, der alle stamme fra det latinske, som nu ikke tales mere, men i det romerske Kejserdömmes Tid var Verdenssproget. I Slægt med det var det græske, der endnu har nogenlunde holdt sig hos Nygrækerne, der bebo Grækenland og i et ikke ringe Antal findes spredt i det tyrkiske Rige.

Levninger af forhen mægtigere Folk ere Irerne i Irland, hvis Stamfædre Kelterne ejede baade Frankrig og de britiske Øer, foruden at de til sine Tider gjorde Erobringer i Italien og længere mod Øst. Baskerne ere Efterkommere af Ibererne, der herskede over den spanske Halvø. Magyarerne i Ungarn, der ere i Slægt med Finnerne i Finland, og endnu mindre Folkefærd i det russiske Rige, stamme fra et asiatisk Nomadefolk, der for omtrent 1000 Aar siden faldt ind i Evropa.

2. Asien.

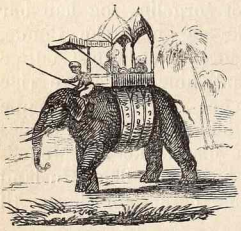

(20) Asien, som ligger øst for Evropa, er henved fem Gange större end denne Verdensdel, men har ikke 3 Gange saa stor Folkemængde, fordi næsten det halve Asien er enten Ørkener eller iskolde Egne, som ikke kunne dyrkes. Med den vestlige Side støder Asien til det østlige Evropa og til det nordøstlige Hjörne af Afrika; paa de tre andre Sider afgrænses det af tre store Verdenshave, det nordlige, østlige og sydlige Ocean. Det er i Midten opfyldt med store Höjsletter og himmelhöje Bjærgrækker, hvorfra de store Floder Ob, Jenisej og Lena, som løbe mod Nord, Hoangho og Jantsekiang, som løbe mod Øst, Euphrat, Tigris, Indus og Ganges, som løbe imod Syd, have deres Udspring. Et af hine Bjærge, ved Navn Gaurisankar, i Bjærgkjæden Himalaya, er ikke lidet over 1 Mil höjt (27200 Fod), og flere andre give det ikke stort efter. Midten af Asien har et saa strængt Vejrlag, at det tit sner i Maj, ja, selv i Juni, at det mange Steder er Vinter i 8—10 Maaneder, og at Sneen ligger et udslagent halvt Aar. Midt i dette Höjland ligge store stormfulde Ørkener, med enkelte Græsgange, hvor Vandrehyrder [Nomader] leve med deres Hjorder; kun faa Træer ser man her. Derfra sænker Landet sig til alle Sider. Dette ses ogsaa af Flodernes nys beskrevne Løb. Helt imod Vest i dette Höjland ligger Bjærget Ararat, henimod $^2/_3$ Mil höjt. En lang Række af större og mindre Øer omgive de sydøstlige og østlige Kyster ligesom en Krans.

Luft og Jordsmon ere meget forskjellige i denne vidtudstrakte Verdensdel, da der i nogle Lande er vilde Bjærge eller Sne og Is, i andre de frodigste Marker og Græsgange. Mange Egne af Asien fattes Vand, hvorfor Regnvand samles

i Vandgrave [Cisterner]; og dog findes der i Asien en Rigdom og Mangfoldighed af Væxter, som ikke kunne trives i Evropa, og som søges af Evropæerne, f. Ex. Te og Kaffe, Peber og andre Krydderier, Indigo og andre Farvestoffer, samt Lægeplanter; næsten alle Evropas ædlere Væxter ere ogsaa komne fra Asien. Der gives desuden intet kostbart eller nyttigt Mineral, som jo findes i Asien. Kamelen og Elefanten foruden Løven, Tigeren og andre mærkelige Dyr findes til Dels i stor Mængde. Dromedaren, den enpuklede Kamel, kalde Araberne Ørkenens Skib, thi dette udmærkede Dyr fører villig paa sin Ryg store Byrder af Varer og Mennesker igjennem de mange uvejsomme Ørkner (224, 1ste Afd.). Kjøbmænd og andre rejsende med deres Kameler slaa sig derfor hyppig sammen og drage i store Skarer, som kaldes Karavaner, ofte paa flere tusende Mennesker og Kameler, til og fra langt bortliggende Handelsbyer. Fra de ældste Tider af var Kamelen saadant Husdyr, og allerede Moses omtaler deslige Rejser (se 1 Mose B. 37, 25).

(21) Evropæerne have store Besiddelser i denne Verdensdel. Foruden Tyrkerne, som eje det sydvestlige, eller Forasien, eje Russerne hele det nordligste og Mellem-Asien.

Englænderne herske i Syden næsten over hele Forindien samt meget af Bagindien og vinde store Fordele ved Handelen med disse Kolonier. Hollænderne ere mægtige paa Øerne sønden for Asien, hvorfra mange kostbare Krydderier hentes (313, 1ste Afd.); ogsaa vore Gaardhöns, disse vigtige Fugle, ere op-

En Tiger.

rindelig herfra. De frugtbareste, bedst dyrkede og folkerigeste Lande ere Indien og China. Folkene i disse Lande ere vel øvede i flere Kunster og til Dels meget oplyste, men alligevel Afgudsdyrkere.

(22*) I øvrigt inddeles hele Asien i følgende Hovedlande. Det russiske Asien, især Siberien, et koldt og vildt Land, hvor man kan kjøre i Slæde i 6 til 7 Maaneder, og hvorhen den russiske Kejser forviser dem, han haardest vil straffe; men hvor dog Jagt og Bjærgværksdrift kaste meget af sig. Det tyrkiske Asien med de store Handelsbyer Smyrna, Damascus og Bagdad, hvor saa mange Karavaner drage til og fra, et ypperligt, men skammelig forsömt Land, uagtet somme Jorder give 3—400 Fold. Arabien med tarvelige, røveriske Indbyggere, de fortrinligste Heste i hele Verden og den bedste Kaffe, men fra hvis store Ørken de slemme Græshoppesværme komme; øst derfor Persien, et over al Maade tört Land, for saa vidt det er Höjslette, og hvor derfor de Agre, som dyrkes, maa vandes ved Kanaler og underjordiske Vandledninger med Brønde, ofte 150 Fod dybe. I andre Egne voxe mange nyttige og sjældne Planter, men i det hele er ikke stort mere end $^1/_{20}$ af Landet dyrket. Flere af Indbyggerne ere meget kyndige i al Slags Væveri, især Shawler [udt. Sjaler], saa vel som Lædertilvirkning og Smedearbejde, men andre leve i stor Armod. Hovedstaden hedder Teheran. Østen for Persien ligger For- og Bagindien, hvor der avles megen Silke, ogsaa Bomuld og Ris; i de store Byer Kalkutta, Madras, Bombay o. fl. væves de fineste Nettelduger, Shawler, Lommetörklæder o. m., og derfra komme mange andre kostbare Handelsvarer. Helt øster paa ligger det overordentlig store chinesiske Rige, hvorfra Evropæerne hente Te og Rhabarber og desuden Porcellain og flere andre i Handelen gængse Varer, f. Ex. Silketöjer, Sukkerkandis, lakerede Sager o. fl. a., som Chineserne forarbejde til höj Fuldkommenhed. Ris, Te og Bomuld avles i Mængde, og Markernes Dyrkning drives med en Omhu, som kan lignes med vore Havers. Canton var för den eneste Handelsstad, som Evropæerne havde Lov til at sejle paa; men efter den sidste Krig med England er Landet nu aabnet for Evropæerne. Peking, Chinas största By, er Hovedstaden. Ved Canton eje Englænderne den vigtige Ø Hongkong.

Iblandt Øerne mærkes Java, med de hollandske Byer Surubaya og Batavia, og de blomstrende engelske Kolonier paa Singapur og Penang, der gjæstes af mangfoldige Skibe. Paa Borneo, en af disse Øer, lever Orang-Utangen (238, 1ste Afd.), en af de största og mest menneskelignende Aber.

(23) I det tyrkiske Asien ligger den gamle Landsdel Palæstina, eller det forrige Jødeland, med Hovedstaden

Jerusalem og med Bethlehem, hvor Jesus af Nazareth fødtes.

(24) Anm. De Lande af Asien, som i Øst støde til Middelhavet, kaldes af de søfarende oftest Levanten under ét. De sige f. Ex. »at fare paa Levanten, at handle paa Levanten« o. s. v.

3. Afrika.

(25) Afrika, som ligger sønden for Evropa, er mindre end Asien, men dog tre Gange större end Evropa, hvorfra det adskilles ved Middelhavet. Fra Asien skilles Afrika ved det røde Hav, men hænger dog ved en smal Tunge, paa hvilken Bjærget Sinai ligger, sammen dermed. Afrika er en stor Trekant, som imod Syd ender i det gode Haabs Forbjærg; det er henved 800 Gange större end Danmark. Ingen Flod er mere mærkelig end Nilen i Ægypten, som om Sommeren oversvömmer og frugtbargjör en Del af Landet. Man saar ligefrem i Dyndet, som Floden efterlader, og tærsker siden sit Korn, naar det er modent, ude paa Marken. Meget af denne Verdensdel, især mod Nord, er fuld af Ørkener med dybt Sand og en glødende Sol. Kamelen er her et mageløst Husdyr til Rejserne. Den taaler i lang Tid baade Sult og Tørst. Paa hele Rejsen, f. Ex. imellem Cahírah [Kairo] og Suez i Ægypten, der varer nogle og fyrretyve Timer, plejer man aldrig at give Kamelerne det mindste at æde eller at drikke, og hos os derimod gives der mange, som ville bede hver anden Time. I disse Ørkener finder dog den vejfarende enkelte skyggefulde Hvilesteder under Palmetræerne og Græspletter med sparsomt Vand; de hedde Oaser. De Lande, som ligge Ørkenen nærmest mod Syd, ere fulde af vilde, glubende og giftige Dyr; det er rigtig Løvernes Hjem.

Ægypten og noget af det øvrige Nordafrika frembringer meget Korn. Et vigtigt Næringsmiddel er her, foruden Kornarterne Ris og Durra, ogsaa Dadler, en Palmefrugt. Desuden trives alle det sydlige Asiens Naturfrembringelser ret vel i de bedste Egne af Afrika. Evropæerne have for Handelens Skyld adskillige Kolonier ved Kysterne og hente derfra især Elfenben, Strudsfjer, Gummi, Palmeolie, Bomuld, og andre gode Ting. — Indbyggerne i det nordlige Afrika ere i Slægt med Asiaterne, men i de fleste andre Lande ere de Negere. I hele Nordafrika findes en Mængde Arabere.

(26) I Afrika mærkes følgende Lande: Ægypten i Nordøst, med Alexandrien, en vigtig Handelsstad og Hoved-

staden Cahírah. Berberiet mod Norden, hvor Algier ligger, en stor fransk Besiddelse. Sønden for Berberiet ligger den uhyre store Ørken Sahara, som er over 160 Gange större

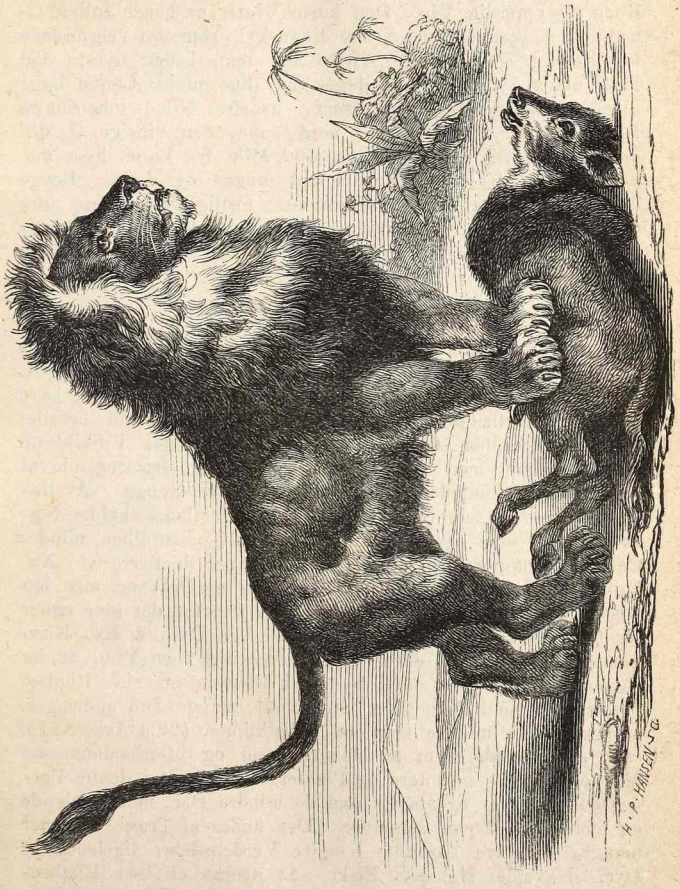

end hele vort Rige. Der findes i denne en Mængde Oaser, hvoraf nogle ere beboede. Paa Vestkysten ligger Sene-

gambia og Guinea, hvor Franskmændene, Englænderne og Portugiserne have nogle Kolonier. Caplandet, som tilhører Englænderne, ligger paa Sydspidsen. Her løbe China- og Østindiefarere ind for at hente Forfriskninger, og her avles Korn og ypperlig Vin. Den korte Vinter er her i Juli Maaned, og da kommer der svære Regnskyl, som ere velgjörende for Landet. Det indre Afrika har man i den nyeste Tid faaet mange vigtige Oplysninger om; lige under Linjen ligge blandt andet de store Indsøer, hvorfra Nilen udspringer. Blandt Øerne mærkes især, nord oppe, den vinrige Ø Madeira, og vestlig Sanct Helena, 400 Mile fra Land, hvor den navnkundige Kejser Napoleon sad fangen og døde. Begge disse Øer anløbes tit af søfarende. Østlig ligger den store Ø Madagascar, samt Mauritius, som Englænderne eje, og hvor de dyrke Sukker og andre tropiske Væxter.

4. Avstralien.

(27) Avstralien er den senest opdagede af alle Verdensdele, og endnu opdages en og anden lille Ø i det umaadelige Hav. Dette Hav kaldes Sydhavet eller det stille Hav; især have Spaniere, Hollændere, Englændere og Franskmænd besejlet disse Vande; men flere maatte lade Livet enten i Skibbrud eller i Kamp med de indfødte. Den mest fremragende af alle er Engelskmanden Cook, som rejste tre Gange. Avstralien bestaar af en meget stor Ø eller Fastland, kaldet Ny-Holland, som ligger hen ad Asien til, og utallige mindre Øer og Øgrupper; hen ad Amerika til ligge de færreste. Nyholland bestaar for det meste af Stepper og Ørkener, men har dog paa visse Steder gode Græsgange, hvorfor det især egner sig til Faareavl; det har mange underlige Dyr, f. Ex. Kænguruerne, der bære deres Unger omkring i en Pung under Bugen, og der findes mod Sydøst i Victoria en stor Rigdom paa Guld, som har givet Stødet til mange Indvandringer. Mange af de mindre Øer ere Koralklipper (299, 1ste Afd.), som ere voxede frem af Havets Bund og efterhaanden ere blevne beklædte med Jord og Planter. Vejrlaget i denne Verdensdel er lifligt og stadigt paa de mindre Øer, men vexlende og mere usundt paa den store. Der findes af Træer og Urter mange, som ere ukjendte i andre Verdensdele; ligeledes af Dyr. Havet er rigt paa Fisk. At mærke er især Englændernes Kolonier paa Kysten af Nyholland — eller Avstralien, som de kalde den — hvilke oprindelig var udsete til at forbedre Forbrydere, som sendtes der hen fra England, og paa

Øen van Diemens Land, sønden for hin. Østen for denne ligger Ny-Zeeland, som England nylig ogsaa har taget i Eje.

Indbyggerne i alle disse Lande ere dels Negere, dels af den malajiske Stamme (den, som tillige bebor en stor Del af de indiske Øer); nogle af disse sidste ere lærvillige og have antaget Kristendommen og evropæiske Sæder, især paa Sandwichøerne; Fiskefangst og Sejlads i aabne Baade ere mange særdeles øvede i; andre ere frygtelige vilde, som æde de Fjender, de fange i Krigen, ja, selv deres egne Landsmænd. (Saadanne Menneskeædere hedde Kannibaler.) Dog have de engelske Missionairer begyndt at fatte Haab om Udryddelsen af denne rædsomme Last der. Paa flere Øer pynter man sig ved at indprikke Ansigt og Lemmer med brogede Streger eller Figurer, hvilket kaldes at tattovere sig.

5. Amerika.

(28) Amerika ligger, som vi allerede have læst, paa den vestlige Halvkugle. Dette Land, over fire Gange större end Evropa, kaldes ogsaa den nye Verden, fordi Evropæerne først for nogle hundrede Aar siden have opdaget, at det var til, nemlig i Aaret 1492. Det bestaar egentlig af to meget store trekantede Landmasser, der ere forbundne ved en smal Landtange. Denne Strimmel Land vilde ikke kunne modstaa Stormløbet af tvende umaadelige Haves Bølger paa begge Sider af Amerika, naar den ikke var grundfæstet ved en stærk Bjærgkjæde, som gaar langs hen igjennem den. Denne Bjærgkjæde, som hedder Cordillérerne, løber desuden igjennem hele Amerika paa Vestsiden. Den er en af de vældigste i hele Verden, baade i Udstrækning og Höjde; nogle Bjærge i den ere næsten en Mil höje, nemlig Sorata, Lirima, Aconcagua samt for Nordamerikas Vedkommende Arizaba.

Dette Land strækker sig fra det nordlige til hen imod det sydlige Ishav, men er kun folkefattigt, da de gamle Indbyggere, de saa kaldte Indianere, hvoraf kun et Par Millioner leve som vilde, adspredte i Skove og Bjærgegne, næsten ere

fortrængte af Evropæernes Afkom, uden at disse endnu have formeret sig i Forhold til Landets umaadelige Udstrækning. Amerika er koldere end de andre Verdensdele, naar man sammenligner de i begge til hinanden svarende Egne mod Nord og Syd; dette foraarsage Havene langs med Siderne og al Isen i Polarsøen. Derimod har Amerika kun faa Sandørkener. Dyrene i Amerika have for det meste ikke den Kraft og Störrelse som den gamle Verdens, men Planteverdenen er overmaade rig og yppig.

(29) Landet deles i Nordamerika, Sydamerika og Øerne.

I Nordamerika findes en Række af meget store Indsøer, tilsammen over 6 Gange större end hele vor Stat, hvis Afløb mod Østen St. Lavrentsfloden er. Imellem to af disse Søer er det vældigste Vandfald i Verden, kaldet Niagara, 720 Fod bredt, 150 Fod höjt; man kan ved Nattetide høre Larmen deraf i 8 Miles Afstand. Den største Flod er Missisippi, 650 Mile lang, paa hvilken alene over 1000 Dampskibe ere i Gang. Landet norden for Søen er til Dels vildt; det tilhører England, som derfra henter Pelsværk, törrede Fisk, Tømmer og andre Varer. Her uden for findes de uhyre Fiskebanker ved Øen Ny-Foundland (jvf. Nr. 278 1ste Afd.). Sønden for Søerne ligge de Forenede Nordamerikanske Stater, et meget stort Land, delt i 37 Stater og 9 Territorier, som udgjöre et Forbund, der styres af en Præsident, og hvis vindskibelige Folkemængde, Handel og Velstand er i meget mærkeligt Tiltagende. Hvert Aar hører man om nye Byers Grundlæggelse og de ældres Tilvæxt. Denne Samstat er rig paa Metaller (Jærn, Guld og Sølv) samt Stenkul, har uhyre Skove, en frodig Jordbund og mange Brug, Maskinerier, Jærnveje og Skibe. Ny-York er den vigtigste Handelsstad, med mere end femdobbelt saa mange Indbyggere som Kjøbenhavn. Dette driftige Folk nedstammer fra Englænderne; men da der mellem de mange, som indvandre her til, findes en stor Mængde Forbrydere og Løsgængere, er Sædelighedstilstanden kun maadelig.

Desuden ligger i Nordamerika Fristaten Mexiko, hvis Indbyggere nedstamme fra Spanierne, og et Par andre Fristater. — I den mellemste Del af Nordamerika lever et Dyr, som er meget vigtigt for de vilde Indianere. Det er den store Bisonoxe, kjendelig paa dens tykke Pukkel og de krøllede Haar, som baade dens Hals, Hoved og Forben saa rigelig ere forsynede med. Den lever paa de umaadelige Stepper og samles om Sommeren i Tusendvis i Hjorde; Dyret skyr Mennesker, men gaar rasende paa, naar det selv angribes

uden at dræbes, hvorfor Jægeren maa træffe godt, hvis han ikke vil sætte sit eget Liv i Vove; jævnlig bruges den List da at krybe langs ad Jorden ind paa Oxen, med en Ulvehud over sig, thi Ulven søger Bisonen ikke. Undertiden fanges den i Gruber eller drives til at styrte ned ad Brinker. Af dette Dyr bruges Kjødet til daglig Spise, Marven er en Lækkerhed, og Tællen ypperlig; Skindet bruges til Klædning, Sadler, Baade, Tömmer og Fangesnore, Hornene til Skeer,

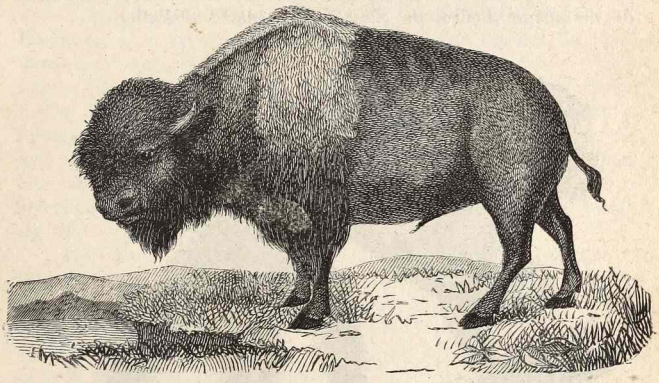

Knoglerne til Køller og Værktöj, Senerne til Buestrænge og Snore, Ben og Hove til Lim, Manken, som ofte naar ned til Jorden, til at spinde Traad af, Totten i Halen til at bortvifte Myg med, som ere til Plage i det Himmelstrøg.

(30) I Sydamerika findes den störste af alle Floder, nemlig Amazonfloden, eller Maranjon, som har en Længde af omtrent 800 Mile, og er saa bred i Mundingen, at der kunde ligge et Par Øer som Sjælland i den, ved Siden af hinanden. I Sydamerika findes mange frygtelige Vulkaner i Andesbjærgene, som hyppig sprude og ødelægge hele store Byer med Landet rundt omkring. En Del Fristater have dannet sig her i vore Dage, men Lovene have endnu intet Herredömme opnaaet; Selvtægt, Mord og Opstand plage ikke sjælden Indbyggerne. Disse nedstamme fra Spanierne. — Østligst ligger det store af Naturen saa rigt udstyrede Kejserdömme Brasilien, med Hovedstaden Rio de Janeiro. Indbyggerne i dette Land ere Afkom af Portugiserne.

(31) Hvor Amerika er smallest, nemlig der, hvor Landtangen forbinder de to store Hoveddele, findes en stor Hav-

bugt med mange Øer, hvilke man tilsammen kalder Vestindien. De ere især Englændernes, Spaniernes og Franskmændenes Kolonier. De ere folkerige, ypperlig dyrkede og frembringe til Dels de samme alle Vegne søgte Naturfrembringelser, som Fastlandet, men især dog Sukker, Tobak og Kaffe. Danmark ejer de smaa Øer St. Croix, St. Thomas og St. Jan. Her i Vestindien, saa vel som mange andre Steder i Amerika, findes Negre fra Afrika, der tjene Evropæerne, og som fordum ofte behandledes ilde af deres Herrer; nu have de det meget bedre, da Slaveriet er blevet afskaffet.

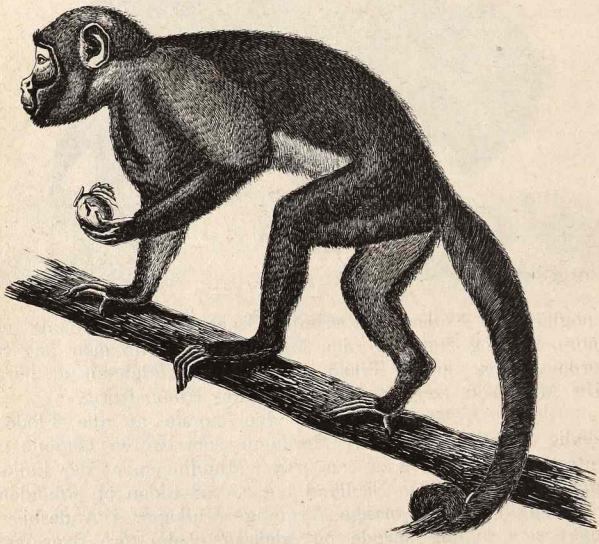

(32*) En umaadelig Mængde Guld og Sølv er kommen til Evropa fra Amerikas Gruber, og andre Metaller fattes heller ikke. I den nyeste Tid kommer atter meget Guld fra Californien, et Land paa Nordamerikas Vestkyst. Af vilde Dyr findes ikke faa, som ere ejendommelige for Landet; ogsaa enkelte tamme, f. Ex. Lama'en, en Slags lille Kamel, som kan bære 150 Pund. Alle Aber her have en lang Hale, hvilken hos mange Arter er en Snohale, der kan tjene som

en femte Haand, ja, er tilstrækkelig til at holde hele Dyret hængende paa en Gren. I de store Nordlande, tilsammen ikke mindre end hele Evropa, findes mange Dyr, hvis Pelsværk afgiver en indbringende Handelsvare. Og da Menneskene endnu ikke rigtig have bebygget Amerika, saa findes her overhovedet endnu mange Rovdyr, frygtelige Slanger, Krokodiller, o. s. v. Men alle de nyttigste Husdyr, saasom Heste, Æsler, Hornkvæg, Faar, Svin, Hunde og Katte, have Evropæerne maattet indføre. Det samme gjælder om alle vore Kornarter, om Hör og Hamp, Olietræet, Ris, Sukker og Kaffe, m. m. Af indenlandske Planter yder Landet derimod flere, som man sætter stor Pris paa, som Tobak, Cacao, Kartofler, Vanille, flere Arter Farvetræ, vigtige Lægedomsvarer, f. Ex. Chinabark, Salep, m. m. Af Træer findes de mangfoldigste og skjönneste Arter (jvf. Nr. 309). Dyrkningen af alle her nævnte Væxter yder nu for Tiden de störste Rigdomme, idet det frugtbare Jordsmon frembringer de fleste af dem i Overflod og fortrinlig Godhed. Fugle og Insekter udmærke sig ofte ved deres dejlige Farver.

(33) Tænker man sig nu Jordkloden delt ved Linjen [Æqvator] i to lige store Halvkugler, saa faa vi en nordlig og en sydlig Halvkugle. I den nordlige ligge saa Nordamerika, hele Evropa, hele Asien og den brede Del af Afrika; i den sydlige ligge Sydamerika, den smalle Del af Afrika, Nyholland og alle de större Øer i Sydhavet.

II. Fortællinger af Verdenshistorien.

(34) Gud har skabt Jorden til en Bolig for Menneskene, og de have levet paa den i mange tusende Aar. I denne lange Tid har der været mange mærkværdige, gode og dygtige Mennesker, men ogsaa ikke faa onde og uduelige. Der er foregaaet mange Ting, hvorom Mindet har vedligeholdt sig, og som endnu den Dag i Dag fortælles. Vi ville gjærne læse og høre Fortællinger, især om de Mænd, der have været deres Medmenneskers Velgjörere, og om de Tildragelser, der have medvirket til at fremme det gode paa Jorden. Den hele Samling af saadanne Fortællinger kaldes Verdenshistorie.

(35) *Blandt de mange gamle Folkefærd, hvorom Historien fortæller, gives der nogle, hvis seneste Efterkommere endnu leve i de samme Egne, hvor det meldes, at deres tidligste Forfædre boede; blandt saadanne ere f. Ex. Chinesere, Indier og Arabere i Sydasien. Andre Folkeslag ere rent forsvundne eller opløste og sammensmeltede med yngre, f. Ex. Assyrerne, Babylonierne og Mederne i Mellemasien, Goterne og Kelterne i Evropa, o. mg. fl. Atter andre var en Gang mægtige og blomstrende, f. Ex. Ægypterne i Afrika, Grækerne og Romerne i Evropa, men have nu kun efterladt sig afmægtige Smaastater, der lidet eller intet have til fælles med de herlige Forfædres. Et Folk endelig, nemlig Jøderne, er vel aldeles opløst som Stat og samlevende Medborgere, men dets Efterkommere have dog med en synderlig Udholdenhed fastholdt det ejendommelige gamle Præg igjennem saa mange Hundredaar, hvor de end kom hen, og de leve nu adspredte i alle Verdens Lande, somme Steder fri og tilfredse, men mange Steder under mer eller mindre trykkende Forhold, tilsidesatte for Landets egne Börn.*

I. Om Grækerne.

(36) Grækerne boede i det nuværende Grækenland og paa de omkringliggende Øer og Kyster. De var det navnkundigste Folk i Oldtiden, baade paa Grund af deres Krige og deres Kunster og Videnskaber. Omtrent tolv hundrede Aar för Kristus blev født, gjorde de et Krigstog over til en By i Asien, ved Navn Troja, og indtog den; og en Tid efter fremstod der iblandt dem en Sanger, ved Navn Homér, som sang om denne trojanske Krig i et herligt Digt, der endnu er til og læses med stor Glæde. — Grækerne var delte i flere mindre Stater. Af disse var *Spartanernes* og *Atheniensernes* de mærkeligste.

(37) *Lykurg* var Spartanernes Lovgiver. Da Kongen, hans Broder, var død, tilbød Folket ham at styre Staten; men Lykurg vilde ikke modtage Tilbudet, fordi den afdøde efterlod sig en ung Sön; han rejste derimod ud i fremmede Lande for at lære og undervises; thi den Gang havde man ikke Bøger at lære af, saaledes som nu. Medens han var borte, udbrød der i Sparta de störste indvortes Uroligheder; Kongerne, hvoraf der stedse var to, vilde have mere Magt, og Folket större Frihed. Da blev man enig om at kalde Lykurg tilbage og bringe Rolighed og Orden til Veje. Han kom ogsaa hjem og søgte at standse Uroligheder ved at give passende Love. Disse Love gik navnlig ud paa at hindre Kongemagtens Forøgelse og gjöre alle Spartas Borgere lige i Stand, tapre og haardføre. Derfor indsatte han ved Siden af Kongerne et Raad af 28 gamle og vise Mænd og gav Folkets store Forsamling Lov til at forkaste eller vedtage, hvad hine to Konger foreslog, derfor ind-

delte han Landet i lige Lodder imellem Indbyggerne og bød, at de alle skulde spise sammen ved fælles tarvelige Maaltider, hvor Retterne var faste; derfor paabød han, at Börn fra deres syvende Aar skulde opdrages offentlig og strængt og øves i at udholde Varme og Kulde, og han afskaffede alle overflødige Kunster, alt Guld og Sølv, og indførte Jærnpenge af liden Værdi.

Efter at have givet disse Love indrettede Lykurg sig paa at forlade Sparta; men i Forvejen tog han det Løfte af Folket, at de ubrødelig vilde holde hans Love, indtil han kom tilbage. Han rejste — og kom aldrig igjen; han døde i fremmed Land og bød, at man skulde brænde hans Lig og kaste Asken i Havet, for at ikke Spor af ham nogen Sinde skulde komme til Sparta. Men han naaede sit Öjemed, thi Spartanerne blev det tapreste Folk i Verden og sejrede næsten altid over deres Fjender.

(38) *Solon*, Atheniensernes (ell. Athenernes) Lovgiver, levede næsten tre hundrede Aar efter Lykurg. Ogsaa han havde ved Rejser i fremmede Lande samlet Kundskaber og Visdom, som han brugte til sit Fædrelands bedste. Under indvortes Uroligheder, omtrent af samme Slags som dem i Sparta, gjorde man Solon til Herre i Athen og overdrog ham at give Love. Som Lovgiver foresatte Solon sig at fordele Magten paa en ligelig Maade og at danne Athenerne til et oplyst, virksomt og ædelt følende Folk. Han delte Athenerne i Klasser efter deres Formue. Af de höjeste Klasser toges Embedsmændene, f. Ex. de ni Archonter eller Regeringsherrer; men Folket skulde aarlig vælge dem. Han indrettede de fem hundredes Raad, som kaldte hele Folket til Møde for at give Love og udnævne Myndigheder; men fra disse Møder var alle Ødelande og alle usædelige og fejge Mænd udelukkede. Han dannede en höjeste Domstol, Areopagus kaldet, af de afgaaede Archonter, der tillige vaagede over Ungdommens Sæder. Han bød, at Börn, hvls Fædre var faldne i Krigen mod Fædrelandets Fjender, skulde opdrages for Statens Regning; at en Sön, der havde lært et Haandværk, skulde underholde sine gamle Forældre; og han forbød at tale ondt om afdøde, fordi Fromhed byder at se paa de døde som hellige. Athenerne vedtog disse Love, og blev det mest dannede, driftige og milde Folk i Oldtiden.

Siden forlod den vise Solon Athen og gav sig igjen paa Rejser. Han kom til den rige Kong Kroisos i Lydien. Kroisos viste ham alle sine Skatte og spurgte ham, om han kjendte noget lykkeligere Menneske. Solon nævnede ham da først en vis Tellos, som var Bedstefader til en talrig Börneflok, var falden i Kampen for sit Fædreland og var bleven jordet af sine Medborgere paa det hæderligste; siden de to Brødre Kleobis og Biton, der var døde strax efter Opfyldelsen af en from Pligt imod deres Moder. «Thi Livets Omskiftelser,» saaledes endte han, «ere uvisse; kun den, der bliver lykkelig indtil Enden, holder jeg

for en lykkelig Mand.» Og virkelig blev siden denne Kroisos fangen af en anden Konge og skilt af med alle sine Herligheder.

(39) Grækerne, som af Naturen var et rigt udstyret Folk, blev ved saa udmærkede Mænds Ledelse endnu mere uddannede, og der opstod iblandt dem saa mange udmærkede Mænd, at det græske Navns Ry udbredte sig over hele Verden og aldrig skal glemmes. Men i Grækenland var der baade Helte og Vismænd.

Omtrent et Par hundrede Aar efter Solon vilde den persiske Konge Darius Hystaspis, der herskede over flere Dele af Asien, ogsaa undertvinge det lille Grækenland og faldt over det med en stor Hær; men han blev slaaet af de atheniensiske Borgere under Miltiades. Darius's Søn Xerxes udrustede en endnu större Hær og Flaade; men det gik ham ikke bedre. Leonidas, Konge i Sparta, stillede sig med en lille Flok i de Bjærgsnævringer, gjennem hvilke Xerxes's mangfoldige Tusender skulde drage. Perserne spottede den lille Hob. «Vore Pile,» sagde de, «ere saa mange, at de ville mørkne for Solen.» «Des bedre,» svarede en Spartaner, «vi kunne da stride i Skyggen.» I Kampen selv kunde Perserne, med al deres Overmagt, ikke fortrænge Spartanerne, förend en Forræder viste dem Vej uden om Bjærgsnævringen; da faldt de over Spartanerne fra begge Sider og nedhug Leonidas med alle hans tapre Folk. Men Leonidas's Navn blev höjt æret iblandt Grækerne, og paa Valpladsen selv oprejste de en Støtte med disse Ord: «Her faldt Spartanerne for at lyde deres Fædrelands Love.» Leonidas's Død gavnede ikke Xerxes, thi Atheneren Themistokles ødelagde hans Flaade, og Spartaneren Pausanias slog hans Hær, ja, Grækerne tænkte endog paa at angribe den store Konge i hans eget Land.

(40) Ikke længe efter, at græsk Heltemod havde tilbagedrevet Persernes store Overmagt, levede Historieskriveren Herodot og Philosophen Sokrates. *Herodot* har skildret Grækernes Krig med Perserne i et ypperligt Værk. Han er Grækernes ældste Historieskriver, og man har kaldet ham Historiens Fader. *Sokrates* var den viseste Mand paa sin Tid, og han brugte kjærlig sin Iver og Flid til at undervise unge Mennesker. Han underviste dem ikke i sjældne og gaadefulde eller blot morsomme Ting, men i det, som kunde gjöre dem ædlere og bedre. Derfor sagde man, at han havde kaldt Visdommen fra Himlen ned til Jorden. Sokrates var desuden selv en nöjsom, god og from Mand. Men det store Navn, han vandt sig, skaffede ham mange Fjender, og disse hvilede ikke, förend de fik ham sigtet for Gudsbespottelse. Dommerne lod sig vildlede af det forblindede Folks Raab og dömte ham til at lide den Straf at tömme Giftbægeret. Sokrates led uskyldig, men taalmodig; kort för sin Død talte han rolig med sine Venner om sit Liv og sin Skæbne efter Døden. Han efterlod sig mange Lærlinge, blandt hvilke Platon og

Xenophon var de mest fremragende. Platon var atter Aristoteles's Lærer.

II. Alexander den store.

(41) Alexander den store var Konge i Makedonien, et Rige i Grækenland. Da han var født, skrev hans Fader til Aristoteles: «Jeg har faaet en Sön; men jeg glæder mig ikke saa meget derover, som over, at han netop er født paa din Tid, for at du kan opdrage ham til en rigtig Konge.» Dette Haab gik i Opfyldelse; Aristoteles blev den unge Alexanders Lærer, og aldrig havde en berömtere Lærer en berömtere Lærling. Alexander lærte Videnskaberne med Lyst, men forsömte derfor ikke, hvad der sömmer sig en Kongesön. Tidlig vaagnede hans Ærgjerrighed; naar man ophöjede hans Faders Heltegjerninger, svarede han sørgmodig: «Min Fader gjör alt og lader intet tilbage for mig at gjöre.» Atten Aar gammel, udmærkede han sig allerede i et Slag. Faa Aar efter blev han ved sin Faders Død Konge i Makedonien.

Som Konge opmuntrede Alexander saa vel sine Undersaatter som alle Grækere til paa ny at angribe og straffe Persernes Overfald. Over disse herskede den Gang Darius Codomannus, en god Konge, men ikke i Stand til at ophjælpe sit Rige, hvis Indbyggere var fordærvede i Blødagtighed, eller til at modstaa en Helt, som Alexander, i Spidsen for tapre Grækere. Alexander gik over til Asien med en lille Hær paa 35000 Mand for at kæmpe imod Perserkongens utallige Tropper. I Hast underlagde han sig hele Forasien, men da han vilde trænge ind i Overasien, blev han heftig syg af en Forkølelse, som han havde paadraget sig ved at bade sig, da han var varm. Han havde en Læge, ved Navn Philip, en kyndig og tro Mand, der gjorde alt for at helbrede ham; alligevel fik Alexander en Dag et Brev fra en af sin Faders höjtbetroede Mænd, som advarede ham imod Philip, og fortalte, at denne af Perserkongen var forledt til at skulle forgive ham. Men Alexander troede paa sin Ven; da Philip næste Gang rakte ham Lægemidlet i et Bæger, tog han det med fast Haand og drak det ud, medens han rakte Philip hint Brev at læse. Hans Tro blev lönnet; faa Dage efter stod han op fra Sygelejet og førte sine Stridsmænd til ny Kamp og ny Sejr. Darius, slaaet alle Vegne, flygtede til de bageste Landsdele af sit Rige, men blev der myrdet af en Forræder blandt sine egne. Alexander kom til, ligesom han var død; da tog han sin egen Kappe af, udbredte den over sin faldne Fjende, og lod ham jorde med kongelig Pragt; men Morderen maatte lide den Straf, han fortjente.

Efter at have undertvunget hele det persiske Rige trængte Alexander videre mod Norden og Østen. Selv delte han alle Möjsommelighederne med sine Folk; skulde et Slag holdes, da stod han forrest i de kæmpendes Rækker; skulde en Mur bestiges, var han iblandt de første, der satte Fod paa den. Store Hære og höje Mure var dog ikke hans eneste Fjender; Solens brændende Hede, ulidelig Sult og Tørst skulde ogsaa overvindes. Under en frygtelig Vandmangel kom en Gang en Soldat og bragte den smægtende Konge noget Vand i sin Hjælm; men Alexander tog det, viste det for Hæren og kastede de klare Vanddraaber paa Jorden, i det han sagde: «Skal da jeg være den eneste, som drikker?» Henrevne af Beundring, raabte Krigerne: «Frem Konge, før os videre! Vi ere ikke tørstige, ikke matte, ikke dødelige under saadan en Konge.»

Endelig da ogsaa en Del af Indien var indtagen, førte Alexander sin

Hær tilbage til Babylon. Endnu sysselsatte hans store Sjæl sig med vidtstrædende Planer, ej alene til at hærge, men meget mere til at oplyse, danne og lyksaliggjöre sine mange Undersaatter; men en brat Død bortrev ham fra denne Verden. Han var kun 33 Aar gammel, da han havde undertvunget det meste af den da kjendte Verden; og dog var det at vinde Land ingenlunde hans eneste eller största Hæder.

(42) Efter Alexanders Død blev hans store Rige delt i flere Stater, saasom Makedonien, Grækenland, Ægypten, Syrien og flere. De fleste Konger i disse Riger var svage og uduelige; Rigerne forfaldt, og det ene efter det andet blev undertvunget af Romerne.

III. Romerne.

(43) Ligesom i Evropa Grækerne var Oldtidens ypperste Folk, saaledes var Romerne det mest frygtede; ligesom Grækerne var milde og livsglade, saaledes var Romerne haarde og alvorlige. Fra et lille Herredömme over Byen Rom og dens Omegn udbredte deres Magt sig over den halve Verden, saa at det romerske Rige paa Kristi Tider omfattede alle Lande i Evropa, Asien og Afrika, som støde til Middelhavet, og endnu flere til. Denne store Vælde naaede de til ved deres Udholdenhed, deres Klogskab og deres overordentlige Lydighed imod Lovene, saa vel som imod dem, der skulde holde over disse.

I de ældste Tider styredes de af Konger; men da en vellystig Kongesön krænkede en ædel Kvinde, ved Navn Lucretia, blev Kongen og hans Slægt forjagne. Den höjeste Magt overdroges til to Consuler, som aarlig valgtes i Folkets Forsamling, og til et Raad af 300, kaldet Senatet. En saadan Stat, hvor der ingen Konge er, kaldes en Republik. (Athen var ogsaa en saadan Republik.) Vi skulle nu læse om nogle navnkundige Mænd i denne romerske Republik.

(44) *Mucius Scævola.* En fremmed Konge belejrede Rom og ængstede Byen haardt. Mucius foresatte sig at opofre sig for sit Fædreland. Med en Dolk under sin Kappe gik han til Kongens Lejr for at dræbe ham, skjönt han vel vidste, at det vilde koste hans Liv. Da han kom til Kongens Telt, sad denne der med sin Skriver, begge ens klædte. Mucius tog fejl og dræbte Skriveren i Steden for Kongen. Han blev greben, men uden Frygt tiltalte han Kongen: «Jeg er en romersk Borger; Mucius er mit Navn; som Fjende vilde jeg fælde min Fjende, og Døden frygter jeg ikke.» Kongen truede ham med de haardeste Pinsler, men uden at sige et Ord udrakte Romeren sin Haand i en Ild, der brændte ved Siden, og lod den forbrænde. Forbavset over Romerens Mod og Udholdenhed, sendte Kongen ham bort og sluttede siden Fred med hans Landsmænd.

(45) *Cajus Fabricius.* En græsk Konge ved Navn Pyrrhos krigede mod den romerske Republik. Grækerne var endnu den Gang Romernes Mestre i Krigskunst, og Pyrrhos sejrede; men kun saaledes sejrede han, at han stadig tabte mange Folk, og derfor ønskede han Fred. Han sendte da Bud for at underhandle med det romerske Raad, men dette, som aldrig vilde slutte nogen Fred uden efter en vunden Sejr, afviste Fredstilbudet. Afsendingen bragte dette Svar tilbage og föjede til: «Jeg stod for Raadet, og det syntes mig en Forsamling af gamle Konger.» Faa Dage efter sendte Romerne flere til at underhandle om Fangers Udvexling, og i Spidsen for dem stod Cajus Fabricius, en gammel Raadsherre, der under den dybeste Fattigdom var et Mønster paa Nöjsomhed. Kongen tilbød ham rige Gaver som Tegn paa

sin Agtelse; men Fabricius afslog dem. Siden lod Pyrrhos under en Samtale med Romeren en Elefant, der var skjult bag et Forhæng, pludselig og med et frygteligt Bröl udskyde sin lange Snabel over Fabricius's Hoved. Men rolig stod Romeren og fast som en gammel Eg. «Dit Dyr,» sagde han, «skal lige saa lidet skræmme mig, som dit Guld skal lokke mig.» Romerne fortsatte Krigen, og Sejren blev til sidst deres.

(46) *Fabius Maximus.* Fabius udmærkede sig i de puniske Krige, eller Krigene imellem Rom og Karthago. Den store karthageniensiske Feltherre Hannibal havde ved Krigskunst og Lykke undertvunget næsten hele Italien og altid overvundet Romerne i aabent Slag. Da valgte disse den gamle sindige Fabius til Hærfører og stillede ham imod Hannibals Ungdom og Fyrighed. Fabius gik i Førstningen langsomt frem, hvorfor Romerne spotvis kaldte ham Nøleren, og delte Hæren imellem ham og den unge dristige Hærfører Minucius. Fabius stillede sine Tropper i de höjere Bjærgegne, Minucius førte sine frem og angreb Hannibal; men i Slaget blev Minucius saaledes medtagen, at han syntes ikke at ville beholde en eneste Mand tilbage. Da ilede den sindige Fabius ham til Hjælp, hvorpaa Hannibal trak sig tilbage med de Ord: «Saa brast da endelig hin Sky, der saa længe har svævet over Bjærgtoppene.» Men Minucius tilraabte, rørt over Fabius's Ædelmodighed, sine Krigere: «Kom, lad os gaa til ham og hans Mænd, lad os hilse ham som Fader og dem som Befriere!» Og alle gik til Fabius og gav sig atter alle under hans Befaling.

De puniske Krige blev fortsatte og endtes først efter Fabius's og Hannibals Død. Den romerske Hærfører Scipio den yngre indtog Karthago og underlagde Romerne denne By med alle de Lande, den ejede.

(47) *Julius Cæsar.* Under Romernes mange udvortes Krige var der heller ikke indvortes Rolighed iblandt Borgerne. De ringere havde allerede strax efter Kongemagtens Afskaffelse klaget over Undertrykkelse, og for at tvinge de rige og fornemme til at give efter, havde en Gang hele Almuen samlet sig paa et Bjærg nær ved Rom og truede med at ville oprette en egen Republik. Consulerne og Raadet sendte da en Mand, ved Navn Menenius Agrippa, til Almuen. Denne Menenius talte saaledes til Folket: *„En Gang opkom der Strid imellem Lemmerne paa det menneskelige Legeme, og alle klagede over Maven. Armene sagde, at de maatte arbejde, Fødderne, at de maatte lebe, Hovedet, at det maatte tænke, medens Maven selv intet gjorde, uden at lade de andre arbejde for sig; og de blev da enige om her efter intet at gjöre. Men nu blev hele Legemet sygt, og alle Lemmer tabte deres Kræfter, og de indsaa da, at Maven, skjönt den syntes alene at kræve Tjeneste af dem, dog gav dem alle Kræfter og Sammenhold; og de gjorde siden villig deres forrige Arbejde.* Almuen forstod Menenius, vendte tilbage til Rom og udsonede sig med Raadet.

Alligevel vedvarede Borgerstridighederne i flere Hundredaar; og saadanne ere uundgaaelige i Republiker. Ærgjerrige Stormænd drog Fordel deraf, skaffede sig Tilhængere og krigede mod hinanden; og efter de puniske Krige tiltog Urolighederne endnu mere. Omtrent hundrede Aar för Kristus blev født, stred Marius og Sulla med hinanden, hin i Spidsen for Almuen, denne for de fornemme; men Marius tabte. Julius Cæsar endte disse Stridigheder. Denne kloge og modige Mand havde indtaget hele Gallien, eller Frankrig, og ved sin store Tapperhed vundet et mægtigt Tilhold iblandt Almuen. De fornemme stillede Pompejus imod ham; men Pompejus blev overvunden i et stort Slag, og Cæsar

opkastede sig til Eneherre i Rom, og bragte saaledes indvortes Rolighed til Veje i den forvirrede Republik. Men Romerne kunde ikke glemme den Del i Rigets Styrelse, som Cæsar havde frataget Folkeforsamlingen. Nogle sammensvorne foresatte sig derfor at dræbe ham; de faldt over ham paa Raadhuset; længe forsvarede Cæsar sig imod dem alle; men da han iblandt dem fik Öje paa en vis Brutus, som han ret inderlig havde elsket og taget sig af, sagde han rolig: «Ogsaa du, min Sön!» og faldt.

IV. Octavianus Augustus.

(48) Octavianus Augustus gjorde til sidst ganske Ende paa den romerske Fristat, eller Republik, og blev Romernes Enehersker. Som Cæsars Søsterdattersön og Arving søgte han at hævne dennes Død, og indgik i den Hensigt en Forbindelse med den mægtige Antonius. Men Enigheden varede ikke længe, og kun den fromme Octavia, Octavians Halvsøster og Antonius's Hustru, vedligeholdt det udvortes Venskab imellem dem. Men da Antonius af Kjærlighed til den ægyptiske Dronning Cleopatra forskød Octavia, udbrød der aabenbart Fjendskab. Dog, usædelig Lidenskab skal aldrig bringe noget godt. En Krig brød ud; Octavians Hær og Flaade sejrede, og Antonius, saa vel som hans Cleopatra, dræbte sig selv i Fortvivlelse.

Octavianus blev nu Eneherre, og hermed ophørte den sidste Rest af den gamle Folkefrihed hos Romerne for stedse. Han kaldte sig efter sin Slægtning Cæsar, hvoraf igjen Navnet Kejser er kommet. Hans store Rige omsluttede — foruden Italien — Portugal, Spanien, Frankrig, det sydlige Tyskland, Grækenland, Tyrkiet, hele Forasien, Ægypten og det nordlige Afrika. Han fik Tilnavnet Augustus, det er den ophöjede, den majestætiske. Paa Augustus's Tid levede den store Taler Cicero og de navnkundige Digtere Ovidius, Virgilius og Horatius, hvis Digte endnu hyppig læses i alle kristelige Lande. Horatius var meget yndet af Augustus's første Minister Mæcenas, en Mand, der er saa kjendt for sin Kjærlighed og Gavmildhed imod Videnskabsmænd, at man endnu tit kalder en saadan Mand, som tager sig af Digtere og lærde, en Mæcenas.

Overhovedet sad Romerne og de dem paa den Tid underkastede Grækere inde med hele Tidsalderens Visdom. Men denne Visdom fattedes sin rette Grund, og derfor kunde den ikke i Længden hindre Usædelighed og Overdaadighed, som til samme Tid havde grebet vidt om sig, og som meget bidrog til at svække det romerske Rige. Allerede Cæsar og mange andre fornemme var i Vanrygte for deres Udsvævelse. Antonius gik endnu videre. De rige satte en Ære i at overbyde hinanden i at sætte de dyreste og sjældneste Lækkerheder frem. Man eftertænke blot ét Exempel af de utallige, som ere komne til os. En Gang kom en fremmed ind i Antonius's Køkken og saa' der otte Vildsvin stege. Den fremmede ytrede, at Herren skulde vel have mange Gjæster. «Ak nej,» svarede Kokken, «kun et Par gode Venner; men af disse Vildsvin er det ene stukket lidt senere paa Spiddet end det andet, for at jeg netop i det Öjeblik, Herren byder, kan udsøge det, som er det bedste og mest velsmagende; de øvrige bruge vi saa ikke.»

En saadan Levemaade ødelagde Hjærterne, og de fleste blev onde. Augustus's Hustru, Livia, var saaledes den værste Giftblanderske i hele Rom. Hun lod Tid efter anden næsten hele Kejserens Slægt forgive og maaske til sidst denne selv for at faa sin egen Sön af første Ægteskab

paa Tronen. Denne Sön, Tiberius, og flere følgende Kejsere i lang Tid havde ligesom arvet Livias Ugudelighed, og deres Navne forbandedes af Samtid og Eftertid. De faa gode Mennesker sukkede og tav; men deres Hjærter higede efter nye Tider.

V. Kristendommen.

(49) Under al denne Ugudelighed og Nød, og under den lönlige Længsel efter noget höjere og bedre, som herskede i Hedenskabets sidste Aldere, var den Tid kommen, da Gud vilde aabenbare for Menneskene det, som er al Visdoms rette Kilde, al Elendigheds bedste Trøst. Da fødtes i den lille By Bethlehem i Jødeland Menneskehedens Frelser, Jesus Kristus, Stifteren af vor Religion, der efter ham kaldes Kristendommen eller den kristelige Tro. Guds Naade var over ham fra Barndommen af, og de vise undrede sig over hans Forstand; han voxte op og blev stærk i Aanden og var elsket af Gud og Mennesker. Da han var tredive Aar gammel, blev han under Daaben i Jordans Flod indviet til sit guddommelige Kald.

Han kaldte Folket til Omvendelse og Tro. „Det er det evige Liv," sagde han, „at kjende den eneste sande Gud og den, som han udsendte, Jesus Kristus." Han formanede Folket til Kjærlighed efter det store Bud: „Du skal elske Herren, din Gud, af dit ganske Hjærte, Sjæl og Sind, og din Næste som dig selv." Men da hans Levetid her paa Jorden var fuldkommet, da han havde grundlagt Guds Rige paa Jorden og tilsagt angrende Syndere Frelse, saa hengaves denne Guds enbaarne Sön til Døden, for at hver den, som tror paa ham, ikke skal fortabes, men have det evige Liv. Jesus opstod fra de døde og gik bort til sin Fader i Himlen; men hans Lære trivedes herlig, skjönt udgaaet fra et lille fattigt Folk, og udbredte sig vidt over Jorden. Saaledes opvoxer den liden Kjærne til et stort, kraftigt og skyggefuldt Træ.

Jesu Disciple adspredte sig efter hans Bortgang til mange Lande og underviste Folkene i det, som han havde lært dem. Folket strömmede til; thi hele Skabningen sukkede efter Frelsen. Selv Grækerne havde, utilfredse med deres mange Afguder, oprejst et Alter for den ukjendte Gud. Apostelen Pavlus kom til dem og lærte dem at kjende denne Gud. De kristne Romere ærede Petrus som Lærens Udbreder i deres Land. Men baade Pavlus og Petrus og de fleste af Jesu Disciple maatte alligevel lade Livet iblandt disse Hedninger. Dog udbredtes Kristendommen Dag for Dag, og 300

Aar efter Augusts Tid lod den romerske Kejser Constantin den store sig døbe i Jesu Navn.

Dette var ligesom et Tegn paa Kristendommens Sejr over Hedenskabet; men jo mere den udbredtes i dette svækkede Rige, des mere tabte den des værre i Höjhed og Renhed; thi den gode Sæd trives ikke vel i en slet og fordærvet Jordbund. Kristendommens gode Sæd var udstrøt; men Jøderne var vanslægtede fra Fædrenes Fromhed, Grækerne var blevne et usselt Trællefolk under Romernes Herredömme, og de herskende Romere selv var ligesom raadnede op i Overdaadighed, Udsvævelser og Blødagtighed. Til at optage den gode Kristendom og afgive dens Frugter trængtes til kraftige, ufordærvede Folkestammer. Saadanne var de gotiske og germaniske Folk i Evropas nordligere Lande.

(50) Disse Folkeslag havde Gud udset til at afløse Romerne i Herredömmet. Det romerske Rige i Italien blev nemlig omstyrtet, og germaniske Folkestammer udbredte sig næsten over hele Evropa. Goter bredte sig over Spanien og Italien, Franker og Burgunder tog Frankrig, Alemanner og Saxer blev de herskende Folk i Tyskland, og selv England fik germaniske Indbyggere. Kun Slaverne (18) vedblev at bo i det østlige Evropa. Alle disse Folk var først Hedninger; men de blev snart kristne, og siden bedre kristne, end Romerne havde været. Disse Folks Tog kaldes med ét Ord Folkevandringen.

VI. Karl den store.

(51) Karl den store, Frankernes Konge, arvede efter sin Fader Pipin hele Frankrig og en stor Del af Tyskland; thi Frankerne var den Gang det mægtigste iblandt de germaniske Folk. Karl holdt ikke alene det Rige samlet, som hans Fader havde efterladt ham, men indtog endog Longobardernes Lande i det nordlige Italien, undertvang Sachserne i Tyskland og gjorde sig til Herre i en Del af Ungarn. Hans store Rige strakte sig da fra Floden Ebro i Spanien til Floden Thejs i Ungarn og fra Ejderen paa Danmarks Grænser ned til Nedreitalien; det omsluttede altsaa næsten hele det vestlige romerske Rige, og Tyskeren Karl kunde regnes som romersk Kejser. Ogsaa af Navn blev han det nu. Den romerske Biskop, som efterhaanden havde tilrevet sig Herredömmet over hele Kristenheden og kaldte sig Pave, troede, at det tilkom ham at bortgive Kejsernavnet. Karl havde vist ham en Tjeneste, og han vilde gjöre Gjengjæld. Da nu Karl paa første Juledag Aar 800 knælede for Alteret i Kirken i Rom, traadte Paven hen til ham og satte ham en Guldkrone

paa Hovedet, og Folket raabte: «Carolus Augustus, som er kronet af Gud, Romernes store og fredsæle Kejser, han leve og sejre!»

Men Karl den store er ikke bleven mindre navnkundig ved sine egne ypperlige Egenskaber, ved sin Omhu for sit Folk, sin Retfærdighed, Visdom og Gudfrygtighed. Han havde inddelt sit store Rige i mindre Landsdele [Provinser]; fra alle disse krævede han nöjagtige Meddelelser, og til dem alle sendte han sine Bud, som selv hans fornemste Mænd maatte adlyde. Hans Segl var indgravet i hans Kaardeknap, og naar han havde sat det under en Befaling til en gjenstridig Lydherre [Vasal], plejede han at sige: «Her er mit Herrebud, og her» — i det han slog paa Kaarden — «her er det, der skal skaffe det Lydighed.» Derfor turde heller ikke hans Lydherrer selv i de fjærneste Egne undertrykke eller forurette hans Undersaatter. Desuden fremmede han Handel og Agerdyrkning, lod Moser udtörre, Kanaler grave, og drev selv Havedyrkningen med megen Iver.

Karl sørgede for sine Undersaatters Oplysning. Han selv var for den Tid en lærd Mand. Latin talte han færdig, Græsk kunde han læse, og da han ikke i sine yngre Aar havde lært at skrive ordentlig, skammede han sig ikke ved at lære det i de ældre. Fremfor alt arbejdede han paa Ungdommens Undervisning for at danne en oplyst Slægt i den kommende Tid. Derfor oprettede han en Skole ved sit Hof, hvorhen alle i hans Tjeneste, baade höje og lave, maatte sende deres Börn. En Gang gik han selv ind i Skolen, hørte paa Börnene og saa' paa deres Arbejder; alle de flinke og flittige Børn stillede han derpaa ved sin höjre Side, men de dovne ved den venstre; og da han mærkede, at de dovne for en Del var Sönner af fornemme Forældre, talte han saaledes til dem: «I fine Junkere, som tro, at I ere rige og ej have nødig at lære noget, I dovne Drenge! Jeg forsikrer eder, at eders Fornemhed og glatte Ansigter ikke skal gjælde noget hos mig, hvis I ikke ved ivrig Flid oprette det forsömte.»

Karl var selv en gudfrygtig Mand, og han opmuntrede alle, men især Præstestanden, til et ustraffeligt Levned. «Rene Sæder,» sagde han, «er det ypperste hos et Menneske.» Han gjorde selv et Udvalg af gode Prædikener og lod dem oversætte i det frankiske Sprog. Men han gik stundum for vidt i sin kristelige Iver og brugte især hos de hedenske Sachsere, for at tvinge dem til at gaa over til Kristendommen, saa grusomme Straffe, at de endogsaa i deres Bönner til deres Afgud Odin, eller Wodan, tilföjede de Ord: «Hjælp os imod den afskylige Karl, den Slagter!»

Da Karl mærkede, at hans Kræfter aftog, gik han til Kirken med sin Sön Ludvig, der skulde være hans Efterfølger. Efter at have bedet til Gud med höj Røst, formanede han i Folkets Paahør sin Sön til Gudsfrygt og Retfærdighed uden Persons Anseelse. «Vil du opfylde mit Ønske?» sagde Oldingen til sidst. Ludvig lovede det, rørt indtil

Taarer. «Nu vel,» svarede Karl, «saa tag Kronen, sæt den paa dit Hoved, og kom dit Løfte i Hu alle de Dage, du bærer den!» Tre Maaneder efter døde den store Karl, den 28nde Januar 814. Men hans Ry dør aldrig; gamle Sange om Carolus Magnus ere endnu i Folkemunde og vedligeholde hans Minde altid frisk og altid elsket.

(52) Karls Sön og dennes Efterfølgere havde ikke hans store Egenskaber, og det vidtstrakte Rige opløste sig snart i tre indbyrdes uafhængige Stater: Frankrig, Tyskland og Italien. De store gjorde, hvad de lystede; thi de svage Konger kunde ikke holde dem i Ave. Udvortes fra blev Rigerne hærgede af dristige og grumme Sørøvere fra Danmark, Norge og Sverige. Man kaldte disse med ét Navn Normanner, og Normannerne var Hedninger. Paven og Munkene søgte at omvende dem, men i Førstningen med liden Fremgang.

VII. Paven og Munkene.

(53) Den fornemste Mand i hele Kristenheden var Paven i Rom. Han brugte sin Magt ej alene til at omvende Hedningerne, men ogsaa for at holde de omvendte i Lydighed. Saaledes sendte han Munken Ansgar til Danmark kort efter Karl den stores Død, og en dansk Konge blev døbt. Dette var godt. Det var heller ikke ilde, at Paven holdt de raa Folk i Ave, thi de var endnu hidsige og ustyrlige, og der skal stærke Tömmer til vælige Heste. Men det var ikke godt, at Paverne indførte mange vrange Lærdomme, som de udgav for Kristendom, fordi Folkene ikke kunde læse Bibelen og selv se, hvad der var Sandhed og hvad Opdigtelse. Saaledes indbildte de Folkene, at der havde været Helgene, hellige Mennesker, som havde gjort mere godt, end der gjordes nødig for at blive salig, og at man skulde paakalde disse Helgene. Men dette var dog ganske vrangt; thi intet Menneske kan fortjene Salighed, men kun vente den af Guds Naade. Ogsaa staar der skrevet: „Du skal tilbede Herren din Gud og tjene ham alene!“ Saa lærte Paverne ogsaa, at de havde Magt til at tilgive Synder, og lod sig betale for dette. Og i Fald saa nogen lærte anderledes end de, saa fordömte de ham som en Kjætter, eller falsk Lærer, satte ham i Band, det vil sige, forbød ham at komme i Guds Hus og have Omgang med nogen, ja, truede ham endog med Lænker og Baal.

(54) Den allermyndigste Pave var Gregor den syvende, der levede omtrent halvtredje hundrede Aar efter Karl den store. Han vilde forbyde Kongerne at udnævne Bisper i deres Lande, og tiltage sig selv denne Ret; han forbød Præsterne at

holde Gudstjeneste i Modersmaalet og indførte det latinske Sprog, som de fleste ikke forstod; han formente Præsterne at gifte sig, skjönt der staar skrevet: „En Bisp (ell. Præst) skal være én Kvindes Mand.“ Og da nu Kongen i Tyskland, som efter Karl den store tillige kaldtes romersk Kejser, ikke vilde lide alt dette, saa satte Gregor ham i Band, fik hans Undersaatter til at gjöre Oprör imod ham, og nødte ham derved til at rejse til Italien, hvor han i tre Dage maatte staa barfodet uden for Pavens Dör, inden han kom ind og blev løst af Bandet. Men siden hævnede Kejseren rigtignok denne Skam og nødte Gregor til at forlade Rom og ende sit Liv i Landflygtighed. De følgende Paver tiltog dog atter i Magt og Myndighed, og det var først Luther, som satte Grænsen for dette Uvæsen.

(55) Hvad der ogsaa medvirkede meget til at gjöre Paven saa overmægtig, var de mange Munke, som stod under ham og alle Vegne prædikede Lydighed imod Paven, som om han var Gud selv. Munkevæsenet var meget tidlig opstaaet i Ægypten. Folk troede nemlig at kunne leve mere for deres Sjæles Frelse, naar de unddrog sig fra Verdens Tummel og søgte ensomme Steder. Dette gjorde nogle, og de kaldtes Eremiter, eller Eneboere. Siden flyttede flere af dem sammen i en Bolig, eller et Kloster, og levede der i gudelige Betragtninger. Dette var i sig selv ret smukt og godt, saa længe Gudsfrygt var Drivefjederen dertil; thi det er sandt, at Verden let drager os fra Gud. Men siden udartede dette; der opstod mange Munkearter eller Munkeordener, og de vandt store Rigdomme ved fromme kristnes Gaver til Klostrene og byggede sig pragtfulde Klostre, hvor de hendøsede Livet i Lediggang og Overdaadighed.

De mærkeligste Munkeordener ere de lærde Benediktinere og de to Tiggermunkeordener, Franciskanerne og Dominikanerne (Graabrødre og Sortebrødre), alle opkaldte efter de Mænd, som havde stiftet dem. Der var ogsaa Klostre for Kvinder eller Nonneklostre.

VIII. Korstogene.

(56) Jødeland, hvor Jesus havde levet og var bleven korsfæstet, og som derfor kaldtes **det hellige Land**, havde alt for længe siden ikke mere været i de kristnes Hænder. Tyrker og andre Folk af den mohammedanske Tro havde gjort sig til Herrer der; og naar Pilegrimene (saaledes kaldes gudfrygtige Vandrere til hellige Steder) kom dertil for at til-

bede ved Kristi Grav, blev de ofte mishandlede af disse Folk. Derfor ønskede fromme kristne ret meget at vinde dette Land tilbage. Da dette Ønske efterhaanden blev almindeligt, sammenkaldte Paven et Møde i Byen Clermont i Frankrig, og utallige Mennesker indfandt sig der. Paven holdt en Tale til Folket og foreslog det at gjenvinde det hellige Land og henrev alle saaledes, at de efter Talen udraabte af tusende Munde: „Gud vil det! Gud vil det!“ De knælede alle ned, og Paven lyste Velsignelse over dem. Og han tog et Kors af rødt Tøj og fæstede det paa Skuldrene af en Bisp, som han vilde sende med paa Toget. Alle de, som vilde deltage, mærkede sig ligeledes med et Kors, og deraf kaldtes disse Tog Korstog.

(57) Iblandt dem, der tog Korset, var der mange store og mægtige Riddersmænd, som havde mange Folk at stille i Marken; men iblandt dem alle var Gotfred af Bouillon den tapreste, frommeste og ædelmodigste, hvorfor han ogsaa blev Føreren. Han samlede en Hær paa 80000 Mand; men de andre Fyrster og höje Herrer, der deltog, havde saa mange Stridsmænd, at man efter at være kommen til Asien ved en Mønstring skal have talt 100000 til Hest og 600000 til Fods, Munke og Kvinder medregnede. Fra Forasien nærmede Hæren sig Jødeland; men paa den lange Vej tabte den ved Sygdom og Fjendens Sværd saa mange Krigere, at den næppe udgjorde 60000 Mand, da den naaede Grænserne af det hellige Land. Med Henrykkelse hørte Korsfarerne de Steder nævne, som de kjendte fra Kristi Liv: Galilæa, Samaria, Nazareth, Bethlehem, o. fl. Endelig saa' de, efter at have oversteget nogle Höjder, pludselig Jerusalem ligge for sig. „Jerusalem, Jerusalem!“ lød det over hele Hæren; en hellig Frygt gjennembævede dem, og Taarer faldt fra deres Öjne. De kastede sig ned paa den hellige Jord og kyssede Støvet; de drog deres Sko af, i det de mindedes Ordene: „Tag Skoen af din Fod, thi Stedet, du staar paa, er helligt!“

Nu skred Gotfred til at belejre og indtage den stærkt forskansede Stad. Han lod bygge to Trætaarne, syv Alen höjere end Jerusalems Mur. Höjt oppe var den ene Side af Taarnet indrettet til at slaa ned ligesom en Bro. Efter et Stormløb paa over fem Uger lykkedes det endelig Gotfred at bringe Taarnene nær nok imod Muren, og han bød strax at lade Broen falde. Da strömmede han i Spidsen for sine Folk over den ind paa Muren, og derfra ned i Staden. Nu kom det til en Kamp i Byen selv; flere Korsfarere kom til, og de sloges tappert og aabnede endelig inden fra Portene for deres Kampfæller. Men da Korsfarerne var trængte ind i Byen,

glemte de Jesu Overbærelse og Menneskekjærlighed; som vilde Dyr fór de løs paa Tyrkerne og nedhuggede alt, hvad der kom dem for. Saa begyndte Plyndringen, hvori Korsfarerne tilegnede sig de myrdedes Huse og Gods. Men den fromme Gotfred tog ingen Del i disse Afskyligheder; ledsaget af trende Riddere drog han barbenet til den hellige Grav og tilbad der. Endelig ophørte da Blodbadet. Krigsfolket vilde udraabe den ædelmodige og tapre Gotfred til Konge af Jerusalem; men han vilde ikke bære Guldkronen, hvor Jesus havde baaret Tornekronen, og kaldte sig selv kun „den hellige Gravs Beskytter.“ Han døde i Jerusalem to Aar derefter.

(58) Men Tyrkerne lod ikke de kristne i Ro eje det hellige Land, og i næsten 200 Aar maatte endogsaa flere Kejsere og Konger gjöre mange Tog derhen, uden dog at kunne forsvare deres Landvindinger. Allerede 88 Aar efter Jerusalems Indtagelse tog den berömte Sultan Saladin Byen tilbage, og de kristne fik den aldrig mere.

IX. Ridderne i Midalderen.

(59) De tyske Folkeslag, som havde besat det vestlige romerske Riges Lande (50), havde i Førstningen ikke mange Ryttere i deres Krigshære, men de, som de havde, udrustede sig med tunge Hjælme og Brynjer og væbnede sig med Lanser, Sværd, Køller, Daggerter, o. m. Saadan en Rustning kostede meget, og derfor var fornemme og rige Mænd de eneste, som kunde gjöre Tjeneste til Hest. De kaldtes Riddere. Men de fleste af disse Riddere tumlede sig saa meget i Krig, at de heller ikke i Freden kunde afholde sig fra at bruge Vaaben. Derfor omgav de deres Slotte med Mure og Grave, hærjede hverandre og overfaldt endogsaa uvæbnede værgeløse Folk. Men saa forenede nogle ædelmodige Riddere sig for at gjöre Ende paa disse Voldsomheder; de forbandt sig indbyrdes efter visse Love til med Magt at haandhæve Ret og Retfærdighed, forsvare uskyldige, værge Enker og faderløse. Thi den Gang var Folkene ikke saa lykkelige, at Lov og Dom kunde afværge Vold og Uret.

Disse Forbund imellem gode Riddere kaldte man Ridderlav, fordi de var indrettede ligesom Haandværkslavene med deres Drenge, Svende og Mestre. Ridderlavene blev efterhaanden nöjere ordnede, og Pligterne foreskrevne; usminket Gudsfrygt, stræng Ordholdenhed, Lydighed imod foresatte, frygtløs Tapperhed, höjmodig Mildhed, Gjæstfrihed imod den fremmede og Høviskhed imod Kvinder var de Dyder, der skulde pryde en ægte Ridder. Saadanne Riddere blev holdte höjt i Ære, og selv Konger lod sig ved Ridderslag optage i deres Lav, eller Orden.

(60) For at vedligeholde Vaabenfærdigheden og prøve hverandres Kræfter, indførte Ridderne de saa kaldte Tourneringer, eller Dystlege, hvis Opfindelse Tyskerne tilskrive deres Konge, Henrik Fuglefænger, der var samtidig med den danske Konge, Gorm den gamle. Disse ridderlige Dystlege holdtes især ved store Höjtideligheder, f. Ex. ved Kroninger,

Kongebryllupper, eller andre Hoffester. Det gik da meget alvorlig til. Ridderne, der vilde kæmpe, skriftede i Forvejen og nød den hellige Nadver. Dommerne, som valgtes af fornemme Riddersmænd, Fyrster og Damer, tog Sæde paa en ophöjet Plads. Nu lød Trompeten; Ridderne red frem paa prægtige brynjeklædte Heste, med vajende Hjælmbusk, klædte i Staalplader og ledsagede af deres Svende. En Herold opraabte deres Navne, og to Kæmpere adskilte sig fra de andre. Atter gav Trompeten Lyd, og nu styrtede de to Kæmpere mod hinanden med fældede Lanser; fast klemte til Hestens Sider, stræbte de at løfte hinanden af Sadlen. Ofte splintredes begge Lanser imellem de stærke Hænder og paa den haarde Brynje, men oftere styrtede begge Riddere ned af Hesten. Da greb de Sværdene og hug løs paa hinanden, idet de især stræbte at afhugge Hjælmen eller dens Smykker. Tunge Hug faldt paa Skjoldene og blev hurtig gjengjældte af endnu tungere; og Klangen af Staalet lød höjt under Tilskuernes forventningsfulde Stilhed.

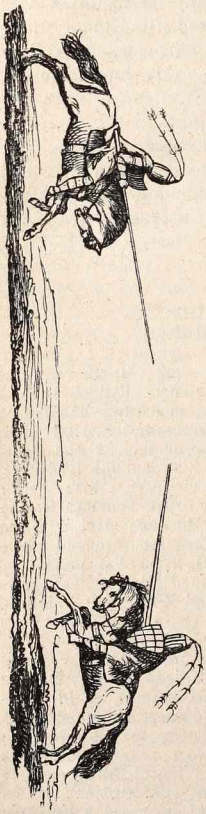

Kunde nu til sidst den ene ikke magte den anden, saa ilte Opsynsmændene til, skilte de gode Kæmpere ad og gjorde Plads for et Par andre. Men mangen Gang gik Kampen for vidt, og mangen tapper Ridder har sat Livet til ved denne farlige Spøg. Til Slutning uddeltes Kampprisen, der sædvanlig var et kostbart Sværd, en Halskjæde, et Par Sporer, o. desl. Ridderen modtog den knælende af den smukkeste eller ædleste Dames Haand, og han turde da tugtig kysse hende derfor, sidde ved hendes Side og danse en Dans med hende.

(61) Ved Korstogene fik Ridderne Lejlighed til at vise deres Mod og Gudsfrygt, og disse Tog gav igjen Riddervæsenet et vist eventyrligt Sving. Gotfred af Bouillon var en ægte Ridder. Da stiftedes ogsaa gejstlige Ridderordener, saasom Johanniterriddere, Tempelherrer og tyske Riddere, der paatog sig baade at pleje de syge og at kæmpe mod Tyrkerne. Da Jødeland var tabt, kom disse Ridderordener til Evropa, som vedblev at være Riddervæsenets rette Hjem, især Tyskland, Frankrig, Spanien og England. Men allerede i det 13de Hundredaar forfaldt det; og da det efter Krudtets Opfindelse ikke gjaldt saa meget om enkelt Mands Vaabenfærdighed i Krigen som om hele Hærmassens Sammenhold og Bevægelighed, tabte det sig siden ganske.

Riddere.

X. Christopher Columbus.

(62) Omtrent Aar 1500, lidt för og lidt efter, indtraf mange mærkelige Tildragelser, men den mærkeligste iblandt dem alle var dog vist Opdagelsen af en hel ny Verdensdel paa den anden Side af Jordkloden, nemlig Amerika. Opdageren var Christopher Columbus. Han var en Genueser og lagde sig tidlig efter Søvæsenet. Ved at se paa Land-

kortet og tale med berejste Sømænd, faldt han paa, at der paa den anden Side af Kloden vist maatte findes et stort Land, og fattede den dristige Plan at sejle ud paa det ukjendte Hav for at opdage det. Da han ingen Understøttelse fandt i Genua, henvendte han sig til Kongen i Portugal; thi den Gang var Portugiserne — ligesom nu Englænderne — det vigtigste søfarende Folk. Men ogsaa her blev han afvist. Endelig henvendte han sig til den spanske Konge, Ferdinand den katholske, som den Gang var den mægtigste Fyrste i Evropa; men ogsaa her maatte Columbus vente i hele otte Aar, inden man vilde tage sig af hans Sag.

Endelig fik han tre smaa Skibe og det sikre Løfte at skulle blive udnævnt til kongelig Statholder i alle de Lande, han monne opdage. Han sejlede ud i Avgust 1492 og styrede stadig frem imod Sydvest i det store Atlanterhav. Hans Folk var i Førstningen hel modige; men da de i 20—40 Dage ikke saa andet end den vide Himmel over sig og Vandet, der brusede om Skibskjølen, under sig, blev de modløse og frygtede, at han førte dem den visse Undergang i Møde. De vilde flere Gange gjöre Oprör og nøde ham til at vende tilbage, ja, de aftvang ham til sidst det Løfte at ville sejle tilbage, hvis man ikke inden tre Dage öjnede Land. De sejlede nu fremad; da lød det endelig den tredje Dags Aften fra Mærset: «Land, Land!» Den dejlige Ø Guanahani laa for dem. Columbus takkede Gud for sin Redning og kaldte Øen San Salvador, d. e. den hellige Frelser. Midt i October naaede han Kysten. Med en Fane i den ene Haand og et Sværd i den anden steg han i Land blandt de indfødte, der havde samlet sig paa Strandbredden; hans egne Folk kastede sig nu angrende for hans Fødder og hilsede ham som kongelig Statholder. Efter at have opdaget endnu nogle flere amerikanske Øer sejlede Columbus tilbage til Spanien, hvor han blev modtagen af Ferdinand med de störste Æresbevisninger.

Men alligevel, og uagtet Columbus paa tvende følgende Rejser udvidede sine Opdagelser til Amerikas Fastland, blev han dog snart ilde lönnet. Avindsmænd bagtalte ham hos Kongen, sigtede ham for, at han stræbte efter at gjöre sig selv til Konge i de nye Lande, og bragte det endog saa vidt, at han lagdes i Lænker. Han blev vel frikjendt for Domstolen, men det var hele det Vederlag, han fik. Han døde i Fattigdom 1506 i en lille By i Spanien. De Lænker, han uretfæ dig havde baaret, førte han altid med sig, og han tog dem med sig i Graven som et Minde om de stores usikre Gunst. Landet, som han havde opdaget, blev ikke opkaldt efter ham, men kaldtes Amerika efter Florentineren Amerigo Vespucci, der udgav en Rejseskildring af det.

---

(63) Omtrent 40 Aar för Amerikas Opdagelse indtraf en anden mærkelig Tildragelse, Udvidelsen af det tyrkiske Rige til Evropa. Tyrkernes Tro er den mohammedanske. Deres Trosstifter Mohammed, en Araber, levede omtrent 600 Aar efter Kristus. Hovedpunkterne i hans Lære var, at der kun er én Gud, og at Mohammed selv var hans Profet; at Tapperhed for Troens Skyld var den höjeste Dyd, og at tapre Mohammedanere skulde nyde den störste Lyksalighed efter Døden. Hans Tilhængere kaldes Moslemin eller Musselmænd, og hans hellige Skrift Koranen. Mohammed opildnede saaledes Krigermodet, og stiftede et stort arabisk Rige, der af hans

Efterkommere udvidedes over hele Arabien, Persien, Ægypten, Nordafrika og Spanien, og kaldtes Kalifatet, fordi hans Eftermænd i Herredömmet hed Kalifer. Dette gik dog siden under, og Tyrkerne stiftede et nyt Rige i Forasien. Derfra gik de over til Evropa og hærjede det græsk-romerske Rige, hvis Hovedstad var Konstantinopel. Denne By blev indtagen med Storm af den tyrkiske Sultan Mohammed II i 1453 og blev nu Tyrkernes Hovedstad; men mange græske lærde flygtede til Italien og udbredte der Videnskaberne.

Disse to Tildragelser, **Opdagelsen af Amerika** og **Konstantinopels Indtagelse,** høre til de allervigtigste i Verdens Historie og voldte en overordentlig Forandring af Forholdene i Evropa. En tredje, af mere rolig Natur, udbredte til samme Tid sine uberegnelige Virkninger og medvirkede ikke mindre dertil. Det var **Bogtrykkerkunstens Opfindelse.** Opfinderen var

Johan Sorgenloch, hvis Bopæl i Mainz hed Zum Gutenberg, og som derfor oftest blev kaldet Johan Gutenberg. Allerede för hans Tid udskar man undertiden Ord eller hele Linjer i

Trætavler og aftrykte dem; men dette var meget möjsommeligt, da man med en saadan Tavle alene kunde aftrykke visse enkelte Ord og Linjer. Johan Gutenberg fandt derimod i Aaret 1436 allerførst paa at udskære Bogstaverne enkeltvis hver for sig og i lige store Træstykker, der kunde sættes ved Siden af hinanden, atter adskilles og paa ny sammenstilles til andre Ord. Dette var en Bogtrykkerkunst. Efterhaanden opfandt Gutenberg og hans Medhjælpere (Joh. Fust og Pet. Schöffer) Bogtrykkerpressen, Kunsten at støbe Bogstaverne i Metal, Bogtrykkersværten o. m. lign., og nu blev den første fuldstændige Bog trykt 1457, fire Aar efter Konstantinopels Indtagelse. Denne Kunst fandt saadant Bifald, at den udbredte sig uhyre hurtig over hele Evropa, og allerede 1482 blev i Danmark den første Bog trykt i Odense. Gutenberg nød ikke sin billige Lön, thi han døde i Fattigdom (1468), forladt og svegen af sine Medhjælpere; men hans store Opfindelse vil alligevel vedligeholde hans Ry til den sildigste Tid.

Med Konstantinopels Indtagelse, Bogtrykkerkunstens Opfindelse og Amerikas Opdagelse oprinder en ny Række af Tildragelser omtrent med det sextende Hundredaar. Fortællingen om disse kaldes den nyere Historie, ligesom Fortællingen om hvad der skete för Romernes Undergang kaldes den gamle Historie, og den, som handler om de mellemliggende Ting, Midalderens Historie.

Men en lige saa overvættes Indflydelse havde ogsaa Kirkerenselsen [**Reformationen**], som Morten Luther bevirkede.

XI. Morten Luther.

(64) Morten Luther er født i den lille By Eisleben i Sachsen den 10ende November 1483, og blev døbt den følgende Dag, som var Mortensdag. Derfor fik han Navnet Morten. Hans Forældre var fattige, og Luther maatte som Skoledreng tjene sit Brød ved at synge for Dörene, saaledes som Börn endnu gjöre somme Steder i Tyskland. Da han var bleven ældre, kom han til Höjskolen i Erfurt for i Følge sin Faders Ønske at lægge sig efter Lovkyndigheden. Her traf han første Gang paa Bibliotheket hele Bibelen paa Latin. Han gjennembladede den og fandt deri meget andet, end han hidtil havde tænkt; vi maa nemlig huske paa, hvor mange falske Lærdomme Paven og alt hans Tilhæng havde udbredt. Da nu tillige Tanken om Døden ved en mærkelig Hændelse levendegjordes hos Luther, saa tænkte han ikke mere paa

Lovkyndigheden, men paa sin Sjæls Renselse. Men han blev saa hjærteklemt, jo mere han grublede. Han lod sig nu optage i et Augustinerkloster som Munk og læste flittig i Skriften. Vistnok mærkede han snart, at den katholske Lære ikke kunde være den rette saliggjörende Kristendom, men han følte tillige, hvor vanskeligt det var for de svage Mennesker at finde den sande Vej til Salighed. Hans Sjæleangst tiltog og kastede ham omsider paa Sygelejet. Her aabnede han sit Hjærte for en gammel vís Munk, der saa' til ham, og ytrede for denne sin Tvivl om, at han med sine Synder kunde blive salig; men Munken svarede: «Jeg tror Syndernes Forladelse.» Disse Ord gik som en Lægedom ind i den syges Sjæl; Luther indsaa nu, at Mennesket frelses ved Guds Naade, ikke ved egen Fortjeneste, og Haabet vendte tilbage, og med Haabet ny Livskraft og ny Gransken, og han samlede sig megen Indsigt i Gudskundskaben [Theologien]. Endelig blev han Professor, eller offentlig Lærer, ved Universitetet i Wittenberg, og snart efter valgte Byens Menighed ham tillige til sin Præst.

Paa den Tid drog en skamløs Munk, ved Navn Johan Tezel, omkring i Tyskland og solgte paa Pavens Bud Aflad, eller Syndsforladelse, for Penge. Denne Munk lokkede Folk til sig paa den mest ublu Maade. «Kommer hid,» raabte han, «og kjøber! For 24 Skilling udløser jeg eder og eders afdøde af Helvedes Ild; naar Pengene i Kisten klinger, strax Sjælen ud af Pinen springer.» Og mange enfoldige stakkels Mennesker løb til for at kjøbe denne Syndsforladelse for sig og andre. Luther vidste, at kun Gud kan forlade os vore Synder, og han sørgede i sit fromme Sind over dette forblindede Folk; men han lod ikke Sorgen ligge stille i Hjærtet. Som Præst prædikede han med Kraft imod Afladshandelen, og som Professor tilbød han sig offentlig at forsvare 95 Sætninger imod denne Ugudelighed. Folk blev ganske forbavsede over, at en Præst saaledes turde modsige, hvad Paven lærte, og Paven satte ham ogsaa i Band derfor; men hverken om Paven eller hans Band havde Luther læst noget i Bibelen, og han brød sig da kun lidt derom. Han tog Bandbrevet og brændte det midt paa Gaden, opdagede flere og flere Vildfarelser i den katholske Lære og sagde sig endelig i Aaret 1520 ganske løs fra Paven. Luther stod først ene, men Sandhed vil altid finde Venner, og Luther fandt snart mange, iblandt dem ogsaa sin Landsherre, Churfyrsten af Sachsen (193, 1ste Afd.).

Nu fik da Paven den mægtige Kejser Karl den femte til at indstævne Luther for en Rigsdag, der skulde holdes i

Worms 1521. Luthers Venner raadede ham fra at rejse derhen, men han drog trøstig af Sted. «Om der endog,» saa sagde han, «er lige saa mange Djævle i Worms, som Tagsten paa Husene, vil jeg dog dertil.» Rigsdagen holdtes med stor Bram; i en udsmykket Sal sad Kejser Karl paa sin Trone, og paa begge Sider de sex Churfyrster, 25 Hertuger og utallige andre Fyrster og Herrer; men lige for dem stod den fattige Luther i sin ringe Munkekappe. Luther vedkjendte sig som en Mand alt, hvad han havde sagt imod Paven, forsvarede sig med Ydmyghed og Mod og sluttede med disse Ord: «Hvis jeg ikke bliver overtydet enten af den hellige Skrift eller med klare, fornuftige Grunde — thi paa Paven tror jeg ikke — saa kan og vil jeg ikke gjenkalde noget; thi det er ikke godt at gjöre noget imod sin Samvittighed. Her staar jeg; jeg kan ikke anderledes, saa sandt hjælpe mig Gud. Amen!»

Og Kejseren og de höje Herrer blev meget forundrede over Luthers Tale; thi Sandheden slog dem. Alligevel blev dog Luther erklæret i Rigens Acht, eller gjort fredløs. Men hans Landsherre lod ham bringe i Sikkerhed paa et fast Slot, Wartburg. Her sad han rolig et helt Aar, og ingen vidste, hvor han var bleven af; men Luther brugte Tiden til at oversætte Bibelen i Modersmaalet, for at alle Folk kunde læse den og dömme imellem ham og Paven. Siden vendte han igjen hjem til Wittenberg og vedblev at lære den sande Kristendom og vandt utallige Tilhængere. Da nu saa mange kristne sluttede sig til Luther, vilde Pavens Tilhængere paa en Rigsdag have dette forbudt; men Lutheranerne protesterede, eller gjorde Indsigelse herimod, og blev kaldte Protestanter. De udgav nu endelig 1530 paa en Rigsdag i Augsburg deres Trosbekjendelse, den augsburgske Confesssion, som Luthers Medhjælper, den lærde Philip Melanchthon, havde affattet.

(65) Fra den Tid af udbredte sig den rensede Kristendom, eller Reformationen, over mange Lande, nemlig over det hele nordlige og vestlige Tyskland, over Danmark, Norge, Sverige, England og Nederlandene. Nogle af disse Lande holdt sig just ikke ganske til Luther, men sluttede sig nærmest til den Reformation, som en Præst i Schweiz, Ulrik Zwingli, paa samme Tid havde forkyndt, og som senere videre udvikledes af Johan Calvin, og blev ikke kaldte lutherske, men reformerte. Paven, som nu mistede Herredömmet i disse Lande, opfordrede Kejseren til Krig, og Protestanterne rustede sig til Forsvar; Luther raadede

dog stedse til Fred. Men da han var død, udbrød der en heftig Krig i Tyskland, som dog endtes med, at Lutheranerne fik Lov til frit og uhindret at slutte sig til den rensede Lære.

XII. Vilhelm af Oranien.

(66) Kirkerenselsen udbredte sig, som vi nylig læste, ogsaa til Nederlandene. Dette Land tilhørte den spanske Konge Philip den anden, en Sön af Kejser Karl den femte. Philip var en egenraadig og mistænksom Hersker og uhyre stræng Katholik; han vilde med Magt tvinge Nederlænderne til at blive ved den forkvaklede katholske Tro, indførte fra Spanien den skrækkelige hemmelige Domstol, som kaldes Inqvisitionen, og tillod sig desuden at krænke Folkets Rettigheder paa andre Maader. Nederlænderne bad om deres Ret, men de fik kun Spot til Svar, i det man kaldte dem Geuser, d. e. Tiggere; især var det Holland og de andre nordlige Landsdele, som led. Philip troede, at han let kunde tvinge dem, thi han var den mægtigste Konge paa den Tid. Han ejede, foruden Spanien og alle Nederlandene, en stor Del af Italien og saa store Lande i Amerika, at man sagde, at Solen gik aldrig ned i hans Rige. De nordlige Nederlande udgjorde derimod kun et lille Land, uden Rigdom, hvis Indbyggere enten som dristige Søfolk søgte deres Udkomme ved Sejladsen, selv under Vinterstorm og Is, eller, som nöjsomme Hyrder, levede af deres Marker og Kvæg. Philip sendte da en øvet Hær til Nederlandene under sin Hærfører, Hertugen af Alba, en haard og blodtørstig Mand; da flød der Strömme af Blod; Indbyggerne maatte i Tusendvis forlade deres kjære Fædreland, og der syntes ingen Ende paa Ulykken.

Men Vilhelm af Oranien gjorde Ende derpaa. Som ungt Menneske var han meget afholdt af Kejser Karl. Denne Fyrste elskede hans sjældne Sindighed og kloge Tavshed, og overdrog ham tidlig de allervigtigste Hverv, og da han som træt Olding talte det sidste Afskedsord til Nederlænderne, støttede han sin matte Arm til Vilhelms kraftige Skuldre. Men Sönnen Philip kunde ikke lide Vilhelm; han troede endog, at han var Skyld i, at Hollænderne gjorde ham Modstand. »Det er ikke Hollænderne; eder, eder er det,“ raabte han en Gang til ham og greb ham forbitret i Armen. Da derfor Alba kom til Nederlandene med sin Hær, forlod Vilhelm klogelig Landet og gik til Tyskland.

Her samlede han store Skarer om sig af flygtede Hollændere og deres Trosfæller; men da de ulykkelige Brødre i Hjem-

met satte deres eneste og sidste Haab til ham, vendte han ogsaa tilbage til dem. Hans lille Hær kæmpede modig med den mægtige Alba; men der var vel ti Spaniere imod én Hollænder, hvorfor de kun vanskelig holdt Stand i aaben Mark. Da kastede Vilhelm sine Öjne paa Søen; han oprettede et Kaperselskab af landflygtige Hollændere, de saa kaldte Vandgeuser, og disse tog endelig Havnen ved Briel, der nu blev et fast Punkt for hans Tilhængere.

Fra den Tid af havde Vilhelm mere Lykke; lidt efter lidt fordrev han Spanierne fra alle de nordlige Nederlande, og indførte alle Vegne, hvor han sejrende kom hen, den reformerte Tro. Hollænderne udnævnte ham til Statholder og hang med deres Hjærter ved ham og Troen og Friheden; men Alba bad selv om at maatte forlade et Land, som han uagtet sine Sejre i aaben Mark og sine Blodsudgydelser paa Retterstedet ikke var i Stand til at undertvinge. Philip sendte da flere andre navnkundige Hærførere med store Hære til Nederlandene, men de havde samme Skæbne som Alba. Spanierne belejrede f. Ex. Byen Leyden, og en frygtelig Hungersnød opkom i Staden, men dog afslog Borgerne at overgive sig. „Naar Hunde og Katte ere fortærede“ — saa gav de til Svar — „da har hver af os en venstre Arm; den ville vi først fortære, medens den höjre værner Vold og Mure.“ Denne store Udholdenhed lönnedes, da der omsider kom Hjælp. Digerne blev nedbrudte, Havets Bølger styrtede ind og opslugte Tusender af den spanske Hær og bar Vandgeusernes Flaade med gode Levnedsmidler og tapre Mænd til den ulykkelige Stad. Nogle Aar efter sluttede de syv nordlige Landsdele en formelig Union, eller Forening, i Utrecht, og opsagde Philip Huldskab og Troskab. Af den utrechtske Forening opstod siden den nederlandske Fristat [Republik].

Dette var Vilhelm af Oraniens Værk. Men Philips Had til ham steg ogsaa til det höjeste, saa at han udsatte en Pris af 25000 Kroner for den, som vilde dræbe ham. Efter flere forgjæves Forsøg fortjente en Franskmand denne skammelige Pris; han listede sig ind i Vilhelms Hus og skød ham med en Pistol i det Öjeblik, da han uden at ane noget ondt gik ud af sin Spisesal. Vilhelm styrtede til Jorden med de Ord: „Min Gud, min Gud, forbarm dig over mig og dit ulykkelige Folk!“ Og hans Bön blev hørt. Hans Sönner traadte i hans Sted og førte Hollænderne til Sejr og Frihed og Lykke. Aldrig kom spanske Konger mere til at herske over dem; men af Vilhelms Slægt udgik igjennem flere Hundredaar fremragende Statholdere over den nederlandske Fristat; og den samme Slægt,

hædret med Kongekronen, hersker endnu over disse Lande, som for Tiden hedder Kongeriget Holland.

XIII. Henrik den fjerde.

(67) Medens Vilhelm af Oranien og Hollænderne saaledes kæmpede imod Philip, sad en svag og uduelig Konge, ved Navn Henrik den tredje, paa Tronen i Frankrig. Han kunde ikke selv styre Riget og forstod ikke at lade sig lede af gode og dygtige Mænd. Han overlod hele Styrelsen til sin Moder Catharina af Medici, en grusom og herskesyg Italienerinde. Efter hans Død tilrev de store i Riget sig betydelig Magt og stredes om Tronen. Reformationen vandt under disse Uroligheder mange Tilhængere, men Katholikernes Modstand imod dem opvakte blodige Krige, der forøgede Landets Ulykker i höj Grad; thi Borgerkrig er den största Jammer, der kan hjemsøge et Folk.

Den nærmeste lovlige Arving til Frankrig var Henrik, Konge i det lille Rige Navarra, men han var af sin Moder opdragen i den reformerte Lære, hvilket var til Hinder for at komme paa Tronen. Han havde af Naturen modtaget de herligste Gaver, et lyst Hoved, et modigt Bryst og et ömt, menneskekjærligt Hjærte. Hans Skabning var kraftfuld og ridderlig, hans brunlige Aasyn aandede Godmodighed og varm Livslyst. Denne Henrik blev i en ung Alder de reformertes Hoved og Fører, og han viste sig deres Tillid værdig. Hertugen af Guise, i Spidsen for en overmaade stor Hær af Katholiker, rykkede imod ham; men skjönt Henrik kun havde faa Tropper, saa havde han des mere Mod og Hærførerduelighed, og han vandt imod alles Forventning den fuldstændigste Sejr.

(68) Efter Henrik den tredjes Død blev han udnævnt til Konge i Frankrig under Navn af Henrik den fjerde; men det varede længe, inden det katholske Modparti vilde godkjende ham, og den ulykkelige Borgerkrig vedblev. Dog forudsagde man allerede strax, at Henrik vilde faa Overhaand, thi han var ikke længere i Sengen, end Hertugen af Guise ved Spisebordet. I Slagene viste han den ædleste Menneskekjærlighed og huskede altid, at det var hans egne Undersaatter, som han var i den Nødvendighed at maatte føre Vaaben imod. Efter et vundet Slag, da hans Hær stormede ind paa de flygtende, raabte han til dem: „Spar dem, skaan vore Landsmænd!“ Og da de katholske Parisere ikke vilde overgive ham deres By, vilde han dog ikke indtage den med Magt for ikke at udgyde Borgerblod. Omsider foresatte han sig at

rette sig efter de forskjellige Ønsker og vedkjendte sig den katholske Tro; da overgav Paris og hele Frankrig sig. Henrik havde nu Lejlighed til at straffe sine bitreste Modstandere; men han drog ikke Fordel deraf. „Jeg vil glemme alt," sagde han; „mine Sejre ere fra Gud. Han tilgiver os, naar vi ikke fortjene det; hvorfor skulde jeg da ikke tilgive mine Undersaatter?"

Da Henrik den fjerde var kommen til i Ro at eje Riget, tænkte han paa sine ældste Venner, de reformerte, og udgav for deres Skyld et kongeligt Budskab, kaldet det nantiske Edict, hvori han tillod dem fri Trosøvelse over hele Frankrig og adskillige andre Friheder. Derefter arbejdede han, saa længe han levede, paa igjen at tilvejebringe hos alle sine Undersaatter, den ringeste som den höjeste, Vindskibelighed, Velstand og Lykke. „Jeg vil," sagde han, „bringe det dertil, at enhver af mine Bønder kan have en Höne i sin Gryde om Søndagen." Flere adelige Herrer, som levede i Pragt ved Hoffet og der bortødslede i Silke- og Flöjelsklæder, hvad deres undergivne paa deres Godser maatte bringe til Veje, spottede han over: „De bære deres Skove og Møller paa Nakken," sagde han om dem, og tilraadede dem i Steden derfor at vende hjem og sørge for deres Godsers Velvære. Følgen af disse Bestræbelser var, at Sporene af Borgerkrigens Ødelæggelser efterhaanden forsvandt. Landet blev opdyrket som en Have, og Folket syslede som vindskibelige Urtegaardsmænd i den.

Ved alle disse Arbejder havde Kongen en tro Hjælper i sin Minister Sully. Denne Mand var tillige hans ærlige Ven, og det var en stor Lykke; thi det er sjældent, at Kongerne have sande Venner, og endnu sjældnere, at disse altid ere sanddru imod dem. Men Sully sagde Kongen lige rent ud hans Forseelser. Undertiden blev Henrik vred derover, thi han var af Naturen heftig; men det var snart ovre, og saa takkede han dobbelt sin aabenhjærtige Ven. „Der findes Narre," sagde han en Gang, „som tro, at det skal vare ved, naar jeg bliver lidt uenig med Sully; men da han aldrig er mig imod uden til mit eget bedste, saa bliver han mig derved stadig kjærere." Og til Sully selv sagde han en Gang: „Naar I ikke mere siger mig imod, vil jeg tro, at I ikke elsker mig længer."

Skulde man nu tro, at der virkelig var Franskmænd, som vilde denne Konge ilde? Jo, saadanne var der; men det var forblindede eller vel endog onde Mennesker. De strænge Katholiker hadede ham, fordi han ikke vilde tillade dem at forfølge Protestanterne. Desuden var der en Munkeorden, som

kaldtes Jesuiterne, og som lærte, at alting var tilladt imod Protestanterne og disses Beskyttere; og de var snu nok til at overtale mange enfoldige eller onde Mennesker til at tro det samme. Derved bragte de det omsider saa vidt, at der skete flere Forsøg paa at myrde Kongen; to Gange mislykkedes det; tredje Gang undgik han ikke. En vis Frants Ravaillac, en vildledt og forrykt Sværmer, overfaldt ham i hans Karet midt paa Parises Gader i Aaret 1610 og tilföjede ham et dødeligt Saar. Hele Frankrig sørgede over Henrik den fjerde; det havde aldrig, fik aldrig bedre Konge.

XIV. Gustav Adolph.

(69) Paa den Tid, da Luther tog fat paa Kirkerenselsen, var Danmark, Norge og Sverige forenede under en og samme Konge, Christian, eller Christiern, den anden; men denne Forening, saa rimelig og ønskelig den end var imellem Folk af samme Sprog og Æt, saa gavnlig den end kunde være bleven for alle tre Rigers Indbyggere, vedvarede dog ikke længe; Christian blev paa Grund af sin uretfærdige og grusomme Adfærd forhadt i alle tre Riger, og den ulmende Lyst til at befris for ham ventede kun paa en Fører, for at bryde løs. De svenske var de første under Gustav Erikson Vasa.

(70) Denne Adelsmand var af Kong Christian mod Tro og Love ført over til Danmark som Gissel og holdtes fangen paa Kallø i Jylland. Men en Morgen tidlig fandt han Lejlighed til at flygte og slap forklædt som Bonde ned til Flensborg. Her tog han Tjeneste hos nogle tyske Studeprangere, der havde kjøbt Stude i Jylland, og fulgte med Driften til den fri Stad Lübeck, hvor Raadet tog sig af ham og hjalp ham over til Sverige. I Sverige levede han først nogen Tid rolig paa sin Fædregaard Refsnæs; men da Christian ved et gyseligt Blodbad i Stokholm endnu mere havde opbragt de svenske, begav han sig til Landskabet Dalarne, for at formaa de tapre Bønder der, de saa kaldte Dalkarle, til at forene sig med ham til Fædrelandets Frelse.

For at gjöre sig nöjere kjendt med Folket, forklædte han sig som en simpel Dalkarl, tog Tjeneste i Landet og tærskede for Daglön; men han blev gjenkjendt, og maatte nu vanke omkring, alle Vegne forfulgt af Christians tyske Lejetropper, der ofte var paa Nippet til at gribe ham. En Gang, da han saaledes opholdt sig hos en Dalkarl, Svend Elfson, i Landsbyen Isala, trængte Soldaterne lige ind i Stuen og spurgte efter ham; men Svend og hans Kone frelste ham med stor

Aandsnærværelse. Manden sagde ganske rolig til Soldaterne, at han aldrig havde hørt noget om Gustav, og i det samme kom Konen skjældende og smældende ind, tog en Ovnrage og hug Gustav over Nakken dermed, idet hun raabte: »Her ud, din dovne Knægt! Se, der staar han og vil høre Faddersladder i Steden for at arbejde.« — »Her kan da ingen Gustav være.“ tænkte Soldaterne og gik.

Siden vilde Svend kjøre Gustav bort, gjemt i et Læs Hø, men en Soldat, som fik Mistanke, jog sit Spyd ind i Læsset og gav Gustav saadant et Saar, at Blodet flød; Gustav forblev imidlertid ganske stille, og Svend stod af og gav sin Hest et Snit i Foden, for at Blodet kunde synes at være kommet fra denne. Gustav kom nu til en anden Landsby i Dalarne, Mora; her var han udsat for nye Forfølgelser, ja, endog Forræderi af sine egne Landsmænd, men han blev frelst af en dansk Mand, Rasmus Jyde, som elskede og ærede ham. Uagtet alle disse Farer og al den Modstand lykkedes det dog Gustav til sidst at samle en Bondehær i Dalarne og overvinde Christians Tropper. Dette første lykkelige Forsøg skaffede ham mange Tilhængere; han indtog snart Stokholm, og i mindre end tre Aar gjorde han derpaa hele Sverige uafhængigt. Da tilbød Folket ham Kronen paa en Rigsdag i Aaret 1523, og syv og tredive Aar styrede han Sverige med Visdom og Lykke.

(71) Gustav Adolph, hans Sönnesön, kom paa Tronen Aaret efter Henrik den fjerdes Død. Sverige var ved hans Tronbestigelse indviklet i Krig baade med Danmark, Rusland og Polen; men uagtet tre Konger angreb ham, og uagtet den danske Konge var Christian den fjerde selv, lykkedes det dog Gustav Adolph med Hæder at ende disse Krige; thi hvad Christian vandt fra ham, var ikke meget, og de to andre Konger maatte endog afstaa ham store Lande. Derpaa sørgede han med klog Omhu for sit Riges Opkomst, grundlagde Kobber- og Jærnværker, stiftede et Handelsselskab og opbyggede Byen Gøteborg, som de danske under Krigen havde ødelagt. Paa lige Maade bar han Omsorg for Oplysningen, stiftede Skoler og indkaldte fremmede lærde. Endelig foretog han sig mange Forbedringer i Styrelsen saa vel som i Krigsvæsenet, hvorved den svenske Hær blev den bedste i hele Evropa.

Men hvad der især har bragt Gustav Adolphs Navn saa höjt i Ære, er hans Forsvar for Protestanterne i Tyskland. Den Trosfrihed nemlig, som Kejseren havde tilstaaet Protestanterne, blev ofte krænket; katholske Fyrster øvede Voldsomhed imod deres protestantiske Undersaatter, og endelig udbrød der en blodig, langvarig Krig. I Førstningen havde Katho-

likerne Overhaand alle Vegne; endog Christian den fjerde, der kom Protestanterne til Hjælp, blev slaaet; da bad disse den svenske Konge om Understøttelse. Gustav Adolph sammenkaldte sit Riges Stænder og talte iblandt andet saaledes: „Ikke af Letsindighed styrter jeg mig i denne Krig; men Kejseren har fornærmet den, som jeg sendte til ham, og træder min Tro i Støvet; vore undertrykte Trosbrødre paakalde vor Hjælp, og hvis det tækkes Gud, ville vi give dem den.“ Derpaa tog han Afsked med hver Stand især og endte med de Ord: „Jeg siger eder alle et kjærligt Farvel; jeg siger eder det maaske for stedse.“ Kort efter sejlede han til Tyskland med en lille Hær paa 15000 Mand. De kejserlige spottede over disse faa Stridsmænd og kaldte den nordiske Konge spøgevis Snekongen. Men Spot slog aldrig en tapper Mand. Gustav Adolphs Hær voxte Dag for Dag, og snart kunde han byde Fjenden et aabent Slag. Dette forefaldt ved Leipzig, og Gustav vandt der en saa afgjörende Sejr over den höjt priste Hærfører Tilly, at Kejseren endog i nogen Tid frygtede et Besøg af ham i sin Hovedstad Wien. Allerede denne første Sejr bragte Protestanternes Sag paa en god Fod, og Glæden iblandt dem var usigelig. Hvor Kongen kom frem, kastede man sig paa Knæ for ham og stredes om at røre ved hans Sværd eller hans Klæder; men han misbilligede den Slags Hyldest. „Er det ikke“, sagde han, „som om dette Folk gjorde mig til en Gud, og maa jeg ikke frygte, at Himlen vil straffe os derfor og vise disse daarlige Tilbedere, at jeg er et svagt dødeligt Menneske som andre?“ Kejseren samlede imidlertid en ny Hær og udnævnte den store Hærfører Wallenstein (egentl. Waldstein) til Overgeneral.

Noget efter kom det igjen til Slag, nemlig imellem Gustav Adolph og denne hans nye Modstander. Wallenstein vilde sætte Mod i sin Hær ved Løfter og Trusler, og hans Officerer jog skrigende og bandende frem og tilbage. Gustav derimod indviede sin ved Gudstjeneste; han bad en stille Bön, medens Hæren sang en Psalme, som han selv skal have digtet. Styrket ved sin Bön steg han paa sin Hest og gav Ordre til Slaget. Han førte selv sin höjre Flöj og slog Fjenden; men da han hørte, at de svenske paa et andet Punkt veg tilbage, ilede han her hen. Han naaede det dog ikke; thi paa Vejen blev han kjendt af de kejserlige Skarpskytter, og deres Kugler gjorde Ende paa hans ædle Liv. Gustav faldt af Hesten, og vilde Krigerhobe fór hen over ham; men de svenskes Iver blev derved mere opildnet, og de kejserlige maatte til sidst vige Valpladsen.

(72) Det var ved Lützen, nær ved Leipzig, at Gustav Adolph faldt, Aar 1632. Hans unge Datter blev Sveriges Dronning; svenske Hærførere fortsatte med Ære Krigen i Tyskland, og 16 Aar efter Kongens Død kom det endelig til en Fred, hvorved baade Lutheranere og reformerte over hele Tyskland fik lige Rettigheder med Katholikerne. Denne Fred kaldes den westphalske Fred og blev sluttet Aar 1648. I tredive Aar var det ulykkelige Tyskland blevet hærjet, hvorfor denne Krig kaldes Trediveaarskrigen; mange Egne lignede en Ørk, mange tusende Mennesker var dræbte eller døde af Sult eller udvandrede, og mangen By har indtil dette Öjeblik ikke ret kunnet forvinde Ødelæggelsen. Men Tyskland var alligevel i andre Henseender ligesom blevet omskabt, og en ny Tidsalder regnes fra den Tid af i dette Land.

XV. Peter den store.

(73) Peter den store blev Konge, eller Czar, i Rusland omtrent fyrretyve Aar efter den westphalske Fred. Men den Gang var Rusland ikke saadant et stort og blomstrende Rige, som det nu er. Folket var raat og vildt, Landet var slet dyrket, de nødvendigste Haandværkere fattedes, og Russerne hang i alle Stykker ved de gamle Uvaner. Peter Czar begyndte at gjöre Rusland til hvad det nu er. I sine Drengeaar udmærkede Peter sig fremfor sine Jævnlige ved Flid og Lærelyst; især fandt han Smag i at læse den russiske Krønnike og se paa de Billeder, som fandtes i den. Ogsaa lærte han gjærne Mathematik og Krigskunst. Da han var sytten Aa gammel, tvang han sin herskesyge Søster Sophie, som hidtil havde styret Riget, til at vige ham Pladsen.

Fra nu af viste Peter den störste Opmærksomhed for alt; ikke det ringeste undgik ham. Af Schweizeren Lefort lærte han den evropæiske Krigskunst og gav sig til at indføre den i sin Hær. Kort efter saa' han i sin Hovedstad Moskwa en gammel Baad, som strax forundrede ham, fordi den ikke var bygget paa russisk. Han udspurgte, at det var en engelsk Baad, og nu lod han uopholdelig en Hollænder, som boede i Byen, gjöre den i Stand; han lod bygge flere og större og skaffede sig snart en hel lille Flaade, først ved Archangel, oppe ved det hvide Hav, og siden nede ved det sorte Hav, ved Byen Assow, som han fratog Tyrkerne. Han ejede endnu ingen andre Havne end disse. Men de vankundige Russere kunde slet ikke lide saadanne Ændringer og stiftede endog en Sammensværgelse imod Peter. Czaren var rigtignok kun ung, men modløs var han ikke; han gik selv lige hen til Oprørernes Samlingssted, tog fat i Formanden, pryglede ham dygtig af og undertrykte dermed hele Oprøret.

(74) Peter mærkede imidlertid snart, at han for at lære Russerne først maatte lære selv. I Rusland kunde dette ikke ske; altsaa maatte han rejse udenlands. Men denne Rejse foretog han ikke, som saa mange andre höje Herrer, med stadselig Pragt eller for at oplede lækre Nydelser; han lod Kongen for det meste blive ude af Spillet og var slet og ret Russeren Peter. Han gik ikke til Forlystelsessteder, men des flittigere til store Værksteder, dygtige Haandværkere og kyndige Mænd. Især længtes han efter at komme til Holland for at lære Skibsbyggeriet. Da han nu kom dertil, lejede han sig i Byen Zaardam et lille Hus nær ved Skibsværfterne, klædte

sig som Tømmermand i kort Tröje og hvide Lærredsbenklæder og lod sig indskrive som Lærredreng. Han udførte med egen Haand alle de Dele, der høre til et Skib, kløvede Brædder, naglede Planker, tilhuggede Mastetræer, snoede Tov, o. s. v. Med Skibstømmermændene og Matroserne omgikkes han som Ligemand, spiste Pandekager med dem og tumlede sig iblandt dem paa Land og paa Vand. En Gang sejlede han med dem og blev overfalden af en Storm. Alle blev noget rædde, men Peter raabte modig: »Naa, hvad gaar der af jer? Har I da nogen Sinde hørt, at en Czar af Rusland er druknet paa Søen i Holland?«

Fra Holland gik han til England, hvor han ligeledes opsøgte de kyndigste Folk og sendte flere hundrede Haandværkere og Kunstnere til Rusland. I England levede han ligesom i Holland; især lagde han sig efter at smedde, og saa maatte hans adelige Hofjunkere bære Kul og trække Blæsebælgen for ham. Ogsaa lærte han Lægekunsten, som han siden ved adskillige Lejligheder gjorde sig en Fornöjelse af at udøve.

Men midt under disse Sysler blev han underrettet om, at der igjen var udbrudt et Oprør hjemme i Rusland, hvorfor han hurtig vendte tilbage. Med Kraft, men ogsaa med Grusomhed — thi det raa var endnu i ham — straffede han Oprørerne. Men nu skred han for Alvor til at omskabe sit Rige. Han fordelte de fremmede Haandværkere rundt omkring og lod dem undervise Russerne. Selv tog han fat i med. En Gang smeddede han paa et Jærnværk ved Moskwa 6 Centner Jærn, og gik derpaa til Værkets Mester og krævede den samme Lön, som en anden Smedesvend. »Jeg vil,« sagde han, »kjøbe mig et Par Skø derfor, thi mine ere, som du ser, itu, og jeg har allerede tit nok ladet dem forsaale.« Kongen fik sine Penge og gik hen og kjøbte sig nye Sko.. Saaledes var han sit Folk det lærerigste Mønster.

(75) For at sætte Liv i den russiske Handel maatte Peter have en Havn ved Østersøen. Denne vilde han tage fra Sverige, som den Gang ejede næsten alle de østersøiske Lande, der nu tilhøre Russerne. I Sverige herskede Karl den tolvte, en Mand, der var lige saa mærkværdig som Peter, men som kun svækkede sit Rige ved alle sine Krigstog, hvorimod Peter hjalp sit paa Fode. Karl var den forvovneste og mest udholdende Krigsmand paa den Tid; Peter var den klogeste og dygtigste Konge. I Krigen blev Russerne i Førstningen slaaede alle Vegne, endog af meget mindre svenske Hære; men Czaren tabte ikke Modet. »De svenske,« sagde han, »maa overvinde os, indtil vi lære at overvinde dem;« og han vogtede derfor godt paa under sine Nederlag at lære Karl Krigskunsten af. Karl havde desuden mange andre Fjender; og medens han krigede mod disse, tog Peter Lejligheden i Agt, bemægtigede sig det svenske Land, som han vilde have, og lagde midt under Krigen den første Grund til en By, som skulde for Fremtiden være hans Hovedstad, og han lovede strax sig selv aldrig paa nogen Maade at ville give Sverige dette Land tilbage. Saaledes grundlagde han da under de utroligste Möjsommeligheder, midt i en stor Sump ved Søen, Staden Petersborg, som nu er den russiske Kejsers Hovedstad og har over en halv Million Indbyggere. Hvad han havde sagt om sit Uheld i Krigen, traf rigtig ind; til sidst slog han Karl i et stort Slag ved Pultava og sluttede endelig saaledes Fred, at Sverige maatte afstaa ham sine bedste Lande ved Østersøen. Da lod han sig ikke mere kalde Czar, eller Konge, men Kejser.

Ikke mange Aar efter døde han; men Rusland var ved ham blevet et ganske andet Rige, og Efterverdenen har med Rette givet ham Tilnavnet den store.

XVI. Frederik den anden.

(76) Den preussiske Kronprins Frederik var kun tretten Aar gammel, da Peter den store døde. Hans Fader, Frederik Vilhelm den første, var en driftig og sparsommelig Konge, men af meget raa og udannede Sæder. Hans störste Stræben gik ud paa at samle Penge og at holde höje Soldater; Videnskab og Lærdom ringeagtede han. Hans Sön derimod havde fra Ungdommen af en overordentlig Lyst til at læse og til at undervises i de skjönne og nyttige Videnskaber og syntes den Gang ikke at bryde sig meget om Soldaterne. Dette var Grunden til, at Kongen handlede ilde med ham, ja, blev endog til sidst saa vred paa ham, at han kastede ham i Fængsel og vilde udelukke ham fra Tronen. Frederik gav efter, som en god Sön bör gjöre, om han ogsaa for Öjeblikket lider Uret, og blev snart igjen forsonet med sin Fader.

(77) Da Frederik Vilhelm døde, blev Sönnen, otte og tyve Aar gammel, Konge i Preussen under Navnet Frederik den anden. Hans Rige var den Gang et af de mindste Kongeriger i Evropa og ikke synderlig regnet; men Frederik arvede tillige med Tronen mange Penge og en stor Hær og forstod at bruge begge Dele for at skaffe sig Agtelse. Da Kejser Karl den sjette i Østerrig døde, fordrede han derfor af dennes Datter og Arving, Maria Theresia, nogle Dele af Landskabet Schlesien, som han troede at have Ret til; og da hun nægtede uden videre at afstaa ham disse, blot fordi han fordrede dem, i det hun nemlig stolede paa, at hun let kunde modstaa en saa liden Konge, som Frederik var, saa begyndte han en Krig, som han førte med saadan Klogskab og Lykke, at hun et Par Aar efter maatte afstaa ham endogsaa det hele Schlesien. Siden, da Maria Theresia, som selv var en duelig og god Dronning, havde bragt sine Sager i Lave og sluttet Fred med sine andre Fjender, tænkte hun paa at tage Schlesien tilbage. Men hun havde lært, at Kong Frederik var ikke let at faa Bugt med. Derfor indgik hun et Forbund med Frankrig, Rusland, Sverige og flere imod ham. De forbundne ejede saa mange og rige Lande, at de, for saa vidt, hver enkelt var ham meget overlegne; og tilsammen herskede de over næsten 90 Millioner Mennesker, medens Frederik næppe havde 4 Millioner. Alligevel vilde han ikke give efter.

Saaledes udbrød en Krig, som man kalder Syvaarskrigen, og som er en af de mærkeligste, der nogen Sinde er bleven ført. Frederik gjorde den tapreste Modstand. Vel led han tunge Tab, men han oprettede dem ved endnu flere og större

Sejre. Ikke sjælden syntes hans fuldkomne Undergang vis, men han tabte aldrig Modet til at handle eller den kloge Sindighed til at finde paa nye Midler. Selv førte han sine Tropper i de störste og blodigste af Slagene og delte ondt og godt med dem, i Slaget selv, i Lejren og under aaben Himmel, og paa möjsommelige Marcher. Derfor hang ogsaa Folkene ved ham med hele deres Hjærte og var altid rede til at opofre Liv og Blod for ham. En Gang efter et haardt Slag gik han hen til sine Grenaderer for at snakke med dem og varme sig ved deres Vagtild. Folkene flokkede sig om ham og spurgte ham, hvorfor han ikke selv havde ført deres Regiment, som han plejede. Frederik svarede, at han denne Gang nødvendig havde maattet være paa den anden Flöj. Under Samtalen gik hans Kjole op, og en Kugle faldt ud, og Folkene saa' nu tydelig, at han ikke havde været bange for sin Tröje. Da raabte de alle: „Du er endnu den gamle Fritz, som deler alle Farer med os; for dig ville vi gjærne dø.“ Endelig var alle Frederiks Fjender saa udmattede af den lange Krig, at de ikke mere kunde fortsætte den. De maatte slutte Fred og lade ham beholde alle sine Lande. Men Frederiks Navn gjenlød over hele Evropa.

Efter Krigen var de preussiske Lande næsten helt ødelagte af de mange fjendtlige Krigshære. Men Kongen arbejdede med udholdende Kløgt paa at bringe dem i god Stand igjen. Han lod kyndige Folk fra Provinserne komme til sig, raadførte sig med dem og uddelte Hjælp. „Gjör mig,“ sagde han, „et Overslag over, hvor mange Heste og Køer Bønderne have nødig i eders Egn — men nöjagtig og sparsomt,“ lagde han til, „thi jeg har mange at give til og kun lidet at tage af.“ Og i Virkeligheden bragte han det ogsaa i forholdsvis kort Tid saa vidt, at de ødelagte Lande igjen var i blomstrende Tilstand.

Frederik den anden døde i Aaret 1786. Han havde gjort det preussiske Rige dobbelt saa stort, som det var, da han modtog det, og bragt det saadan paa Fode, at det fra den Tid regnes blandt Stormagterne i Evropa.

XVII. Den franske Statsomvæltning [Revolution].

(78) Ved Henrik den fjerdes Død sørgede hele Frankrig, og det havde vel Aarsag dertil. Det fik efter ham fire Konger af hans Slægt, men de lignede ham rigtignok kun lidet. Hans Sönnesön hed Ludvig den fjortende. Han var vel ikke uden Forstand til at vælge dygtige Folk og derved give sig selv

Værdighed, men han var en Voldsmand, som uden videre opofrede sine Undersaatters Liv i Krig, naar han troede at kunne gjöre sig selv navnkundig eller forhöje Glansen ved sit Hof dermed. Gode Konger vedgaa, at de ere til for deres Folks Skyld, men Ludvig den fjortende troede, at hele Frankrigs mange Millioner var til blot for hans Skyld. Efter hans Død modtog Ludvig den femtende Riget i Armod, en Følge af Formandens Ødselhed og unødvendige Krige; men han var ikke den Mand, at han kunde ophjælpe det. Han lod andre styre Landet for sig, og levede selv i Lediggang og Usædelighed. Folket blev trykket; de mægtige rejste til Hoffet, tilsatte deres Formue i Pragt, fornöjede sig ved Hovedstadens udsvævende Nydelser, og tav nu stille til al den Uret, der skete.

(79) Endelig kom Ludvig den sextende til Roret. Han var af Naturen en god og retsindig Mand; men Riget var saa ødelagt, Folket saa forbitret, at han med den bedste Vilje intet kunde udrette. Gjælden var uhyre, og store Skatter maatte paalægges; men Tyngden af disse faldt alene paa Borgerne og Bønderne, fordi Adelen og Præstestanden var aldeles skattefri. De ringere Stænder begyndte derfor at blive urolige; og da nu paa samme Tid nogle Franskmænd, der havde hjulpet Nordamerikanerne at gjöre sig fri for Englands Herredömme og oprette en Fristat [Republik], kom tilbage til deres Hjem, saa begyndte Misfornöjelsen med Landets slette Styrelse og den deraf flydende sørgelige Forfatning endnu mere at udbrede sig.

Medens Franskmændenes Sind saaledes var i Røre, sammenkaldte Kongen nogle udvalgte [deputerede] af de tre Stænder for at raadslaa med dem om at ophjælpe Landet. Af Bondestanden indkaldtes ingen. Der kom da 300 adelige, 300 gejstlige og 600 Borgere sammen paa en Rigsdag 1789; men de kunde ikke blive enige. Da tog Borgerstanden Magten fra de andre Stænder — ligesom de danske Borgere gjorde i Aaret 1660 — og kaldte sig for den egentlige Nationalforsamling. I Førstningen arbejdede denne alene for Landets Gavn; den ophævede saaledes Adelens og Gejstlighedens forældede Forrettigheder, vedtog, at Klostrenes Godser skulde sælges for at betale Rigets Gjæld, og foretog sig mange andre heldbringende Forandringer. Men snart derefter delte den sig des værre i Partier, og den heftigste Kamp udbrød; thi Franskmændene ere af Naturen et let opbrusende Folk, og have ikke den Sindighed, som vi Nordboere. Ærgjerrige Personer udgav sig derhos for Folkets og Frihedens Venner, opildnede Almuen ved deres Skrig og bragte det omsider saa

vidt i Raseri, at Borgerstandens udvalgte dömte Kongen selv, saa lidet skyldig han fra først af var, til Døde som Fædrelandets Forræder, og Frankrig blev gjort til en Fristat. Saaledes oprandt en Række af voldsomme og blodige Tildragelser, som man kalder den franske Revolution. De andre Konger i næsten hele Evropa tog sig af den franske Kongeslægt og sendte store Hære imod Frankrig; og medens disse syntes uden fra at ville sønderlemme Riget, opstod indvortes falske Fædrelandsvenner, der vidste at tilrane sig deres vildledte Medborgeres Sind, og skreg evindelig paa Frihed og Retfærdighed, idet de selv som de grueligste Voldsmænd udøste Strömme af Medborgeres Blod. Vore Forældre og Bedsteforældre kunne fortælle om den utrolige Ulykke, som dette Frihedsraseri bragte over Frankrig. Haanden vægrer sig ved at nedskrive Skildringen paa Papiret.

(80) Napoleon Bonaparte satte en Grænse for disse Afskyligheder. Denne overordentlige Mand var født paa den italienske Ø Corsica, som hører til det franske Rige, men opdragen i Frankrig selv. I en Alder af ikke mere end 27 Aar kom han til at føre den franske Fristats Hære i Italien, sejrede ved sin usigelige Hurtighed og Snildhed over de kyndigste østerrigske Generaler og drog hele Verdens Öjne paa sig. Følgen deraf var, at de fleste af Frankrigs Fjender maatte bede om Fred og afstaa store Stykker Land. Derpaa lod Bonaparte sig efter romersk Mønster udnævne til første Consul i Republiken og tilrev sig allerede som saadan hele Styrelsen. Nye og talrige Fjender rejste sig nu atter imod Frankrig, men med Lynets Fart gik Bonaparte ind i Italien, slog Østerrigerne i det store Slag ved Marengo og tvang atter Fjenderne til en ny Fred og nye Opofrelser.

(81) Da dette Hundredaar gik ind, var den franske Fristat saaledes den mægtigste Stat i hele Evropa; den indvortes Velstand tiltog, dens Handelsskibe viste sig igjen paa Havene, og dens Indflydelse udbredte sig over alle Nabolandene. Bonaparte herskede i Landet. Han var næsten tilbedt af Folket; thi de ildfulde, let bevægelige Franskmænd var henrykte over hans store Idrætter og beundrede hans kraftfulde Styrelse, som forbedrede Lovene, opmuntrede Vindskibeligheden, fremmede Handelen og lönnede enhver gavnlig Id. Men hans Ærgjerrighed var umættelig. I Aaret 1804 lod han sig udnævne til Kejser af Frankrig under Navn af Napoleon den første, og sine Generaler og Ministre, hvoraf de fleste var af simpel Byrd, udnævnte han til Fyrster og Hertuger. Norditalien forenede han med sit eget Rige og kaldte

sig Konge af Italien. Da blev de øvrige Konger i Evropa ængstelige og skinsyge over Frankrigs voxende Magt og forenede sig tredje Gang, i det Haab at kunne indskrænke den. Men saa mange de end var, maatte de dog böje sig for Napoleons Hærførerduelighed og Franskmændenes store Tapperhed. Napoleon slog Østerrigerne ved Austerlitz, Preusserne ved Jena, Russerne ved Friedland, og tvang dem til Fred. Paa ny blev store Landstrækninger afstaaede til Kejseren, der nu kunde uddele hele Kongeriger til sine Brødre; en af dem blev Konge i Neapel, en anden i Holland, en tredje i en Del af Tyskland, som fik Navnet Westphalen. Ja, Aaret efter afsatte han Kongen af Spanien, gav dette Rige til sin Broder, Kongen af Neapel, og skjænkede Neapel til en af sine Svogre.

(82) Der var kun én Fjende, som Napoleon ikke kunde komme til, og det var England; thi dette Rige laa midt i Havet og herskede over Havet, ligesom han herskede over Fastlandet. Paa flere Maader søgte han vel at formaa eller tvinge Englænderne til Fred, men de vilde ikke forlige sig med ham. De fik endog den russiske Kejser Alexander til at slutte sig til dem. Saaledes udbrød en fjerde Krig i Aaret 1812. Napoleon havde i denne Krig næsten alle paa sin Side, ikke fordi han var yndet, men fordi han var frygtet. Østerrig, Preussen og hele det øvrige Tyskland, hvor han skaltede og valtede paa den mest herskesyge Maade, maatte yde ham mange Soldater, og Tysklands Lidelser var meget store. Evropa ventede derfor kun paa en Lejlighed til at frigjöre sig for Napoleons Vold. Imidlertid brød han ind i Rusland med en stor Hær paa en halv Million Mennesker og trængte under blodige Slag frem lige til Moskwa, som han vilde gjöre til et Hvilested for sine udmattede Tropper. Havde han kunnet dette, vilde Faren for Rusland have

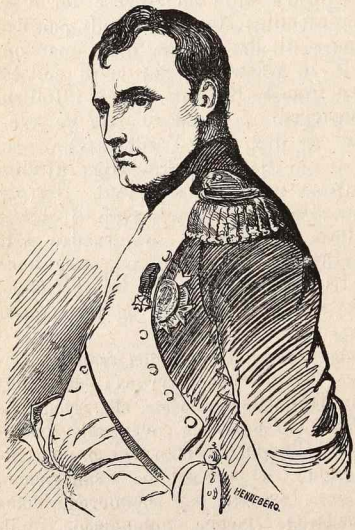

været uhyre stor; derfor tænkte ogsaa Russerne paa at hindre det, det koste hvad det vilde. Da altsaa den russiske Befalingsmand Rostopschin mærkede, at de franske nærmede sig Staden, besluttede han at sætte Ild paa den; dette kjække Forsæt udførtes virkelig, og de fleste Indbyggere forlod Moskwa. Franskmændene rykkede ind og fandt et Øde, en Dødsstilhed i den store By; men snart slog Ildsluer ud fra alle Kanter; forgjæves søgte de at dæmpe dem; det store prægtige Moskwa, i Aarhundreder Czarernes Hovedstad, viste et uhyre Ildhav, et ophöjet Tegn paa russisk Fædrelandskjærlighed, et frygteligt Varsel om Franskmændenes Skæbne. Staden, som skulde modtage Napoleons Hær til Pleje i den forestaaende Vinter, var snart en glødende Askehob; Landet rundt om var ødelagt. Der var intet tilovers for ham, uden at vende tilbage. Men under dette Tilbagetog indtraf den haardeste Frost og Kulde i Vinteren imellem 1812 og 1813; Russerne, vante til Kulde og indrettede paa den, forfulgte de vigende Franskmænd med uimodstaaelig Kraft, hvorpaa da Napoleon maatte ile forud til Frankrig, medens mange Tusender af hans brave Soldater segnede for Kulde, Hunger eller Fjendens Sværd. Da var det Tid for hans øvrige Fjender til at afkaste Aaget: Østerrig, Preussen, hele Tyskland og Spanien. Hans store Krigskunst formaaede ikke at opveje Fjendernes Overmagt og glødende Frihedskjærlighed; han blev til sidst slaaet i et blodigt Slag ved Leipzig efter tre Dages Kamp, maatte flygte til Frankrig og blev der afsat af sine egne og af de forfølgende Fjender.

Napoleon blev ført til Øen Elba ved Italien; men da han, understøttet af sine gamle Stalbrødre, gjorde Forsøg paa at vinde Frankrig tilbage, blev han slaaet af den engelske General Wellington ved Waterloo i 1815, og overgav sig nu kort efter til Englænderne. Disse førte ham til den lille Ø Sanct Helena, der ligger ude i det store Verdenshav, midt imellem Afrika og Amerika, omtrent 400 Mile fra begge Fastlande. Der døde han i 1821; men i 1840 førtes hans jordiske Levninger til Paris og bisattes i Invalidernes Hotel.

XVIII. Den nyeste Tid.

(83) Kun ved at paakalde deres Undersaatters yderste Bistand var det lykkedes Fyrsterne at kuldkaste Napoleons Magt. Men deres Opraab havde fundet villige Øren og redebonne Hjærter; thi den franske Fremmedvælde med sine gjentagne Krav paa Menneskeliv og Pengeofre føltes som en knusende Byrde og brændende Skam. Nu var imidlertid Sejren vunden, men Spörgsmaalet om Kampens Pris dukkede frem.

De sejrende Fyrster og deres Raadgivere maatte naturlig blive dem, der i Øjeblikket gav det afgjörende Svar herpaa. Idet de nu søgte paa ny at ordne de forstyrrede Forhold, arbejdede de saa vidt muligt paa at tilbageføre de samme Tilstande, som havde hersket, för Omvæltningerne skete. Men Folkene, over hvis Skæbne der raadedes, var imidlertid ikke de samme som forhen; hvad de den Gang havde holdt for uforanderlige Forhold, fordi de havde udviklet sig gjennem lange Aarrækker og i Medfør af historiske Tildragelser, saa' de nu paa med andre Øjne, oplyste ved tunge Prøvelser og berigede med dyrekjøbt Erfaring. De enevældige Fyrster havde maattet böje sig for en Mand af Folket, hvis hidtil uovervundne Kraft atter havde haft sin Hovedkilde i den Løftelsens Styrke, hvormed Folket var gaaet i Kampen for hans Sag som for sin egen Velfærd og Ære. Men skulde noget tilsvarende opnaas andensteds, da syntes det nødvendigt, at ogsaa der maatte Folket føle sig som ét med Staten, og intet syntes da naturligere, end at det blev Folket selv og ikke en enkelt Mand alene, der kom til at raade for dets Skæbne. Men disse Folk var endvidere paa sine Steder (Italien, Tyskland) splittede i en Mangfoldighed af Stater, hvis Undersaatter følte sig som sammenhørende, men hvis Statsstyrelser dog maaske kunde staa fjendtlige over for hinanden. Paa andre Steder (navnlig Østerrig, Tyrkiet) var forskjelligartede Folk samlede under én Styrelse, skjönt de maaske følte sig nærmere forbundne med andre Stater end med deres egne Medundersaatter. Og andensteds igjen saa' det ene Folk ned paa sine Medundersaatter som paa undertvungne (Grækerne i Tyrkiet, Polakkerne i Rusland), over for hvem Magt og Vold ikke trængte til nogen Undskyldning.

De gamle Tilstande tilfredsstillede derfor i det hele ikke Folkene, og med denne Misfornöjelse forenede sig den Uro i Sindene, der var en Følge af de forfærdelige Hændelser, hvortil man havde været Vidne. Snart paa et, snart paa et andet Sted skete der derfor voldsomme Forsøg paa at kuldkaste det bestaaende, og en Menneskealder gik hen under en aldrig stillet Uro. Men med 1848 kom endelig Gjæringen til sit fulde Udbrud, der rystede næsten hele Evropa, endog saadanne Lande, som kun i ringere Grad havde lidt under den foregaaende Uro.

(84) Forinden vi naa saa vidt, maa vi dog i Korthed omhandle de enkelte Rigers Skæbne i Tiden mellem Napoleons Fald og 1848.

Heldigst stillede var de Lande, som mindst havde følt til de Omvæltninger paa Fastlandet, hvortil den franske Statsomvæltning og Napoleon havde givet Stødet. Saaledes England, hvor den gjenvundne Fred blev brugt til at gjennemføre varige Forbedringer i det indre. Der blev Testacten eller Forbudet mod Katholikers Ansættelse i Statsembeder ophævet; der blev Valgretten til Underhuset retfærdigere ordnet, og derved blev det atter muligt at afskaffe den urimelig höje Told paa Indførselen af mange Raaæmner, især paa Korn; der blev Negerslaveriet og det ostindiske Compagnis Enerettigheder ophævede; der blev Navigationsacten [Søfartsloven] afskaffet, og Frihandelen grundet; der blev endelig de katholske Irlændere fritagne for at underholde den fremmede biskoppelige Præstestand. England undgik ved disse Ændringer [Reformer] og ved Folkets Maadehold store Farer.

(85) Noget vanskeligere var det at føre Fred og Orden tilbage i det af Statsomvæltningen rystede Fastland. (1) Portugal fik vel igjen sit gamle Kongehus, men det tabte sin store og rige Koloni i Sydamerika, der blev et eget Kejserdömme Brasilien. (2) Spanien fik ogsaa det forrige Kongehus tilbage, men dette forstod ikke at holde Folkets oprørte Lidenskaber i Tömme, og det kunde ikke mere vente at gjenvinde de uhyre Kolonier i Nord-, Mellem- og Sydamerika, hvor nye uafhængige Fristater havde dannet sig i Mexiko, Central-Amerika, Columbia, Bolivia, Peru, Chili, Paraguay og de forenede Stater i Sydamerika. (3) Italiens gjenindsatte Fyrster, næsten alle af fremmed Æt og herskesyg Tænkemaade, kunde ikke eller vilde ikke gaa ind paa det italienske Folkeønske om et eneste italiensk Rige, og Hadet mellem Folket og dets Fyrster, der stedse ulmede, brød jævnlig ud og maatte ved Vaaben og Grumhed holdes tilbage. (4) De slaviske og græske kristne, der stod under Tyrkiet, kunde ikke udholde den Trældom, der hvilede over dem; de søgte især Ruslands Beskyttelse, og Grækerne rejste 1821 en Frihedskamp, hvoraf omsider det unge græske Kongerige fremgik 1829, som senere fik en tysk Prins, Otto af Bayern, til Konge. Saaledes var der Uro, hvorhen man vendte Öjet.

(86) Frankrig selv vedblev at være det Arnested, hvorfra Gnisterne udbredte sig. Det gjenindsatte Kongehus, Bourbonnerne, havde intet lært og intet glemt, og Kong Carl X troede at kunne føre den gamle Tid tilbage. Men i Juli 1830 udbrød i Paris en Statsomvæltning [Revolution], der forjog ham og satte Ludvig Philip af Orleans paa Tro-

nen, og denne Omvæltning udbredte atter sine Virkninger langt ud over Frankrigs Grænser. Belgierne, som af Wienercongressen var sammenknyttede til ét Rige med deres gamle Fjender Nederlænderne, løsrev sig ved Frankrigs Hjælp og dannede et eget Kongerige; men Polakkernes Forsøg paa at løsrive sig fra Ruslånd ledede kun til at indskrænke den Frihed, som de hidtil havde nydt.

Frankrig fandt alligevel ikke under Ludvig Philips milde Styrelse nogen varig indvortes Ro. Baade blandt det gamle bourbonske Parti og i det nye republikanske eller Arbejder-Parti var der uafladeligt Røre, og en ny Pariser-Revolution i Februar 1848 forjog Kongen og gjenoprettede en Fristat, hvori Napoleon den førstes Brodersön, Louis Napoleon, ved Navnets Magt over Franskmændene blev først Præsident og siden 1852 Kejser — begge Dele i Kraft af Folkets Vilje, som man sagde, udtalt i Form af en almindelig Afstemning. Men en saadan almindelig Afstemning har tit vist sig at være et farligt Led i en Statsstyrelse.

(87) Den franske Februar-Revolution af 1848 havde imidlertid udkastet sine fængende Gnister og tændt Ild i al det Brændstof, der, som vi have set (83), fandtes rundt om i Evropa; i de mindre tyske Stater kunde Undersaatterne temmelig let sætte deres Fordring paa Frihed og Deltagelse i Statsstyrelsen igjennem, efterdi Fyrsterne var svage, frygtede de franske Kongers Skæbne og gav foreløbig efter. Men i de store tyske Stater, i Preussens og Østerrigs Hovedstæder, kom det til blodig Kamp. I Berlin sejrede Folkepartiet. Kong Frederik Vilhelm IV maatte give tabt; hans kraftigere Broder Vilhelm maatte forlade Byen; den ydmygede Konge lovede alt, hvad hans Berlinere vilde, ogsaa Tysklands Enhed som ét Rige, ja, sendte endog en Hær til Understøttelse for Holstenernes Oprør mod deres retmæssige Konge. — I Wien sejrede ligeledes det frihedslystne Folkeparti; Ungarerne vilde ikke længer lade sig styre af de fremmede Tyskere, Kejseren forlod sin Hovedstad, og det østerrigske Kejserdömme syntes nær ved at opløse sig.

Men Kejserdömmets slaviske Undersaatter, der ikke uden Grund hadede baade Tyskerne og Ungarerne, gjenoprettede atter Kejserens Magt i hans tyske Lande; en russisk Hær gjenoprettede den i Ungarn; i Berlin vendte ogsaa Roligheden noget mere tilbage, og da saaledes Fyrsterne igjen havde faaet Overhaand, maatte den Rigsdag, som Tyskernes Frihedsog Enhedsmænd havde samlet i Frankfurt am Main, atter opløse sig uden at have udrettet nogen Ting.

(88) Sydslaverne, der havde frelst Østerrig, var delte mellem fremmede Riger; Østerrig, Ungarn, Tyrkiet trykkedes af deres fremmede Herrer, allermest de græsk-kristne Slaver af de raa mohammedanske Tyrker, og de regnede deres nærstaaende Trosfæller i Rusland som deres naturlige Værger. Den russiske Kejser Nicolaus I krævede derfor ogsaa af den tyrkiske Sultan en godkjendt Varetægtsret over de græsk-katholske Undersaatter i det tyrkiske Rige, og da dette blev ham nægtet, begyndte han 1853 en Krig med Tyrkerne. Men „Vestmagterne" kom Tyrkiet til Hjælp; Frankrig, hvor Napoleon III nylig havde sat Kejserkronen paa sit Hoved, fordi det ikke vilde taale Ruslands Overmagt i Evropa, og England, fordi det frygtede den i Asien, hvor det store russiske Rige i Höjasien nærmede sig det store engelske Rige i Indien. Følgen blev da ogsaa, at Kejser Nicolaus ikke kunde sætte sin Vilje igjennem, og at hans Eftermand, Kejser Alexander II, 1856 maatte slutte Fred i Paris med Indskrænkning af Ruslands Herredömme i disse Egne.

(89) Italienernes Fordring paa borgerlig Frihed og Forening til én Stat under fædrelandsk Styrelse fandt kun Medhold i et eneste af de mange italienske Riger, nemlig i Kongeriget Sardinien; men dettes Konge havde hidtil forgjæves søgt at gjennemføre sine Landsmænds Ønske. Et nyt Forsøg af Kong Victor Emanuel lykkedes bedre, da Kejser Napoleon III kom ham til Hjælp, sejrede over Østerrigerne, tvang Kejser Frants Joseph til i Villafrancafreden 1859 at afstaa sig hele Lombardiet og igjen mod et ringe Vederlag overlod dette til Kongen af Sardinien. Østerrig beholdt endnu for det første det venetianske; men paa dette og det romerske Distrikt nær, som Napoleon sikrede Paven, faldt i kort Tid hele det øvrige Italien og Sicilien til Kong Victor Emanuel, der nu antog Navn af Italiens Konge.

At dette kunde ske, skyldtes dels heldige ydre Forhold, i det Frankrig rakte Italien sin hjælpende Haand, dels en sjælden Forening af samvirkende Kræfter i Landet selv. Paa Tronen sad Victor Emanuel, der i ærlig Troskab ofrede alt for det store Formaal, i hans Raad førte den kløgtige Cavour Forsædet, og i Lejren samlede Giuseppo Garibaldi Skarer af unge og gamle frivillige til Kamp for Fædreland og Frihed. Da Krigen blev afbrudt 1859 med Freden i Villafranca, der kun bragte en Del af det nordlige Italien den længselsfuldt ventede Frelse, skuffedes de Forhaabninger, hvormed Krigens Udbrud var blevet hilset. Endnu sukkede navnlig Sicilien og Neapel, den sydlige Del af Halvøen, under Voldsherrer, der i

Frygt for, hvad der kunde komme, rasede værre end nogen Sinde. Da samlede Garibaldi 1860 en lille Flok paa 1100 af sine frivillige, sejlede med den til Sicilien, indtog Øens Fæstninger, adsplittede Soldaterne og skabte en Hær af sin lille Skare ved den Mængde af vaabenføre Mænd, der strömmede til hans Faner. Strædet ved Messina blev overskredet, samme Kampe og samme Held som paa Sicilien fulgte paa, og inden faa Uger holdt han sit Indtog som Sejrherre i Hovedstaden. Men han, den Mand, der fra en Skibsførers jævne Kaar havde svunget sig op til at underlægge sig et Kongerige, skyndte sig med at træde tilbage fra den Stilling, hvortil kun Fædrelandets Nød og ikke hans egen Lyst havde kaldet ham. Han nedlagde sin Magt og overlod den til sin Konge, medens han selv trak sig tilbage til den lille Klippeø Caprera, hvor han endnu lever.

Men at Kong Victor Emanuel uden videre kunde tage Landet i Eje, skyldtes væsenligst Kejser Napoleon III, der den Gang stod paa den höjeste Spidse af sin Anseelse og Magt. Men han stolede for meget derpaa, og saa begyndte den at dale. Han troede saaledes at kunne paatvinge Mexikanerne hinsides Atlanterhavet en Kejser i den østerrigske Erkehertug Maximilian; men den store Nordamerikanske Fristat, som nylig lykkelig havde endt en Borgerkrig, der truede den med Opløsning, vilde ikke taale nogen evropæisk Indblanding i Amerikas indre Forhold og tog en Stilling, der bragte Napoleon til at bortkalde sin Hær fra Mexiko, og nu blev Maximilian overvunden, fangen og skudt. Dette Vanheld svækkede i höj Grad Napoleons Agtelse hos de letsindige og urolige Franskmænd, og hans Avindsmænd begyndte at løfte deres Hoved.

(90) Preussen havde imidlertid af Victor Emanuels Exempel set, hvorledes det kunde bruge Tyskernes Higen efter Forening til et eneste Rige, ligesom han havde brugt Italienernes. Østerrig, som hidtil havde været dets Medbejler i Tyskland, var nylig overvundet og ydmyget af Kejser Napoleon, og det havde endnu en Fjende i det nye italienske Rige, saa længe det sad inde med nogen Del af Italien, nemlig det venetianske. Det tyske Preussen sluttede nu lönlig et Forbund med Italien imod det tyske Østerrig, yppede derefter Strid med det om deres fælles Ejendom, de fra Danmark røvede Lande mellem Kongeaaen og Elben, og Krigen udbrød. Kejseren af Østerrig, der maatte dele sine Hære imod Italien og imod Preussen, blev slaaet i det store Slag ved Sadova, afstod for silde det venetianske i det Haab saaledes at kunne bruge sine Kræfter udelte

mod Preussen, og maatte dog ved Freden i Prag 1866 ej alene overlade Preussen hele det fra Danmark gjorte Rov, men ogsaa finde sig i at blive aldeles udelukket fra Tysklands almindelige Anliggender. Preussen, som nu var uden Medbejler til Herredömmet i Tyskland, forenede hele Nordtyskland ved et Forbund med sig, eller dannede egentlig af alle nordtyske Lande en samlet Stat under Preussen. Det var det første store Skridt til Udførelsen af Tyskernes Plan til at danne ét Rige. Sydtyskland hørte endnu for det første ikke dertil.

(91) Men det første Skridt maatte aabenbart lede til det andet, og Frankrig syntes at være den eneste Hindring derfor. Kejser Napoleon III, der havde mæglet Pragfreden og ved denne Lejlighed fordret, at Nordslesvig skulde tilbagegives Danmark, hvis en Folkeafstemning af de danske Nordslesvigere ønskede det, kunde ikke overse den Fare, der truede Frankrig, dersom ogsaa Sydtyskland bragtes under preussisk Herredömme; men han var svækket af Modgang og Sygdom, hans Kraft lammedes derhos af hans urolige Undersaatters Omvæltningslyster, og de letsindige Franskmænd, der intet kjendte uden for deres Fædreland, drömte sig altid mægtigere end Tyskerne. Preusserne derimod var nöje vidende om alle Frankrigs Svagheder, forøgede og rustede med störste Iver deres af vundne Sejre overmodige Hær og tirrede Frankrig for at fremkalde en Krig. Napoleon gik i Fælden og — erklærede den 1870. Men da nu begge Hære mødtes ved Rigernes Grænse, var den preussiske dobbelt saa talrig som den franske, bedre rustet end denne og i det mindste lige saa godt ledet. Franskmændene blev efter flere store Tab aldeles overvundne i et Hovedslag ved Sedan', og Kejser Napoleon selv tagen til Fange. Paa Budskabet derom udbrød et Oprør i Paris; de vildeste Frihedsmænd, Arbejderpartiet, Socialisterne, erklærede Kejseren for afsat, Frankrig for en Fristat, og bildte sig ind at kunne vinde alt ved at overgive Fristatens Styrelse til dem, der havde omstyrtet Kejserdömmet. Men Fristaten kunde ikke ved sine nyskabte Hære modstaa de mægtigere Fjender og maatte efter gjentagne Nederlag kjøbe Freden i Frankfurt 1871 ved at afstaa Elsas og det tyske Lothringen med de to stærke Fæstninger Strasburg og Metz, samt bøde en uhyre Pengesum. Nu skulde da den indre Orden gjenoprettes i Frankrig, men Socialisterne og Kommunisterne, der havde tilranet sig Herredömmet i Paris, gjorde en rasende Modstand imod al borgerlig Orden, ødelagde og opbrændte af Hævngjerrighed Stadens skjönneste Mindesmærker og kostbareste Bygninger, indtil endelig de mere maadeholdne For-

svarere af Fred og Orden efter en blodig Kamp fik Bugt med dem.

(92) Efter saa mange og saa store Omskiftelser i den sidste Menneskealder, har Evropa faaet et næsten nyt Udseende, som vi til Slutningen af denne lille Verdenshistorie skulle i al Korthed give Udsigt over.

1. Preussen, som for en 30—40 Aar siden var den mindste af de saa kaldte Stormagter, er nu nær ved at regnes for den mægtigste. Den preussiske Konge, Vilhelm I, lod sig, efter at have udelukket Østerrig fra Tyskland og overvundet Napoleon III, udnævne til Kejser over det tyske Rige, hvis øvrige Herskere, hvad Titel de end føre, Konger, Storhertuger, Hertuger, Fyrster, i Virkeligheden ere mere eller mindre afhængige af Preussens eller den tyske Kejsers Overmagt, der især grunder sig paa hans egen store Krigshær og Overherredömmet over de andre tyske Fyrsters Tropper.

2. Frankrig er for Tiden meget svækket som Følge af den sidste ulykkelige Krig og af det hidsige, urolige Folks indre Partistridigheder. Den franske Fristat styres nu af en fremtrædende Hærfører som Præsident, Mac Mahon, Hertug af Magenta, som har vidst at bringe nogen mere indvortes Ro og Orden til Veje, og den har i sit store og frugtbare Land, sit oplyste og tapre Folk alle Midler til at kunne gjenoprette sine Tab og gjenvinde sin Vælde og Vægt i Evropa.

3. Østerrig-Ungarn under Kejser Frants Joseph I lider ligeledes endnu ikke alene af sine Tab ved den sidste ulykkelige Krig, men ogsaa af den vedvarende Uenighed mellem de forskjellige Folkestammer, som der ere samlede i én Stat. Tyskerne i Østerrig have maattet dele Herredömmet med Ungarerne, og hver af dem hersker over og undertrykker sine slaviske Folkeslag, som dog udgjör Flertallet af Kejserdömmets Undersaatter, men paa Grund af deres Adsplittelse i mindre Grene ere svage.

4. England eller Storbritanien er Verdens störste og rigeste Handelsstat, og ejer store Kolonier i de andre Verdensdele, navnlig i Indien, saa at Dronning Victoria, efter at have overtaget den umiddelbare Styrelse i sidstnævnte Land, som forhen styredes af det store engelsk-ostindiske Handels-Compagni, efter at have lykkelig dæmpet en stor Opstand i Indien, og efter at have ladet sin Sön og Tronarving berejse samme Land, nu nylig har antaget Titel af Indiens Kejserinde. Men England har i Amerika og som Handelsmagt en Medbejler i den Nordamerikanske Fristat, der siden Borgerkrigen mellem de nordlige og sydlige Stater gaar med

Kæmpeskridt frem i Magt og Velstand, og England har i Asien en anden Medbejler i Rusland, der stadig udbreder sit Herredömme i Höjasien og nærmer sig det engelske Indiens Landemærker.

5. Rusland under Kejser Alexander II er i Omfang det störste Rige, der nogen Sinde har været til, og Kejseren, der med Maadehold bruger sin uindskrænkede Magt, har uden at deltage i de sidste store evropæiske Krige baade afkastet de Indskrænkninger, som Pariserfreden 1856 havde lagt paa hans Indflydelse i det sorte Hav, og ved Vaabenmagt udbredt evropæisk Orden og Oplysning i Höjasien. Rusland, hvis Hovedbefolkning hører til den store slaviske Folkestamme og til den græsk-kristne Kirke, regner sig som den naturlige Værge for sine undertrykte Stamme- og Trosfæller, der lide haardt især under de mohammedanske Fyrsters Aag, og det vil derfor ikke vel kunne vægre sig for — hvad der ogsaa i den allersidste Tid har vist sig — at tage væsentlig Del, naar en Gang det saa kaldte „orientalske Spörgsmaal“ skal løses ved en Omordning af det faldefærdige osmanniske Rige.

Disse fem store Riger — Preussen-Tyskland, Frankrig, Østerrig-Ungarn, England og Rusland — ere hidtil kaldte Evropas „Stormagter“. Det nu under én Konge forenede Italien kunde vel have Udsigt til at indtræde i „Stormagternes Række“, naar det maatte blive i Stand til at faa sine indre Forhold bedre ordnede. Om det fordum saa mægtige Spanien, der efter langvarige og voldsomme Rystelser nylig har faaet nogen indvortes Fred og en ung Konge, skulde kunne hæve sig dertil, er endnu vanskeligere at sige.

Danmarks Konge hører ikke til de mægtigste i Evropa; Danmarks Folk heller ikke til de store Folkeslag, og Danmarks Land ejer ikke Sydens rige og yppige Natur. Men Kongen er mild og retfærdig; Folket vil altid bedre og bedre lære at bruge den unge Frihed, og Landet er et yndigt Land, — for os den kjæreste Plet paa Jorden.

III. Fædrelandet.

(93) Vi foresatte os oven for (2), naar vi først havde læst om Verdens andre Lande, da nærmere at se paa vort eget kjære Fædreland. Vi ville da nu først undersøge dets Beliggenhed og Udseende, dets Dele, Byer, Naturfrembringelser

og andre Ejendommeligheder og dernæst henvende Tanken paa noget af det vigtigste af alt fædrelandsk, eller nationalt, paa vort Folks Karakter og Skæbner, saaledes som disse kunne kjendes i Historiens Fortælling om fremfarne Tider.

1. Kort Skildring af det danske Rige.

(94) Det danske Rige, eller Staten Danmark, bestaar ikke, saaledes som næsten alle andre Riger, af ét sammenhængende Land, thi dets enkelte Dele ere for en stor Del adspredte Øer, og disse ligge til Dels igjen langt fra hinanden. Dog udgjöre alle disse mindre Lande to særskilte Masser, nemlig Hovedlandet Danmark og Bilandene, som ere de langtbortliggende Øer i Nordhavet, foruden Kolonierne. Vi ville først se paa Hovedlandet, siden paa Bilandene og Kolonierne. Til sidst paa hele Staten i Almindelighed.

Hovedlandet indeholder en mange Mile lang Halvø og en Del större og mindre østen for denne Halvø liggende Øer. Dets Fladerum (hvoraf Halvøen indeholder de to Tredjedele, Øerne den ene) udgjör tilsammen $694^1/_2$ Flademil og er, som I se paa Landkortet, omgivet af Havet. Kun Halvøens sydlige Ende eller Grundvold hænger sammen med Evropas Fastland. Alle Hovedlande tilsammen have $1^4/_5$ Million Indbyggere, og Rigets samlede Folketal er 2 Millioner Indbyggere.

A. Danmark.

(95) Danmark bestaar af Nörrejylland, der udgjör den jyske Halvøs brede Nordredel, Øen Fyn, østen for samme, Øen Sjælland, den störste og vigtigste af Øerne, østen for denne igjen, Langeland, sønden for Fyn, Lolland og Falster, sønden for Sjælland, Bornholm, 20 Mile endnu østligere, helt inde i Østersøen, og desuden en stor Mængde mindre, men dog for en Del vigtige og frugtbare Øer, f. Ex. Samsø, Ærø, Møen, o. fl.

(96) De Have, som omgive Danmark, ere Vesterhavet i Vest (hvilket Tyskere og Engelskmænd kalde Nordsøen), Skagerrak og Kattegat i Nord, Østersøen i Øst. De to sidste ere, som I se, forenede sammen ved tre Stræder, nemlig lille Belt imellem Jylland og Fyn, store Belt imellem Fyn og Sjælland, og Øresund imellem Sjælland og Skaane i Sverige. Men egentlig ere alle disse Vande en eneste stor Havbugt ind i det nordlige Evropa, som blot afdeles i flere Vande ved de i dens vide Munding liggende danske Lande. Foruden hine

tre vigtigste Stræder gives der en Del smallere og kortere Sunde, hvorom siden.

Flere Steder har Havet gjort dybe Indsnit i Landet, hvorved der er opstaaet Fjorde; disse ere milelange og smalle Havbugter, som i deres Art ere ejendommelige, især for Danmark og Norge. Den störste af disse er Limfjorden oppe i

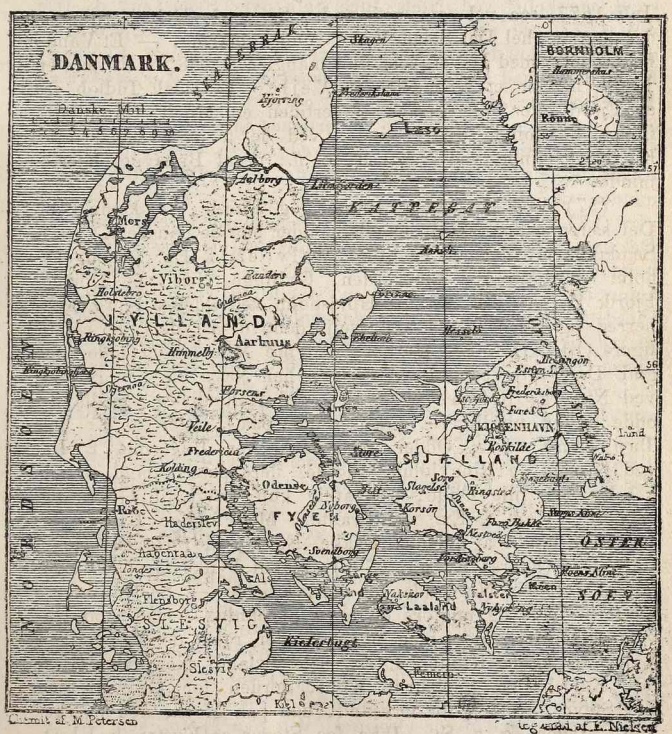

Jylland, 20 Mile lang; længere nede, vester paa, Nissum og Ringkjøbing Fjorde samt Ho Bugt nord for Fanø. Øster paa, sønden for Limfjorden, er der den skjönne Mariagerfjord, Randers, Horsens og Vejle Fjorde, ogsaa Havbugter fra Kattegattet ind i Jylland, fra hvilket vældige Hav

ligeledes en stor tvedelt Havbugt, nemlig Isefjorden, skærer sig ind i Sjælland, ligesom og en större Fjord gaar ind i Fyn, nemlig Odense Fjord. Ved saadanne Fjorde ligger overhovedet en stor Del af vore Søstæder, saasom Kolding, Nyborg, Kalundborg, Nakskov, o. mg. fl. — Af sædvanlige Havbugter findes navnlig Bugten ved Aarhus, ud over hvilken haves en smuk Udsigt, og den store Kjøgebugt, sydlig i Øresund, mærkelig ved Niels Juels Sejr over Svensken, d. 1ste Juli 1677, saa vel som ved andre Sømænds Heltegjerninger; desuden en hel Del Smaa-Vige rundt omkring. — Et Vand i Forbindelse med Havet, som kun mangler Dybde for at være en Fjord, hedder et Nor eller en Vejle. Et smalt Indløb fra en Fjord eller Vig hedder undertiden en Minde (Munding), f. Ex. Torsminde og Nyminde, ved de to vestjyske Fjorde, Karrebæksminde ved Næstved, o. fl.; deraf Bynavnet Kjerteminde.

(97) Ved de mange Bugter og Fjorde fremkomme en Del særegne smaa Halvøer eller Odder paa de danske Kyster. Saadanne ere dels de egentlige Halvøer, f. Ex. Øland, Tyholm og Salling i Limfjorden, Gyllinge Næs ved Horsens Fjord, Helnæs ved Assens, Hindsholm ved Odense Fjord, Odsherred og Hornsherred ved Isefjorden, o. a.; dels de egentligere Odder, f. Ex. Hornet, den fire Mile lange Odde (paa gml. D. *skagi*), som Byen Skagen har Navn af, Knudshoved ved Nyborg, Refsnæs og Asnæs ved Kalundborg, Sjællandsodde endnu nordligere, Gjedserodde paa Falster o. fl.; dels Tangerne, d. e. Odder, som lukke for Bugterne, f. Ex. ved Nissum og Ringkjøbing Fjorde, flere paa Lolland, o. mg. a. En lav lille Odde, sædvanlig kun brugt til Græsgang, hedder et Fed, f. Ex. ved Præstø. Mangfoldige Landpynter have Navn af Knude, Nakke, Næs, Odde, Hoved, Hage, Hals, Øre (hvoraf Korsør, o. fl.), blandt hvilke Grenen, Pynten af Jyllands Nordodde, er den vigtigste. — Sædvanlig ere Kysterne flade og udgjöre en jævn Skraaning nedad mod Havets dybere Grund; men nogle Steder rejse de sig stejlt i Vejret og kaldes Klinter, f. Ex. hele Tylands Nordkyst, Gjerild, Karleby og Sangstrup Klint, norden for Grenaa, den ved Stevns, sønden for Øresund, den paa Møen, den mærkeligste af dem, o. a. St. Ikke faa Steder er Kysten bakket, f. Ex. ved Bovbjærg (192′ höjt), en malerisk Brink ned mod Vesterhavet, syd for den lange Tange Harboøre, ved Aarhus, ved Strib, ved Middelfart, ved Vedbæk, o. s. v.

Nærmest ved de allerfleste danske Kyster er Vandet forholdsvis lavt, eller der findes Grunde. Vore Have selv

ere fra 6—12 indtil 30—40 Favne dybe, men over Grundene, der tit naa flere Mile ud, er der ofte kun et Par Favne Vand, ja, selv endog mindre. Derfor maa Krigsskibe og de Handelsskibe, som stikke dybt, holde rum Sø eller følge Renderne imellem Grundene, for at de ikke skulle løbe paa Grund. Hele Halvøens Vestkyst er utilgængelig for saadanne, naar undtages Graadyb, der nord om Øen Fanø fører ind til den nylig anlagte Esbjærg Havn; og Nordvestkysten af Fyn kan knap en lille Fiskerbaad nærme sig til. Men i Fjordene haves dog oftere et dybere Indløb, saa vel som flere Steder, hvor Byerne byggedes allerede fra Oldtiden.

Ved saadanne Grunde hænge Landets enkelte Dele nærmere sammen under Vandet, end det kan ses, naar man sejler paa Havet, som skiller Kysterne ad. Saaledes staa Lolland, Falster, Møen og Amager paa samme store Grund som Sjælland; saaledes Ærø, Taasinge og Langeland paa samme Grund som Fyn. Samsø er kun adskilt fra de jyske Grunde ved en smal, dybere Rende, og det samme gjælder om Als og Sundeved, om Saltholm og Sjælland, o. fl.; denne sidste Rende fører Navnet Drogden. Grundene ved Læsø ere især store, henved 20 Mile i Omkreds, og derfor meget farlige for de søfarende. — En fremstaaende Grund kaldes et Rev, f. Ex. Sjællands Rev, som er Fortsættelsen under Vandfladen af Sjællands Odde, Skagens Rev, Fortsættelse af Grenen, Horns Rev ved Danmarks vestligste Pynt, Blaavandshuk, et meget farligt Rev uden for alle Landemærker, hvor saa mangen brav Sømand fandt sin Grav, o. mg. fl.

Bornholm er i dette, som i meget andet, forskjellig fra det øvrige af Landet, thi den er en firkantet Ø uden Fjorde eller Odder og Grunde; dog ligger Snogebæksod i Sydøst, som Skibene maa sejle langt uden om.

Disse Kysters Afstand fra fremmede Kyster er meget forskjellig. Fra Roshage, nordvest i Jylland, er 80 Mil over til Skotland, men kun 15 over til Norge; fra Skagen til den svenske Kyst er 8 Mil, men fra Sjællands Kyst ved Helsingør er kun $\frac{1}{2}$ Mil over til Skaane. Fra Gjedserodde over til Tysklands nærmeste Pynt, Dars, er $4\frac{1}{2}$ Mil. (Maaler man derimod tværs igjennem Landet selv, saa er der fra Vesterhavet til Christiansø en 60 Mile, og Solen staar paa sidste Sted en halv Time tidligere op, end den gjør i Ringkjøbing.)

(98) Landets Inddeling i Provinser, eller den politiske, er særlig grundet paa naturlige Afdelinger; saaledes udgjør f. Ex. de store Øer Fyn og Sjælland hver for sig, med nogle hosliggende smaa, baade en naturlig og en politisk Af-

deling. Denne Inddeling er dobbelt, nemlig gejstlig og verdslig. I gejstlig Henseende er Landet inddelt i Stifter, som hvert styres af en Biskop, 4 jyske, nemlig Aalborg, Viborg, Aarhus og Ribe Stift, og 3 paa Øerne, nemlig Fyns, hvortil hører Langeland og Ærø, Sjællands med Møen og Bornholm, og Lollands, hvortil Falster er lagt. — Stifterne ere igjen delte i Provstier, som styres af Provster, og disse atter i Sogne. Et Sogn omfatter, efter sin forskjellige Störrelse, flere eller færre Landsbyer, og 1 eller 2 Sogne, i Jylland undertiden 3, udgjöre et Pastorat, der har sin Præst. I Vestjylland findes dog mange Sogne, hvor alle Gaardene ligge hver paa sin Lod, og samlede Landsbyer aldrig vides at have været til. Provstierne udgjöre fra 1 til 2 eller 3 Herreder, efter Omstændighederne. I hele Danmark haves henved en 1700 Sogne.

I verdslig Henseende er derimod Landet inddelt i mindre Afdelinger, som kaldes Amter, og som styres hver af en Amtmand. I hvert Stift er en af Amtmændene tillige Stiftamtmand, som i Forening med Biskoppen styrer visse Forretninger, f. Ex. de milde Stiftelsers. Jylland er delt i Hjörring, Tisted, Ringkjøbing, Ribe, Aalborg, Viborg, Randers, Aarhus og Vejle Amter; Fyn i Odense og Svendborg; Sjælland i Holbæk, Sorø, Frederiksborg, Kjøbenhavn og Præstø Amter; Bornholm er et Amt for sig, ligeledes Lollands Stift. Imellem disse Amter ere saa alle Smaaøerne fordelte, f. Ex. 51 paa Sjællands Amter.

Amterne ere inddelte i Herreder, som styres af Herredsfogder. Somme Godser og Districter have deres egen Foged og hedde saa Birker. I hele Danmark haves en 137 Herreder. — I gamle Dage inddeltes hele Danmark i Sysler, og derefter kaldes endnu Dele af Nordjylland, f. Ex. Ty, Vendsyssel, Salling, Himmerland.

(99) I alle disse Landets Dele findes 69 större og mindre Byer, eller Kjøbstæder, og 6 saa kaldte Handelspladser, foruden flere Ladepladser og Udskibningssteder. I Jylland ligger oppe mod Nord Hjörring By; omkring Limfjorden ligge Nörresundby, Tisted, Lemvig, Holstebro, med Udskibningsstedet Struer, Skive, Løgstør, Nibe og Aalborg; i selve Fjorden Nykjøbing paa Øen Mors; paa Vestsiden ligger Ringkjøbing ved sin Fjord, som dannes af Stadil og Stavning Fjorde, Varde ved en Aa, det vigtige Udskibningssted Esbjærg og Ribe ved den for smaa Fartøjer sejlbare Nipsaa; langs ad Østsiden ligge ved Kattegat eller dets indskærende Fjorde Skagen, Frederikshavn, Sæby, Mariager med Hobro bag ved,

Randers, Grenaa, Æbeltoft, Aarhus, Horsens, Vejle, Fredericia, Kolding; midt i Landet ligger det gamle Viborg, med Havnen Hjarbæk ved Limfjorden, syd for dette Silkeborg og Skanderborg. — Som Exempel paa Ladepladser kunne nævnes paa Jyllands Nordvestkyst Kjul, Løkken, Blokhusene, Tranum Strandgaard, Lönstrup, Vixø og Klitmøller, et Lossested for Tisted; Havn gives der ikke ved saadanne Steder, men Skibene sætte lige paa Land eller ligge ude i Søen og læsse af i Baade. Lignende Pladser ved Limfjorden ere Krik, Doverkil, Gudens Strand o. fl.

I Fyn ere alle Byer Søstæder; nord paa Bogense, vester paa Middelfart og Assens, syd paa Faaborg og Svendborg, øster paa Kjerteminde og Nyborg, og omtrent midt i Landet den vigtigste af dem alle, det gamle Odense, som ved en Kanal er forbunden med sin Fjord. — Paa Langelands Vestkyst ligger Rudkjøbing.

I Sjælland ligger oppe i Nordøst Hillerød med det mærkelige Frederiksborg Slot; omkring Isefjorden ligge Nykjøbing, Holbæk, Roskilde og Frederikssund; paa Vestkysten Kalundborg, Korsør og Skjelskør; sydlig Næstved, med Udskibningsstedet Karrebæk, og Vordingborg; paa Østkysten Helsingør, Kjøbenhavn, Kjøge og Præstø. Midt i Landet ligger det gamle Ringsted, vestlig for dette Sorø og Slagelse. — Paa Møens Vestkyst ligger Stege; paa Bornholms Vestkyst Hasle og Rönne, paa Østkysten Svanike og Nexø; inde i Landet Aakirkeby.

Lolland har oppe mod Nord Saxkjøbing; paa Vestkysten Nakskov, paa Sydkysten Rødby og Nysted, midt i Landet Maribo, med Ladepladsen Bandholm i Nord. — Falster har paa Nordkysten Stubbekjøbing, paa Vestkysten Nykjøbing.

(100) Fra By til By fører Landevejen, til Førsel af al Slags Fragtgods og Varer, for rejsende, for Posten, for Kvægdrifter, o. m. (foruden at der leder en Vej til og fra hver Landsby, hver Kirke, Gaard, o. s. fr.). En saadan Vejs Nytte til Samkvems Fremme er umaadelig, og den megen Tid og Flid, dens Grundlæggelse og tilbørlige Vedligeholdelse koster, er derfor vel anvendt. Man skjönner dette allerbedst, naar man en Gang ved svært Snefog eller andet Uføre for en Tid er skilt fra andre Steder; man er da ligesom i Fængsel og fattes al fremmed Hjælp og Meddelelse. Sædvanlig staar der hver Mil en stor Stenpæl, som viser Milenes Tal, og hver halve Mil og hver Fjerdingvej mindre lignende. De störste Landeveje kaldes paa Øerne ogsaa Kongeveje. Den store Landevej hedder tillige en Chaussee med Hensyn til den

Maade, den er bygget eller lagt paa. I hele Danmark have Landevejene en samlet Længde af 856 Mile, deraf falder paa Sjælland 200 Mile, paa Lolland-Falster 41, paa Fyn 121, paa Bornholm 27 og paa Jylland 467 Mile.

(101) De vigtigste af alle Forbindelsesmidler ere Jærnvejene; thi paa dem kommer man meget lettere, hurtigere og billigere frem end paa de almindelige Veje. Togene paa Jærnvejene kjøre i Almindelighed 4 til 5 Mil i Timen, eller omtrent 4 Gange saa hurtig som almindelig Kjørsel med Heste og Vogn, men undertiden er Farten langt hurtigere, indtil 15 Mil i Timen. Man skulde tro, at det var farligt for Liv og Lemmer at kjøre saa hurtig af Sted, og man hører da ogsaa undertiden tale om store Ulykkestilfælde paa Jærnvejene, hvor mange Mennesker komme til Skade, men i Virkeligheden er Faren dog ikke saa stor, og hvor underligt det end kan lyde, saa kommer der alligevel forholdsvis flere galt af Sted ved at kjøre med almindelig Vogn og Heste end ved at kjøre paa Jærnvej, trukken af Locomotivets Dampkraft.

I tidligere Tid, förend vi fik Dampskibe, Jærnveje og gode Landeveje, tog det næsten lige saa lang Tid at rejse fra det nordlige Jylland over Land til Kjøbenhavn, som det nu tager at rejse til Amerika. Og det kostede ogsaa næsten lige saa meget. Den Gang rejste Folk næsten heller ikke; de saa' og lærte derfor ikke noget nyt, og der var ingen rigtig Fremgang i Landet. Saa snart der lægges en Jærnvej ind i en Egn, saa kommer der strax Færdsel og Røre; thi det bliver nu saa billigt og nemt at rejse, at alle kunne faa Raad og Tid dertil. Det bliver ogsaa lettere at forsende Varer, Korn og Kreaturer, og Landmændene faa derfor flere Penge for hvad de frembringe og kunne sælge.

Jærnvejene ere altsaa et stort Gode for Landet, og det er ønskeligt, at der i alle Egne findes Jærnveje; men de ere meget kostbare at lægge; thi Jærnvejene kunne ikke saaledes som andre Veje krumme sig ud og ind, op og ned, men de skulle gaa lige ud. Hvor der er Bakker, maa disse graves igjennem, hvor der er Dale, maa de fyldes, hvor der er Søer eller Aaer, maa der lægges Dæmninger eller Broer over dem, og desuden maa der paa hele Vejen lægges to Rækker Skinner af Jærn, paa hvilke Jærnvejstoget kan kjøre. Her i Landet findes nu saa mange Jærnveje, at de tilsammen have en Længde af næsten 150 Mil, og de have kostet omtrent 100 Millioner Kroner at bygge.

Paa Sjælland gaar der en Jærnvej fra Kjøbenhavn forbi Roskilde, Ringsted, Sorø og Slagelse til Korsør, fra hvilken

By der gaar Dampskib til Fyn, Jylland og flere Steder i Tyskland. En anden Jærnvej gaar fra Roskilde mod Syd over Kjøge, Næstved og Vordingborg til Ladepladsen Masnedsund, hvorfra der gaar Dampskib over til Orehoved paa Falster og til Stege paa Møen. En tredje gaar fra Roskilde mod Nordvest over Holbæk til Kalundborg, fra hvilken By der gaar Dampskib over til Aarhus. En fjerde gaar fra Kjøbenhavn imod Nord. Ved Holdestedet Hellerup, en Mil nord for Kjøbenhavn, deler denne Bane sig saaledes, at den ene Gren gaar til Lystskovene Charlottenlund og Dyrehaven, og den anden over Lyngby, Frederiksborg (Hilleröd) og Fredensborg til Helsingør, hvorfra Dampskib gaar over til Sverige. Jærnvejene paa Sjælland have en Længde af omtrent 35½ Mil. De ejes af en Samling Mænd, der danne et saa kaldet „Actieselskab". Dette Selskab har bygget Banerne, det leder selv Driften og faar Indtægterne af dem.

Paa Falster gaar der en Jærnvej fra Orehoved, Landingspladsen for Dampskibet fra Sjælland, til Nykjøbing. Over Sundet mellem Falster og Lolland er der bygget to meget lange Broer, over den ene af disse maa kun kjøre almindelige Vogne, men over den anden farer Jærnvejstoget, saa at man ad Jærnvejen kan kjøre fra Falster og over paa Lolland; paa denne Ø fortsættes Jærnvejen over Saxkjøbing til Maribo. Fra Maribo udgaar der 3 Baner, en mod Syd til Rødby, en mod Vest til Nakskov og en mod Nord til Bandholm. Jærnvejene paa Lolland-Falster have en Længde af 12⅓ Mil. De tilhøre et privat Actieselskab, saa nær som Jærnvejen fra Maribo til Bandholm, thi den er bygget af og tilhører en enkelt Mand, nemlig Ejeren af Grevskabet Knuthenborg.

Paa Fyn gaar der en Jærnvej fra Nyborg over Odense og Middelfart til Ladepladsen Strib. Herfra gaar et Dampskib over til Fredericia [Frederits]. Dampskibet, der gaar mellem Strib og Frederits, er saaledes indrettet, at en Del af Toget kan kjøre lige ud paa Skibet, sejle over med dette og gaa videre i Jylland. Et saadant Skib kaldes en Dampfærge. I Jylland fortsættes Jærnvejen saaledes, at den fra Frederits gaar mod Syd over Kolding til Stationen Vamdrup, der ligger ved Slesvigs Grænse; herfra fortsættes den da helt ned igjennem Slesvig og Holsten til Hamburg, og derfra gaar der Jærnveje mod Sydvest til Paris og andre store Byer, mod Sydøst til Berlin, Wien og mange andre Byer og Lande. Fra Frederits gaar der ogsaa en Jærnvej mod Nord. Denne Vej gaar langs med Jyllands Østkyst over Vejle, Hor-

sens, Skanderborg, Aarhus, Randers og Hobro til Aalborg. Ved Aalborg standses den af Limfjorden. Folk, der skulle videre, maa nu staa ud af Jærnvejsvognene og gaa om Bord paa et lille Dampskib, hvormed de sejle over til Nörre-Sundby, der ligger lige over for Aalborg; herfra gaar en Jærnvej over Hjörring til Frederikshavn. Fra Frederikshavn gaar der Dampskibe til Gøteborg i Sverige og til Christianssand og Christiania i Norge; og for Svenskere og Nordmænd, der skulle til Tyskland, Frankrig eller andre Lande syd for Danmark, er denne Vej over Frederikshavn meget nem og hurtig. For at undgaa den Tidsspilde og Ulejlighed, det koster at sejle over Limfjorden med Dampskib, er man nu ved at bygge en Bro over Limfjorden, som skal forbinde Enderne af de to Jærnveje ved Nörre-Sundby og ved Aalborg med hinanden, saa at man kan kjøre med Jærnvejstoget over Limfjorden. Denne Bro er et meget storartet og vanskeligt Arbejde, som allerede har kostet flere hundrede tusende Kroner og mange Menneskers Liv; men det er ogsaa et af de störste Arbejder af den Art, som findes i hele Verden. Jærnvejen fra Vamdrup og Frederits til Frederikshavn kaldes Østbanen. En anden Jærnvej gaar langs Jyllands Vestkyst fra Esbjærg Havn over Varde og Ringkjøbing til Holstebro; denne Jærnvej kaldes Vestbanen. Østbanen og Vestbanen forbindes ved 2 Tværbaner, hvoraf den ene gaar fra Stationen Langaa over Viborg, Skive og Struer til Holstebro, og den anden gaar fra en Station lidt syd for Kolding mod Vest til Esbjærg. Fra denne sidste Jærnvej gaar en lille Sidebane mod Syd til Ribe. Den tredje Bane gaar fra Skanderborg til Silkeborg, og her standser den, men det er vedtaget, at den skal fortsættes mod Vest ud til Vestbanen, saa at den vil danne en tredje Tværbane.

Alle disse Jærnveje i Jylland og Fyn tilhøre Staten og drives af denne. Statsbanerne i Jylland og Fyn have kostet over 60 Millioner Kroner og have en Længde af omtrent 90 Mil. Foruden disse Statsbaner findes der flere Jærnveje i Fyn og Jylland, som tilhøre private Actieselskaber. Saaledes paa Fyn en Jærnvej fra Odense til Svendborg og i Jylland en fra Grenaa, der deler sig i to, hvoraf den ene gaar til Randers, den anden til Aarhus.

Forbindelsen imellem Landets adskilte Dele over de mange Sunde og Bælter i Danmark lettes ved, at der mellem næsten alle vigtigere Steder hyppig gaar Dampskibe frem og tilbage; og hvor der ikke gaar Dampskibe, er der indrettet saa kaldte

„Færgesteder“, hvor der altid findes Skibe eller Baade til Rede for dem, som ønske at sættes over Vandet.

Fra Hovedstaden udgaar hver Dag en stor Mængde Dampskibe til alle Sider saa vel til Indlandet som til Udlandet. I Indlandet er der kun ganske faa Kjøbstæder og Handelspladser. som ligge ved Søen, og til hvilke man ikke en eller flere Gange om Ugen kan sejle med Dampskib fra Kjøbenhavn og tilbage igjen, i det mindste i Sommermaanederne. Der gaar ligeledes Dampskibe fra Kjøbenhavn til de vigtigste Byer ved Østersøen i Tyskland, Rusland og Sverige, til de större Byer i Sverige ved Kysten af Kattegattet og til næsten alle Byerne ved Norges Kyst. Til de svenske Byer ved Øresundet gaar der endog flere Gange om Dagen Dampskib frem og tilbage. Ogsaa England, Holland, Belgien og Frankrig staar i stadig Dampskibsforbindelse med Kjøbenhavn.

(102) Jordens Overflade i Danmark er ikke meget ujævn, men ogsaa kun enkelte Steder ganske jævn, eller Slette, f. Ex. den saa kaldte Hede imellem Kjøbenhavn og Roskilde og videre hen, Nörresletten i Fyn, og flere Egne i Vestjylland, f. Ex. den vestlige Del af Hjörring Amt, Alheden og Ribe Amt. Derfor ser man sjældnere hos os den rige Afvexling i Landets Udseende, som mange andre Steder fremkaldes ved stor Forskjel imellem Bjærge og Dale, ved Skyggens Foranderlighed, eftersom Solen staar over eller bag ved Bjærgene, ved Flodernes Fald ned fra disse Bjærge, og ved Sammentræffet af dyrket Jordstrøg med vild Bjærgnatur. Hos os faa Egnene navnlig deres Udseende af Forening imellem Skov og Agerland, Bakker og Indsøer, Enge og Plantninger, Moser og Lyngheder, Kirker og Herregaarde, enkelte Huse og samlede Byer, og endelig, rundt omkring alt, Havet med sine Bredder, Brinker og Bugter, sine mange Øer og forbisejlende Skibe. I Almindelighed taget, er Jyllands Overflade skarpere udskaaren end Øernes; Bakkerne ere höjere og brattere, ja, mange se ud som opkastede Volde, deres Rækker ere længere, derved Dalene dybere og Vandløb med Enge paa Siden hyppigere, Forskjellen paa frugtbar og ufrugtbar Egn langt mere fremtrædende, og Overgangen tit pludselig.

Af det egentlige Danmark er kun Bornholm virkeligt Bjærgland; men flere Steder findes dog saa ganske ujævnt Land, at man der kan faa en rigtig Forestilling om Bjærgegne, fremfor alt i den dejlige Vejleegn, men f. Ex. ogsaa ved Lemvig, Mariager og flere Steder i Jylland, saasom ved Davberg, ved Hald Sø, ved Andst og paa Himmelbjærget, eller ved de mange Bavnehöje i Skodborg og Vandfuld Herreder,

de saa kaldte Krunderup Bjærge i Hjerm Herred, Isenbjærg og Solsbjærg, Yllebjærg og Nejberg Bakker, Tihöjene og Femhöjene, Guldknappen (215 F. höj), o. fl. a. i samme Egn; fremdeles paa Møen; ved Kongens Møller og Skarrit Sø, hen imod Kalundborg til, ved Frederiksværk o. n. a. St.

Langs hen igjennem Halvøen gaar en saa kaldet Landryg, som i Vendsyssel hedder Jyske Aas, og hvor Allerup Bakker ere 360 F.; det vil sige, at ligesom Ryggen er det øverste eller höjeste paa Dyrene, saaledes er denne Strækning Halvøens höjeste Egn. Denne Ryg deler Halvøen i en vestlig og en østlig Hælding, og langs ad disse to Skraaninger løbe alle Aaer og Bække paa Halvøen mod Vest eller Øst.

Denne Ryg danner saaledes Vandskjellet paa Halvøen, eller den Strækning, hvor Bækkenes Kilder ligge hverandre nærmest, men dog udgyde sig i modsat Retning. I et Krat ved Landsbyen Tinnet ligge saaledes Guden- og Skjern-Aaens Kilder tæt sammen. I det øvrige Danmark, nemlig paa Øerne, findes derimod intet sammenhængende Vandskjel, og Vandene løbe derfor ikke saaledes jævnsides, som alle nörre- og sønderjyske Vestvande gjöre, men hvert i sin Retning.

(103) Naar man vil maale et Steds Höjde, saa har man en kunstig Maade, hvorved man udregner, hvor mange Fod det er ophöjet over Havets Overflade; thi denne er næsten ens alle Vegne. Naar man da taler om en saadan Höjde, saa mener man slet ikke Höjden over de nærmest omgivende Ting; thi denne er jo ganske tilfældig og uens. De höjeste Punkter i Jylland ere saaledes Bulbjærg ved Vesterhavet i Vendsyssel, 350 Fod, Himmelbjærget nordøst for Skanderborg, 550 F., Ejersbavnehöj, ikke langt derfra, 540 F., Jelshöj syd for Aarhus, 404 F., Sindbjærg, hen ad Vejle, 360 F., og flere paa dette Strøg, f. Ex. Himmelpinden og Bjærgelide, 300 F.; Tandskov Bavnehöj, paa Grate Hede, 322 Fod.

I Fyn staar Bavnehöj, 408 F., Trebjærg, 407 F., i Sydøst.

Paa Sjælland ere Bakkerne allermest spredte; i Nordvest staar Vejrhöj paa Landtungen ud til Odsherred, 389 F. höj; en Del af det sydøstlige, især i Tybjærg Herred, imellem Rönnede og Ringsted, er altsammen temmelig höjt, med mange smukke Udsigter, höjest Overdrevsbakken ved Vester-Egede, 390 F., og Dysted Banke, 386 F.; dernæst Vindhöj og Kulsbjærg, nær ved Vordingborg, 360 F.; Hashöj, syd for Slagelse, 300 Fod.

Paa Møen findes höje Punkter i Klinten, eller den bratte Østkyst, f. Ex. Taleren (saa kaldet, fordi den stejle Klippe imod Havet giver stærk Gjenlyd), Sommerspiret (en temmelig

fritstaaende Kegle, 328 Fod höj), Græderen, Graaryg, 353 F., m. fl.; her ere Dronningestolen, en Udpynt paa 403 F., og Hylledalsfjæld, paa 410 F., de höjeste, men inde i Landet er Aborrebjærget, hvorfra haves en herlig Udsigt til Sjælland, Lolland, Rygen, o. s. v. og et yndigt Nedsyn paa Møens Land og Klintholms Skov, 450 Fod höjt, og Kongsbjærgene, ligeledes med skjön Udsigt, 453 F.

Falster og især Lolland ere meget flade (intet Punkt naar halvandet hundrede Fod), ligesom de fleste sydlige Øer; ved Bregninge Kirke er dog Taasinge 239 Fod höj; men Bornholm er derimod et höjt Land, med dybe Kløfter og Dale ned imod Stranden. Midt paa Øen ligger Rytterknægten, paa 496 Fod.

(104) Vandløbene i Danmark kunne ikke være store, da der ingensteds fra er langt til Havet, hvor de alle ende. Jylland er midt paa 24 Mile bred, men nordligere og sydligere kun 18 Mil, og færre, ja, ved Grænsen ikkun 9 Mile bred; Fyn er 8—9 Mil bred og ligesaa lang; Sjælland er 14 Mile bred og 17 Mile lang o. s. fr.

Halvøen har naturligvis de fleste og störste Vandløb. I Limfjorden, ved Gjøl, falder nord fra Ryaa, 8 Mile lang, og syd fra Karupaa ved Skive, 8 Mile lang. Imod Vest, sydligere, løber Skjerum- eller Storaaen igjennem Holstebro, 11 M. lang, som falder i Nissumfjord, Skjern- eller Lønborgaa, 10 M., som falder i Ringkjøbingfjord, med en Bro paa 175 Alen, Vardeaa, 9 M., som falder i Hjertingbugten, Konge- eller Skodborgaa, 7 M., som er Grænsen imellem Nörre- og Sønderjylland, Nipsaa ved Ribe, som er sejlbar hertil for Smaaskibe. Mod Øst løber Jyllands störste og mærkeligste Aa, nemlig Gudenaa. Den er 19 Mile lang og er sejlbar de sidste 11, løber igjennem flere Søer og falder ud i Randers Fjord. — Rindende Vældvand findes især i Jylland.

I Fyn er Odense Aa, 8 Mil, et ikke ringe Vandløb, der deler Øen i to Dele og falder ud i Fjorden. Sjælland har ingen större Aaer. Den længste er Næsbyholm- eller Susaa, 11 Mile lang, som fra Kongsted Bakker løber syd paa igjennem Tystrup og Bavelse Sø forbi Næstved til Karrebæksminde.

Af Smaasøer findes en stor Mængde i Danmark, da Jordens Overflade saa mange Steder er bølget og derved samler Vandet i hver Fordybning. Adskillige af dem have ypperlige Fisk. De större Søer ligge til Dels samlede i visse Egne, nemlig Skanderborg, Mos og Jul Søer ved Foden af Himmelbjærget, Arre, Esrom og Fur Søer i det nordvestlige Sjælland, og Tis, Sorø og Tystrup Søer i det sydvestlige. Af mere enkeltliggende Søer ere især mærkelige Viborg Sø med Asmild-

klosters vakre Plantning paa Østskrænten, Fil Sø ved Varde, med en Ø paa 200 Tdr. Land, Maribo Sø med skovdækkede smukke Øer i, m. fl. Fyn har kun faa Søer. Mange Søer have, ligesom ofte Aaer og Fjorde, Brinker eller Bakker i Nabolavet, hvorfra Vandet løber ned i dem og udfylder igjen, tillige med Kilderne i Bunden, det afløbende. I ældre Tider var alle disse Bakker bevoxede med Træer, som samlede megen Fugtighed, men som nu mangensteds ere omhuggede, og deraf kommer det, iblandt andet, at Vandet i Søerne saa jævnlig aftager. Men en Del medvirker ogsaa Mosernes og Aakandernes, Sivenes og andre Bundplanters stadige Tiltagen. Uden Virkning er heller ikke Tilskyl af Sand og Dynd.

De største af disse Søer ere Arre og Fil Sø, hver over $\frac{1}{2}$ Flademil; Danmarks Søer indtage omtrent et Fladerum af 8 □ Mil.

Moser gives der en overordentlig Mængde af hos os; selv paa Bornholm findes de. Man adskiller Skovmoser, de ældste og dybeste, men tillige mindste, hvori forskjellige Tidsalderes Træstammer findes liggende, fra Kjærmoser og Lyngmoser, de store egentlige Mosedrag. De ere sikkert alle tilgroede Vande, ligesom vi se, at dette kan ske med de enkelte Dele af de nuværende Søer, især hvor Jordhav, eller Hængedynd, opstaar, ligesom vi se Enge, ja, somme Tider hele Moser, langs med Aaernes Sider, over hvilke disse om Vinteren træde op, og ligesom Bugter og Fladvande af selve Havet efterhaanden gro til. Moser og Sumpe udgjöre ikke mindre end $\frac{1}{30}$ af hele Landets Fladeindhold; men regner man Engkjærene med, endogsaa $\frac{1}{16}$. I Sjælland og Fyn findes henved tredive meget store Moser, f. Ex. Aamose og Søborgmose i Sjælland, Norupmose i Fyn. Andre ere Sørigsmose ved Garbo Sø i Hjörring Amt, den lange Mose imellem Randers og Grenaa, og de ved Felding og Ringgive i Midtjylland. Men de störste ere begge Vildmoserne, nord og syd for Limfjorden, hver for sig omtr. 1 □ Mil stor. För tænkte man især kun paa at skyde Vildt for Fornöjelse og skære Tørv (eller Klyne) til daglig Brug i disse Moser, men i nyere Tider har man indset, at en omfattende Brug af Tørven i forskjellige Fabrikkers Ovne, der med klog Udregning lagdes i Nærheden, kunne skjænke en langt större Indtægt, og man tör da maaske haabe, at den Skat, som Moserne skjule, efterhaanden vil blive fremdragen. Mange Strækninger af Moserne forvandles ellers ogsaa efterhaanden til Eng- eller Agerland og gavne paa saadan Maade.

(105) Jordbunden i Danmark er i Almindelighed vel skikket til Agerbrug. Under den tynde Jordskorpe, som dyr-

kes, findes et Underlag, som kan være Ler, Grus, Kalk, Mergel, hvidt, gult, sort og rødt Sand, mange Steder hærdet til Sandsten (Brunkul), foruden Alen eller Stenjorden. Klipper, eller faste Lag af Bjærgsten, som nede i Bunden vel maa udgjöre alle Landes Grundvold, komme kun frem i tre Egne. Paa Halvøen findes de nemlig paa Øerne i Limfjorden og mange Steder rundt omkring denne, f. Ex. i Bulbjærg i Ty, en höj hvid Klippe, som man, sejlende paa Limfjorden, kan se i flere Miles Afstand, og de naa helt øster paa til Mariager Fjord og Sangstrup Klint. Paa Sjælland og Møen findes faste Klipper flere Steder paa Østkysten, og Bornholm har for største Delen Klippegrund af Granit, som flere Steder træder stærkt frem. Gaderne i Svanike ere brolagte af Naturen, da hele Byen staar paa Graniten. I dette Underlag findes nogle Steder ogsaa Grönsand, især imellem Roskilde, Kjøge og Kjøbenhavn, der indeholder rige Kilder af herligt Vand. Mægtigst er Maglekilde ved Roskilde, som i Dögnet opskyder omtr. 14000 Tdr. Vand.

Jordens, d. e. Agerskorpens eller Madjordens, Grunddele her i Landet ere fornemmelig Muld, Ler, Sand og Mergel i forskjellig Blanding, med en stor Mængde Stene imellem. De lærde kalde disse Stene Rullestene og deres Hovedindhold Granit, men vi andre kalde dem Kampestene. Somme Steder findes disse i stor Mængde, f. Ex. i Egnen af Vorbasse i Ribe Amt, af Hvidkilde i Fyn, af Sorø og Tølløse i Sjælland, o. s. v. Den største i Landet skal være Damestenen i Fyn ved Hesselagergaard, 40' over Jorden og 3 Gange saa stor i Omfang. Kun Halvøens vestlige Del, omtrent fra Storaaen af, bestaar næsten af Sand alene, hvorfor den er meget mindre frugtbar, end det øvrige gode Land, eller endog blot den rene Lyng-hede; Lyngen er dér saa indgroet, at selv paa dyrket Agerland fremkommer, eller springer den, som det hedder, meget tit. Gaarde og Huse, Agre og Enge ligge langt fra hinanden, Træer öjnes tit slet ikke, Vejen er ofte blot et opkjørt Hjulspor, og Haver eller Træplantning ere meget sjældne. De enkelte Træer, som findes, ere næsten altid forkuede eller vantrevne eller udgaaede i Toppen, fordi Vestenvindens bitre Pust har udblæst den bedste Livskraft af dem. Vesteregnen har desuden hyppig et haardt Underlag af en Slags brun okkeragtig Stenjord, kaldet Al, somme Steder 2—3, andre indtil 12 Tommer tyk. Ingen Trærødder kunne trænge igjennem denne Masse, og Træer med nedadgaaende Rødder (Pælerod), f. Ex. Fyr, kunne ikke trives, hvor der er Al, uden at man først borer et Hul i denne paa det Sted, hvor Træet skal plantes. Hidtil har man kun

haft Ulykke af dette slemme Æmne, men man tör maaske haabe, at en Gang en snild Landsmand vil finde paa, hvorledes man kan drage Fordel af den, f. Ex. vinde Jærn deraf. Den inddeles i øvrigt i tre Slags: Grus- eller Sandal, Stenal og Jærnal, ogsaa kaldet Myrejærn eller Sildersten, af hvilke den første forekommer i de störste Strækninger, den anden, værste, kun delvis, den tredje især i Moser og paa sumpige Steder.

Det maa dog i det hele fremhæves, at mange Steder har man i de sidste Snes Aar modig taget fat paa at opdyrke Dele af Heden; men Kjendskab til den rigtige Fremgangsmaade er endnu for lidt udbredt.

(106) Langs med Halvøens Vestkyst, ogsaa paa de yderste Øer ved Slesvig, ligger, ligesom en Rand af løst Sand, det saa kaldte Flyvesand, der kan føres hid og did af Vinden og derved blive farligt; saaledes er en Del af gamle Skagens By overføgen af Sandflugt, og kun Kirketaarnet rager endnu frem. Ja, i fordums Tid ere hele Landsbyer og store Herregaarde med rige Marker blevne skjulte af dette frygtelige Sand. Dette meget fine Sand sammenhober sig i toppede Dynger, som kunne blive fra 30 til 100 Fod höje; man kalder dem Klitter. Paa enkelte Steder naa de en hel Mil ind i Land; især i Ty er der brede Sandblier; inde imellem de enkelte Toppe bo Fiskere paa Havbostederne, og der findes ogsaa enkelte Grönninger i Lavningerne, hvor disses Kvæg græsser. Man søger at dæmpe Sandets Flygtighed ved i lange Rader at plante saadanne Klitvæxter deri, hvis Rødder, der let krybe 50—60 Fod langt, hastig kunne udbredes og binde Sandmassen under sig; der er sat visse Embedsmænd til at paase dette Arbejdes Udførelse, og det er lykkedes en Del Steder. Saadanne Væxter ere især Hjelmen, eller Klittagen, og Marehalmen. At dæmpe Flyvesand er desuden en ren Fordel, thi det giver et heldigt Underlag, naar Muld først har dannet sig over det, da der allerede er Muld og Vand under det. Flyvesand findes ogsaa paa Læsø og Anholt i Kattegattet, paa Bornholm, samt ved Tidsvilde i Nordsjælland. Paa dette Sted er det dog dæmpet og beplantet med Træer, og saaledes er ogsaa Sandet ved Skagen dæmpet med en frodig Skov, som enkelt Mand ympede. Flyvesand dækker ikke mindre end $\frac{1}{60}$ af Landet; i Hjörring Amt alene henved 34000 Tdr. Land. Man kalder de enkelte Strækninger af Flyvesand Sande. Ogsaa enkelte Indsande findes, som vise sig, naar det tilgroede Overskjold uforsigtig borttages; men de ere ikke videre farlige, da de ikke faa Næring fra Havsandet.

Sandmassen paa Jyllands Kyst breder sig ogsaa ud over Havbunden, eller er egentlig kommen op fra denne, men ligger

der i en særegen Skikkelse. Der strækker sig nemlig langs med Nörrejylland to eller tre jævnsides løbende meget haarde Sandrevler, eller smalle Banker; Vandet over disse har kun en Dybde fra 1—2 Favne til 1—2 Fod, medens det imellem dem har 5—7 Favne. Disse Revler ere snart til Skade, snart til Frelse for de mange Mennesker, som aarlig strande der paa Kysten, efter den Maade, hvorpaa Storm og Søgang i Vesterhavet kaste Skibet mod Land. At se de skummende Bølger i Stormvejr bryde sig over disse Revler er et storartet Syn. Disse Sandrevler ligge saa fast, at selv uden for Aggerkanal, hvor dog Havet viste saadan Magt ved at bryde ind igjennem Landtungen, ses Bølgerne stadig at skumme over den, selv i Magsvejr.

Vrag af Skibe eller Sejlere, stedte i Nød, som jævnlig öjnes, ere et stadigt Tegn paa Havets Forfærdelighed langs hen ad denne strænge, höjtidelige Kyst.

Juleaften 1811 strandede to engelske Linjeskibe i Nærheden af Bovbjærg i Ringkjøbing Amt. Det ene hed Defence (d. e. Forsvar), og det andet St. Georg, som i de katholske Tider var Englands Skytshelgens Navn. Man skulde tro, at Skibe med saadanne Navne nok kunde staa sig; men hvad bryder Vesterhavet sig om Navne? Det kjender hverken Ven eller Fjende, naar det er oprørt og graadigt efter Bytte.

Disse to Skibe satte sig fast paa den yderste Revle, men ikke længere fra Land end et godt Slyngekast, saa Klitboerne tydelig skjelnede Klædedragterne og Kvinderne fra Mændene; de saa', hvorledes de fór om imellem hverandre, pinte af Dødsangest, og hvorledes Kvinderne knælede for Reynalds, Admiralen; Stjærnerne paa hans Bryst skinnede igjennem Skumdampen, men Haabets Stjærne skjulte sig for de ulykkelige. Defence, den mindre af disse to stolte Orlogsmænd, borede sig uafladelig dybere og dydere ned i Sandet og begrov sig til sidst selv. St. Georg modstod ikke længe: en eneste uhyre Bølge hævede sig til op over Mærset, brød sig, faldt ned, og knuste det hele mægtige Skib, som om det havde været en Æggeskal. Af 1700 Mennesker kom ikke flere end 18 Matroser levende i Land.

Et lille norsk Handelsskib strandede tæt ved, men naaede den inderste Revle. En tom Tønde, om hvilken et Tov var fastgjort, hivedes over Bord. Klitboerne greb den, som den slængtes op paa Strandbredden, og holdt ved, til Mandskabet havde surret sig fast til den anden Ende af Tovet; da halede de til, og alle blev bjærgede. Da det blev lyst Julemorgen, saa' man hverken det lille eller de store Skibe længere; enkelte Lig og Vragstumper rulledes op og ned ved Havstokken.

Da man ved mange Lejligheder har mærket, at hine Klitter danne et Værn imod det oprørte Hav, saa er man vedbleven at gjöre dem höjere og mere sammenhængende i det Haab til sidst at faa en hel Kjæde, eller en eneste lang Vold, til Værn for Jylland imod Vesterhavets Voldsomhed. Hine Klitvæxter have nemlig det egne, at ligesom nyt af Vinden

paaført Flyvesand dækker dem, skyde de atter i Vejret; nu fyger efterhaanden igjen Sand sammen omkring dem, og de skyde atter frem igjen, eller man sætter nye Planter i det forhöjedes Top, o. s. fr. Ogsaa Langhalm, Rør og Lyng har man brugt til at binde Sandet med.

(107) Danmarks Vejrlag hører til det saa kaldte mellemvarme [tempererede], men da vort Land ligger saa nordlig, er Vejrlaget hos os dog mere koldt end varmt. Alligevel er Kulden en Del mildere end selv i flere sydligere Lande, f. Ex. i Tyskland, fordi Havets Dunster om Vintertide fratage Kulden en Del af Skarpheden, ligesom de om Sommeren dæmpe Heden, og fordi Norge, Sverige og Rusland, østen for os, svække de skarpe Landvindes Indflydelse.

De fire Aarstider ere hos os omtrent af lige Længde, og deres Omskiftning medfører noget hyggeligt og afvexlende, som mindre kjendes eller nydes i flere andre Lande. Denne Aarstidernes Følge i Naturens Liv er os ogsaa et skjönt Billede paa Menneskelivets fire Aarstider, Barndom, Ungdom, Manddom og Alderdom; og det lysere Foraars tro Gjenkomst efter hver mörk Vinter styrker vort Haab om et bedre Livs Gjenkomst efter Gravens Mørke. Milde Foraarsdage kunne vi have midt i Marts, men ikke saa sjælden komme de först senere; Maj er afvexlende kold eller varm; Juni er den egentlige Sommermaaned, men Juli og Avgust, med Hø- og Kornhøsten, sædvanlig de to varmeste Maaneder. Sommeraftenerne ere tit meget kølige, og Nattefrost gjör undertiden Skade selv paa Sæd og Græs, især paa Halvøens sandede Vestside. Disse Egne hjemsøges ogsaa af en alt for kølende Taage fra Havet, kaldet Havsug eller Havgus. Naar September ikke er regnfuld, saa kan den med sin rene blaa Himmel og sin blide Varme høre til vor smukkeste Aarstid. Kulden indfinder sig jævnlig för Enden af October, saa at der maa lægges i Kakkelovnen; men Vinterens Frost er dog sjælden langvarig.

Flere Landes Vejrlag er derfor vel lifligere end Danmarks; det blæser ogsaa meget her til Lands; Luften er ofte fugtig, og de sydvestlige Vinde bringe jævnlig Regn for tit. Men det er et sundt og et frugtbart Himmelstrøg. Mange Mennesker opnaa derfor en höj Alder, og smitsomme Sygdomme kunne sjælden ret faa Magt. Saaledes var i Aaret 1870 475 Mennesker i Danmark over 90 Aar og 6 over 100 Aar. I Norge blive Folk endnu ældre end i Danmark, og i Sverige blive de lige saa gamle som her, men i de fleste andre Lande leve Menneskene meget kortere end i Danmark. Ikke alle Egne i Danmark ere lige sunde, og i nogle leve Folk længere

end i andre. Den længste Levetid have Fynboerne, den korteste Kjøbenhavnerne. Af smaa Börn dør der overmaade mange i Danmark, og der er Egne her i Landet, hvor over en Femtedel af Börnene dør, inden de ere fyldte 1 Aar; men Grunden hertil er ikke saa meget Vejrlagets Barskhed som det, at Boligerne og den hele Levemaade ikke egner sig for smaa Börn. For al Slags Fædrift er Danmarks Vejrlag særdeles skikket, og den forfriskende Søluft, som farer hen over de græsrige Enge, er meget velgjörende for Dyrene. Ligeledes er det idelige Skifte imellem Regn og Solskin meget frugtbargjörende for Jordens Afgrøde. Men indtræffer Tørke, saa kan især den Sæd blive solskoldet, der voxer paa et vandskydende Underlag.

Til et Lands Producter høre dels de Frembringelser, der forekomme af sig selv, dels de, der fremkomme eller formere sig ved Menneskenes Omhu. De første ere igjen to Slags, nemlig de Mineralier, som en Gang forefindes i Landets Jordsmon, og de forskjellige Planter og Dyr, som fremkomme og igjen forsvinde efter deres Naturs Indretning og Lov.

Af Mineralier har Danmark ikke mange; dog er det rigt paa flere Arter Kalkstene, især Skrivekridt og Limsten, der brydes mange Steder, f. Ex. i Jylland paa Mors, i Ty, hint gode Landskab vesten for Limfjorden, ved Davbjærg og Mønsted, Gudumlund o. fl. St., sønden for Fjorden; i Sjælland i Stevns Klint og ved Faxø en egen Art Kalk, fuld af forstenede Koraller, Muslinger, Snegle o. m. (299 og 338); paa Saltholm, paa Møen, i Limensgade paa Bornholm, o. fl. St. I Kalken findes lange Lag sort og graa Flint, og, f. Ex. paa Møen, okkerholdige Kilder. Sandsten findes paa Fur i Limfjorden og brydes paa Bornholm; her findes desuden Granit, Gnejs og Graavakke, Ler- og Allunskifer, Stenkul og Jærnsten, tillige med nogle klare Bjærgkrystaller, som man har kaldet bornholmske Diamanter. Rav træffes flere Steder paa de danske Kyster, men især paa Vestkysten af Halvøen; en Gang fandt man her et Stykke, som vejede næsten 300 Lod. Flere gode Lerarter haves ogsaa (f. Ex. Glimmerleret, hvoraf Jydepotter laves). Meget vigtige til Brug i det daglige Liv ere de utallige løse Granitstykker, eller Kampestene, som findes overalt uden for Heden, og hvis Mængde har sat fremmede rejsende i Forundring. (Hvortil bruges de da?) I Jylland gaar endog, østen for Heden, en hel Stendal langt hen igjennem Landet.

Stensalt forekommer ikke i Landet, og et Par Saltkilder i Vendsyssel, foruden maaske paa Læsø, ere ikke at regne. Af Vigtighed vilde det maaske være, om nogen kunde finde

paa at forbedre den raa Maade, ved hvilken man undertiden paa Jyllands Vestkyst virker Salt af Havvandet eller af den Skorpe, som sætter sig paa Sandet efter Varme. Thi Salt er et yderst vigtigt Mineral.

Paa Tørv, som i Kærmoserne er opstaaet af utallige raadnede Planter, f. Ex. Kæruld, Siv og Halvgræsser, men i Skovmoserne af Mosarter, saa vel som Grene, Løv og Stammer af Træer, lagvis imellem dem, ere de fleste Moser rige, og dette Mineral er endogsaa ganske ejendommeligt for de danske Lande. Det meste Indhold have Lyng- ell. Höjmoserne, ogsaa kaldede Gynger eller Hængesæksmoser, men Tørven er her den voveste, da den kun er dannet af en Slags Mos. Andre Sorter Tørv ere f. Ex. Gröntørv og Fladtørv, som blot skrælles af Overfladen, Martørv, den allerældste og bedste, næsten stenhaarde, der opgraves under Sand. Ælte- ell. Trinetørv kaldes al den Tørv, som formes af den af Moserne opgravede og tildannede Masse.

(108) Af Planteriget findes Skov temmelig rigelig langs med Halvøens Østside; de störste Strækninger findes ved Himmelbjærget og dets Søer, og især omkring Fjordene syd efter. Over alle de store Øer er Skov udbredt i större og mindre Strøg, kun Ærø har slet ingen. Vore Forfædres Ligegyldighed for Skovens Fredning var des værre stor, og mangen jysk Lyngmark er kun Bunden af en fordums frodig Egeskov.

Midt paa Bornholm er vel en stor Hedestrækning, Höjlyngen kaldet, og i Sjælland og paa Fyn findes ogsaa enkelte Strøg; men Hedejord har dog især hjemme paa Halvøen. I Nørrejyllands bredeste Del findes den store höjtliggende Hedestrækning, som hen ad Viborg til kaldes Alheden, hen ad Vejle til Randbøl Hede, og som med enkelte Afbrydelser gaar igjennem hele Halvøen lige ned i Tyskland til Lüneburger Heden og endnu videre. Paa Heden voxer fremfor alt den törre haardgrenede Lyng, en Plante med smaa røde Blomster, desuden hist og her Enebær, meget ofte Pors, Tyttebær og andre Bær, Gyvel og Visse, begge gule, hvidt og gult Mos, ikke sjælden Purrer og Krat, Græs, ja, selv Hvidkløver, o. a. m. Korn trives vel mange Steder, og paa Heden findes nu talrige Udflyttergaarde og Huse; men det vigtigste var dog maaske især at fremelske Træplantning paa Heden.

I øvrigt er Heden ikke lidet forskjellig; i Hovedsagen to Slags, nemlig den flade Sandhede med Al under, f. Ex. Randbøl Hede, og den bakkede Grushede med mange Skovlevninger og Vandløb. Paa Alheden findes hyppig under Lyngen

6—12 Tommer tyk sort Maar, en Mellemting imellem Muld og Tørv, opstaaet af Sandalen, og her er Alen kun 1 Tomme tyk; imellem Randers og Viborg dækker Lyngen dyb Lerjord, hen ad Lemvig derimod for det meste ikke andet end Al og Grus. Syd paa, i Vesterherred, ligger Stenalen saa höjt oppe, at selve Lyngen har ondt ved at staa sig, og mod Vest, i Hind Herred, ligger der Flyvesand lige under Lyngen. Det værste af alt i Heden er dog næsten den rødgule Sand, thi hvor den er tæt ved Overfladen, er intet som helst at udrette. Et vigtigt Brændstof ere imidlertid de store Tørv, som komme fra Hedens afskrællede Maaroverflade og hedde Flager, Söjer o. s. v.; men man paastaar rigtignok, at Jorden taber sin Avlekraft ved denne magelige Brugsmaade.

Den störste Del af Træerne i vore Skove er Bøg; men der findes ogsaa adskillig Eg. De andre forekommende Træer ere langt sjældnere. At fremelske Plantninger af Naaletræer er nu blevet hyppigere, og det kan, naar Træerne gro til, blive af stor Vigtighed i Landbovæsenet. Af Poppel og Pil har man kun nødig at stikke en Pind i Jorden, saa kommer der et Træ. — Da der haves saa rigelig Tørv, kan vore Skove omtrent forsyne Landet med det øvrige fornødne Brændsel; dog maa man somme Steder, f. Ex. i Ty, hjælpe efter med Straa saa vel som Ærtehalm og Møg; en Del Stenkul indføres ogsaa. Men egentligt Gavntømmer til Huse, Bohave og Skibe (til et Linjeskib f. Ex. bruges et Par tusend Egestammer) maa for störste Delen hentes udenlands fra. Til ikke ringe Hjælp kunde levende Gærders, Pilehavers og Lundes hyppigere Plantning, ja, blot nogle Trærader tæt ved Huset, blive for Landmanden, enten for at spare paa Skovene eller bøde paa Afsavnet, hvor de rent fattes. For Hundredaarets første Halvdel bör Amtmand Fayes og især Pastor Bjerregaards store Iver, for Midten Forstraad Bangs og især Oberst Riegels's Iver og Held i denne Sag nævnes. I vore Dage er det navnlig det jyske Hedeselskab, der har virket for Træplantning i Jylland, og dette Selskab har der udrettet overmaade meget, men endnu er der en stor Brist paa Træväxt i Jylland. I Vesteregnen i Jylland maa man saaledes endnu ofte lade Træ, endogsaa Töjrepæle, komme fra Østeregnen eller ogsaa mod Landets Producter tiltuske sig det paa norske Skibe, som bringe Trælast.

Den störste Skov i hele Landet er Grib Skov i Frederiksborg Amt, hvis Dele tilsammen udgjöre over 10000 Tdr. Land.

(109) Af vilde Dyr findes adskillige; af Pattedyr de knejsende Krondyr, de lette velskabte Raadyr, Daadyrene med de skuflede Takker, og mange Harer; desuden Ræve, Græv-

linger, Oddere og Egerner, flere Slags Væseler, Flaggermus og andre Slags Mus. — Tilforn fandtes ogsaa Ulve, men de to sidste blev skudte i Tjele Skov ved Viborg i Aaret 1777; ligeledes Vildsvin, i Sjælland til for et hundrede Aar siden, i Jylland temmelig hyppig indtil Ryttergodsernes Salg, og enkeltvis indtil Aaret 1800; nu findes der kun Vildsvin i Dyrehaven ved Ravnholt i Fyn; i gamle Dage Elsdyr, hvorfor Takkerne af dette store Dyr ofte findes i vore Moser. — I Havet leve Marsvin og Sælhunde; de første jages ved Middelfart, de sidste ved Anholt, o. fl. a. St.

Et meget glubsk Rovdyr i vore Vande er Spækhuggeren, en Slags Marsvin paa 18—24 Fod, ogsaa kaldet Sværdfisken af sin mandshöje Rygfinne, der er krummet tilbage som en Sabel. Den fortærer store Fisk, Sæler og andre Marsvin; ved Grönland lever den ogsaa, og der vover den at angribe selv den store Hval, som den kan hugge hele Stykker Spæk ud af Siden paa. Den kaldes ogsaa Springhval for sin store Hurtigheds Skyld, og ved Færøerne sprang den for nogle Aar siden tværs over en Baad og rev en Mand over Bord med sin Hale. Men han frelstes dog. I Efteraaret 1839 saas en Flok paa en 12 Stykker uden for Frederikshavn, og saadanne Flokke ses hvert Aar i Kattegattet og Nordsøen.

Af Fuglevildt findes Snepper, Bekkasiner, Vildænder, Brokfugle, Urhöns, Kramsfugle, Agerhöns o. a.; desuden Svaner, Örne, Hejrer, Stære, Solsorter, Storke, Gjøge og de mange andre Fugle, som I sagtens alle kjende og hyppig se (nævn mig nogle!); men ikke ret mange Fugle blive hos os Vinteren over (252)). Paa en af Ærtholmene ved Bornholm findes Edderfugle. — Af Fisk haves vel en hundrede Slags i Søer og Have (278), f. Ex. Gjeder, Aborrer, Hvidlinger, Torsk, Sild, Aal, Lax, Ørreder, Helt, Flynder, Makrel, o. mg. fl.

(110) Til den anden Slags Naturfrembringelser høre alle Kornarter og mange Slags Mark- og Havevæxter, saa vel som de forskjellige tamme Dyr. Hele Arbejdet med disses Avl og Røgt udgjör Landbruget.

Landbruget bestaar her i Landet dels i at dyrke Korn og andre Planter, dels i at underholde Kreaturer. De vigtigste dyrkede Planter ere Hvede, Rug, Byg og Havre. Disse kaldes de 4 Hovedkornarter. Men foruden disse dyrkes der ogsaa mange andre Planter, saaledes Ærter, Vikker, Bönner, Boghvede, Kartofler, Roer, Hör, Hamp, Raps, Humle, Tobak og flere andre. I Haverne dyrkes desuden en stor Mængde Urter, saasom Kaal, Gulerødder og mange andre. De 4 Hovedkornarter dyrkes overalt i Landet, men de dyrkes ikke lige meget i alle Egne; thi Jordbunden og Vejrlaget egner sig ikke overalt lige godt til dem alle. I de frugtbare Egne, og hvor Vejrlaget er mildere, dyrkes mest Hvede og

Byg, i de mindre frodige Egne, og hvor Vejrlaget er mere barsk, dyrkes der mest Rug og Havre. Hvede og Byg bliver derfor mest dyrket paa Lolland-Falster og i det sydlige Sjælland; ganske vist dyrkes disse Kornarter ogsaa andre Steder, men ikke saa meget, og jo ufrugtbarere Jorden er, desto mindre dyrkes der af dem; mindst dyrkes de derfor i det vestlige og nordlige Jylland. Lige omvendt forholder det sig med Rug og Havre. Disse to Kornarter dyrkes mest i Jylland, især i de mindst frugtbare Dele af denne Landsdel, og de dyrkes mindst i de frugtbareste Egne paa Øerne; de dyrkes vel ogsaa her, men ikke saa hyppig som i Jylland.

Rugen og Hveden kaldes Vintersæden, fordi de saas om Efteraaret og staa Vinteren over paa Marken; Byg og Havre kaldes Vaarsæd, fordi de først saas om Foraaret. Men alligevel blive alle de 4 Hovedkornarter omtrent modne paa samme Tid om Sommeren.

Rugen bruges, som I alle vide, til at bage Brød af. Hveden bruger man dels til at bage Brød af, dels [og det mest] bliver den malet til Mel i Kjøbenhavn i nogle meget store Møller, der findes der, og som drives med Damp; naar Hveden saaledes er malet, bliver den udført til Udlandet, især til England, hvor alle Folk kun spise Hvedebrød.

Byg bruges til Mel og Gryn i Husholdningen og til Malt (hvoraf der laves Øl). Desuden bruges Byggen og Havren til at fodre Kreaturer med, og hvad der ikke bruges hertil, bliver sendt bort til Udlandet. Det meste sendes til Norge og til England. I Aaret 1875 sendte vi saaledes 1½ Million Tønder Korn og 100 Millioner Pd. Mel og Gryn til Udlandet. Udlændinge betalte os derfor mange Millioner Kroner, som vi brugte til at kjøbe andre Varer for, som vi ikke selv kunne frembringe, saaledes som Sukker, Kaffe, Te, Stenkul, Jærn, Manufacturvarer og mange flere.

Af de andre Planter, som jeg nys har nævnt, er der ingen saa vigtig som de 4 Hovedkornarter. Ærter dyrkes mest paa Lolland-Falster, Boghvede mest i Fyn, fordi Fynboerne holde meget af Boghvedegrød. Man siger derfor, at en Fynboer mimrer med Munden, saa snart han ser en Mark med Boghvede. Roerne dyrkes overalt, men ikke i saa stor en Udstrækning, som det var ønskeligt.

Der er en Art Roer, som kaldes Sukkerroer, fordi der kan laves Sukker af dem. Der findes her i Landet to Fabrikker, en i Odense og en paa Lolland, som lave Sukker af disse Roer, og de have frembragt mange tusende Pund Sukker paa denne Maade. (Dog synes det ikke ret at ville svare Regning.)

Tobak dyrkes mest omkring Fredericia, men denne Plante

egner sig ikke for vort Vejrlag, og den Tobak, vi dyrke, er derfor meget daarlig.

Haveurter dyrkes især paa Amager og i Fyn.

(111) Den anden Hovedgren af Landbruget er Kreaturavlen. De vigtigste Kreaturer, der holdes her i Landet, ere Heste, Hornkvæg, Faar og Svin.

Der findes her i Landet omtrent 350000 Heste, hvilket altsaa vil sige, at der omtrent findes en Hest for hver 5 Mennesker. Der fandtes oprindelig to Slags Heste her i Landet, den jyske Hest og Hesten paa Øerne; men efterhaanden ere disse to Racer blevne stærkt sammenblandede. Den jyske Hest er talrigst og tillige bedst. Den jyske Hest udmærker sig ved flere gode Egenskaber: sin Styrke, sin Haardførhed og sin Fromhed. Den er derfor meget søgt i Udlandet, hvor den især bruges ved Hæren til at trække Kanonerne og Trosset.

Der kommer hvert Aar mange fremmede Hesteprangere op i Jylland og opkjøber flere tusende danske Heste, som de føre med sig til Udlandet, til Tyskland, Østerrig og Frankrig.

I Almindelighed bliver der kun udført 3 til 4 tusende Heste om Aaret fra Danmark, men naar der er Krig i Evropa, udføres der mange Gange flere, thi saa trænger man til dem til Krigsbrug.

Af Hornkvæg findes i Danmark omtrent 1200000 Stkr., altsaa omtrent 2 Stykker Hornkvæg for hver 3 Mennesker,

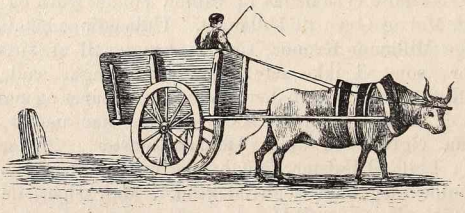

der leve her i Landet. Hornkvæget yder dels Tjeneste ved at afgive Mælk, dels ved at slagtes og da afgive Kjød, Huder og Horn. I mange Egne af Landet bruges Hornkvæget ogsaa som Trækdyr ligesom Hestene; det er især i Jylland, at dette er almindeligt. Mælken bliver i Mejerierne, eller Mælkerierne, som de ogsaa kunne kaldes, brugt til deraf at kjærne Smör. Det er kun Fløde, der bliver til Smör; det tiloversblevne af Mæl-

ken bruges mest til at lave Oste af eller til at give Kreaturer, især Svin, som Føde.

Tidligere var det Smör, der lavedes her i Landet, meget daarligt, og saa daarligt, at man i England ikke vilde bruge det til at spise, men kun til Vognsmörelse og lignende; men efterhaanden har man nu saaledes forbedret Mejerivæsenet, at det danske Smör er bedre end næsten alle andre Landes, og Englænderne, som vi sælge det til, kjøbe nu hvert Aar Smör af os for mange Millioner Kroner og betale mere for det end for noget andet Lands Smör. Vi sende nu ogsaa Smör fra Danmark til Folk paa den anden Side af Jorden, og de, der bo i China, Østindien og Sydamerika, foretrække dansk Smör fremfor Smörret fra andre Lande.

Derimod staar Ostelavningen i Danmark langt tilbage. Den danske Ost er endnu meget daarlig, og i Udlandet vil man ikke kjøbe den. Det er ogsaa saa langt fra, at vi kunne udføre Ost fra Danmark, at vi ikke kunne forsyne os selv dermed, men indføre Ost fra Sverige, Tyskland, Holland og Schweiz, ja, selv fra det fjærne Amerika. Uagtet Mælkerivæsenet for hele Landet er det vigtigste, har dog især i Jylland Opdrætning og Fedning af Kvæg næsten lige saa stor Vigtighed. Studene opdrættes i Almindelighed i de mere magre og ufrugtbare Egne og sælges, naar de ere voxede op, til dem, der bo i de mere frugtbare Egne; her fedes de, og naar de ere fede, føres de ud af Landet for at sælges enten til Tyskland eller til England. En Del af Studene blive slagtede og fortærede her i Landet, men de fleste blive dog udførte. Naar man i tidligere Tid udførte Stude fra Jylland, maatte disse traske den lange Vej ned igjennem Jylland og langt ind i Tyskland til Fods, og det tog saa stærkt paa Dyrene, at de blev magre, inden de kom derhen, hvor de skulde, men nu, da der er lagt Jærnvej, kjøre Studene paa denne, og desuden har Staten ved Esbjærg ladet bygge en Havn, hvor Dampskibe kunne løbe ind og tage Studene om Bord, naar de komme med Toget og strax føre dem over Vesterhavet til England.

Der findes her i Landet forskjellige Racer Hornkvæg. I Jylland er den gamle jyske Race den almindeligste. Den jyske Race egner sig ikke saa godt til Malkning og Mejeri, men er godt skikket til at fedes og slagtes. I Jylland findes ogsaa mange Køer, Tyre og Stude af engelsk Race, nemlig af den saa kaldte „korthornede Race“. Paa Øerne henhøre de fleste Køer og Tyre til den saa kaldte „Angler-Race“, der oprindelig hører hjemme i Angelen; det er en fortrinlig Race

til at give Mælk, og en af de bedste Mælkeracer, der findes i hele Verden.

(112) Af Faar findes der i Danmark netop lige saa mange, som der findes Mennesker, nemlig 1900000 Stkr., saa at naar Faarene fordeltes lige mellem alle Indbyggerne, fik hvert Menneske et Faar eller Lam. Den oprindelige danske Race af Faar udmærkede sig især ved sit Skind, hvoraf der lader sig sy meget smukke og gode Handsker. Fra gammel Tid af have de danske Handsker været kjendte og meget søgte i Udlandet. I tidligere Tid var nemlig de saa kaldte Randers Handsker meget kjendte og brugtes af fine Folk i Udlandet; deraf kommer Ordsproget „Saa kjendt som Randers Handsker". Nu til Dags bliver der hvert Aar udført mange tusende Par Handsker fra Danmark til Udlandet, især til England og Amerika.

Foruden den gamle danske Faarerace findes der her i Landet mange Faar af engelske og spanske Racer. Vi udføre ogsaa mange Faar i levende Tilstand til Udlandet; i 1875 udførtes saaledes over 60000 Stkr. til en Værdi af henimod 2½ Mill. Kr.

(113) Den 4de Husdyrrace er Svinene; af disse findes der her i Landet omtrent lige saa mange som af Heste, altsaa mellem 3 og 4 hundrede tusende Stykker. Den gamle danske Svinerace var langbenet, mager og havde lange Børster; den var meget haardfør, men var ikke synderlig trivelig. I de senere Aar er den danske Svinerace næsten fuldstændig bleven fortrængt af engelske Racer, der ere langt mere tykke og trivelige. Vi udføre her fra Landet mange tusende levende Svin, i enkelte Aar endog henimod 200000, og desforuden en halv Snes Millioner Pund Flæsk og derover.

Foruden disse 4 vigtigste Arter af Husdyr: Hesten, Hornkvæget, Faaret og Svinet, haves endnu mange andre Arter Husdyr, saaledes Æsler, Geder, Höns, Ænder og Gæs. De vigtigste af disse ere Hönsene, thi de lægge mange Æg, mange flere, end vi kunne spise selv, og vi udføre derfor en stor Mængde Æg, i Aaret 1875 udførte vi saaledes 32 Millioner. Endnu et lille Husdyr kan nævnes. Det er Bien, som i sit Bistade laver Vox og Honning.

(114) Hvorledes nu Dyrkningen af Jorden og Kreaturernes Røgt gaar for sig i det enkelte, ville I nok lære at kjende, naar I blive voxne; men de iblandt eder, som da komme til nærmere at have at gjöre med Landvæsenet, ville se, at meget er gjort ved eders stræbsomme og dygtige Fædre, men at endnu meget staar tilbage at gjöre for

eder. Der kan endnu gjöres meget for at forbedre Landbruget og forøge Indtægten af Jorden. Heder kunne ved Vanding forvandles til frodig Eng og ved klog og taalmodig Dyrkning til godt Agerland. Plantninger og hele Skove kunne grundlægges. Skadeligt Vand kan afledes ved Dræning [Afsivning]. Véd I, hvad Dræning er? Dræningen foregaar ved Rør af Ler, som nedlægges i Jorden under Overfladen; disse Rør indsuge det Vand, som staar i Jorden og gjör denne fugtig og kold, og leder dette Vand bort til Grøfter eller Vandløb, hvor det ingen Skade gjör. At dræne er meget kostbart, men det er meget nyttigt for Jorden, og det er endnu ikke nær saa almindelig udbredt her i Landet, som det burde være.

Andre Forbedringer, som der ogsaa trænges til, ere, at der langt mere end hidtil maa dyrkes Roer; thi Roer er en overordentlig nyttig Plante, som egner sig godt til Føde for Kreaturerne, og hvis Dyrkning ikke tærer paa Jordens Kræfter, efterdi den tager sin meste Næring fra Luften, som den indsuger med sine brede Blade.

Ligeledes kunde der bruges flere Maskiner, end der nu bruges. De almindeligste og vigtigste Maskiner ere: Saamaskiner, Slaa- og Mejemaskiner og Tærskeværker; men foruden disse findes der endnu en stor Mængde andre.

(115) Den vigtige Kundskab og Øvelse, som Landmanden trænger til for at røgte sin Dont vel, søger Staten og Medborgere med Kraft at fremme. Omkring i Landet findes en stor Mængde landøconomiske Selskaber; det store Landhusholdningsselskab i Kjøbenhavn virker saare gavnlig ved Uddeling af Penge, Frø, Redskaber, Bøger, Præmier; det lader mange unge Landvæsenslærlinger, især unge Bønderkarle, oplære hos udmærkede Landmænd og understøtter enkeltes Rejser til andre Lande for at indhøste vigtige Erfaringer. Flere Steder i Landet findes private Landmandsskoler, f. Ex. en i Odense, en i Holbæk Amt, den Classenske Agerbrugsskole paa Næsgaard paa Falster og den tidligere mærkelige Rødding Folkehöjskole i Nordslesvig o. fl.; desuden undervises der i Landbrug paa mange af de saa kaldte Höjskoler paa Landet. Endelig er en stor, mangesidig, offentlig Veterinair- og Landbohöjskole oprettet i Kjøbenhavn.

(116) Hele den danske Jord er inddelt i Tønder Hartkorn. Hvad forstaas nu derved? Ja, en Tønde Hartkorn det er lidt over 5 Tdr. Land af den allerbedste Jord, der findes her i Landet, 10 Tdr. Land af den Jord, der er halv saa god som den bedste, 20 Tdr. Land af den, der kun er $\frac{1}{4}$ saa god,

40 Tdr. Land af den, der kun er $\frac{1}{8}$ saa god o. s. v. I de daarlige Egne af Landet kan der gaa over 100 Tdr. Land paa en Tønde Hartkorn. En Tønde Hartkorn er altsaa ikke noget bestemt Fladerum; thi dens Störrelse retter sig efter Jordens Godhed, saaledes at Arealet stiger lige saa meget som Godheden aftager. Egentlig skulde en Tønde Hartkorn altid give det samme Udbytte og have den samme Værdi overalt; men det er dog ikke ganske Tilfældet, og især i Jylland er der stor Forskjel paa Hartkornets Værdi. Skatterne blive for en stor Del lignede paa Folk efter Hartkornet, saaledes, at de skulle svare en vis Sum efter hver Tønde Hartkorn, de eje.

Hele Landet er nu inddelt i henved 400000 Tdr. Hartkorn. Heraf hører omtrent 50000 Tdr. Hartkorn, eller $\frac{1}{8}$ af det hele Land, til saadanne store Gaarde, som man kunde kalde Herregaarde; der findes af saadanne mellem 17 og 18 hundrede her i Landet. En Del af disse ejes af Grever eller Baroner og kaldes Lén. Et Grevskab skulde egentlig indeholde 2500 Tdr. Hartkorn, og et Baroni 1000 Tdr. Hartkorn, men der er nu solgt saa megen Jord fra de fleste Lén, at der vistnok ikke er et èneste, der har saa meget tilbage, som oprindelig var vedtaget.

I Jylland ligge saaledes Grevskaberne Frysenborg, det störste i hele Danmark, med mere end 10 Herre- eller Hovedgaarde, Lindenborg med Kalkbrænderiet Gudumlund, Pottemagerier og Teglbrænderier, det grevelige Scheel-Plessenske Forlods (med Fusingø), samt Baroniet Vilhelmsborg. — Samsø udgjör et Grevskab, som Danneskjold-Samsø, Landets fornemste Greve, ejer. — I Fyn ligge Grevskaberne Røpstorff (m. Hovedgaarden Einsiedelsborg), Gyldensten, Vedelsborg, Brahesminde (m. Hvedholm) og Muckadell (m. Arreskov), samt Baronierne Schelenborg, Brahetrolleborg, Holstenshus, Holkenhavn og Lehn (m. Hvidkilde). — Paa Langeland er et Grevskab af samme Navn med Tranekjær Slot. I Sjælland ligge Grevskaberne Lerchenborg, Ledreborg, Holsteinborg og Bregentved, samt Baronierne Adelersborg [Dragsholm], Løvenborg, Zeuthen (m. Tølløse), Gaunø og Stampenborg (m. Nysø). Lolland har Grevskaberne Christiansholm, Christianssæde, Knuthenborg og Hardenberg-Reventlow, samt Baronierne Juellinge, Sønderkarle (m. Lungholm) og Guldborgland (m. Ourebygaard).

En Del af Herregaardene ere Stamhuse (35), der lige som Lénene ikke kunne sælges, og som gaa i Arv efter visse fastsatte Regler. Nogle andre (et Dusin Stykker) danne saa kaldte Fideicommisgodser, som er noget lignende. —

Mange af Herregaardenes Bygninger ere flere hundrede Aar gamle og have tykke Mure og Taarne; nogle ere omgivne med höje Jordvolde foruden Grave, f. Ex. Spöttrup og Nörre-Vosborg i Jylland; mange andre med Grave, f. Ex. Palstrup i Jylland med dobbelte Grave, Næsbyholm i Sjælland, Hardenberg paa Lolland o. mg. fl.; adskillige ere smukt byggede, f. Ex. det gamle Kokkedal paa Limfjordens Nordkyst, Engelsholm ved Vejle, med 4 Taarne, efter en Tegning af Tycho Brahe. Meget statelige Bygninger have f. Ex. Gammel-Estrup, med flere Taarne, og Rosenholm i Jylland, Hvidkilde i Fyn, Lerchenborg, Ledreborg, Bregentved, o. fl. i Sjælland; det sidste er næsten som en hel By. En dejlig Beliggenhed har det gamle mærkelige Gisselfeldt i Sydsjælland imellem Søer, Bakker, Have og Skove.

(117) Det er kun den mindste Del af Jorden, der hører til Herregaardene, den allerstörste Del er mindre Landejendomme — de saa kaldte Bøndergaarde. Til en Bondegaard regnes i Almindelighed alle de Gaarde, der have over 1, men under 12 Tdr. Hartkorn. Af saadanne Gaarde findes der her i Landet over 70000, og den allerstörste Del af Landets Jord henhører til dem. Desuden findes der et endnu större Tal af ganske smaa Landejendomme, de saa kaldte Huse eller Bolsteder; af saadanne findes der næsten dobbelt saa mange, som der findes af Bøndergaarde, men der henhører naturligvis langt mindre Jord til dem; omtrent henimod $\frac{1}{10}$ af Landets Jord henhører til Huse og Bolssteder.

(118) En Del af Gaardene ejes af dem, der dyrke dem; disse kaldes da Selvejere; men der er mange, som ikke selv eje de Gaarde, de dyrke, og disse kaldes da Fæstere eller Forpagtere, og de maa betale en aarlig Afgift til den, der ejer Gaarden (Landgilde), og undertiden ogsaa betale noget strax, naar de faa Gaarden i Fæste (Indfæstning). I tidligere Tid var næsten alle Landets Gaarde kun Fæstegaarde; men nu have efterhaanden de fleste Bønder selv kjøbt deres Gaarde og ere blevne Selvejere. De Gaarde, som ere i Fæste, ejes i Almindelighed af Greverne, Baronerne eller andre af de store Herremænd. Disse maa nemlig ikke selv drive de Bøndergaarde, de eje, men skulle give dem i Fæste til en anden. Tidligere var saadanne Fæstere meget afhængige af Herremanden; de maatte arbejde for ham (Hoveri), de maatte ikke forlade Gaarden eller flytte bort uden hans Tilladelse, de var „stavnsbundne“, som det kaldtes, og de var næsten helt overgivne til Herremandens Tykke, og han handlede da ogsaa

hyppig meget haardt med dem; men alt dette er nu ophævet, og Fæsteren er fri og uafhængig af Herremanden.

Arvefæstere ere saadanne Fæstere, hvis Gaarde kunne arves af en af deres Börn, og af dennes Börn igjen, o. s. fr., eller saadanne, som i Grunden ere Selvejere, da de kunne sælge og pantsætte Ejendommen, naar de ville, og blot have at svare en vis aarlig Afgift til Godsejeren.

(119) Alle de Raaæmner, som umiddelbart vindes ved **Landbruget**, frembringes egentlig af Naturens levende Kræfter selv, under Himlens Velsignelse og Varetægt, da de henhøre til de organiske eller levende Ting (329). Væxter og Dyr fremkomme og trives paa saadan Maade, og Landmandens Hverv er det kun især at lede deres rette Fremvæxt, f. Ex. ved at plöje og saa, indsamle og gjemme, ved at vælge de rette Tillægsdyr, ved at røgte og skjøtte enhver Ting efter sin Natur, o. s. fr. Anderledes forholder det sig med Tilvirkningen af de ved Landbruget middelbar vundne Raaæmner saa vel som af alle de uorganiske, eller døde. Alle disse have Menneskene fundet paa at gjöre sig nyttige under de forskjelligste Former, ved at omdanne, sammensætte, adskille og forædle dem paa utallige Maader, saa at ganske nye Ting fremkomme. (Nævn mig nu flere Exempler paa alle tre Dele!) At sysle hermed udgjör derfor en anden Hovedsyssel for et Lands Indbyggere. De, som give sig af hermed, ere Haandværkere, Fabrikanter, og overhovedet enhver, som lægger sig efter **Industri** [Værkflid] og **Kunst**. Et tredje er endnu alle disse Raaæmners og Frembringelsers Salg og Kjøb, Forsendelse og Vedligeholdelse m. v., hvilken Hovedforretning er Kjøbmandens; og **Handelen** er derfor, ved Siden af selve Landbruget og al Slags Kunstfrembringelse, lige fra Hjulet og Hesteskoen indtil den fineste Klædesort og det kunstigste Urværk, en tredje Hovedsyssel for et Lands Indbyggere.

De, som henhøre under de to sidste Klasser, eller drive disse to Hovednæringsveje, bo for det meste sammen med hinanden i Byerne, og de kaldes som saadanne Byernes Borgere. Rigtignok bor der ogsaa en stor Mængde Haandværkere ude paa Landet, f. Ex. Vævere, Smedde, Skomagere og Skræddere, Tømmermænd og Hjulmænd, foruden Slagtere, Bagere o. fl., men det er dog især kun dem, hvis Forretning er simplere, eller hvis daglige Hjælp er nødvendigst. Ligeledes findes der vigtige Værker eller Fabrikker paa Landet, men det er dog især saadanne, som drage Nytte af de stedlige Forhold, d. e. af Stedets Særegenheder. De fleste andre, som have en sammensat Forretning eller frembringe finere og kun-

stigere Ting eller ikke have deres fleste Kunder iblandt Landmændene, bo dog især i Byerne. Om Kjøbmændene gjælder dette endnu mere, hvorfor ogsaa Byerne efter dem kaldes Kjøbstæder. Saadanne Borgere ere f. Ex. Klejnsmedde, Snedkere, Drejere, Børstenbindere, Rebslagere, Murmestre, Tømmermestre, Skibsbyggere, Farvere, Handskemagere, Guldtrækkere, Bogbindere, Sadelmagere, Skippere, Urmagere, Vinhandlere, Boghandlere, Melhandlere, Traadhandlere, Blikkenslagere, Possementmagere, Naalemagere, Mekanikere, Bøssemagere, Malere, Instrumentmagere, Jærnstøbere, Maskinfabrikanter, Klædefabrikanter, Sæbesydere, Tapetmagere, Bomuldsvævere, Hattemagere, Buntmagere, Vognmænd, Hyrekuske, Lysestøbere, Møllere, Bødkere, Spækhøkere, Tobaksfabrikører, Sukkerraffinadører, Pottemagere, Glarmestere, o. fl; (nævn mig et Par endnu!).

At nævne de Ting, som enhver Kjøbstedmand giver sig af med, vilde blive altfor vidtløftigt og til dels helt uforstaaeligt. (Hvorfor det?) Som Prøve kan her læses, hvad en Jærn[Isen]kræmmer handler med, som er: Bordknive og Gafler, Brødknive, Penne-, Barber- og Foldeknive, fine og almindelige Saxe, Malmhaner, Stövlesinker, Fyrstaal, Sköjter, farvet Papir, Knapper, Tobaksdaaser, hollandske Malerpensler, Regnetavler, Kamme, Piske, Stokke, Kjøre- og Ridestænger, Sporer, Stigböjler, lakerede og fortinnede Seletöjer, Spænder, File og Raspe, Hövlejærn, Huggejærn, Savblade, Skov- og Langsave, Lysesaxe, Gardinböjler og Skruer, Skeer, Ildtöjer, Dörgreb, Dörbeslag, Spyttebakker, Ildtænger og Skuffer, Iærngryder, Urkjæder og Signeter, Hamre, Billeder, Øxer, Børster, Støve- og Fejekoste, Messing-Lyseplader, Söm, Jærntraad, Laase, Hængsler, Bore, Pibehoveder, Brevtasker, Presentérbakker, Guld- og Sølvtresser, Kasketskygger, Blyantspenne, Vægtskaale, Klaverstrænge, Skomagerspaan, Pappapir, Spaanæsker, Kaffemøller, Spader, Seleftedre, Ler og Skæreknive, Grimetöjler, Sabelklinger, Pistoler, Violiner, Spejle, Perler, Ler- og Blyants-Digler, Hvalrostænder, Legetöj, m. m.

(120) Undertiden frembringes Gjenstandene i store Mængder og ved Hjælp af Maskiner, der tit drives ved Dampkraft; en saadan stor Virksomhed kaldes da en Fabrik [et Værk]. De vigtigste Fabrikker, der findes her i Landet, ere Klædeværker, Væverier, Garverier, Papirmøller, Handskefabrikker, Sukkerraffinaderier, Tobaksspinderier, Ølbryggerier, Brændevinsbrænderier, Maskinfabrikker, Mel- og Grynmøller og flere andre. Det bliver Aar for Aar mere almindeligt, at alle Gjenstande, vi bruge, blive tilvirkede fabriksmæssigt, og Fabrikkerne fortrænge ogsaa mere og mere de smaa Haandværkere. Danmark har derfor nu en stor Mængde Fabrikker, om end langt fra saa mange, som flere andre Lande, f. Ex. England og Tyskland. Danmark er ikke noget Fabrikland, og det er et Spörgsmaal, om dette egentlig ikke er en Lykke for Landet.

Medens Danmark frembringer flere Landbrugsæmner, end

det selv kan forbruge, kan det ikke selv forsyne sig med de fleste Værkflidsgjenstande [Industrigjenstande], og der indføres derfor en stor Mængde af disse fra Udlandet. Der er kun ganske enkelte Værkflidsæmner [Industriproducter], som vi her i Danmark kunne frembringe bedre, smukkere eller billigere end i Udlandet, og som vi altsaa kunne udføre og sælge til Udlændinge. Brygningen af bajersk Öl staar meget höjt her i Landet, og især udfører den vel kjendte Brygger Jacobsen fra sit store Bryggeri Carlsberg i Nærheden af Kjøbenhavn meget Öl endogsaa til Lande, der ligge helt paa den anden Side af det store Atlanterhav. Det er allerede tidligere omtalt, at danske Handsker udføres i stor Mængde til England og Amerika. Foruden Handskemageriet er der et andet Haandværk, som staar paa et meget höjt Stade her i Landet, det er Snedkeriet. De danske Møbler udmærke sig ved deres smukke Former, deres Prisbillighed og Varighed. Der udføres mange danske Møbler især til Sverige. Endnu kan nævnes, at de danske Terracottavarer i de senere Aar ere blevne mere og mere kjendte i fremmede Lande for deres Skjönhed og Billighed, og at ligeledes dansk Porcellain staar höjt i Udlandet. Overhovedet staa næsten alle saadanne Værkflidsgjenstande, hvor Smagen er raadende, paa et höjt Trin i Danmark. Grunden hertil er, at i Danmark arbejder Kunst og Haandværk mere Haand i Haand end i de fleste andre Lande.

(121) I Thorstrup, Horne og mange flere Sogne paa Heden ved Varde laves de store Gryder eller Lerkar, som ere kjendte under Navn af Jydepotter. Det er især Kvinderne, som tilvirke disse Kar, og Mandfolkene have kun med Opgravningen og al Kjørselen at gjöre. En egen Slags Tyende er derfor Grydepigerne.

Leret er en Slags fint Blaaler, som opgraves der paa Egnen, og dets Tildannelse er følgende. Det blandes først med fint, meget renset Sand og ältes saa paa Gulvet med Vand; dette maa gjöres med de bare Fødder, hvilket er et meget strængt Arbejde. Derpaa slaas Massen op, ligesom man slaar Brød op, i Skikkelse af en tyk Grenstump og efter det vordende Kars forskjellige Störrelse, hvorpaa dette — uden noget Redskabs Hjælp — gjöres op, som de kalde det, eller dannes. Dette gaar meget rask, og en flink Arbejderske skal kunne opgjöre et Par hundrede Kar paa én Dag. Derefter taanes Karret, det vil sige, at det bankes rundt omkring med en lille Sten, for at faa den rette Skikkelse, hvorved tillige Ben og Hanke paasættes; det sættes derpaa til Törre i Vinden, som sker i et Par Timer, men naar det for Vejrets Skyld maa törres inde, medgaar der flere Dage.

Naa Karrene ere törre, overstryges de med en tynd Dej af det allerfineste Ler, hvilket hedder, at de smiddes, hvorefter de komme i Brandhuset. Dette er en Fordybning i Jorden, i hvis Bund ligger en Del tændt Tørv, men i hvis Overdel der er lagt Stænger, som Karrene kunne staa paa for at gjennemvarmes af Røgen. I Førstningen er Ilden

ganske svag, men den forstærkes i 4—5 Dage saaledes, at Karrene blive saa hede, at de næppe kunne bæres med Hænderne. Strax efter blive de glasede, d. e. strøgne med en glat Flintesten, saa at de korte Streger, man ser paa Overfladen, fremkomme.

Endelig blive de brændte paa følgende Maade. I en Dynge Sand ude paa Marken sættes Karrene i Runddele uden om hinanden med Bunden i Vejret. De mindre, saasom Kakkelovnsrør, Pander, Urtepotter, Kaffekander o. s. v., sættes under de större, og det hele dækkes overalt med god Sandtørv. Denne Hob, eller Ildpøt, som den kaldes, stikkes der Ild i. Kvinderne gaa stadig med Jærnforke omkring Pøtten for at pirre op i Ilden og forfare, om Karrene have nok; og det kan da have noget ganske underligt ved sig, naar man om Aftentide kjører igjennem Egnen og ser disse idelige Baal, de tykke Røgskyer og de mørke Kvinder med deres Forke, ledé og slemme som de se ud af deres Gjerning.

En stor Del af Jydekarrene udskibes i Hjerting til Hamburg og Kjøbenhavn; andre føres paa Axelen rundt i Landet og til Tyskland.

(122) Sønden for Viborg, i Hammerum, Lysgaard og flere Herreder, bindes uldne Varer, saasom Strömper, Tröjer, Huer og deslige.

Allerede i 6te—7ende Aar begynde smaa Piger og Drenge at strikke og blive siden stadig ved som voxne, hvorfor de fleste altid gaa med en Messing- eller Staaltraadshank til Strikkekrog, der sidder over det venstre Ærmegab. Folk dér strikke om Sommeren, naar de gaa Ærender eller røgte Kvæg, gjöre Rejser o. s. v. Om Vinteren sidder man sammen i Bindestuen, d. e. de visse Steder, hvor en halv eller hel Snes Mennesker samles rundt om et Bord, hvorover der hænger en fælles Tranlampe. Her binder man nu om Kaps under Snak og Spøg; ofte forlyster ogsaa en Sanger det travle Selskab, eller ogsaa en fortæller Historier (Emter d. e. Æventyr). Man arbejder til Midnat, undertiden ogsaa længere. En flink Binder eller Binderske kan paa en Vinteraften binde en Mandsströmpe indtil Hælen, og naar hele Dagen bruges, to hele Par paa tre Dage. Et Par Sokker om Dagen er dem en smal Sag. I Sammenligning med den stygge Skik at strække sig paa Bænkene, eller den endnu værre at svire og sværme, fortjener denne Flid især megen Ros.

Det færdige Töj sælges til Hosekræmmerne, eller Strömpehandlerne, som de hellere ville hedde, iblandt Nabolavets Gaardbrugere, der saa afsætte det dels til Kjøbenhavn og Helsingør, dels ogsaa til Hamburg. Disse ere, som Kniplingskjøbmændene, oftest velhavende, sidde i gode Boliger, f. Ex. i Höjberg, hvorimod Bindernes Fortjeneste kun er ringe. — I den sidste Tid har dog Bindetöjet fundet en stigende Afsætning til Udlandet, især Amerika, ved Oprettelsen af en Fabrik der i Egnen, som forskjönner Töjets Udseende ved Opkradsning o. s. v., saa at der er kommet fornyet Liv i denne Værkflid. Denne Fabrik er grundlagt af Slesvigeren Hr. Clason, som ogsaa har indrettet et Maskinspinderi paa sin Gaard i Hammerum Herred, for at Binderne kunne faa aldeles jævnt Garn, hvilket har saa megen Indflydelse paa Varernes Godhed.

I Bindestuen lader vor ypperlige Digter St. St. Blicher »Rasmus Owstrup« fortælle følgende Historie:

„De war i Kriens Ti, da di hær Engelsmænd haad gjo de hæ grummige Spitakkel i Kjøvvenhawn, saa maat A da hejer ett blyw irow, faa Legsmannen kam aa drøw mæ ud o Sessjunen, aa dæh bløw A tawn te di Haassens Hæjstfolk, aa A lahr baadde aa rih aa hog Folk ihjel; men A fik sjæl ingen

Hog, faar A ska sej wos: di slaar kun i Frejstier, faa nær der æ Krie, saa æ di baanng, te vi ska gjø de Slemm veddem. I Frejjen saa raaer di faa wos, men i Krien saa raaer vi faa dem — si de ær en Faaskjæl. — A had en gue Madpues mæ mæ ud te Skuelen, aa mie fik A sennen hjemmenfræ, aa de gjor ingen Uhn ve ham, dæ sku læhr mæ, aa A kam te aa sto høwt baade faa ham aa faa Aaffisireren.

Saa sejer Unneraaffisieren te mæ en Daw, A had gin ham en Pølls aa en Pa' Woster — faa han wa gywt, skal A sej wos — „Høe," seje han, „kinne Do Messingjens?" — „De war ett godt annet," søh A, „de æ den bejst ve hiele Reggimintet." — „No," søh han igjen, „Watrup, „dæ rier ham, æ bløwn syg, aa han døe wal aasse." — „Ja, de ka got væhr," søh A. — „Ve Do ha ham," søh han, „saa skal A si aa skaf Dæ ham, men saa ska Do aasse tænnk po mi Kuen!" — „A ska betænnk hin," suort A, „mæ et Faasloer aa et bettekon Flæsk, hwissommensti te A maa fo Messingjens. Aa hun ska indda fo en Snes Æg og en fi Marker Smör, saa raa mi Mowr komme herud." — „De ær Uer nok," suort han. Saa fek A relle nok Messingjens, aallywl dæ war en grumme Røwt om ham, faa di vil rih ham Aalsammel; men to dæ ku jow da kun Jen kom po ham ad Gaangen. De føhst Gaang A skul o ham, da soe han relle nok vis po mæ, lissom han vil spøhr mæ: hwa æ Do for en Kaahl? Men A snakked mæ indda terett mæ ham aa faataall ham, te Watrup loe paa Sygstowen aa gik nok ett fræ ed, aa saa had Unneraaffisieren sød, te A sku ha ham, aa te de ku slet ett nøtt, te han stinned sæ. De ku han faastoe — faar aall dem, dæ kjennt ham, di søh, te han aaljenn haad lissaamøj Faastand som tow Kyrrassierer. Aa de war aasse sann; han fattedes ett Annt end de, te han ku ett snak, aa de wa jow ett hans Skyld. A glemmer aaller de Gaang A søh ham, te Watrup wa saa rinng, da sukked Hæjsten relle lissom et ant Minnesk. Ja, I ka trow, te wi Tow spraakked sihn møj mæ hweranner, aa te Aalt, hwa A søh, saa enten kronnied han, eller hwinnied han, eller rimmed han, aa A faastoed aalti, hwa han minnt.

Som A no sku faatæll, saa drow vi da ind i de Synnen. Aa vi massiered jen Daw aa en aahn Daw, aa saa bløw Jen en bette Kon træt aa den Rien, aa let æhm dæhr, hwor En æ høwest, nær En sanker Spohn. Saa stod Kaahlen aa, gik imæll aa had Bjesselet øwer Armen. A gik aasse, men A lo Jens skøtt sæ sjæl. Han fulle mæ nok saa trolle, aa kam Nowen ham faa nær, saa skroll han — faa di vil ha, te han war en Haltigh — aa vil baade bedd og slaa. No da: saa kam vi

en Daw te en Böj dæruhd ve Obbenroe, aa A fek mi Kotier ve en Gaarrmand. Dæ stod godt te ve ham, men de war en pihnwon Hund, faa vi ku ett wal fo de, vi ku ehd. Men saa wa dæ jen aaw Dætteren — han had sejs a de Slaww — aa hinne kun A retten godt lih, aa hun kun aasse lih mæ faa den Sag, aa hun ga mæ et godt Nøsfoer den sam Awten, aa Dawen ætter — faa vi lø øwr dier — saa war hun indda bejr ve mæ, aa hun vest aalle de Gue, hun vil gye mæ. Den aahn Muen, fa vi kam astej, saa kam hun ud te mæ i Staallen, hwor A stod aa stregled. „Rasmus," søh hun, „no drawer Do hen, aa saa fo vi wal ett hweranr aa sie mier." — „De ku byh sæ," sæjer A. — „Nej!" søh hun, „Do ka møst di Lyw, eller Do ka fo Dæ en Kjerrest deruhd." — „Veed Do hwa," sæjer A, „inten A no løwer eller A døer, saa foer A ingen Kjerrest, hwissommensti Do vil ett væhr ed, Helle!" — „Gud bæjr ed," sæjer hun, „A for aalle Low te ed a mi Muer, aa knap nok a mi Faaer, faa di haa sit Enaahn ud te mæ." — „Helle!" sæjer A, „æ ed di Alwor, Do ve draw ind te mæ, saa bih et Stød ætte mæ aa si, om A komme tebaahg. A fo raa mi Awskien aa mi Faaers Goer, saa ska vi gywt wos, næ Do vil ræmm hæh fræ aa følles mæ mæ te mit Hjemmen." — Saa tow hun mæ om Halsen aa kyst mæ aa græed en Koen aa smutted ud igjen. — Messingjens soe ætte hinner, aa A lo Saal aa Bjessel o ham aa rej mi Vej mæ di Anner. — De war en sølle Tie faa wos: somti fek vi Nöj aa ehd aa somti ett; men A djell aallywl mi Brøe — nær A haadd — mæ Jens; aa lissesnaar vi kam te Kotier, saa sørred A føst faa ham mæ Hakkels aa mæ Hawr aa mæ hwa A ejsen ku bjerre te ham, somti Row aa somti Byg aa somti Hwehd, som de ku træf sæ. — Vi drøw laant astej, A veed aalle, hue vi war; men Krie, de faanam A ett te. Laant om lænng fek vi Aadder aa drøw hjemad. — Helle had et wo möj aah mi Tanker aal den hiele Mars. Da A no kam saa nær, A ku sie hinne Böj, saa rier A hen te wo Rikmæjster aa faaklaared ham, hudden de wa gawn mæ dæhr sidst, aa hwa vi had isinn, aa ba ham saa om Faalow aa ta Pigen mæj. „Messingjens", søh A, „ka gaat bæhr wos behgi Tow, aa A veed, han gjör ed mæ en gue Villi." — Rikmæjsteren smill aa søh: „Du er en Helvedes Karl! men hvordan vil du komme godt fra det Pigetyveri? De kommer nok strax bag efter og tager hende fra dig, og du faar en Ulykke — jeg kan ikke redde dig." — „De haar ingen Nøe," sæjer A, „hun ska ha mihn Staalklæjr epo, saa ka der Ingen kinn hin, aa A sæje te mi Kammeraater, aa hwem dæ spör: te de war en sygh

Draguen aaw di fynsk, dæ wa bløwn leggen dæhr i Böjen.“ — „Lad gaae, din Gavtyv!“ sæje han; „jeg skal selv tale med Chefen og faa ogsaa hans Minde; men jeg skal nok tie stille med dit Puds og bilde ham ind, at Messingjens af Medlidenhed selv hade forlangt at faa den syge Dragon paa Ryggen.“ — De gik no aasse aalsammel, som de skull. Vi rej ind ad Böjen, aa dæ stued di Stuer aa di Smoe uddenfaa Puet aa Dahr faar aa be wos walkommen. A skotted ætte Helle — jow! hun wa dæ relle nok, aa da hun fik Yww po mæ, aa A lo mi Pallask hels hinner, da glindsed hun øwr hiele hinner Ansigt, som om hun skull ha wor ud aa fæjst Pigger, som di sæje faar et Mundsprog.

A lued som Ingenting; aa A søh Godaw baadde te di Gammel aa te di Unng; men A gjor ingen Faaskjæl. Da vi had faat wo Nætter (de war ett Ant end Boghwedgrød, aa di wa fatte, aa dæ war ett Ant end no sølle blaasuur Mjelk aa depp dem i), saa gik A ud aa fuer aa — et Støk Brøe had A lested ud aaw Skoffen derinn unne Skywwen. — Jens rimmed, da han soe mæ, aa löjted de hæ Brø. „No ska Do ha dehier forudden di Ransoen,“ søh A te ham, „ka Do saa sto ve aa bæhr Jen te forudden mæ?“ — „Hohohohohoho!“ søh han. „De ær Uer nok,“ søh A, „Do skal ett kom te aa faatryhd et.“ — Mædesamm kam Helle. Hun wa baadde glaae aa sorren; saa smill hun, aa saa græed hun, aa somti beggi Diel po jengaang. No te de sku te aa vær Alwor mæ hin Ræmning, no bløw hun en bettekon hwaws i ed. „Di er aallywl mi Faaræller, aa de æ mi Føhdegoer, A ska aalle sie i min Daww mier; A skal ud imell Fremmed aa ha ikkun jen jenneste Ven. Rasmus, Rasmus! vil Do væ gue ve mæ?“ — „Do ka sie,“ søh A, „hudden A er imod Jens, aallywl han æ kon et Umælend: A dieler mi sihst Mundfuld Brø mæ ham — hudden skull A nowntier blyw slem ve Dæ?“ — „Men hudden ska A slep hæfræe?“ søh hun saa. — „De haar A betint,“ søh A, „de skal ingen Faahr ha.“ Saa flöjed A hin mi Staallklæjr: Luh aa Kittel aa de Hiele, et Pa Hueser aa et Pa Skow, aa ba hin go ind i Herberret aa draw aa hinner ejn Klæjr aa i mihn. Dem, hun wa trokken aa, skul hun saa kyll i Søen, dæ wa dæ tæt ve Goeren, faa de di ku trow, te hun had drowned sæ sjæl. Saa klint A hinner aasse en døgti Knevvelsbaart øwer hinne Mund. Den haad A gjoer aaw di udder Enner aaw Jenses Mank. De grint hun ad. „Go no,“ søh A, „hen a Vejen Naer epo, te Do komme te den Böj, dæ legger her en Miilsvej hæfræe. Saa ka Do go ind i Krowret aa blyw, te vi kommer, aa de ska ett ue lænng.

Men Do ska bæ Dæ te, som Do wa möj øwwewunnen.“ — No da: hun gjohr som A haad unneviist hin. Et Pa Staahn ætter, søhn i Dawskjaret, saa pillred Skadronen aa. Da vi kam te de hæ Krowr aa gjo Holdt, kam hun relle nok staglend ud aa ba, om ett Jen a wos vill ta hin op. „Hwa skaae Do?“ søh A. „A æ rien skit,“ søh hun, „A kan ett goe længer.“ — A soe te Rikmæjsteren aa spuhr om Telladdels. — „Javel!“ søh han; „men hvor Satan vil Du saa ha'e — Den du véd nok?“ — „De haar ingen Nøe,“ søh A, „A wower Messingjens.“ — „Naa, naa,“ søh han, „det faar Jens og du enes om.“ — „Vi æ jenss aallereh,“ suert A; aa saa wa den Snak faabi.

Mi Kammeraater i Plotongen soe po den hæ bette Draguen mæ de megtige Skjæg aa grint let a ham; men ejsen spraakked di ett te ham, faa di trowed, te han wa syg.

No, de æ ett wahr aa gjø vidt aa bredt a de hæhr Værkeri. Vi kam godt hjem, aa vi lo lyws ætte wos po Præikstuelen, aa vi holt Bryllup de snaarest vi kunn, aa — men de æ sann: A haad snaar glemt aa faatæl, hudden de sihn gik mæ Messingjens. Da vi kam te Haassens, saa had han aasse udtjent aa bløw saalt mæ nowr anner Udsættere. A kjøwt ham, aallywl han kaast wal möj. Men A saah te ham: „Messingjens!“ saah A, „A vil ha Dæ aa plej Dæ aa hehd Dæ po din gammel Daw, de haa Do faaskylt.“ — „Hohoho!“ søh han; de howed han. A bedrow ham heller ett: A had ham po sywend Oer, aa han had bejr Daw, end A haad sje, faa han bestilt slet ett Ant, end A rej po ham engaang imejl te Kjøwstajen, aa i Sæhti aa i Høsten ku han gyer et Bee d ivessomda. — Men vi ka ett løww te evig Ti — Jens maatt aasse astej. — A haad engaang wo hjemmenfræ en fi Daw, aa da A kam i Goeren, wa der ikk et løwend Minnisk aa sie hwerken op elle nier, undtawn mi gammel Mowr, dæ stod aa ragt i Grødden po Skaastienen. „Gus Frej!“ søh A, „hudden ær ed fat? hwor ær aal di Anner?“ „Di ær uhd i Towten ve Messingjens,“ søh hun, „faa han ve te aa støwt.“ A gik derud. Di stued om ham baade Helle aa behgi wo Bønh aa Kaalen aa Pigen, aa Jens lo imell dem paa hans Sih. „De æ nok skit mæ Dæ,“ søh A. Han letted hans Howd aa soe saa naalle te mæ aa sokked aa loe Howdet nier igjen, strækked hans Bien aa døh. — „Helle!“ søh A, „han skul indda begrawes let heddele; A vil ikke træk Kjowlen aa ham faar aalle de; aa han ska jores i Kalgoren, faar A vil hwerken ha Swyen eller Hunn te aa snahg i ham.“ — Saa kam han da aasse te aa legg unne den stuer Avvil, som mi Faaer

haad stammed. — Hwægaang A sie Træet, tinker A po Messingjens.

(123) Til gavnlig Hus- og Almueflid kan ogsaa regnes Vævningen paa Sletten i Fyn, Hatte- og Kurveflætningen paa Langeland, Kulsvieriet i de Frederiksborgske Skovstrækninger, Smedning af fortrinlige Léer og Skæreknive ved Varde, Blegdammene ved Esrom Sø, o. lign. Paa den ene Side er det meget at ønske, at mange Egne i Landet maatte, efter disse Forbilleder, oplede eller vælge sig en Værkflidsgren at lægge Vind paa, og derved lære rent at underkue Ladhed og Drivelyst, og kvæle Trangen til daarlige Forlystelser; Morskab kan godt forenes dermed, saaledes som naar Emtefortælleren i Jylland opliver Medarbejdere, der sno Reb, plukke Humle, stryge Tegl, o. a. m. Men paa den anden Side maa man ligesaa ivrig haabe, at slige vindskibelige og agtværdige Landsmænd ville søge at bruge enhver Oplysning om deres Arbejdes Lettelse og Forædling til deres egen og Landets fælles Gavn. Det danske Husflidsselskab har i de senere Aar virket meget for at gjenoplive Lysten til Husflid.

(124) Fabrikker og Haandværk trives efter Omstændighederne baade paa Landet og i Byerne. Men derimod: Ligesom Landmanden nødvendigvis hører hjemme paa Landet alene, saaledes har **Handel** og **Skibsfart** nødvendigvis sit Hjem fortrinsvis i Byen og Søstaden. I de store Byer ere Kjøbmændene inddelte i Grosserere, som alle handle med större Varepartier og intet Udsalg holde, og Detailhandlere, som holde aaben Bod, f. Ex. Silke- og Klæde-Kræmmere, Isenkræmmere, Hörkræmmere, Urtekræmmere, o. mg. a.; men i de mindre er det samme Kjøbmand, som driver begge Næringsveje, ja, de have ofte Brænderi eller andet Næringsbrug tillige.

De vigtigste Gjenstande, der indføres fra Udlandet, ere Sukker, Kaffe, Te, Tobak, Stenkul, Tømmer, Jærn, Salt, Stenolie og Manufacturvarer. De vigtigste Udførselsgjenstande ere Korn, Smör og Kreaturer. De Byer, der have störst Handel, ere Kjøbenhavn, Aarhus, Randers, Horsens, Esbjærg, Odense og Nakskov.

(125) En vigtig Indretning til Handelens Fremme ere de forskjellige Markeder, som til visse Tider holdes rundt om i Landet, saasom Heste-, Kvæg-, Kram- og Uld-Markeder. Saadanne ere: Store-Mandagsmarked, for Kvæg, i Holstebro først i October, Bækkens ell. Vrangbæk Marked i Aalborg Stift, ogsaa i October, og Hestemarkederne i Skive og Randers; Lundemarked i Byen Gjelleruplund ved Viborg i September, for alle Haande Ting, hvor Vester- og Østerboere mødes; Egeskovs Gjenstandemarked i Fyn, i September, for Korn, Fedevarer, Boghvedegryn, Kramvarer m. m.; hvor stor Til-

strömningen til dette sidste er, kan ses deraf, at Øens Landepriser for en stor Del rette sig efter de her fastsatte, og at det er blevet et Mundheld i Fyn at sige: „Ses vi ikke för, saa ses vi til Egeskovs Marked;“ Søndersø Hönsemarked i Fyn i Juli; Roskilde Pæremarked i September, Kjøge Hestemarked o. s. v. o. s. v. Ogsaa haves Markeder, f. Ex. i Kolding og Ringkjøbing, hvor Tjenestefolk af begge Kjön komme hen for at fæstes til Markarbejde, Havfiskeri, o. lign.

(126) Danmark ejede i 1875 3200 Skibe, der i alt kunde rumme 250000 Tons Varer. Störrelsen af en „Ton“ er ikke fastsat, men retter sig efter den Vares Egenhed, der indlades i Skibet; i Almindelighed er en Tons Varer dog saa meget, at det vejer et Par tusende Pund eller mere, og indtager et lige saa stort Rumfang som en Snes Tønder. Det er altsaa en uhyre Mængde Varer, der kunne rummes i den danske Handelsflaade. Og dog er der flere Lande, som have en större Handelsflaade. Norges Handelsflaade er saaledes mange Gange större end vor. Af de danske Skibe ere 169 Dampskibe. Disse Dampskibe kunne rumme 39000 Tons Gods, og deres Dampmaskiner have tilsammen en ligesaa stor Kraft som 11500 Heste.

Danmarks Skibsfart er dels indenrigs, hvorved forstaas Farten mellem de enkelte Dele af Landet, dels er den udenrigs, hvorved forstaas Farten mellem Danmark og Udlandet. Danmark har især Skibsfart paa Sverige, Norge, Rusland, Tyskland og England; men ogsaa nogen Skibsfart paa de forenede Stater i Nordamerika (hvorfra vi hente Stenolie), paa Brasilien (hvorfra Skibene føre Kaffe hjem), paa Vestindien (Skibene hente her fra Sukker og Rom) og paa Østindien (hvorfra Skibene mest hente Ris og Sukker). En Del af de danske Skibe komme kun sjældent eller aldrig hjem til Danmark, men sejle frem og tilbage mellem fjærne Lande og udføre deres Handel og Omsætning. Derfor ses det danske Flag ogsaa hyppig i fjærne Lande, med hvilke vi ikke have nogen Handel, saaledes i Chinas og Avstraliens Havne og i mange andre Havne ved det indiske Ocean og det stille Hav. De fleste af de danske Skibe have hjemme i Kjøbenhavn, nemlig 432. De Byer, der efter Kjøbenhavn have flest Skibe, ere Svendborg, der ejer 246, Marstal, der ejer 255, og Helsingør, der ejer 113 Skibe. Paa den lille Ø Fanø hørte 159 Skibe hjemme.

Søfarten fremmes naturligvis ved gode Havne. En ypperlig Havn har Kjøbenhavn, der egentlig er det aflukkede Hav imellem Sjælland og Amager; dybe ere ogsaa Nyborgs og Kallundborgs Havne. Disse kunne alle modtage Linjeskibe. Æbeltoft Vig, Kyholm, Vejle Fjord og Christiansø Havne m. fl.

kunne modtage Fregatter. Men flere Havne trænge til samme Forbedring, som Frederikshavns, Grenaas, Aarhus's og Helsingørs i den senere Tid have faaet. Ribe maa lade sig nöje med Ankerpladsene Skjøgum og Hjeldsstrand, med Hensyn til egentlige Skibe, Maribo med Udskibningsstedet Bandholm, 1 Mil der fra, o. s. v. En god Red findes ved Kjøbenhavn; ligeledes ved Kjølpen (som med Græsholmen og Deget hører til Hirtsholmene), o. fl. St.

Til Værn for Søfarten om Natten er der indrettet Fyr paa de farligste Steder af Kysterne. Ethvert Fyr har sin egen Maade at give Lys paa, og i de mørke Nætter kan Sømanden paa dette Lys kjende Stedet, hvor hans Skib ligger, og derved finde den rette Vej, han skal styre. Vi have mange Fyr her i Landet, men dog ikke saa mange, som der burde være i Farvande, der ere saa vanskelige at fare i som vore, og hvor saa mange tusende af alle Folkeslags Skibe sejle. Vore Naboer Sverige og Norge have belyst deres Kyster langt bedre, end vi vore, om endskjønt der sejler langt flere Skibe i vore Farvande.

Til Vejledning for de søfarende tjene ogsaa de paa flere Grunde saa vel som paa Vrag af sunkne Skibe udlagte Böjer og Vagere (de første en Tønde eller andet svømmende Mærke; de andre en tjæret Stang, en halv Snes Alen lang, med Riskoste i Toppen).

Endelig er der paa alle vigtige Punkter ansat Lodser, der maa kunne udenad hver Sten paa Havets Bund i deres Farvande, Strömmenes Løb og Landkjendingerne, d. e. Kirketaarne, Træer, Bakker, o. a. T. i Land, og naar det kræves skulle komme Skibene til Hjælp ved Indsejlingerne, i Havsnød, o. s. v.

Hjælpe nu alle disse omhyggelig udtænkte Midler ikke, og strander et Skib alligevel, saa er der indrettet et Redningsvæsen paa forskjellige Steder, og navnlig da paa den farligste Kyst, den jyske Vestkyst. Under en Formand staa 12 Opsynsmænd, der paa alle Stationerne have saa kaldte Redningsbaade, som kunne trodse Bølgerne, hvor sædvanlige Baade vilde kæntre eller knuses, foruden andre Redningsredskaber, til at prøve at frelse de ulykkelige med, f. Ex. en Træstol med et langt Tov, der ved Hjælp af Raketter kan kastes om Bord til dem, og hvorpaa de kunne glide i Land.

Paa somme danske Smaaøer er Skibsfart saa almindelig, f. Ex. blandt Fannikerne og flere andre Folk paa Øerne i Vesterhavet, at Kvinderne dyrke Jorden, medens Mændene fare. Det samme sker paa Læsø, medens Mændene fiske.

Saare flinke og driftige Søfolk ere Ærøboerne, dog enhver anden dansk Søgut i øvrigt ufortalt.

(127) Meget vigtig for Handelen som for al anden Færdsel og Meddelelse er den regelmæssige Postgang, hvorved man flere Gange om Dagen kan modtage og afsende Breve og Pakker hele Landet over. Paa flere Strækninger gaar der endnu Postvogne, hvoraf de store lukkede kaldes Diligencer, som føre de rejsende til visse Steder, men i Almindelighed føres Posten nu ad Jærnveje og med Dampskibe.

Foruden Posten er ogsaa Telegrafen overordentlig vigtig for al Samfærdsel. Ved Telegrafens Hjælp kan man sende Budskab fra Sted til Sted med Lynets Hurtighed. Der gaar Telegraftraade mellem saa godt som alle vigtigere Steder i hele Landet, og desuden staar Danmark i Telegraf-Forbindelse med hele Verden, saa at man her fra kan sende Budskab til Amerika, China, Østindien, Avstralien, over de höjeste Bjærge og over de umaadelige Have, saa hurtigt, at Ordet flyver Verden rundt i næsten lige saa kort Tid, som man bruger til at udtale det. I Almindelighed gaar Telegraftraaden, som I have set det, oppe i Luften, baaren af höje Stænger, men naar Traaden skal over Vandet, lægges den paa Bunden af Havet, efter først at være omvunden med forskjellige Stoffer, som skulle værne om den. De fleste Telegrafledninger her i Landet ejes af Staten. De Telegrafledninger, Staten ejer, have en Længde af henimod 900 Mile. Men foruden Ledningerne her i Landet har et dansk Selskab, der kaldes „det store nordiske Telegrafselskab“, lagt og ejer en stor Mængde Telegrafledninger, der forbinde Danmark til alle Sider med Udlandet, og desuden har det lagt en uhyre lang og kostbar Ledning, der forbinder China, Japan og Siberien med hinanden og med Evropa.

Denne Fædrelandets Tilstand lader saaledes Haab om, at dets Indbyggere ville kunne gaa frem i Velstand og Nydelsen af de Goder, som denne yder. Det tegner i det hele godt. Men alligevel er saadan jordisk Vinding i sig selv kun af liden Værd, naar ikke Folket tillige gjör Fremgang i gode Sæder, ren kristelig Tro og sand Oplysning. Med Tak maa det derfor paaskjönnes, at vore Konger altid have draget Omsorg for, at deres Undersaatter skulde blive delagtige i disse höjeste og vigtigste Goder.

(128) De store Indretninger, ved hvilke der sørges for et Folks aandelige Velfærd, ere navnlig **Kirker** og **Skoler**, samt de med dem forbundne Stiftelser. Det er da en Guds Lykke for os danske, at Frederik I og Christian III i sin Tid yndede Mor-

ten Luthers modige Foretagende, at afkaste Pavens og Pavekirkens skammelige Aag; derfor forkyndes nu hver Søndag den rensede evangeliske Lære i vore Kirker. Men de fleste af disse mærkelige Bygninger ere for Resten langt ældre end Kirkerenselsen og skylde de fremfarne Tiders Gudsfrygt og fromme Iver deres Tilblivelse. I ethvert Sogn, paa Landet som i Byen, staar Guds Hus, hvor hans Ord er at høre. Den første Kirke, som byggedes i Danmark, var den i Hedeby ved Slien, næsten for 1000 Aar siden. Men de tre mærkeligste ere de gamle Domkirker i Ribe, Aarhus og Roskilde. Den første har det smukkeste Ydre, men er ogsaa smuk inden i; den anden er vakker og regelmæssig, og er tillige den störste, da den er 7 Alen længere end Roskilde Domkirke; men denne sidste er dog den skjönneste inden i, den höjtideligste og mest opløftende. Den har tillige ved Indgangen to Taarne med Spir. Her ere mangfoldige Personer gravsatte, baade meget gamle, som Harald Blaatand, Svend Estridsön og Dronning Margrete, og yngre, som Christian III, Frederik II, Christian IV, Frederik VI, Frederik VII, o. m. a. Flere af dem have statelige Gravminder. Men Roskilde By var ogsaa i hele Midalderen Danmarks Hovedstad og Kongesæde, og flere Gange större, end den nu er.

Andre mærkelige Kirker ere den forrige Klosterkirke i Sorø, smuk og rummelig, hvor den store Biskop Absalon og Danmarks Gjenføder, den raadsnilde Valdemar Atterdag, hvile; Ringsted Kirke, hvor Landets ypperste Kongeslægt, Knud Lavard og hans Ætlinge med fl. a. hvile under ganske simple Ligstene. Store og smukke ere ogsaa St. Knuds Kirke i Odense, og Klosterkirken i Maribo (med det tidligere dermed forbundne Jomfrukor, 102 Alen lang), o. fl. a. Overhovedet bör man, naar man gjæster en af vore Byer, ikke glemme at se Kirken; thi ofte rumme disse ærværdige Huse en eller anden Gjenstand, som det vil glæde en Fædrelandsven at gjemme Mindet om. I Vestervig i Ty og Børglum i Vendsyssel staar der saaledes endnu to gamle Klosterkirker, som ere mægtigere end de fleste Kjøbstadkirker; Domkirken i Viborg, bygget af Graasten, er lys og rummelig og har den store Mærkelighed, at under Koret er der endnu en anden vakker lille Kirke; i 1876 indviedes den atter efter at være ombygget fra Grunden af.

Af lignende Oprindelse som Kirkerne ere de Tilflugtssteder for svagelige, gamle eller forladte af begge Kjön, som under Navn af Hospitaler [Stiftelser] findes i de fleste af vore Kjøbstæder. Kun burde de hellere hedde Klostre, ligesom de egentlige gamle Klostre, da Ordet Hospital nu til Dags alene sigter til Legemets Helbredelse, men saadanne Tilflugtssteder

fuldt saa meget kan og bör tjene til Sindets Husvalelse og Sjælens Henvendelse mod höjere Ting som til den blotte Legemspleje. De största af disse ere Almindelig Hospital i Kjøbenhavn og Vartov, hvor f. Ex. Byerne Næstved, Ringsted, Kalundborg, Møens Land, o. fl. St. have visse Pladser at bortgive, og Frelserens Arbejdshus paa Christianshavn. Rige Hospitaler have ogsaa Slagelse, Randers, Odense, Helsingør, Roskilde, Nykjøbing paa Falster, Aalborg, Viborg, Aarhus, Horsens, Vejle, Kolding og Ribe, o. s. v.

Lignende Stiftelser ere saa vel de fornemmere saa kaldte Frøkenklostre, hvor Damer af Stand kunne henleve en sorgfri, ja, hyggelig Alderdom, som de simplere saa kaldte Boder og Fattighuse. Til de første høre det rige Vallø, med et meget stort Gods, og Vemmetofte i det sydlige Sjælland, Harboes, Petersens og fleres i Kjøbenhavn, det i Roskilde og Støvringgaard i Randers Amt. Af de sidste — f. Ex. Bombebøssen, for gamle Sømænd, og Abel Cathrines Boder i Kjøbenhavn, Fattighuset i Roskilde, Fattighuset i Holbæk paa Hjörnet af Blegstræde og Stranden, en Rest af et meget gammelt Hospital, Stenboderne i Kjøge, Jørgen Plougs Plejehus i Faaborg, Gamle Skole i Nibe, Gjæsteboderne i Brede Slippe i Ribe og Almisseboderne i Klostergaden sammesteds, en större og syv smaa i Nakskov, tre store i Aalborg, en större og tolv smaa i Aarhus, o. s. v., — findes mangfoldige mindre, oftere med Navn af Hospital, ikke blot i næsten alle Kjøbstæder, men endogsaa omkring paa Landet, f. Ex. Fru Drewsens i Landsbyen Søllerød paa Sjælland, Engestofte Hospital paa Lolland, o. s. v.

(129) For de danskes Oplærelse har Statsstyrelsen baade tidligere og i vore Dage gjort særdeles meget; for den, som alligevel er uvidende, gives der da ingen Undskyldning, og han maa tage Skade for Hjemgjæld. I alle Sogne, i Kjøbstæder som Landsbyer, findes Skoler, hvor Ungdommen uden Vederlag undervises i Kristendommens Lære og i Læsning, Skrivning, Regning og Sang; men den, som her spilder sin Ungdoms velsignede Tid, bliver aldrig siden et rigtigt Menneske. Mange Steder læres tillige Jordbeskrivelse, Historie og anden gavnlig Videnskab; somme Steder lære Haandværksdrenge at tegne og udmaale, andre Steder unge Sømænd, hvad der hører til Søfarten, o. s. fr. Ved Siden af de offentlige Skoler findes en Del Friskoler omkring i Landet, hvor Forældre, som foretrække dette, lade deres Börn undervise af en af dem selv lönnet Lærer. Flere Steder ere ogsaa Haandgjerningsskoler, hvor Börn undervises i nyttig Haandgjerning, f. Ex. hvor Pigebørn undervises i de for dem saa vigtige Færdigheder, at sy og strikke, stoppe og lappe (Syskoler), eller hvor Drenge og Piger lære

at snitte i Træ (Snitteskoler) o. lign. Det er meget at ønske, at disse saa gavnlige Skoler kunde vinde större Udbredelse og Indgang omkring i Landet. I Höjskolerne paa Landet kan saa vel Karle som Piger faa en mere udvidet Undervisning i alt, hvad der er vigtigt for dem senere i Livet. Fremdeles findes i alle Kjøbstæder de saa kaldte Borgerskoler, og i flere de saa kaldte Realskoler, hvor de oplæres, som siden ville deltage i en eller anden större Forretning, hvortil mere end almindelige Kundskaber udkræves. Endelig haves de saa kaldte lærde Skoler i de större Hovedbyer, hvor især de optages som Disciple eller Lærlinge, der siden agte at indtræde i Statens og Kirkens Tjeneste eller paa anden Maade have Brug for en særlig Dannelse. Sorø Akademis og Herlufsholms Skoler, begge i Sjælland, skaffe tillige Drengene Hus og Hjem, dels mod Vederlag, dels uden.

Endvidere maa alle Børn i en modnere Alder gaa til Præsten, for fuldstændig at lære Religionens Bud og trøsterige Sandheder at kjende, hvorefter de ved Confirmationen [Daabsløftets Bekræftelse] aflægge Prøve paa deres Kundskab og optages saa til Medlemmer af Menigheden.

Alligevel er der mange Egne i Jylland, hvor Börnene have saa langt til Skole, at man maa ønske, at noget lignende som nedenstaaende tit hændes:

En rejsende kjørte en mørk Vinteraften over Heden og havde det Uheld at følge en tilsnet Agerren, som han holdt for Vejsporet. Da han mærkede sin Fejltagelse og vilde vende om, opdagede han et Lys, der snart blussede op med stor Klarhed, snart skinnede svagere. Han fandt ved dets Vejledning et Hus, hvor en lille Hund længe gjorde ham Indgangen stridig, men dog omsider veg til Side, da en Stemme fra det nærmeste Værelse tyssede paa den. Ved at aabne Stuedören fandt den rejsende en hel Husstand siddende om et Arnested; det var dettes Lysklyne (en fedtet hvidagtig fortrinlig Slags Tørv fra Bunden af visse Moser), som Faderen jævnlig ragede op i, der frembragte hint opblussende Skin og ydede Folkene hvad de maatte savne af andet Lys.

Moderen og Døtrene spandt, den ældste Sön udregnede paa Tavlen et ham foresat Stykke, og den næstældste forelæste af en Bog, der laa paa Faderens Skjød, medens de mindre Börn og Kvinderne med Opmærksomhed hørte til. En gammel 90-aarig Bedstefader, som sad i en Lænestol med snoet Halmsæde, bankede sagte sin Pibe ud og havde endnu et tilfreds Smil over sit ærværdige Aasyn. Den fremmede vidste ikke, om Indholdet af det læste eller Sönnesönnens Færdighed havde fremkaldt dette Smil; imidlertid fik han Drengen snart til at blive ved og studsede virkelig over den Tydelighed og Sikkerhed, hvormed han læste. „Vi have langt til Skole," sagde Peder Kidholm, som var Mandens Navn, „derfor underviste min Fader mig, og jeg underviser nu igjen mine Börn."

Da den rejsende havde udtalt sin Tilfredshed over Börnenes Fremgang og faaet den rette Vej at vide, fortsatte han sin Rejse med det Ønske, at der om mangt et Arnested i vort kjære Danmark maatte samle sig en saa skyldfri og lykkelig Kreds, som den, han nu forlod. (*En vis Sön glæder sin Fader.* Sal. Ordsp 10, 1.)

Til saadanne velgjörende Stiftelser høre ogsaa Døvstumme-Institutet, Sygehjemmet, Vajsenhuset, Diakonissestiftelsen, Idiotanstalten, Blinde-Institutet i Kjøbenhavn, samt de store kostbare Opholdssteder for de saa ulykkelige sindssvage paa Gaarden Bidstrup ved Roskilde, Oringe ved Vordingborg, i Aarhus og i Viborg; endvidere Frederik VII's Stiftelse for hjælpeløse og forladte Pigebörn, især af Almuen, paa Jægerspris Slot, som er bleven oprettet af Frederik VII's Enke, Grevinde Danner, og som ejer en Formue af flere Millioner Kroners Værdi; Lahns Stiftelse for hjælpeløse Börn i Odense, Opdragelsesanstalten paa Flakkebjærg; Holsteinsminde, oprettet til Hjem for hjemløse og forældreløse fattige Börn, foruden en stor Mængde andre velgjörende Stiftelser og Foreninger af forskjellig Art.

Af störste Vigtighed ere Höjskolerne i Kjøbenhavn. Disse ere: 1) Universitetet, hvor Studenterne, voxne unge Mennesker, der ere blevne underviste i de lærde Skoler, uddannes til at blive Præster, Læger, Dommere, Lærere, m. m. 2) Officerskolen, hvor vordende Officerer undervises i Krigsvidenskaberne og andre vigtige Kundskaber og Øvelser. 3) Den polytekniske Læreanstalt, hvor flinke unge Haandværkere, saa vel som enhver, der ellers er duelig dertil, f. Ex. baade Studenter og Officerer, oplæres i mange mindre kjendte Indsigter og Færdigheder, men navnlig i den bedste Brug af alle de utallige Stoffer, Redskaber, Maskiner og Udregninger, der bruges i Værksteder og Fabrikker, saasom til Farvning, Brygning og Garvning, til Metallers Tilvirkning, til Raaæmners Forædling, til Fabrikkers, Maskiners, Jærnvejes, Broers og lign. Indretningers Opførelse, o. s. v. 4) Kunstakademiet, hvor flere hundrede Læredrenge og Svende undervises i al Slags fin og kunstig Tegning, hvor Bygmestre udvikles, og de fine Malere, som male Portræter, Altertavler og andre skjönne Billeder, samt Billedhuggere, der kunne gjöre Billedstøtter og andre Prydelser, faa den Undervisning, de have nødig til deres Fag.

Meget vigtige Skoler ere ogsaa de Seminarier, hvor unge Mennesker oplæres til at blive Skolelærere i Landets almindelige Skoler.

(130) Men lad os nu, inden vi gaa videre, kaste et Blik paa denne Fædrelandets Skildring og da ikke forsömme tillige at se paa Kortet. Vi læste først om den danske Stats Skikkelse og Dele; dernæst om de egentlige danske Landes naturlige Ejendommelighed; saa om deres Naturfrembringelser og de tre Hovedstænder, Landmandens, Haandværkerens og Kjøbmandens, som sysle med disse; og endelig om en fjerde

Stand, den höjst vigtige Lærerstand, hvilken igjen skiller sig i Præstestanden og de forskjelige Slags Skolelærere. Foruden nogle mindre talrige Stænder ere endnu to meget vigtige tilbage, nemlig den **militaire** og den **civile**, eller Krigerstanden og den egentlige Embedsstand, d. e. den styrende, dömmende, bydende og opsynshavende Stand.

Men inden vi se paa disse to sidste, Kongens nærmeste og umiddelbareste Tjenere, skulle vi dog først nærmere kaste Öjet paa Statens to andre Dele: de nordlige Bilande og Kolonierne i de andre Verdensdele.

B. De nordlige Bilande.

(131) Vi have læst i første Afsnit af denne vor Læsebogs tredje Del, at Kongeriget Storbritanien, eller England og Skotland, er en stor Ø lige vesten for Danmark, med Nordsøen til Skjel. Sejler man nu paa Nordhavet en 50 Mil fra det nordligste Skotland omtrent i Nordvest, saa kommer man til en Øgruppe, som hedder Færøerne, og den er det sydligste af Danmarks nordlige Bilande. Sejler man igjen derfra lige i Nordvest en 75 Mil, saa kommer man til den store og höjst mærkværdige Ø Island, som er det midterste og vigtigste af disse tre Bilande. Og sejler man endelig videre, men stik i Vester, vel en 100 Mile, saa kommer man til det störste og længst oppe imod Nord liggende Land af disse tre nordlige Bilande, nemlig til Grönland. Det sydligste af Grönland, Kap Farvel, ligger i Linje med Christiania, det sydligste af Island med Trondhjem.

(132) Færø, ell. Færøerne, som ligge lige 90 Mile vesten for Norges vestlige Forbjærg, ere, foruden Smaaholmene, 22 i Tallet, hvoraf 17 ere beboede. Strømø, den störste Ø, lidt större end Als, ligger midt i Gruppen; dens höjeste Punkt er Skjællingfjæld, mer end 2000 F. over Havet. Suderø, den sydligste, og Østerø med Slattaretind, næsten 3000 Fod, ere de næststörste. De ere stejle Klippeøer, med Spidser, eller Tinder, inde i Landet; næsten alle ere omgivne med fremstaaende Stenbælter, det ene oven over det andet, de saa kaldte Hamre, med mellemliggende, som oftest græsklædte Skrænter. Havet har paa mange Maader forunderlig indvirket paa de stejle Fjældsider og snart dannet store Huler eller Grotter, snart lange höje underjordiske Aabninger, hvorigjennem man i stille Vejr kan ro med Baad, snart fritstaaende lodrette Støtter, eller Taarne, langs hen med den bratte Kyst. En af disse sidste, Rinkestenen, der rager et Par Favne op

over Vandspejlet, rokker uafladelig frem og tilbage. En anden fører Navnet Sumbømunk. — Jordsmonnet er dog temmelig frugtbart og afgiver især ypperlige Græsgange. Vejrlaget er fugtigt, men sundt og mildere end det lige over for liggende Norges. Stenkul og Tørv findes, men slet ingen Træer; derimod nogle Lægeurter. Byg og Kartofler dyrkes. Hornkvæg haves, af samme lille Væxt som i Island og Norge, ofte kullet eller uden Horn; ligeledes smaa raske Heste, som bære temmelig store Byrder, da man ikke kan kjøre, og som Vinter og Sommer sørge for sig selv; men især haves en Mængde Faar af indenlandsk Race, som ligeledes Vinter og Sommer selv sørger for sin Føde. Enkelt Bonde ejer flere hundrede af disse. De have det egne, at Ulden i Juni Maaned bliver løs og da rives af, men aldrig klippes. Havet er fiskerigt, især ligge mægtige Banker, i Omfang större end Øerne selv, i Sydvest. Klipperne ere fulde af flere Slags Søfugle. Indbyggernes Næringsveje ere derfor Faareavl, Fiskeri og Fuglefangst; Grinden, en Slags Marsvin, der søge mod Land i Flokke paa over hundrede Stykker, undertiden paa flere hundrede, fanges i Forening af alle Fiskere, idet de dræbes i de smalle Fjorde, eller Hvalvaagene, og Byttet uddeles efter Kongens derom udgivne Forskrifter. Kjødet spises med Lyst og ligner Oxekjød, af Spækket faas Tran. Sælhundefangsten er heller ikke uvigtig, saa vel som flere Hvalarters.

Der lever henved 10000 Mennesker her i tilfreds Ensomhed. Ældgamle Sange vedligeholdes fra Oldtiden, og ved Bryllup og anden Fest danses efter den Tone, de synges paa. Folk her have et eget nordisk Landskabsmaal at tale i, men de læse og skrive vort dansk. Man kalder disse Folk Færinger. Overtilsynet med Øerne har, som ellers, en Amtmand; de ere delte i 6 Sysler, som styres af en kongelig Sorenskriver og en Landfoged, samt i 7 Præstegjælde; men hver Præst har 5—7 Kirker at prædike i. En af dem er tillige Provst.

Handelen paa disse Øer dreves tidligere af Regeringen ved en kongelig Handelsforvalter i Torshavn paa Strømø, samt ved dennes tre Faktorer i Udliggerstederne (Etablissementerne) Fossaa, ved Böjden Vestmanhavn paa Strømø, Klaksvig, ved Vaaj paa Brodø, og Tværaa, ved Trangjisvaag paa Suderø; men nu er den given fri. Der udføres strikkede Varer, f. Ex. af Strömper aarlig over 100000 Par, Tröjer, Gulvtæppetöj m. v., Skind, Talg, Tran, Fjer og törret Fisk (Rodskær og Platfisk samt Langer). Desuden afsendes fra

enkelte dels Senge- og Hestedækkener samt fint Uldgods, dels Lys, saltet og røget Sild og saltet Torsk. Kunde en kløgtig og kyndig Mand hitte paa at gjöre Brug af Stenkullene til en eller anden Maskines eller Ovns Drift, saa kunde de uden Tvivl blive en god Indtægtskilde for disse Smaaøer.

(132) Øen Island ligger saaledes i Nordhavet, at dens sydligste Kyster ere i Linje med Trondhjem i Norge, men

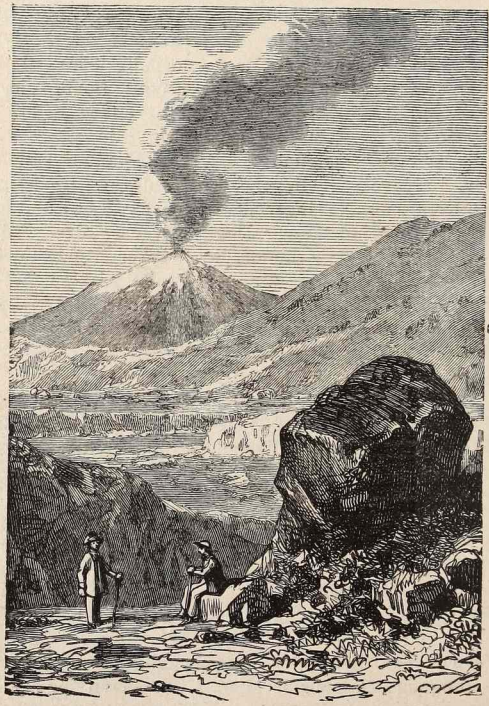

Hekla.

dens nordligste Kyster støde op til Polarkredsen, eller den Kreds, hvor man regner, at Nordpolens Egn begynder. Det er et meget bjærgfuldt Land, af hvilket kun en fuld Tredjedel, især Kystland, er bebygget; det indre er folketomt og bestaar til Dels af Fjælde, Lavastrækninger, Sandørkener og Heder.

Det er $2\frac{1}{2}$ Gang saa stort som det egentlige Kongerige Danmark (1867 Flademil), men har alligevel kun $\frac{1}{30}$ saa mange Indbyggere, nemlig en 70000. Øen har en nogenlunde firsidig Skikkelse, i hvis vestlige, nordlige og østlige Side vi finde de samme indskærende Fjorde, som ere saa hyppige i Danmark og Norge. Af saadanne mærkes som de störste Isafjord i Vesterlandet, Øfjord i Nordlandet, Berufjord i Østerlandet, af Bugter Brede- og Faxebugt; den sidste er den vigtigste med Hensyn til Fiskeri. Kysterne — med Undtagelse af Sønderlandet — sænke sig i Almindelighed stejlt ned mod Havet. Fjældene ere som oftest nøgne og snedækkede, af hvilke de höjeste ligge i Syden, f. Ex. Øfjælds-Jøkel, 5500 F., Hekla, 5000 F., Øræfa-Jøkel, 6200 F., i Sydøst; Snefjældsnæs-Jøkel, 4600 F., i Sydvest. De aldrig smeltende Sne- og Ismasser paa Fjældene kaldes Jøkler (i Norge Isbræer, jvfr. 1), og de kunne öjnes mange Mile ud i Havet. Store Søer ligge ved flere af disse Höjder, i Sydvest Tingvallevatn, i Nordøst Mygvatn. Vandløbene gaa fortrinsvis imod Nord og Syd.

Islands Jordbund er vulkansk, og mange af Fjældene ere ildsprudende (395), f. Ex., foruden de nævnte, Skaptafjælds-Jøkel, helt øst for de smaa Fiskesøer, Lejrhnjukr, øst for Mygvatn, o. fl. Den anden af disse afstedkom i Begyndelsen af forrige Hundredaar, og den første i Slutningen deraf, meget store Ødelæggelser; i 1783 døde det meste Hornkvæg, da enten Græsset brændtes af eller forgiftedes af Bjærgets Udspyninger. Hekla (Hækkenfjæld) var længe den uroligste af disse ildsprudende Bjærge; men siden 1766 fandt intet Udbrud Sted indtil 1845. Da spyede Bjærget atter i flere Maaneder; Røgstøtten, som da stod ud af Bjærgets Top, maaltes at være 1622 Favne höj, men lykkeligvis faldt den udslyngede Masse af Slakker Sand og Aske især i en folkebar Egn. Fra denne Jordbundens Ejendommelighed hidrører den mærkelige Fremtoning, at Island har saa mange kogende Kilder. De findes i Snesevis tilsammen, især vest for Hekla; to af dem kaldes store og lille Gejser (Springkilde); den vidtberömte egentlige Kilde Gejser kan opskyde Vand i en Straale paa 150—200 Fod, men med Dages, stundum med Ugers Mellemrum; den mindre spruder nu hyppigere, næsten daglig, men ikke nær saa höjt som den tæt ved liggende Strokkur, der sjælden spruder uden efter Nedkastning af en Mængde Græstørv i Krateret. Andre Kilder staa stadig i voldsom Kog, men skyde ikke altid nogen Straale op. (Undertiden afleder man det hede Vand og blander det med koldt til Badning.)

Vejrlaget er vel barsk nok, men især sønder paa mildt i

Forhold til Beliggenheden, da det i tilsvarende Egne i Norge og især i Nordamerika er strængere; i Reykjavik er der ikkun 1 Grad koldere end Mellemvarmen hos os. Overhovedet er Vejrlaget i Nordlandet og Sønderlandet ofte i samme Aar som Følge af Vindretningen meget forskjelligt. Forøvrigt er det temmelig taaget og fugtigt.

Af Metaller findes lidet eller intet, noget Myremalm f. Ex. Af Jordarter mærkes en Slags Brunkul, kaldet Sorterbrand. Der findes Svovlkilder, dels nordøstlig ved Mygvatn, dels sydvestlig ved Krisavik.

Af Træer forekommer kun Birk og Rön og enkelte lave Pilearter; det skarpe Vejrlig og især de løsgaaende Kreaturer, hvem intet Hegn kan standse, naar om Vinteren Sneen fyger, lægge Hindringer i Vejen for Plantningers Udbredelse. Der findes imidlertid enkelte smaa Birkeskove med Træer til en Höjde af 6—8 Alen, og i øvrigt store Strækninger, ogsaa op ad Fjældsiderne, dækkede med krybende Birk og Pil. Korn kan ikke modnes, og dyrkes derfor ikke, men en Del Køkkenurter, navnlig Kaalrabi, lykkes saa vel som Kartofler, der for nogle Aar siden holdt sig friske, da en Sygdom ellers alle Vegne smittede dem, og deres Dyrkning tiltager ogsaa

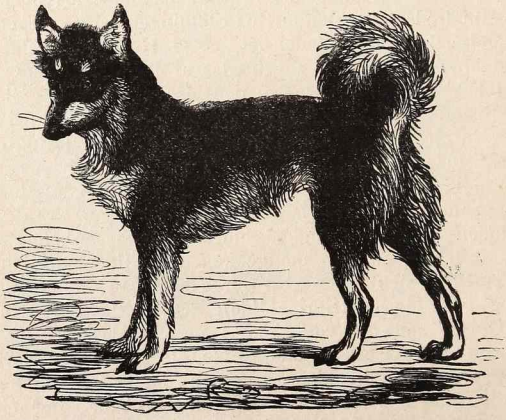

meget; dog burde de dyrkes endnu almindeligere, da Nydelsen af Grönt just svarer til Islændernes øvrige Kost, som mest er Kjød; salt Fisk nydes slet ikke. Af Vigtighed er det islandske Mos, egentlig Lav (327), som spises og giver en sær-

deles sund Næring. Det nødvendigste Træ, selv hele Stammer paa en Snes Alen med Roden ved, faas paa en mærkelig Maade, nemlig af det saa kaldte Drivtømmer, som er Træstykker ell. -stammer, der komme drivende især til Landets Nordkyster fra Amerika af med Golfströmmen tværs over Atlanterhavet.

Iblandt de tamme Dyr ere Faarene vigtigst, i gode Aar vel en fem hundred tusende (de have tit to ell. tre Par Horn, snoede paa forskjellige Maader, og selv Malkefaarene ofte meget store); dernæst en Del kullede Køer, i alt vel en 18000 Stykker, og i nogle enkelte risvoxede Egne Geder, desuden en egen Slags Hunde, som gjöre stor Nytte ved Malke-Faarenes Vogtning. Naar Lammene om Foraaret tages fra Mødrene, drives de tillige med Bederne til Fjælds, hvor de skjøtte sig selv til Efteraaret. Ogsaa flere Heste haves, smaa, men flinke og udholdende, hvoraf en Del gaa ude hele Aaret i dette barske Vejrlag og selv søge deres Føde, og som med stor Sikkerhed, men meget varlig, klavre op og ned ad de bratte Fjældveje, i alt en 30000 Stykker. I de senere Aar sælges stundum flere tusende aarlig til Skotland til Brug i Kulminerne. Af Rensdyr, som i Aaret 1770 indførtes i Landet, findes der intet i det indre; derimod er der i det sydvestlige og nordøstlige to store Flokke; men dette ellers nyttige Dyr regnes des værre af de indfødte endnu for en Byrde, da det fortærer en Del af det vigtige Mos; dog skydes der næppe mange af dem, da de ere vanskelige at komme nær. Rævene her, de saa kaldte Fjældræve, ere hvide, blaa- eller brungraa. De ere meget farlige for Faarene. Ved Kysterne fanges en Mængde Fugle, Fisk og Sæler; Hajfiskekjødet, især af Haakalhajen (fejlagtig kaldet Havkalv), spises nord paa, f. Ex. i Øfjord, dog ikke fersk, da det holdes for giftigt, men efter et Aars Nedgravning, og smager da som gammel Ost. Vester- og Sønderlandets Indbyggere leve for en stor Del af Fiskeri, navnlig Torsk, Kuller og Flyndre; derimod nære Nord- og Østerlandet sig mest ved Faareavl. I Sønderlandets Oplandsstrøg haves forholdsvis det meste Hornkvæg.

Handelen tilhørte för udelukkende den kjøbenhavnske Handelsstand, hvis Skibe søgte Handelspladsene, hvor saa Kjøbmændene eller deres Fuldmægtige (blandt hvilke de ved faste Udliggersteder kaldtes Faktorer) udførte Salg og Kjøb efter de derom givne Love; dog kunde ogsaa fremmede handlende fare paa Lan-

det imod en Afgift, og Nordmændene havde Lov til at indføre Trælast og alle Dele af de norske tilhugne Huse uden Afgift. Men nu er Handelen fuldkommen frigiven, baade for Indlændinger og for Udlændinger. Udførselsæmnerne ere de samme som fra Færøerne, f. Ex. i 1876: 6325000 Pd. Klipfisk, 8600 Td. Tran, saltet Lammekjød 6400 Tdr., saltede Faareskind 14500 Bundter, 372300 Pd. Talg, 1880000 Pd. Uld, rensede Edderdun 5500 Pd., osv. Disse sidste ere de inderste bløde Fjer især af Brystet paa Edderfuglen, en Slags stor And, hvis Opholdssted fredes med megen Omhu, saa at den i Foraarstiden lever tæt ved Gaardene ligesom en tam Fugl. Den lægger Dunene i Reden ligesom til Værn om Æggene; tre Gange om Aaret borttages disse til Dels, og Fuglen lægger ny.

Øen deles i 4 Amter: Nord- og Østeramtet under én Amtmand, Sønder- og Vesteramtet under en anden. Stiftamtmandsembedet er ophævet, og Landets øverste stedlige Styrelse er underlagt en Landshøvding, der har sit Sæde i Reykjavik. I Kjøbenhavn er Island repræsenteret af en „Minister for Island". Præstestanden staar under en Biskop. Reykjavik ved Faxe Bugt er den vigtigste By, grundlagt 1788, hvor Landshøvdingen og en Del af de øvrige Embedsmænd bo, og den lærde Skole er. Ved denne Bugt ligger ogsaa Gaarden Bessestad og Handelsstederne Kjeblevig og Havnefjord. I Bredebugt ligge Pladsene Stikkelsholm og Flatø; nordlig bl. a. Patriksfjord og Bildalshavn. Mest imod Nord er Bugten Isefjord. Nord paa ligger Skagestrand, Hofsoss, Øfjord, med en god Havn, og Husevig; øster paa Berufjord, Seydesfjord, Reyderfjord med Eskefjord, og Vapnefjord, længst mod Nord. Paa Sydkysten findes Ørebak og Portland (Dyrholar), egentlig dog kun et Landingssted. — Skalholt og Holum ere nedlagte Bispesæder med gamle Domkirker; den sidste er smuk; Billeder af Bisperne findes der.

Tæt sønden for Island ligger en lille Øgruppe, Vestmanøerne, med et meget vigtigt Handelssted. Norden for Island ligger den lille Grimsø, hvis Indbyggere næsten udelukkende leve af Fiskeri, da det en Gang meget grøderige Jordsmon nu er ødelagt af Flyvesand og skarpe Vinde.

I en Række af Aar har der været stadig Dampskibsforbindelse imellem Kjøbenhavn og Reykjavik — 6 Rejser aarlig — og fra 1876 er denne udvidet med 3 Rejser aarlig rundt om Øen, hvor Skibet standser ved alle vigtige Handelspladser. Ogsaa sendes fra Danmark aarlig en Orlogsmand til Island for at paase, at de mange franske Skibe — omtr. 400 —

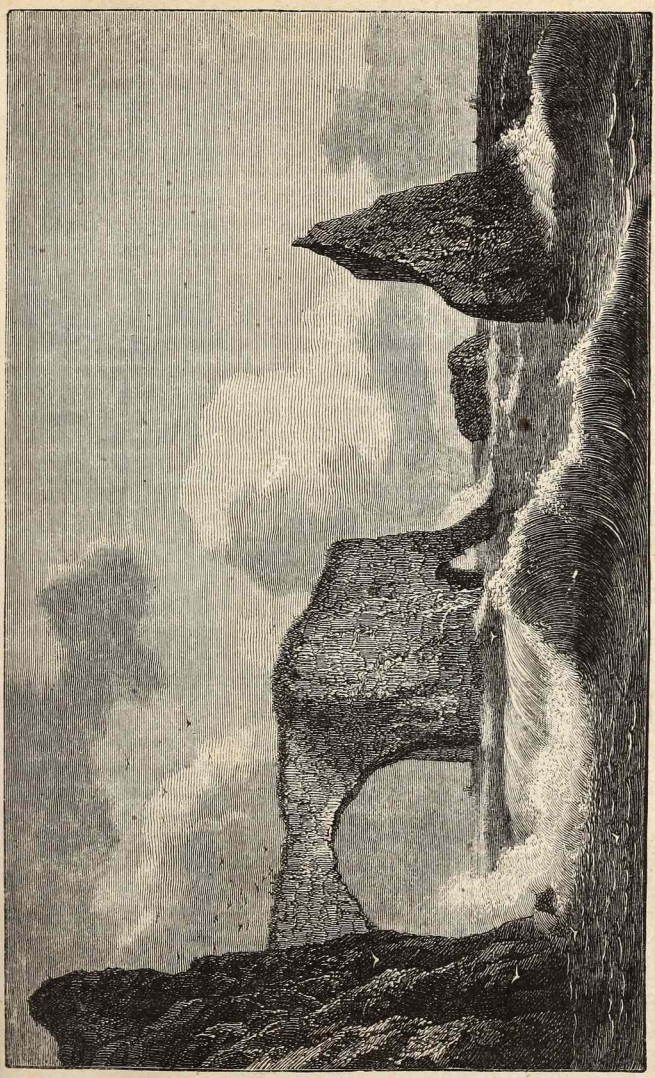

Portland (Dyrholar).

der aarlig ligge paa Torskefiskeri her, holde sig de derom givne Love efterrettelige. I samme Öjemed sender Frankrig aarlig to Orlogsmænd til nogle Maaneders Polititjeneste. Kongeriget støtter Island med et stort aarligt Pengetilskud og ved at bære Omkostningerne ved Dampskibsfarten mellem Kjøbenhavn og Reykjavik og til Dels ved Farten omkring Øen.

Islænderne, vore hæderlige Landsmænd tale paa denne deres afsides liggende Ø altid endnu det samme gamle Srog, som ved Kristendommens Indførelse var det gængse i alle tre nordiske Riger. Deres Forfædre have med stor Iver samlet og nedskrevet mangfoldige vigtige Efterretninger om det gamle Nordens Liv, Sæder, Gudetro og Tildragelser, hvilke vi uden deres Flid ikkun vilde kjende meget ufuldkomment. De af dem affattede Haandskrifter ere nu siden blevne trykte til Oplysning og Glæde ikke blot for Norden, men for mange i hele Verden; det er disse Bøger, som hedde Edda [Oldemo'er], Hejmskringla, Sagaerne, o. s. v. Denne skjönne Videlyst hersker endnu i Landet og skaffer Islænderen i sin tarvelige Ensomhed en sand Glæde. Det er derfor et mindre følt Savn, at der hidtil ikke gives en Almueskole i hele Landet; enhver Husbonde eller Madmoder lærer sine Börn, saa vel som dem der høre til Huset, at læse og for störste Delen ogsaa at skrive.

I Aaret 1874 holdt Islænderne „Tusendaarsfest" for Landets Bebyggelse, og fra den Tid ere vigtige Ændringer i Landets Forhold traadte i Kraft. Festen hædredes ved Nærværelsen af Kong Christian IX, den eneste Konge, som nogen Sinde har gjæstet Øen. Landet fik samtidig en fri Forfatning. Denne har vel bidraget til at give Stødet, baade paa aandelige og verdslige Omraader, til den kjendelige Udvikling, der spaar Island en lysere Fremtid.

(133) For Nemheds og for Beliggenhedens Skyld kan man kalde Grönland det tredje nordiske Ejland; men egentlig maatte det vel regnes til Statens Kolonier eller Ejendomme i fremmede Verdensdele. Det er ved Davidsstrædet og Baffinsbugten adskilt fra det nordlige Amerika. Vi kjende kun en Strimmel af dette overmaade kolde Land, hvor Staten har nogle Handelspladse. Kun i faa Maaneder er Havet isfrit, og kun en kort Tid om Sommeren er den Kyst, der bebos, ganske fri for Sne. Det indre dækkes for störste Delen af evig Sne og Is. I et Par Vintermaaneder ser man i det nordlige slet ikke Solens Lys; heldigvis skinner da Maanen længe, og pragtfulde Nordlys straale paa Himlen (1ste Afd. 394 og 399). Landets Indbyggere, 10000 i Tallet, som i deres eget Sprog kalde sig Innuit eller Kalalit, er et godmodigt Folkefærd og fuldkom-

men tilfredse med det Land, de bo i. Om Sommeren bo de i Telte af Skind, men om Vinteren i lave smudsige Hytter, opførte af Jord og Sten. Kjødet af Rensdyr, Sæler og Hvaler, undertiden ogsaa af Hunde og af Isbjørne, er deres Næring, Tran deres Smör.

Om Landets Særpræg gjælder omtrent det samme, som fortaltes om Island, kun i stærkere Grad; dog ere Bjærgene ikke ildsprudende, men indeholde Granit, Sandsten, o. lign. Nogle Birke og Pile trives saa nogenlunde. Græsset naar i en kort Tid stor Friskhed og Skjönhed, hvoraf Landet har sit

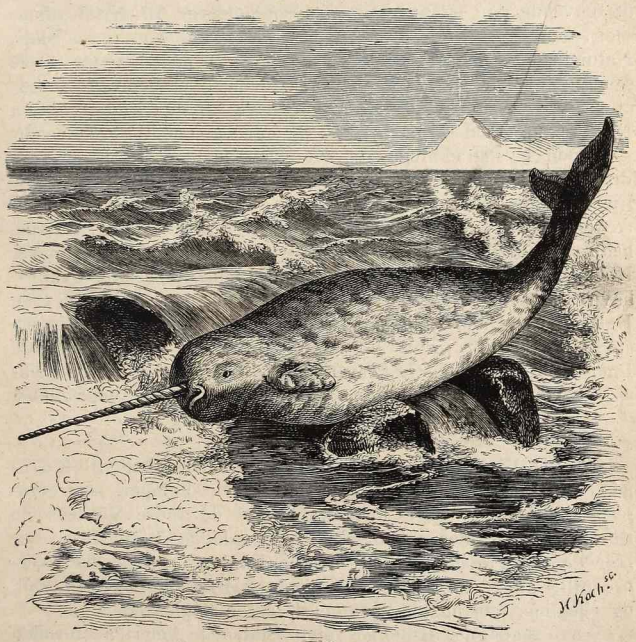

Navn. Men Havet er ogsaa der mange Steder ganske grönt, og heri opholde Hvalerne sig helst. Af Husdyr findes kun Hunde; de bruges til Kjørsel, og der kjøres med en 7—11 Stykker imellem hverandre for Slæden; disse ypperlige Dyr ere meget haardføre og ligge altid ude, om Vinteren grave de sig ned i Sneen; de gø ikke, men tude og knurre som Ulve. Katte haves derimod ikke, da der ingen Mus findes i Landet.

Geder ere indførte og trives godt. Rensdyr findes, men kun vilde; der fældes aarlig flere tusende, og deres Kjød er Grönlændernes kjæreste Spise. Skindet bruges dels der i Landet, dels udføres det. Handelen drives for Regeringens Regning, og der hjembringes især Tran og Spæk, Skind af Sæler, Ræve, Rener og Hvidbjörne, Hvalbarder, Edderdun, Narhvaletænder, o. a. m. Private have i den sidste Tid ikke uden Held ledt efter Mineralier; man vinder nu f. Ex. et, som kaldes Kryolith (Issten) og bruges ved Sæbesyderier.

Det er lykkedes de opsendte Præster, eller Missionairerne, at omvende den störste Del af Grønlænderne til Kristendommen, men disse ere desuagtet vedblevne at leve i en Slags Naturtilstand, uden Love eller borgerlige Indretninger. I de senere Aar har man, for at vænne dem til et bedre Liv, søgt at skaffe dem hyggelige Vinterboliger og til den Ende sendt en Del Træhuse med Ovne, hvilket var et meget godt Forehavende.

Den Kyststrækning, som Kongen har taget i Eje, er inddelt i det søndre og nordre Inspectorat, som adskilles ved en Fjord, kaldet Rummelpotten. I disse ligge 13 större Handelssteder, som have Navn af Kolonier og Loger, nemlig Julianehaab, Frederikshaab, Fiskenæsset, Godthaab, Sukkertoppen, Holsteinsborg, Godhavn, Egedesminde, Christianshaab, Jakobshavn, Rittenbenk, Umanak og Upernivik; desuden findes en Del mindre Handelspladse, som kaldes Forsøg og Udliggersteder, og 1 stor privat Forretning, hvor der brydes Kryolith. I gejstlig Henseende er Landet inddelt i 6 Missionariater. De mæhriske Brødre, eller Hernhutterne, have 4 Missioner i Sydgrönland.

C. Kolonierne.

(134) Vi læste nys, at Grönland egentlig hørte til Kolonierne; ved saadanne forstaas de Landstrækninger, som evropæiske Sømagter have forskaffet sig i de andre Verdensdele til Fordel for deres Handel. Af saadanne Besiddelser har især den mægtigste af hine, nemlig England, en ganske overordentlig Mængde (en 50); Holland og Frankrig have en Del, og Spanien, Portugal og Danmark ogsaa nogle.

Af saadanne Kolonier ejer Staten i Amerika (foruden Grönland) de tre smaa Øer St. Croix, St. Thomas og St. Jan i den store vestindiske Øgruppe. De have et Fladeindhold af $5\frac{1}{2}$ □ Mil med henimod 40000 Indbyggere, hvoraf omtrent $\frac{1}{10}$ ere Evropæere. Disse Øer ere frugtbare og veldyrkede, især St. Croix (i dg. T. San-Krøjs), den störste af dem. Deres Naturfrembringelser ere Sukker, Kaffe, Bomuld. Rum, Indigo og mange Sydfrugter. Landejendommene, hvor

disse dyrkes, hedde Plantager og Ejerne Plantere; af saadanne findes en 200 paa St. Croix. St. Thomas har en ypperlig Havn, hvorhen Skibe fra alle Lande søge. Øerne styres af en Gouvernør og et Regeringsraad.

D. Statens hele Ordning.

(135) De her omtalte Lande udgjöre det danske Rige eller den danske Stat. Over disse Lande hersker Hans Majestæt, vor allernaadigste Konge Christian den 9ende, den første Konge af den glücksburgske (lyksborgske) Stamme. Kongens Herredömme er dog ikke som för uindskrænket, thi Kong Frederik den 7ende, den sidste Konge af den oldenborgske Stamme, gav strax efter at være kommen paa Tronen af fri kongelig Magtfuldkommenhed det danske Folk en Grundlov, hvorved han gav Folket Delagtighed i Rigets Styrelse. Denne Grundlov blev givet den 5te Juni 1849, og denne Dag, Grundlovsdagen, höjtideligholdes derfor siden den Tid som en af Folkets störste Festdage. Grundloven blev dog allerede et Par Aar efter paa Grund af Forviklingerne med Hertugdömmerne Slesvig, Holsten og Lauenburg, i væsentlig Grad indskrænket, saaledes at en stor Mængde vigtige Sager var unddragne fra dens Omraade, men efter at vi i 1864 havde mistet de tre Hertugdömmer, traadte Grundloven af 1849 i Kraft paa ny for alle Omraader, men dog blev den forinden i 1866 gjennemset og rettet i enkelte Stykker.

Af Landets höjeste Embedsmænd, Ministrene, er der i Almindelighed 8, nemlig Conseilspræsidenten, Udenrigsministeren, Indenrigsministeren, Finansministeren, Justitsministeren, Cultusministeren, Krigsministeren og Marineministeren. Paa Conseilspræsidenten nær har enhver af disse Ministre et Ministerium at styre. Landets Regering [Statsstyrelsen] er fordelt mellem disse Ministerier.

Udenrigsministeriet sørger for Statens udenlandske Forhandlinger med alle andre Stater i Verden, ser dér paa vort bedste, søger at afværge Misforstaaelser og i det hele at fremme Danmarks og danske Undersaatters Sager i Udlandet. Ministeriet understøttes i disse Forretninger af höjtstaaende Embedsmænd, som ere sendte til enhver af de vigtigste Stater, og som opholde sig der for at repræsentere Danmark, for at kunne holde Öje med alt, hvad der foregaar i det fremmede Land, og som kunde være af Vigtighed for vort Fædreland, og for at varetage dets Tarv. Disse Embedsmænd kaldes Gesandter [Afsendinge]. Foruden disse Afsendinge findes der i næsten alle store Byer i Udlandet Mænd, hvem den danske Regering

har overdraget at føre Tilsyn med og med Raad og Daad at hjælpe danske Undersaatter der paa Stedet. Disse Mænd kaldes Consuler. Deres Stillinger regnes som Æresposter og blive ikke lönnede.

Indenrigsministeriet styrer Postvæsenet, Jærnvejene, Telegrafvæsenet, Landevejene, i Almindelighed alt, hvad der vedrører Omsætning og Færdsel, og fører Tilsyn med Slotte og offentlige Bygninger. Det har Overtilsynet med hele Landets Næringsvæsen, Landbrug, Værkflid [Industri], Handel og Søfart og har endelig en Slags Overledelse af alle Landets Communer. Hele Landet er nemlig delt i en stor Mængde (omtrent 1700) Smaadele, som kaldes Communer (Fællesskaber). Hver Kjøbstad udgjör en Commune for sig, og paa Landet for det meste hvert Sogn. De, der bo i Communen, vælge et Antal Mænd, der danne et Raad, Byraad eller Sogneraad, og dette Raad styrer nu de fleste af Communens Sager. Alle de Communer, der ligge i et Amt, udgjöre en Amtscommune; denne styres af et Amtsraad. Under Amtsraadets Styrelse henligger der forskjellige Gjenstande, som have fælles Vigtighed for alle Amtets Communer. Undertiden er et Amt delt i to Amtscommuner. Indenrigsministeriet fører nu Tilsyn med, at alle communale Sager blive styrede paa rette Maade.

Finansministeriet har Overbestyrelsen af Statens Indtægts- og Udgiftsvæsen, og de andre Ministre maa derfor træffe Aftale med Finansministeren om alle Sager, der kunne medføre Udgifter. Finansministeriet er næsten lige saa stort som alle de andre Ministerier tilsammen. Det bestaar af 8 Afdelinger, nemlig 1) Finansernes Centralbestyrelse; denne affatter Finansloven og Statsregnskabet, styrer hele Pengevæsenet, Pensionsvæsenet, Statsgjælden, Domainerne samt Statens Obligationer og andre Ejendele. Her føres desuden Bog over alle Statens Indtægter og Udgifter. 2) Det statistiske Bureau. Dette holder Öje med alt, hvad der foregaar i Samfundet, og som kan tænkes at staa i Forhold til Statsstyrelsen. Der føres Bog over Folkemængdens Af- og Tiltagen, over Forandringerne i Samfundets og Borgernes Velstand, over Omsætning og Næring m. m. Ved Hjælp af disse Undersøgelser søger man at finde Aarsagen til og Midlerne mod de forskjellige Samfundsonder. 3) Skattevæsenet. Dette ordner og indkræver alle Skatter, saa vel dem, der lignes paa de enkelte Personer eller disses Formuer, som dem, der opkræves af de Varer, der føres ind i Landet fra Udlandet; denne sidste kaldes Tolden. Lotteriets Ordning hører ligeledes herunder. 4) Koloniernes Bestyrelse, der fører Tilsyn med Forholdene

paa de vestindiske Øer. 5) Revisionsvæsenet, der fører Tilsyn med, at alle Regnskaber over offentlige Midler blive rigtig aflagte. 6) Bestyrelsen af Invalidernes og de militaire Underklassers Pensionering. 7) Finanshovedkassen, der foretager alle Statens Udbetalinger. 8) Livrente- og Forsørgelsesanstalten, i hvilken Folk kunne forsikre deres Liv, saaledes at der efter deres Død svares deres Familier en vis Pengesum enten én Gang for alle eller aarlig, og som ogsaa ordner Alderdomsforsørgelser og lignende.

Statens samlede Indtægter beløb sig i Aaret 1875 til over 46 Millioner Kroner. Heraf indkom omtrent 6 Millioner Kr. ved Skat paa Hartkornet, henimod 2 Millioner ved Skat paa Bygninger, der anvendes til Kjøbstadnæring, $2\frac{1}{2}$ Mill. Kr. ved Salg af Stempelpapir, henimod 2 Mill. Kr. ved Sportler, 18 Mill. Kr. ved Tolden, $3\frac{2}{3}$ Mill. Kr. ved Afgift paa Brændevin, henimod 2 Mill. Kr. gav Statens Ejendomme (Domainer) i Overskud. Statens Jærnveje gav et Overskud af $1\frac{1}{3}$ Mill. Kr., og Statens Tilgodehavende gav i Rente omtrent 3 Mill. Kr. Staten har en Gjæld af omtrent 187 Mill. Kr.; men den ejer Obligationer og andet Tilgodehavende for 87 Mill. Kr., saa at den egentlige Gjæld kun er 100 Mill. Kr. Dette er vel en uhyre stor Sum, men det er dog kun det halve af hvad den för har været, og desuden ere Danmarks Finanser nu i en saa god Forfatning, at man hvert Aar kan afbetale betydeligt paa Gjælden.

Statens Udgifter have i de senere Aar været nogle Millioner mindre end Indtægterne. Udgifterne ere for det første: til Kongen, der, som enhver anden tro Arbejder, skal have sin egen fulde Lön og desuden rundelig til for at leve overensstemmende med sin ophöjede Stilling imellem Evropas kronede Hoveder; dernæst skulle Ministrene og alle de andre Embedsmænd, baade Dommere, Præster o. s. v., have deres Lön; fremdeles skal der mange Penge til alle Slags Forbedringer i Staten, f. Ex. Havne, Jærnveje og andre Veje, Kanaler, Fyrtaarne, offentlige Bygninger o. s. v., til Politi og Straffeanstalter, til Pensioner, o. s. v.; til Forsvarsvæsenet og dettes Styrelse og til Forrentning og Afdrag paa Gjælden.

Justitsministeriet skal med et gammelt kjendt Ord sørge for, at der holdes Justits i Landet. Desuden styrer det Medicinalvæsenet, Strandingsvæsenet, fører Tilsyn med Brandassurancerne m. m.

Cultusministeren har den øverste Styrelse af Kirkens og alle höjere og lavere Dannelsesanstalters Sager. Forretningerne falde i tre Afdelinger, 1) for Kirkevæsenet, 2) for

Universitetet og den höjere Undervisning, 3) for den lavere Undervisning. Endelig ere ogsaa det kongelige Theater, Kunstakademiet og Kunstsamlingerne henlagte under dette Ministerium.

Krigsministeriet bestyrer Landhæren, Marineministeriet Flaaden.

Den dömmende Magt i Danmark er Domstolene. Sager, i hvilke der skulle dömmes, blive først bragte for Underretterne, af hvilke der findes en stor Mængde spredte over hele Landet. Naar man er utilfreds med den Dom, som disse afsige, kan der appelleres til Overretten, der da undersøger og paadömmer Sagen paa ny. Af saadanne Overretter findes to, en for Øerne i Kjøbenhavn og en for Jylland i Viborg. Er man heller ikke fornöjet med Overrettens Kjendelse, kan man appellere [indanke Sagen] til Höjesteret i Kjøbenhavn.

I Aaret 1874 gav Kong Christian IX Island en fri Forfatning, der i det væsentlige stemmer med den danske Grundlov. Island har nu et Alting, hvis Medlemmer vælges dels af Kongen, dels af det islandske Folk. Kongens Repræsentant paa Island er Landshøvdingen, der bor i Reykjavik. I Kjøbenhavn har Kongen desuden en Minister for Island.

I Kolonierne i Vestindien er et Kolonialraad, hvis Medlemmer vælges dels af Kongen, dels af Folket. Kongen udnævner desuden en Gouvernør over Øerne; og et Kontor i Finansministeriet fører et vist Tilsyn med dem.

Over Grönland ere to Inspecteurer ansatte, en for Sydgrönland og en for Nordgrönland.

Færøerne høre med ind under den danske Grundlovs Omraade og maa altsaa siges at udgjöre en Del af det egentlige Kongerige Danmark.

(136) Kongen bor eller har sin Residens i Kjøbenhavn, og derfor have ogsaa Ministrene deres Sæde her med deres Kontorer og Archiver. Denne By er saaledes Kongens Residensstad. Men Kjøbenhavn er tillige Statens fælles Hovedstad. Her findes Universitetet, den polytechniske Læreanstalt, den militaire Skole og Kunstakademiet; her ligger den danske Flaade, og her ere dens Magasiner og Værksteder, især paa Nyholm, nordlig i Strædet imellem Sjælland og Amager; her er ogsaa Hærens Hovedtöjhus med Kanoner, Geværer [Bøsser], Sabler o. lign.; her er Hovedsædet for den danske Handel, og her er den störste Mængde Fabrikker i Gang.

Kjøbenhavn bestaar af det egentlige Kbhvn., den störste Del, og Christianshavn paa Amager, hvilke ere forbundne sam-

men ved Knippelsbro og Langebro der, hvor Havet sydlig imellem begge er smallest, samt de 4 Forstæder Øster-, Nörre-, Vester- og Amagerbro. Det af begge Øerne og Nyholm indesluttede Rum af Havet udgjör Byens fortræffelige Havn, ind ad hvis Munding de största Linjeskibe kunne gaa for fulde Sejl. Byen er meget smuk og har mange mærkelige Bygninger. Paa Amalienborg ligger der fire smagfulde Slotte, der omslutte en rund Plads, i hvis Midte staar en smuk Støtte til Hest af Metal, forestillende Kong Frederik V; i det ene af disse bor vor nuværende Konge, Christian IX. Slottet Christiansborg, som brændte i forrige Hundredaar, og som knap endnu er ganske færdigt igjen, er det höjeste og största Hus i Landet; der har Kongen en Beboelseslejlighed, der holder Danmarks Höjesteret sine daglige Møder, og der have Kongerigets Lands- og Folketing deres Forsamlingssale; her findes tillige en stor Malerisamling, og en Slotskirke. Rosenborg, med tre höje Taarnspir, hvor Kongens Krone og Scepter gjemmes tillige med mange andre sjældne Sager fra ældre Kongers Tider, samt en sjælden Møntsamling. Paa en stor Bakke ½ Mil fra Byen ligger det venlige Sommerslot Frederiksberg, med en meget smuk Have og Lystskoven Søndermarken, hvilke enhver har Lov at spasere i.

Meget smukke eller mærkelige Bygninger ere ogsaa Børsen, Raad- og Domhuset, Universitetsbygningen, Vor Frue Kirke, lige over for Universitetet, med dejlige Billedstøtter af vor store Landsmand Thorvaldsen, forestillende Kristus og de tolv Apostle, Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn, med et 300 Fod höjt Taarn og Spir, Trinitatis Kirke, med det 115 Fod höje runde Taarn, Universitetets Bibliotek, eller Bogsamling, Zoologisk Museum, det astronomiske Observatorium, hvor de stjærnekyndige iagttage Himmellegemerne, den katholske Kirke i Bred- ell. Norgesgade, Thorvaldsens Museum, hvor der gjemmes alle de kostbare Kunstværker, som han skjænkede sin Fødeby, Prinsens Palais, en stor gammel Gaard, i hvis talrige Værelser gjemmes og fremvises höjst mærkelige Oldsager, samt Prøver af alle Folkeslags Klæder, Vaaben, Redskaber, Opfindelser, m. mg. m., Nikolaj Taarn, en Rest af en smuk gammel Kirke, som nu er Vagttaarn, o. fl. a. Af gamle Privathuse er især mærkeligt Eddikebrygger Schoustrups paa Gammel Amagertorv, af nyere f. Ex. Grev Schimmelmanns i Bredgaden, og i den nyeste Tid ere en stor Mængde smukke Bygninger opførte.

Den længste snorrette Strækning er fra Enden af Gotersgaden over Kongens Nytorv til Enden af Gaden Nyhavn.

Stod man för paa Volden og saa' langs ned ad den, saa kunde man i klart Vejr se over Havnen, Nyholm og Øresund lige over til den svenske Kyst. Det största Torv er Kongens Nytorv, eller Hallandsaas, hvor Theatret, eller Skuespilhuset, Charlottenborg med Kunstakademiet, og flere store Privathuse ligge; her støde 5 Hovedgader og 7 mindre Gader sammen. Den skjönneste Gade i Byen er Kronprinsessegaden; paa den ene Side er en lang Række höje og meget smukke og nye Huse, paa den anden Side Rosenborg Have, som Kjøbenhavnerne have Lov til at spasere i hele Dagen. Byen har omtrent 200000 Indbyggere, omtrent saa mange som alle de andre Kjøbstæder have tilsammen. Den har fire store Udgange, Øster-, Nörre-, Vester- og Amagerport, saa kaldede, fordi indtil for nylig store murede Porthuse lukkede for dem, en femte middelbar, igjennem Castellet Frederikshavn, og tre mindre, ved Ryssenstens Bastion, Kikkenkurven [Kikro] og over Graven ved St. Pederstræde. Den var för helt omgiven af Volde, beplantede med Træer, hvor Kjøbenhavnerne drog frisk Luft, og udenfor dem igjen var brede Vandgrave. Disse Volde tjente mere end én Gang til Byens Forsvar, og vi skulle siden læse om, hvorlunde de en Gang endog frelste hele Danmarks Rige; ingen har nemlig, som Ordsproget lyder, længere Fred, end hans Nabo lyster, og derfor gjælder det i Fred at være beredt paa Krig. Men de ere i de senere Aar saa godt som alle slöjfede, Vandgravene fyldte, og nye Bygninger opførte paa den indvundne Plads.

(137) Med Kjøbenhavns Volde faldt den sidste Fæstning, Danmark havde; men Fæstninger ere dog höjst nødvendige for Landets Forsvar. Bag deres værnende Grave og Volde kunne alle de mange Ting gjemmes, som Hæren har Brug for, saaledes Vaaben og Klæder til Soldaterne, Krudt, Kugler og Granater, Vogne, Seletöj, Levnedsmidler [Proviant] og meget andet, ligesom der i Fæstningen maa være Kaserner til Bolig for Tropperne, Hospitaler for de syge og saarede, Skoler og Undervisningsanstalter til Uddannelse for Officerer, Underofficerer og menige. I Fæstningerne kunne Soldaterne samles, naar en Krig staar for Dören, og indøves til Kampen; derfra kunne de gaa imod Fjenden og søge at jage ham ud af Landet; bag deres Volde kunne de søge Tilflugt, finde Hvile og Hjælp af enhver Art, hvis Fjenden overvinder dem i aaben Mark, for saa atter at gaa løs paa ham, naar de have samlet Kræfter.

Ligesom Hæren har Fæstninger nødig, saaledes trænger Flaaden til dækkede Havne, hvor den kan ligge nogen-

lunde i Ro, medens den gjöres færdig til Kampen paa Søen, hvor den kan søge hen, i Fald den overvældes, og hvor den kan blive forsynet med alle sine Fornødenheder, saasom Kul, Levnedsmidler, Krudt, Kugler og Granater, for atter at kunne løbe ud paa Togt imod Fjenden; men ej heller Flaaden har noget saadant sikkert Tilflugtssted i Danmark. Orlogsværftet ved Kjøbenhavn kan med Nutidens langt rækkende Kanoner beskydes fra Søsiden, og da Byen dertil er aaben fra Landsiden, kan den ogsaa angribes fra denne Kant. Den danske Flaade fattes desuden aldeles et befæstet Støttepunkt i de Farvande, som skille Landsdelene fra hinanden, og det vil saaledes næsten ikke være den muligt at hindre, at fjendtlige Skibe, saa at sige, skære Landet midt over, saa at vi ikke kunne samle vor Hær.

Denne Hær, hvis øverstbefalende selvfølgelig er Kongen, selv om han end ikke altid følger med i Krigen, fordi hans Liv bör spares for Landet — bestaar af Fodfolk, Rytteri, Artilleri og Ingenieurer. Fodfolket er inddelt i 20 Linjebatailloner, 10 Reservebatailloner, 10 Forstærkningsbatailloner og 1 Gardebataillon, som i Krigstilfælde endnu har 1 Forstærkningsbataillon. Hver Bataillon bestaar af i alt omtrent 940 Officerer, Underofficerer og menige, inddelte i 4 Kompagnier; Rytteriet af 5 Regimenter, hvert omtrent paa 500 Mand, inddelte i 3 Escadroner; Artilleriet af 12 Feltbatterier, hvert paa 8 Kanoner, og 2 Batailloner Fæstnings-Artilleri. Ingenieurerne ere inddelte i 1 Linje- og 1 Reservebataillon. Foruden disse Afdelinger har Hæren endvidere en Generalstab, et Auditeurkorps, et Forplejningskorps, et Lægekorps, et Dyrelægekorps, en Töjhusafdeling, en Laboratorieafdeling og Sundhedstropper. Dens Befalingsmænd hedde Generaler, Oberster, Kaptajner eller Ritmestre, Premierlieutenanter [udt. Premiélöjtnant] og Secondlieutenanter, hvilke alle ere Officerer, samt Stabssergeanter [udt. Sersjanter], Oversergeanter, Sergeanter og Korporaler, som alle ere Underofficerer. — At føre en Hær eller dens enkelte Afdelinger paa rette Maade i Krigstid, er en Kunst, hvortil der fordres saa vel naturlige Evner som Uddannelse. Denne Uddannelse gives Officererne i en Officersskole, som er paa Frederiksberg Slot ved Kjøbenhavn. Underofficererne uddannes i Sergeant- og Korporalskoler, som aarlig oprettes ved de forskjellige Afdelinger af Hæren, og hvori de udvikles i de Kundskaber og Færdigheder, der særlig vedrøre den Vaabenart, hvortil de skulle høre. Foruden disse Skoler har Hæren en Elevskole, hvori der gives unge Mennesker den første Opdragelse som

militaire Befalingsmænd, især til Underofficerer, en Skydeskole, hvor Lærerne i Skydning blive underviste, en Gymnastikskole, som uddanner Gymnastiklærere, og endelig en Ride- og Beslag-Skole, der uddanner Beridere og Smedde, som kjende til de Arbejder, der forefalde ved Hæren. — Det er dog ikke nok, at Officerer og Underofficerer ere udviklede til dygtige og kyndige Førere for Soldaterne; disse maa selv øves og oplæres til deres alvorlige og ærefulde Kald, at skulle værge Fædrelandet. De maa vænnes til den Lydighed og Orden, som kaldes Mandstugt eller Disciplin, og som er en af Soldatens vigtigste Pligter; de maa lære at bruge Vaabnene paa rette Maade, at bevæge sig i samlede Korps efter Commando, og i det hele undervises i Soldatens mange Pligter i Krigstid og Fredstid. Landets unge Mænd, rige ell. fattige, Borgere, Adelsmænd, Bønder, Embedsmænd og Haandværkere, alle indkaldes de til at være Soldater og til at øves ved Hærens for-

Forposter.

skjellige Afdelinger, saaledes at, naar vort elskede Fædreland trues, de da kunne ile til deres Regiments Fane, faa deres Uniform og Vaaben, og Side om Side, som Sönner af den

samme Moder, det gamle Danmark, drage mod Fjenden, rede til Kampen.

(138) De forskjellige Vaabenarter have naturligvis hver for sig deres Opgaver at løse under Kampen, og kun naar de bruges paa rette Maade og paa rigtig Tid og Sted, kan man vente at sejre eller i det mindste hindre et vanærende Nederlag. Naar man er i Nærheden af Fjenden, maa saaledes Rytteriet saa at sige sværme langt foran Hæren for at indhente Underretninger om Fjendens Stilling og Styrke, men saa snart den egentlige Kamp begynder, samler det sig i större Afdelinger, mest langs Hærens Endepunkter, Flankerne, for at gribe gunstige Lejligheder til at hugge ind. Kampen vil i Reglen blive begyndt af Artilleriet og Fodfolket i Forening, saaledes at Kanonerne kjøres frem paa Steder, hvorfra de kunne beskyde större Strækninger, medens Fodfolkene besætte saadanne Punkter foran Artilleriet, hvorfra de kunne nærmere passe paa, hvad Fjenden foretager sig. Efterhaanden bliver Kampen heftigere og heftigere, Kanonernes Torden og Bøssernes Knalden tager til, Røgen vælter hen over Mark og Eng, Gaarde og Huse staa i Lue. Overalt ile Tropperne frem, Commandoraab og Skrig lyder fra alle Sider blandet med Lyden af Signalerne fra Trommer og Trompeter. Det er især Fodfolket og Artilleriet, som føre denne Kamp og søge at tage gode Pladser i Terrainet fra Fjenden, eller at gjennembryde hans Linjer og sprede hans Tropper. Endelig kommer det afgjörende

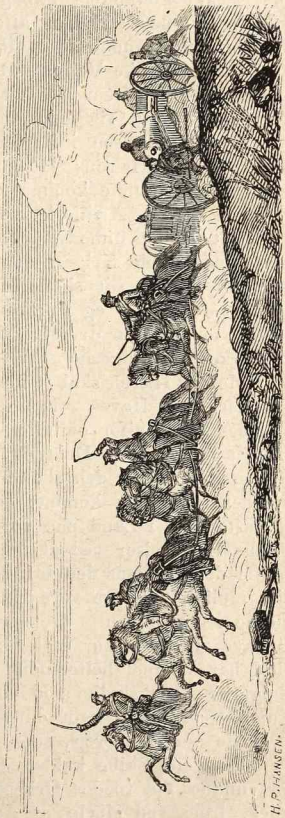

En Feltkanon.

Öjeblik, da sendes Fodfolket frem med hele dets Styrke, Artilleriet forøger sin Skydning saa kraftig, som muligt, medens Rytteriet dækker Flankerne og gjör Indhug, som det kaldes, i sluttede, frygtelige Rækker. — Den, der da overvindes, trækker sig selvfølgelig tilbage, og da maa Artilleriet og Rytteriet først dække Fodfolkets Tilbagetog, saa længe indtil de mødige Soldater kunne samles og atter byde Fjenden Trods en kort Tid, imedens Kanonerne og Rytterne faa Tid til at komme bag ved dem og trække Vejret. Den sejrende Fjende paa sin Side sender Rytteriet frem i Masser for at forfølge de flygtende, og jager dem foran sig med sine Kanoner. Det er dog Fodfolket, af hvem Afgjörelsen i Reglen afhænger, og det maa derfor ogsaa kaldes Hærens Hovedvaaben, om end de andre Vaabenarter ofte kunne komme til at gribe ind paa den mest afgjörende Maade, Artilleriet ved dets frygtelige samlede Kanonild, Rytteriet ved dets uimodstaaelige sluttede Indhug. Ingenieurerne have under hele Krigen den vigtige Opgave, til enhver Tid saa vidt muligt, at skaffe Hæren dækkede Stillinger ved at opkaste Jordvolde og Forskansninger, danne Grave og Faldgruber for Fjenden overalt paa hans Vej, samt vedligeholde og forstærke Fæstningerne.

Medens Hæren skal stride paa Land, skal Flaaden værge Danmark paa Havet. Den skal søge at hindre, at Fjenden, saaledes som vi för omtalte, med sine Skibe saa at sige skærer Landet over i flere Dele og gjör det umuligt for os at samle Hæren der, hvor den skal bruges. Flaaden skal gaa imod Fjenden, naar han kommer sejlende med Tropper om Bord for at kaste dem i Land paa vore Øer, den skal understøtte Hæren i dens Bevægelser ved at følge den langs Kysterne og ved at værne den, medens den bringes over Vandene. Den skal, saa vidt muligt, forsvare vore Handelsskibe, vore Bilande og Kolonierne i Vestindien. Det er saaledes en stor og höjst vigtig Opgave, Flaaden har at løse; men ligesom den danske Hær altid har kæmpet heltemodigt paa Landjorden, saaledes kunne Bølgerne, som skylle mod vore Strande, fortælle om blodige Kampe paa Havet, hvor danske Orlogsmænd med Held og Ære værnede om Danebrog, som vajede fra deres Mastetoppe.

Flaadens Skibe kaldes „Orlogsskibe“. I den gamle længst forsvundne Tid roedes Orlogsskibene, ligesom alle andre Fartöjer, frem ved Hjælp af Aarer. De havde fremspringende Forstavne, hvormed man søgte at løbe mod Modstanderen og støde Hul i ham, hvortil Kampen førtes med Buer, Kastevaaben, Spyd, Hager, Sværd og Skjolde. Senere fik Skibene Sejl og Kanoner, som i Førstningen havde deres Plads i Ski-

bets Forstavn, saaledes at de kun kunde skyde for efter. Man gik da over til at stille Kanonerne i Skibets Sider, og Orlogsmændene voxede og voxede i Störrelse til at blive sande Kæmpeskibe med indtil 120 til 130 Kanoner, og med sejlbehængte Master, der ragede höjt op over Toppene paa alle andre Skibe. Ved Slutningen af forrige Hundredaar, medens Danmark og Norge endnu hørte sammen, udgjorde vor Flaade omtrent 30 store Linjeskibe hver med 3 Rækker Kanoner over hinanden, 13 Fregatter med 2 Rækker Kanoner og desuden en Del mindre Skibe. Den førte i alt henved 2350 Kanoner og var bemandet med omtrent 20000 Mand. Efter Adskillelsen fra Norge svandt denne mægtige Flaade naturligvis ind; men endnu i 1848, da Krigen om Slesvig og Holsten brød ud, førte den danske Flaade dog 1045 Kanoner og 10000 Mand. — Efterhaanden havde man udfundet et nyt Middel til at drive Skibene frem med i Steden for Sejl og Aarer, nemlig Dampmaskiner. I 1841 fik Danmark det første Hjul-Krigsdampskib, i 1851 et Skrue-Krigsskib, og den første Kamp i aaben Sø, som nogen Sinde var ført imellem Escadrer, bestaaende af Dampskibe, forefaldt ved Helgoland den 9ende Maj 1864, hvor en Del af den danske Flaade under Admiral Suenson fuldstændig sejrede over en forenet østerrigsk-preussisk Styrke med lige saa mange Kanoner og jog den paa Flugt. Ligesom Indførelsen af Dampen som Drivkraft havde foraarsaget en fuldstændig Omvæltning i hele Orlogsvæsenet, saaledes gjorde en anden ny Opfindelse det maaske i endnu höjere Grad. Man begyndte at klæde Skibene i Jærn, ligesom de gamle Stridsmænd iførte sig Rustninger, og man byggede Skibene selv af Jærn. Nu smeddede man naturligvis större og större Kanoner for at kunne skyde igjennem disse Jærnpansre, men saa gjorde man Pansrene tykkere og tykkere, og ingen ser endnu tydelig, hvad Enden vil blive paa denne Kamp imellem Jærnpladerne, som skulle modstaa Skuddene, og Kanonerne, som skulle gjennemskyde Pladerne. I Aaret 1876 er man naaet til et Panser, som netop er en Alen tykt, og til Kanoner, der veje 206000 Pund, og som udskyde langagtige Projectiler, der veje 1814 Pund, ved Hjælp af en Krudtladning paa omtrent 290 Pund. En enkelt saadan Kanon kan koste omtrent 290000 Kroner. Det lille Danmark har naturligvis ikke kunnet følge med i denne kostbare Udvikling af Orlogsskibene; men det er for saa vidt heller ikke nødvendigt, som Farvandene imellem vore Øer ikke ere dybe nok paa alle Steder til, at en Fjende kan bruge sine uhyre store Panserskibe imod os, saa at vi kunne indskrænke os til at bygge mindre Panserskibe,

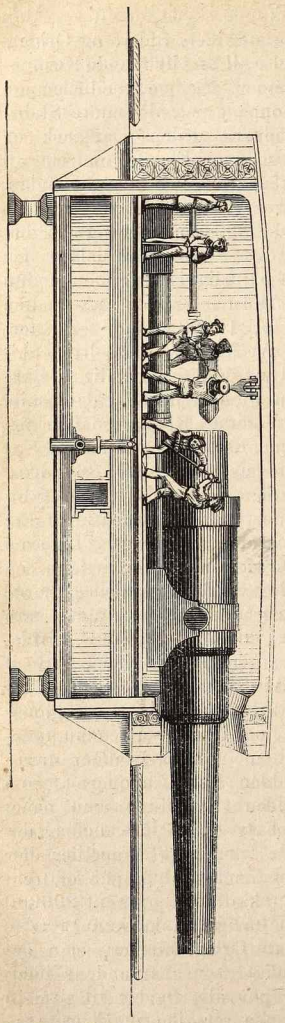

En Baglade-Skibskanon, anbragt i et pansret Drejetaarn.

tillempede efter vore egne Forhold her i Landet. Der er dertil opfundet endnu noget nyt i Krigskunsten, hvorved man kan komme Panserskibene til Livs, nemlig Sprængminer, de saa kaldte Torpedoer. Disse bestaa af et Metalhylster, ladet med meget stærkt Sprængstof, f. Ex. Dynamit eller Skydebomuld. Enten udlægges de skjulte i Havet (saa at de fjendtlige Skibe uden at vide det komme hen over dem), eller de sendes ved Hjælp af en lille Maskine som en Pil igjennem Vandet mod Fjenden. I det Öjeblik, Skibet rører ved Sprængminen, sprænges den med en saa frygtelig Kraft, at den slaar Hul i Skibets Bund og kaster Vandet som et vældigt Springvand höjt op i Luften. At disse forholdsvis billige Indretninger passe godt til Forsvar paa mange Steder for vort lille Land, er let at indse.

Den danske Flaade udgjör for Tiden kun 2 Panserfregatter, 4 flydende pansrede Batterier, og af upansrede Skibe 3 Fregatter, 3 Corvetter, 5 Skonnerter og 12 Kanonbaade, der alle selvfølgelig ere Damp-Skrueskibe, samt endelig 3 gamle Hjulskibe, 8 Ro-Kanonjoller og 20 Transportbaade. I Panserfregatterne vise Kanonerne ud igjennem Skibets Sider, i Panserbatterierne have de deres Plads enten inde i firkantede Kasteller, de saa kaldte Kassematter, eller to og to i Jærntaarne, som kunne drejes rundt

ved Hjælp af Maskiner. Batterierne have i alt hver kun 2 eller 4 svære Kanoner og nogle enkelte smaa, og dog ere de efter Nutidens Fordringer vore stærkeste Krigsskibe. Vil man nu spörge, om disse Skibe kunne bruges med Haab om Held, da kan man svare: I gamle Dage kom det ikke blot an paa, om Ridderens Rustning var tyk og stærk, og om hans Kølle eller Sværd kunde slaa tunge Slag; men det gjaldt ogsaa om, at han hurtig kunde ile frem, naar Tiden var dertil, kunde vende og dreje sig rask og smidig og ramme Modstanderen paa dennes svage Steder og i det rette Öjeblik. Paa samme Maade afhænger ogsaa et Skibs Styrke ikke blot af Pansrets Tykkelse og Kanonernes Störrelse, men tillige i höj Grad af dets Evne til at bevæge sig hurtig og rask, saa det kan vælge,

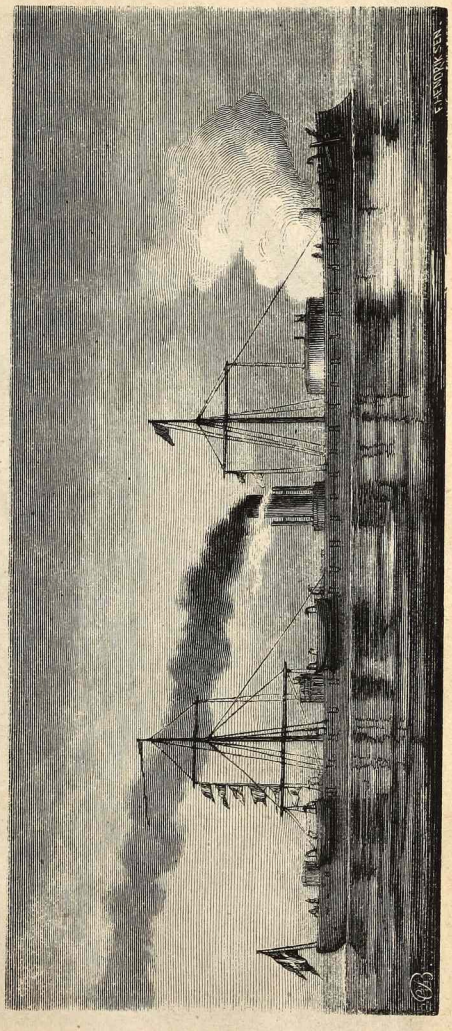

Et Panserbatteri.

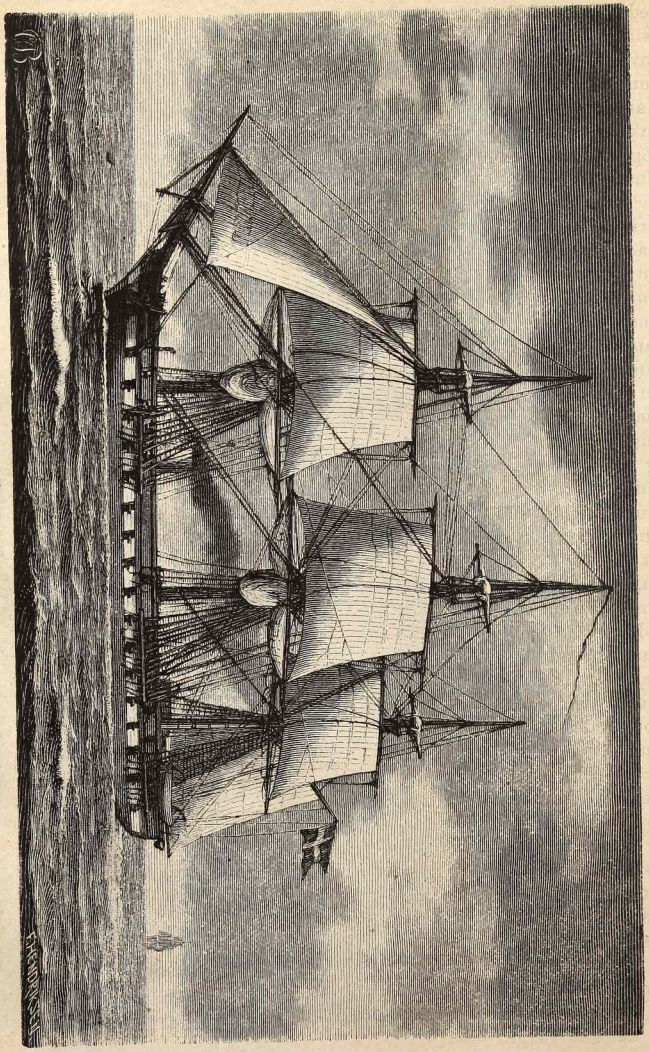

Fregatten „Jylland“.

naar og hvor det vil gaa paa. Kan det ikke knuse sin Modstander med Ilden fra Kanonerne, saa kan det dog, naar det føres af dygtige og modige Mænd, løbe mod Fjenden og med Stavnen eller med Sprængminer sende ham til Bunds. Vi trænge derfor ikke til de stærkeste Skibe, men til de hurtigste og mest bevægelige, førte af kjække, snarraadige og vel indøvede Folk.

Flaadens Skibe bygges, vedligeholdes og forsynes ved Orlogsværftet. Dette ligger paa fire Øer lige over for Kjøbenhavn. Her findes en stor Dok, i hvilken Skibene kunne hales ind, naar der skal arbejdes i Bunden paa dem. Den lukkes med svære Porte, og derefter pumpes Vandet ud af den, saa at Skibet kommer til at staa som i en tör lille Havn. Paa en saa kaldet Bedding kunne Skibe paa en Slags stor, lav, meget stærk Vogn hales helt op paa Land. Paa andre Beddinger bygges Skibene. I de vældige Smedjer og Maskinværksteder hamres, valses og tildannes Jærnet. Den störste Hammer, som bruges dertil, vejer 10000 Pund og faar ved at falde ned en Kraft som Trykket af 50000 Pd. I store Magasiner gjemmes Tove, Sejl, Ankere, Ankerkjæder, Tömmer, Baade, Levnedsmidler, Klæder til Matroserne, og alt det meget, som hører til en Flaade. Rækker af Kanoner og Bunker af Kul ligge under aaben Himmel, Kraner til at løfte tunge Sager findes opstillede rundt omkring, den störste er 110 Fod höj og kan løfte 100000 Pund; Jærnveje føre fra Sted til Sted, og naar Værftet er ret i Gang, kan det glæde enhver at se al den Virksomhed, som her udfoldes. — Orlogsskibene ligge fortöjede i Rækker i Havnen ved Værftet.

Flaadens Personale bestaar af et Officerskorps, et Artillerikorps, et Matroskorps, en Værftsafdeling og et Forplejningskorps. Officererne hedde Admiraler, Commandeurer, Kaptajner, Premier-, Second- og Reservelieutenanter. Matroskorpset bestaar af Overbaadsmænd, Baadsmænd og Underbaadsmænd, som ere Underofficerer, og af værnepligtige Matroser. Artillerikorpset af Overkanonerer, Kanonerer og Underkanonerer, samt værnepligtige Söartillerister. Værftsafdelingen af et Haandværkerkorps, et Politikorps og et Værftskorps. — Personalets Uddannelse foregaar dels om Bord i de udrustede Orlogsskibe, dels i Skoler i Land. Skolerne ere Officersskolen i Nyboder, en Underofficersskole, en Skibsbygningsskole og en Skole for Skippere og Styrmænd af Coffardimarinen, som ønske at aftjene deres Værnepligt som Reservelieutenanter. — Flaaden har Auditeurkorps og Lægekorps fælles med Hæren. — Nyboder er saa at sige en lille By for sig selv, i hvilken

Flaadens Mandskab bor. Den ligger i det nordlige Hjörne af Kjøbenhavn. For störste Delen er den bygget af Kong Christian den 4de, og den er hel ejendommelig ved sine snorlige Gader, ensformige og ensfarvede Huse.

Mandskabet saa vel til Hæren som til Flaaden udskrives efter Værnepligtsloven. Kun de, som efter det fyldte 15de Aar for Brøde have udstaaet Straffearbejde, er det nægtet den Ære at kæmpe for Fædrelandet; alle andre Mænd, som findes sunde og kraftige nok til at være militaire, udskrives, i Reglen naar de ere 22 Aar. De henhøre da i 8 Aar til Hærens eller Flaadens Linje og overføres derefter i Forstærkningen, hvori de da blive staaende i andre 8 Aar. Kun de Mænd, som have modtaget Præstevielse i den danske Folkekirke, ere fri for Tjeneste i Forstærkningen og udslettes af Værnepligts-Rullen i Fredstid, naar de have tjent 5 Aar i Linjen. Ogsaa Præstestanden af andre Trossamfund kan Regeringen indrömme den samme Fritagelse. — Landet er inddelt i 6 Udskrivningskredse, gjennem hvilke Udskrivningen udføres, og hvert Aar afholdes Sessioner, paa hvilke Mandskabet udskrives til Krigsmagten, efter at de først ere undersøgte og prøvede, om de ere stærke nok, og til hvilket Vaaben de bedst egne sig. Alle danske Søfolk regnes som hørende til Flaaden og indkaldes efter visse Regler, efterhaanden som der haves Brug for dem.

Alle vinkes de af det vajende Danebroge, de Danskes Banner, den røde Dug med det hvide Kors. Det bæres mellem Soldaternes Rækker og hejses paa Skibenes Master som et Mærke, hvorom de skulle samles, og som et Sindbillede paa det Fædreland, der igjennem mange Hundredaar har tilhørt vore Forfædre, og for hvilket de Danske hellere ville ofre alt, end se det grebet af Fjendehaand, berøvet dets gamle Flag, dets dyrebare Sprog, dets hellige Minder. Et Sagn fortæller, at Danebrog dalede ned fra Himlen, oplivede de Danskes Mod og bragte dem Sejr, da de i en Kamp mod Esterne i Aaret 1219 var nær ved at bukke under for Overmagten. Med Guds Hjælp vil Danebrog saaledes, hver Gang Danmark stedes i Fare, atter samle dets Sönner i trofast, endrægtig Klynge, vække den slumrende Fædrelandskjærlighed til dens fulde Styrke, gyde Kraft i Armen, Mod i Brystet, opflamme til Alvor og Manddom, Land og Konge til Ære, Folket til Velsignelse.

2. Fortællinger af Danmarks Historie.

(139) Danmarks Historie skulle vi nu læse om. Vi skulle læse en Fortælling om de Idrætter, vore Forfædre have udført, og om den Skæbne, vort Fædreland i Løbet af mange Hundredaar har gjennemgaaet. Men disse Idrætter ere saa mange, denne Skæbne saa omskiftende, at Fortællingen her maa indskrænkes til det allervigtigste. Den vil altsaa blive kort. Den vil desuden blive alvorligere end meget af det foregaaende; thi Tanken om Forfædre og Fædreland er en hellig Tanke, og det hellige stemmer til Alvor.

1. Hedenskabets Tider.

(140) Flere tusende Aar för vor Tid levede der Folkestammer her i vort Fædreland, om hvem Historien ikke véd noget at fortælle, men hvis eneste Spor ere tilfældige Levninger af deres Redskaber og af deres Virksomhed.

Efter det særegne Stof, der er blevet brugt til at danne de skærende Redskaber (Knive, Sværd o. s. v.), har man inddelt denne vor Forhistorie i: Stenalderen, Broncealderen og Jærnalderen, der atter hver for sig falde i mindre Afdelinger.

(141 a) Minderne fra Stenalderen ere: a) Gravsteder, b) Redskaber, Vaaben, Smykker o. desl. og c) Køkkenmøddingerne.

Gravstederne ere lave, runde Höje („Kæmpehöje"), inden i hvilke der findes et rummeligt Gravkammer, dannet af svære

Runddysse.

Sten med den flade Side indad og dækket af andre mægtige Sten som Overliggere. Formen af disse Gravkamre er meget

forskjellig, hyppigst rund, men ikke sjælden aflang firkantet med en lang Gang som Indgang („Jættestue"). De fritstaaende Stenkamre, der undertiden ses paa Markerne og i Skovene (Runddysser og Langdysser), ere kun slige Gravsteder, fra

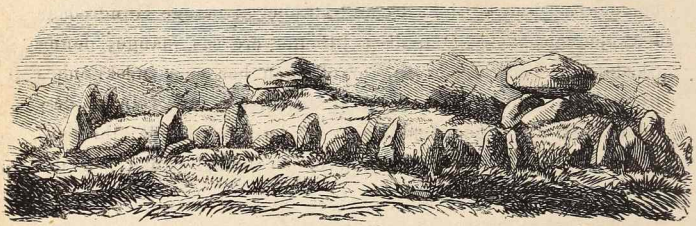

Langdysse.

hvilke Jorden er bortført. — For saa vidt nu disse Kamre ere urørte, forefindes i dem en Samling af ubrændte Menneskeben, nogle Lerkrukker („Urner") og Redskaber m. m.

Redskaber, Vaaben og Smykker fra denne Tid ere dan-

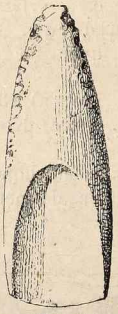

Mejsel.

Kniv.

Rundkniv.

nede dels af Flint og blødere Stenarter, dels af Horn og Ben, Rav og Ler. Flintredskaberne ere tilvirkede med en höj

Grad af Kunstfærdighed; men Ravsmykkerne ere saa plumpe, at Folket endnu ikke kan have haft nogen Sans eller Smag for det skjönne.

„Køkkenmøddinger“ er et Navn, man har givet nogle store Affaldsdynger, der af og til forekomme ved vore Kyster, og indeholde Levninger af Urindbyggernes Maaltider tillige med enkelte ødelagte eller bortkastede Redskaber, der ere blevne blandede med det øvrige Affald. Disse Redskaber vise en langt mindre fuldkommen Behandling end de, der findes i Gravene. Man har paa Grund heraf kaldt den Tid, hvorfra de hidrøre, for „den ældre Stenalder“ i Modsætning til „den yngre Stenalder“. Foruden de vilde Dyr, der endnu opholde sig i vore Lande og dér tjene til Føde, forekommer der ogsaa i disse Møddinger Levninger af Björne, Uroxer, Gejrfugle, samt af Blaamuslinger og Hjærtesnegle.

Ikke engang rimelige Formodninger kunne opstilles med Hensyn til det Folks Herkomst, hvem disse Oldsager skyldes. Man har paastaaet, og enkelte gjöre det endnu, at det skulde være Finner og Lapper, der altsaa paa denne Tid skulde have været udbredte over hele Norden og først senere være fordrevne til de nordlige Egne, hvor de nu findes. Men denne Gisning synes ikke at kunne være rigtig, da Oldsager af samme Art som Stenalderens ingen Sinde findes i de Lande, der bebos eller i en historisk Fortid beboedes af Finner og Lapper.

(141 b) Broncealderen har faaet sit Navn deraf, at der nu i Steden for Sten bruges Bronce ($\frac{9}{10}$ Kobber, $\frac{1}{10}$ Tin). Fremgangen til denne Tidsalder fra den foregaaende ligger dog ikke blot heri, men fuldt saa meget i den Skjönhed og Kunstfærdighed, hvormed Arbejdet er udført. Guldet er kjendt og forekommer dels selvstændigt som Smykker, dels som Udsmykning paa Broncearbejderne. Sværdene ere korte (kun 5 Kvarter lange) og Haandtagene mærkværdig smaa; maaske et Vidnesbyrd om, at Folket har været en spærlemmet Stamme, eller maaske snarere om, at Sværdet mere har været Stødvaaben end Hugvaaben. En fuldstændig vedligeholdt Mandsdragt minder om den höjskotske, i det den bestaar af et kort Skjört, en Vadmels Skulderkappe, en lille Hue, men ingen Benklæder.

Gravstederne vise en Del Forskjelligheder, svarende til en ældre og en yngre Broncealder, i det Ligene enten ere henlagte ubrændte i snævre Kister, eller ere brændte, og Levningerne til Dels opsamlede i en Krukke.

Lur.

Kvindedragt.

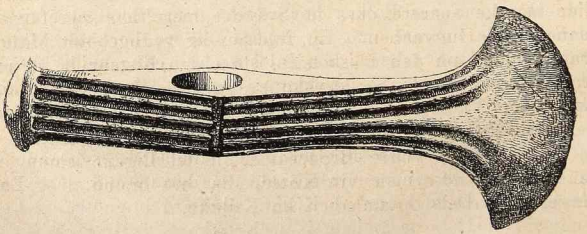

Øxe.

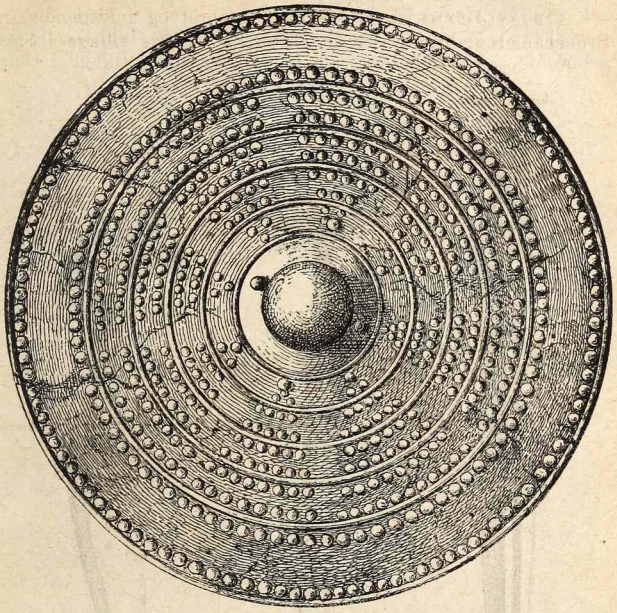

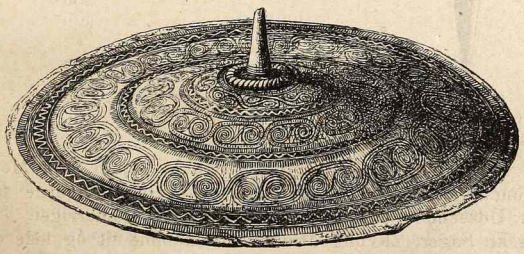

Skjolde.

Heller ikke her kunne vi endnu med Sikkerhed paavise Folkets Herkomst, om det end er sandsynligt, at Broncealdersfolket er vore egne Forfædre.

(141c) Jærnalderen skiller sig brat og fuldstændig fra Broncealderen; Stoffet er nu Jærn, Sværdene tiltage i Stör-

Sværd.

Kniv.

Kniv

relse, Dragten bliver nu Kofte og Benklæder, de ædle Metaller forekomme rigeligere, Prydelserne og Udsmykningerne faa et andet Udseende, til Dels paavirkede fra Romerriget. Rent romerske Sager, navnlig Mønter, forekomme tit og lede os til at sætte Jærnalderens Begyndelse til det andet eller 3dje

Hundredaar efter Kristi Fødsel. Paa Grund af Forskjelligheder i Kunstsmagen og Gravskikken (brændte eller ubrændte

Gravkammer.

Lig) har man inddelt denne Alder i den ældre, den mellemste og den yngre Jærnalder, hvilken sidste regnes for at ophøre med Kristendommens Indførelse. Den yngste af disse Tidsaldere maa regnes for samtidig med de nordiske Vikingetog og er fælles for hele Norden indtil Ejderen. Uhyre Gravhöje, navnlig ved Jælling og Upsala, ere levnede fra denne Tid, men hyppigst ere de dog smaa. Gravkamrene indeholde Vaaben og Smykker, jævnlig ogsaa Ride- eller Kjøretöj. En Gravsten gjemmer undertiden Mindet om den jordede i en egen Bogstavskrift, de saa kaldte Runer.

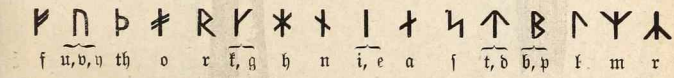

Det Folk, hvem Jærnalderen skyldes, maa utvivlsomt regnes som vore Forfædre og er saaledes det samme Folk som det, hvis Sagn ere os meddelte af Saxo og de gamle Islændere. Vi lære derigjennem at kjende deres Gudelære og Tro, men en virkelig Historie bliver der først Tale om, da Kristendommen trænger ind. De gamle hedenske Konger (Uffe, Rolf Krake, Harald Hildetand o. s. v.) ere derfor kun sagnagtige Skikkelser, for hvem der ikke kan fastsættes nogen sikker Tid, ja, næppe nok noget sikkert Fædreland. Det hi-

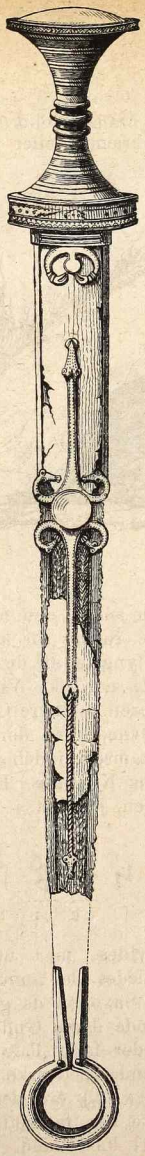

Jærnsværd med Skede.

Spyd
fra Viemose.

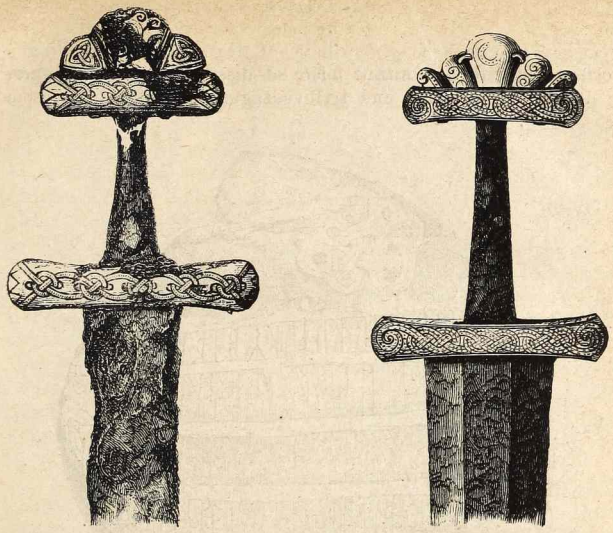

Haandtag af Sværd.

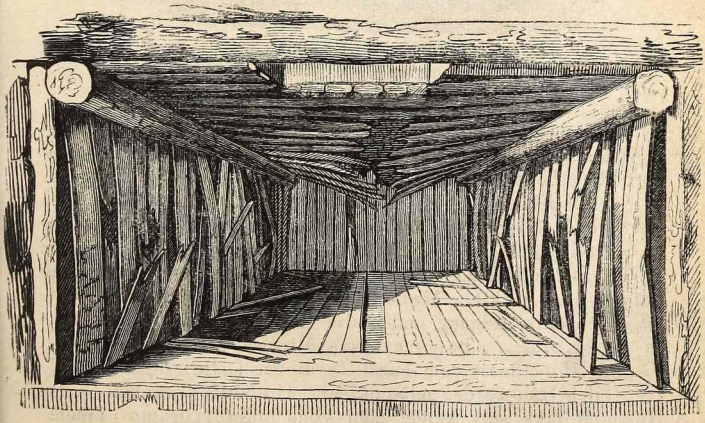

Gravkammeret i den ene Jællinghøj.
11 Al. langt, $2^1/_4$ Al. højt, over 4 Al. bredt.

storiske Udbytte, vi kunne have af disse gamle Fortællinger, er dog ikke ringe, om end i Hovedsagen mest Slutninger, som

Gorms og Tyres Runesten,
rigelig 4 Alen höj.

vi ved dem blive i Stand til at gjöre med Hensyn til vore Forfædres Levevis, Sæder og Tro.

(142) Folket udgjorde egentlig kun én Stand, Bønderne, ved hvilket Navn der blot forstaas Grundejere uden Hensyn til Störrelsen af deres Ejendomme. Over den store Mængde hævede sig imidlertid enkelte Slægter paa Grund af nedarvet Rigdom eller Vælde. Medlemmerne af slige Ætter havde selvfølgelig lettere Adgang end andre til Kongen, i hvis Tjeneste de derfor ofte traadte, snart som Medlemmer af hans „Hird" (Gaard, Hof), snart som hans Høvdinger („Jarler").

Til at udføre det Arbejde, som Husbonden og hans egen Husstand ikke selv kunde eller vilde udføre, brugtes Trælle. Disses Stilling var aldeles retløs, i det de i et og alt regnedes som deres Herres Ejendom, hvormed denne kunde skalte og valte efter eget Tykke. Trællebarn blev Træl som For-

ældrene, andre Trælle skaffede man sig ved Handel eller som Krigsbytte.

(143) I Spidsen for Staten stod Kongen som Fører i Krig og Dommer i Fred. Dels for at pleje Retten, dels for at hæve sine Indtægter drog Kongen jævnlig paa Rejser i sit Land, snart som Gjæst hos de rigeste Bønder, snart paa de Gaarde, der fra gammel Tid var henlagte til hans Underhold som Krongods. Ligesom han ved sine Domskjendelser var bunden til de Love, der havde gammel Hævd, saaledes var han ogsaa nødsaget til at søge at skaffe sig Folkets Samtykke til sine øvrige Statshandlinger. Sagen maatte da først fremsættes paa Tinget, det vil sige en Forsamling af alle Landets eller Landskabets fribaarne Mænd, for saa vidt de selv vilde give Møde. Herefter var det da enhver — selv den ringeste Bonde — tilladt at fremkomme med sine Indvendinger eller gjendrive andres, og først efter en saadan Forhandling afgav Tinget sin Kjendelse, som Kongen da ikke kunde undslaa sig for at efterkomme.

(144) Men over Konge og over Folk troedes atter Guderne at herske. Den ypperste af dem kaldte vore Forfædre Odin, Guden for Torden og Kraft kaldte de Tor, Guden for Frugtbarhed kaldte de Frejr eller Frø; disse gamle Gudenavne kjende vi nu i Byers og Øers Navne her i Landet, f. Ex. i Odense, Torseng, Frørup o. fl. De ærede disse Afguder ved Ofringer, dels i Lunde eller paa Marken under aaben Himmel, dels i lukkede Huse af Træ eller Sten. Men allermest troede de dog at tækkes deres Guder ved Krig og Tapperhed. Den tapre Mand, som faldt med Sværdet i Haanden, skulde — saa troede de — komme til Valhalla, det Sted, hvor Odin boede, og glæde sig ved at kæmpe, falde, leve op igjen og atter kæmpe, og han skulde sidde hos Odin og spise Flæsk og drikke Mjød af vældige Drikkehorn; större Lykke kunde vore hedenske Forfædre ikke tænke sig.

(145) Ligesom altsaa Gudelæren i Særdeleshed skildrer Krig og Kamp, saaledes var ogsaa den hedenske Nordbos Id og Tanke helst sysselsat med Valpladsens Glæder og Farer. Hvad der kunde vindes ved Sværdet, var det ikke hæderligt at skaffe sig paa anden Maade. Ros som Kriger var Mandens störste Hæder, hvad enten den var vunden i Kamp med Uvennerne hjemme eller med de fjærne Folk, som „Vikingen“ hjemsøgte hinsides de store Have. Det stemte derfor kun lidet med en höjsindet Nordbos Tænkemaade at modtage Bøder for tilföjede Fornærmelser, saaledes som Lovene ellers fastsatte det. „Skulde jeg bære min Söns Lig i min Pengepung?“ spurgte en Olding,

hvem hans Söns Drabsmand vilde forsone med Bøder. Hellere gjengjældte man derfor Fornærmelsen med Sværd i Haand; med Venner og Frænder i Følge drog man til Modstanderens Gaard, der vel oftest gik op i Luer, og nedhug sin Fjende. Men dennes Börn og Frænder havde nu paa deres Side en Blodsag at hævne, saa at en ringe Fornærmelse vel tit kunde blive Indledning og give Stødet til mangeaarige Fejder, der endte med begge de stridende Ætters Udryddelse. Denne Opfattelse gjorde sig gjældende endnu en Tid lang efter Kristendommens Indførelse.

Saaledes se vi i Njavls Saga en Tildragelse af denne Slags:

(I Slutningen af det 10ende Hundredaar levede paa Island to mægtige Høvdinger, Gunnar paa Gaarden Hlidarende og Njavl paa Bergtorshvol. Gunnar var höj, smuk, stærk og meget tapper, Njavl saare kyndig i Loven, vis og retsindig, hjælpsom mod alle. Hans Hustru var Bergtora, og deres Sönner var Skarphedin, Grim og Helge; en Datter var gift med Kaare Sølmundsön. Mellem Njavl og Gunnar var der stort Venskab. Da Gunnar havde ægtet den fagre, men hovmodige og ildesindede Halgerde, gjorde denne alt for at bringe Ufred imellem Vennerne; dette lykkedes hende vel ikke, men hun fik derimod sin Husbond indviklet i saa mange Stridigheder, at selv Njavl, der ved sin Kløgt og Raadsnarhed Gang efter Gang fik Søgsmaalene mod Gunnar jævnet med Bøder, til sidst ikke kunde hindre, at denne (paa Lovbjærget) blev lyst i Fredløshed. Da han alligevel blev i Landet, lagde hans Uvenner, og blandt dem den onde Mörd Valgerdsön, Raad op imod ham, og det endte med, at de overfaldt ham paa hans Gaard og fældede ham, efter at han mandig og længe havde værget sig. Njavls Sönner hævnede vel hans Død, men senere kom der Strid mellem dem og Gunnars Slægt. Skarphedin dræbte saaledes i en Kamp paa den tilfrosne Ström Markarfljot Gunnars Morbroder, Træn Sigfussön, men skaanede derimod Gunnars unge Sön Grane samt en anden ung Mand, Gunnar Lambesön, der var i Følge med Træn. Njavl mæglede igjen Forlig i denne Drabssag og tog Træns Sön, Høskuld, til sig, opfostrede ham med stor Kjærlighed og skaffede ham senere en god Gaard og den mandige og skjönne Hildegunne til Ægte. Mellem Høskuld og Njavlsönnerne herskede der varmt Venskab, men ved den til alt ondt utrættelige Mörd Valgerdsöns Bagvaskelse kom der Tvedragt imellem dem, og Njavlsönnerne dræbte Høskuld. Denne Tidende voldte Njavl stor Sorg, og »var det den eneste Ting, der gik ham saa nær, at han aldrig kunde tale derom uden at græde.« Han følte vel, at Hildegunne aldrig vilde lade sig nöje med Bøder i denne Sag, og han tog ikke fejl. Med stærke Ord æggede hun sin Farbroder Flose til at tage Hævn over Høskuld, og det lykkedes hende kun altfor vel. I September 1011 drog Flose med en 100 Mand, deriblandt Grane Gunnarsön, Gunnar Lambesön samt Ketil og Mörd Sigfussön mod Bergtorshvol. Da man her fik Öje paa Fjenderne, raadede Skarphedin til at møde dem til Kamp uden for Huset, ihvorvel de kun var tredive imod hundrede, men Njavl vilde hellere, at de skulde værge sig inde i Huset, da han ikke vilde give den Tanke Rum, at Fjenden kunde være uhæderlig nok til at ville indebrænde dem; og som han ønskede det, saa blev det.)

Njavl indebrændes.

De tog nu Ild og gjorde et stort Baal uden for Dören. Da sagde Skarphedin: „I tænder nu Ild, Svende! Skal her nu brases op?“ Grane Gunnarsön svarede: „Ja, saa skal der, og du skal ikke trænge til stærkere Bagerild.“ Skarphedin sagde: „Saa lönner du mig, som du er Mand til, fordi jeg hævnede din Fader, og du ser mere paa det, der mindre kommer dig ved.“ Da kom Kvinderne med Syre[1]) og slukkede Ilden ned for dem, andre kom med Vand.

Kol Torstensen sagde til Flose: „Der falder mig et Raad ind; jeg har set, at der er lagt et Loft i Stuen oven paa Tværtræerne; lad os lægge Ild der ind, og faa det i Brand ved den Stak Arvegræs, som staar her omme bag Huset.“ Derpaa tog de Stakken og kastede den i Ilden; og de, som var inde, mærkede ikke dertil, förend hele Stuen stod i lys Lue. Flose og hans Mænd gjorde derpaa store Baal foran alle Dörene. Da tog alle Kvinderne, som var der inde, til at jamre sig. Njavl sagde til dem: „Vær ved godt Mod, og tag ikke saaledes paa Veje; thi dette er kun et kort Uvejr, og der skulde dog være lang Frist imellem det og et andet saadant. Tro ogsaa, at Gud er saa miskundelig, at han ikke vil lade os brænde baade i denne Verden og i den anden[2]).“ Med denne og andre Trøstetaler søgte han at sætte Mod i dem.

Nu begyndte hele Huset at lue. Da gik Njavl til Dören og sagde: „Er Flose saa nær, at han kan høre mine Ord?“ Flose svarede, at han kunde høre dem. Njal vedblev: „Vil du tage mod Forlig med mine Sönner eller tillade nogen at gaa ud?“ Flose svarede: „Forlig vil jeg ikke slutte med dine Sönner, men det skal nu have en Ende imellem os, og jeg gaar ikke her fra, förend de alle ere døde. Men Kvinder og Börn og Huskarle vil jeg tilstede Udgang.“

Njavl gik da ind og sagde til Folkene: „Nu skulle de gaa ud, som det er tilstedt. Gak du ud, Torhalla Asgrimsdatter, tillige med alle dem, det er tilladt.“ Torhalla sagde: „Anderledes bliver nu Skilsmissen imellem mig og Helge, end jeg for en Stund siden tænkte, men jeg skal ægge min Fader og mine Brødre til at hævne denne Mandeskade, som her sker.“ Njavl sagde: „Gid det maa gaa dig vel, thi du er en god Hustru!“ Derpaa gik hun ud, og en Hob med hende.

Astrid fra Djupaabakke sagde til Helge Njavlsön: „Gak du ud med mig; jeg skal kaste en Kvindekaabe over dig, og

---

[1]) Sur Mælk, Valle.
[2]) Skærsilden.

give dig en Hoveddug paa." Han afslog det i Førstningen, men gjorde det dog for deres Böns Skyld. Astrid bandt Hoveddugen paa hans Hoved, og Skarphedins Kone Torhilde lagde Kaaben over ham, og han gik ud midt imellem dem. Da gik ogsaa Torgerde Njavlsdatter og hendes Søster Helga ud, og mange andre. Men da Helge kom ud, sagde Flose: „Det er en höj Kvinde og bred over Hærderne, hun, som gaar der; grib hende, og hold hende fast!" Men da Helge hørte dette, kastede han Kaaben; han havde haft sit Sværd i Haanden under den, hug til en Mand, traf hans Skjold, hug Skjoldknappen af og Foden af Manden. Da kom Flose til og gav Helge et Hug over Halsen, saa Hovedet strax gik af.

Flose gik da hen til Dören og kaldte paa Njavl og sagde, at han vilde tale med ham og Bergtora. Njavl kom. Flose sagde: „Jeg vil tilbyde dig Udgang, Njavl, thi det er ubilligt, at du brænder inde." Njavl svarede: „Jeg vil ikke gaa ud, thi jeg er nu en gammel Mand og lidet skikket til at hævne mine Sönner, men jeg vil ikke leve med Skam." Flose sagde da til Bergtora: „Gak du ud, Husfrue, thi jeg vil for ingen Del indebrænde dig." Bergtora svarede: „Ung blev jeg given Njavl til Hustru, og har jeg lovet ham, at vi skulde dele Ve og Vel med hinanden." Derpaa gik de begge to ind.

Bergtora sagde: „Hvad skulle vi nu gjöre?" „Gaa til vor Hvile," sagde Njavl, „og lægge os ned; jeg har længe været kjær efter Hvile." Hun sagde derpaa til Drengen Tord Kaaresön: „Dig skal man bære ud, og du skal ikke brænde inde." „Du har jo lovet mig, Bedstemoder," svarede Drengen, „at vi aldrig skulde skilles ad, saa længe jeg vil være hos dig. Men det tykkes mig langt bedre at dø med dig og Njavl end at overleve eder." Hun bar da Drengen hen til Lejet. Njavl sagde til sin Bryde[1]): „Nu skal du se, hvor vi lægge os ned, og hvorledes jeg reder omkring os; thi jeg agter ikke at røre mig her fra, hvor meget jeg end lider af Røg og Hede. Da kan du nok kjende, hvor vore Ben ere at søge." Han lovede det. Der havde været slagtet en Oxe, og Huden laa der. Njavl bød Bryden, at han skulde brede den over dem; og det lovede han. De lagde sig derpaa begge to ned i Rummet med Drengen imellem sig. Derpaa signede[2]) de sig og Drengen, og gav deres Aand i Guds Haand; og det var de sidste Ord, man

---

[1]) Den ypperste Hjemmemand eller Træl, som havde Opsyn med de andre og deres Gjerning i Huset.

[2]) gjorde Korsets Tegn.

hørte af dem. Saa tog Bryden Huden og bredte over dem og gik derpaa ud.

Ketil fra Mörk tog imod ham og hjalp ham ud. Han spurgte nöje efter sin Maag[1]) Njavl, men Bryden sagde ham alt, som det var. Ketil sagde: „Stor Harm er os kvæden, at vi skulde have saa megen Ulykke sammen.“

Skarphedin saa', da hans Fader lagde sig ned, og hvorledes han skikkede til omkring sig. Han udbrød da: »Tidlig gaar vor Fader til Sengs, men det var at vente, han er en gammel Mand.“ Derpaa tog Skarphedin og Kaare og Grim Brandene, lige saa hurtig som disse faldt ned, og skød dem ud paa de andre; og det varede saa en Stund. Da skød de andre med Spyd ind paa dem, men de greb dem alle i Luften og sendte dem atter ud. Flose bad sine Folk holde op at skyde, „thi alt Vaabenskifte,“ sagde han, „vil falde os tungt imod dem; og I kunne vel nu bie, til Ilden faar Magt med dem.“ De gjorde nu saa. Da faldt Bjælkerne ned fra Taget. Skarphedin sagde: „Nu maa min Fader være død, og jeg har intet hørt til ham, hverken Gisp eller Hoste.“ De gik saa hen til Enden af Huset; der var et Tværtræ faldet ned og var meget forbrændt i Midten. Kaare sagde til Skarphedin: „Spring du her ud, og jeg skal hjælpe dig af Sted og springe strax efter dig. Vi kunne da begge komme bort, naar vi bære os saaledes ad, thi her hid driver al Røgen.“ Skarphedin sagde: „Du skal springe først ud, og jeg skal strax følge dig i Hælene.“ „Det er ikke raadeligt,“ sagde Kaare, „thi jeg kommer nok andensteds ud, hvis det ikke lykkes her.“ „Det vil jeg ikke,“ sagde Skarphedin, „spring du først ud, jeg kommer strax efter!“ „Det er hver Mands Pligt,“ sagde Kaare, „at frelse sit Liv, medens der er Lejlighed dertil, og det vil jeg da ogsaa gjöre. Men saa vil nok vor Skilsmisse blive saaledes, at vi aldrig ses mere, thi springer jeg først ud af Ilden, saa vil jeg næppe have Lyst til at springe tilbage i Ilden til dig igjen, og saa maa hver fare sin Vej.“ „Jeg tænker med Glæde paa,“ sagde Skarphedin, „hvis du kan komme ud, at du da vil hævne mig.“ Da tog Kaare en luende Sætstok[2]) i Haanden og løb langs ud ad Tværtræet og slyngede saa Stokken ud fra Taget, saa den faldt ned paa dem, som var uden for. De sprang da til Side. Da stod alle Kaares Klæder og hans Haar i Lue. Han styrtede sig ud fra Taget og blev ved at løbe langs med Røgen. Da sagde en af dem, der stod nærmest: „Sprang der ikke en Mand

---

[1]) Svoger. [2]) en af de Piller, som stod ved Siden af Höjsædet.

ud fra Taget?“ „Vist ikke,“ sagde en anden, „det var snarere Skarphedin, der kastede en Brand ned paa os.“ Saa fattede de ingen videre Mistanke dertil. Kaare løb, indtil han kom til en Bæk, han kastede sig ned i den og slukkede Ilden paa sig. Derpaa løb han langs med Røgen hen til en Grav og hvilede sig. —

Nu er at fortælle om Skarphedin, at han løb ud paa Tværtræet strax efter Kaare. Men da han kom der, hvor det var mest forbrændt, brast det itu under ham. Han kom ned paa Fødderne og gjorde strax et andet Forsøg. Han løb op ad Væggen, men Sidebjælken faldt ned paa ham, og han styrtede tilbage. Skarphedin sagde: „Nu ser jeg, hvorledes det skal være.« Han gik da hen imod Udgangen langs med Sidevæggen. Gunnar Lambesön steg op paa Væggen og fik Öje paa Skarphedin. Han udbrød: „Hvad, græder du nu, Skarphedin?“ „Nej,“ svarede denne, „skjönt sandt er det, det bider i Öjnene. Men ser jeg ret? Ler du?“ „Vist gjör jeg det,“ sagde Gunnar, „og det har jeg aldrig för gjort, siden du vog Træn ved Markarfljot.“ Skarphedin udbrød: „Her har du en Gave til Minde derom;“ hvorpaa han tog en Kindtand op af Lommen, som han havde hugget af Træn, kastede den mod Gunnar og traf ham i Öjet, saa det strax laa ude paa Kinden. Gunnar faldt da ned fra Væggen.

Derpaa gik Skarphedin hen til sin Broder Grim. De holdt hinanden i Haanden og traadte Ilden ned; men da de var komne midt i Stuen, faldt Grim død ned. Skarphedin gik saa mod Enden af Huset; da skete der et stort Brag, Væggen styrtede ned, og Skarphedin blev stemmet inde imellem den og Gavlen, saa han kunde ikke røre sig til nogen af Siderne.

Flose og hans Mænd var ved Ilden, til det gryede ad Dag. Da kom der en Mand ridende til dem. Flose spurgte om hans Navn; han nævnte sig Gejrmund og sagde, at han var en Frænde til Sigfussönnerne. „Her have I øvet et Storværk,“ sagde han. Flose svarede: „Man vil kalde det baade stort og ondt, men derved er nu intet at gjöre.“ „Hvor mange have her maattet lade deres Liv?“ sagde Gejrmund. Flose svarede: „Her ere omkomne Njavl og Bergtora og alle deres Sönner, Tord Kaaresen, Kaare Sølmundsön, men om der er flere omkomne, som vi ikke kjende saa nöje, vide vi ikke.“ Gejrmund sagde: „Du nævner her som død en Mand, med hvem vi have talt i Morges.“ „Hvem er det?“ sagde Flose. „Kaare Sølmundsön,“ svarede Gejrmund, „traf jeg og min Nabo Baard, og Baard gav ham sin Hest, og Haaret og Klæ-

derne var brændte af ham.“ „Havde han noget Vaaben?“ spurgte Flose. „Ja, han havde Sværdet Fjörsvafner[1]), Eggen var bleven ganske blaa paa den ene Side. Jeg og Baard sagde til ham, at det var nok blevet blødt, men han svarede, at han skulde faa det hærdet i Floses og andre Mordbrænderes Blod.“ Flose spurgte: „Hvad sagde han om Skarphedin?“ Gejrmund svarede: „Han sagde, at baade han og Grim var i Live, da de skiltes ad, men mente, at de nu var døde.“ Flose sagde: „Du har der bragt os en Efterretning, som ikke lover os Fred og Ro; thi den Mand er nu undkommen, som kommer Gunnar paa Hlidarenda nærmest i alle Dele. I skulle nu ogsaa vide, I Sigfussönner, og andre Ildgjerningsmænd, at her vil blive saa stort Eftermaal efter denne Brandstiftelse, at mangen Mand vil miste sit Hoved, og somme alt deres Gods. Jeg frygter nu, at ingen af eder, Sigfussönner, tör blive boende paa eders Gaard, og andet er ej at vente; jeg vil derfor byde eder alle øster til mig, og én Lod skal da ramme os alle.“ De takkede ham for hans Tilbud og sagde, at de vilde tage derimod.

---

(146) En anden lovlig og hæderlig Afgjörelse paa Retstrætter var Holmgangen. Efter forudgaaet Udfordring mødtes man paa en aftalt Plads for at udfægte sin Strid, ofte i Overværelse af talrige Vidner. Det gjaldt da om lige saa fuldt at vise Kjækhed under Kampen, som Sjælero i Døden; thi:

„Formue dør,
Frænder dø,
selv dør man ligervis;
kun ét jeg véd,
som aldrig dør,
er Dom over hver en død.“

At en slig Tænkemaade mere maatte tjene til at fremdrage det haarde end det milde i Sindet, er en Selvfølge. Paa den anden Side frembragte det fri ubundne Liv en Aabenhed i Adfærd og en Agtelse or andres Ret, der smukkest aabenbarer sig i „Fostbrødrelaget“ og Kvindekjönnets Stilling. Fostbrødrelaget var en halv religiøs Pagt, som to Venner indgik med hinanden, i det de derved forpligtede sig til at regne hinanden som Brødre og hævne hinandens Død. Om end Kvindekjönnet ingenlunde havde lige Ret med Mændene, var dets Stilling dog langt bedre end hos de øvrige hedenske Folkefærd. Kvinderne deltog med Mændene i de

---

[1]) Livets Ødelægger, den som faar Livet til at sove.

festlige Lag, Pigen giftedes som oftest kun bort efter sit eget Valg, Hustruen stod ved Mandens Side som den virksomme Deltager i Husets Drift, og Enken optraadte efter Mandens Død med en Myndighed af næsten samme Omfang som den mandlige Husbondes.

(147) Iblandt de Høvdingeslægter, som herskede her i Danmark, er især en bleven navnkundig ved Ry og Ælde, nemlig Skjoldungernes. Høvdinger, eller Konger, af denne Stamme herskede over den störste Del af Sjælland, og de udbredte ofte deres Herredömme endnu meget videre. Dog var Skjoldungerne ingenlunde i Oldtiden Eneherrer over alle de Lande, som nu udgjöre vort Fædreland. Man maa nemlig vide, at der fordum var mange Konger i dette Land; thi Konning kaldtes den Gang enhver Herre, der ikke böjede sig for nogen ypperligere; og jo raaere Tidsalderen var, des flere var der, som vilde være deres egne Herrer. Skjoldungerne herskede altsaa for det meste kun over en Del af de danske Øer og tilsatte hellere deres Kræfter og Mod paa Vikingetog, end paa at samle hele det danske Folk under sig; men Folket selv kjendte ikke Nytten af samlede Kræfter. En anden kjæk Høvdingstamme herskede over Jyderne eller i det mindste over de sydligere Dele af Jylland, lige ned til Ejderen. Men saare mange Konger og Høvdinger bar Avindskjold mod hverandre, og Land og Folk led under deres Fejder. En slig fordreven jysk Konge, ved Navn Harald, tog i Begyndelsen af det 9ende Hundredaar sin Tilflugt til den tyske Kejser Ludvig den fromme.

2. Kristendommen indføres, Landet samles.

(148) Ludvig modtog med Glæde den flygtende jyske Høvding. Længe havde han ønsket at udbrede Kristendommen iblandt de danske, hvorved han tillige haabede at standse deres ødelæggende Indfald og Hærjetog i sine Lande, men det kunde ikke hjælpe ham at sende Præster til Danmark, naar han ikke havde en eller anden mægtig indfødt dansk Mand til at værge dem mod Hedningerne. En saadan troede han nu at have fundet i Kong Harald. Denne antog ogsaa virkelig **Kristendommen** i en höjtidelig Daab, i Aar 826, og da han derefter vilde drage hjem til Danmark, søgte Kong Ludvig en from og kristelig Mand, der kunde ledsage ham og under hans Værgemaal forkynde Kristendommen.

Ansgarius, en Munk i Klosteret Corvej i Westphalen, paatog sig denne vigtige, men farlige Gjerning. Han fulgte

med Harald til Jylland og gav sig til at undervise de nordiske Hedninger, først i Danmark, men allerede faa Aar efter ogsaa i Sverige, ved Mælarsøen. Han grundede i Hedeby, den By, som nu kaldes Slesvig, og som da var den sydligste By i Danmark, en Skole for at opdrage indfødte danske Börn til Lærere for deres Landsmænd, og det lykkedes ham ved Iver og Klogskab at skaffe den nye Lære saadan Indgang i disse Lande, at han af Efterverdenen blev kaldt Nordens Apostel. En Kirke blev nu bygget i Hedeby og en anden siden efter i Ribe; Ansgar blev til Lön for sine Fortjenester udnævnt til Ærkebiskop i Hamburg. Han døde i Bremen, 64 Aar gammel; men hans Efterfølgere, Rembert og Adalgar, fortsatte lykkelig hvad han havde grundlagt, saa at der snart fandtes talrige kristne i alle danske Lande.

Den nye Lære kunde ikke strax udbrede alle sine velsignede Frugter over vort Fædreland. Den gamle Raahed i Sæderne vedblev længe, og en vis Kløgt, som den kristelige Oplysning understøttede, viste sig undertiden som en snu Svigagtighed eller udtænkt Grusomhed, værre maaske end nogen Sinde för. Imidlertid medførte dog den stigende Oplysning nogle gode Frugter. Blandt disse maa her især nævnes den, at Nordens Folk og Konger lærte at indse Fordelene ved at forene deres Kræfter og at lede disse med Kløgt; Folkene lærte, at det var bedre at adlyde én Konge end mange, og Kongerne, at det var bedre at eje Lande end at ødelægge dem. Da skete det, at mægtige Konger forenede hvert af Nordens adsplittede Riger til **én Stat**. Gorm den gamle, en Konning af Skjoldungernes mægtige Slægt, underkastede sig alle de jyske Konger lige ned til Slien og Ejderen og blev derved Stifter af det nærværende danske Rige. Hans Dronning Tyra Danebod lod opkaste en Vold langs med Ejderen for at skjelne Danmark fra Tyskland; denne Vold kaldtes Danevirke, og man har om dens Grundlæggelse en smuk gammel Vise, der begynder saaledes:

Danmark, dejligst Vang og Vænge,
lukt med Bølgen blaa,
hvor de voxne danske Drenge
kan i Leding gaa.

Gorm selv var Hedning, men hans Dronning Tyra yndede Kristendommen, og hans Sön Harald Blaatand gik selv over til den. Til Ære for Gorm og Tyra knejse endnu to Kæmpehöje ved Jælling i Jylland, lige saa höje som Landsbykirken, midt imellem dem; Haralds Ben hvile i Roskilde Domkirke.

(149) Medens Gorm samlede alle Danemænd under sig,

undertvang ogsaa den upsalske Kong Erik alle de mindre mægtige Konger i Sverige, og Harald Haarfager, af Ynglingernes Høvdingeæt, gjorde sig til hele Norges Herre. Fra den Tid af var Danmark, Norge og Sverige egne Stater, omtrent saaledes som de nu ere. Men andre Høvdinger fra vort Fædreland, til Dels fortrængte af hine, drog til fremmede Lande, hvor de tog varig Bopæl. En Stormand Rolf stiftede et Jarledömme i Normandiet i Frankrig, og en anden nordisk Høvding, Rorik, gjorde sig til Herre over Folkene ved Pejpussøen og blev Stamfader for de gamle russiske Fyrster; norske Vikinger stiftede Rigerne Dublin, Waterford og Limrik paa Irland, og danske Vikinger grundlagde to Riger i England, Northumberland og Østangel, og et i Holland, som de kaldte Kinheim.

3. Store Søtog.

(150) Efter at det danske Folk saaledes inden Rigets Grænser havde samlet sig under én Herre, **hævede vort Fædreland sig første Gang til en stor Vælde**, der endog blev farlig for andre Folkeslag. Vel havde danske, norske og svenske Vikinger allerede meget tidligere gjæstet og ødelagt fremmede Lande; men saa længe Kraften dels var adsplittet ved de mange Høvdinger, dels blev ledet planløst, dels endelig i Hjemmet selv var optagen ved indvortes Stridigheder, kunde den ikke træde frem i sin hele Fylde. Nu derimod, da hvert af de nordiske Riger adlød en Konge, og den kristelige Oplysning havde indført rigtigere Forestillinger — nu søgte Nordboerne at gjöre varigere Landvindinger og blev til sidst frygtelige i hele Evropa. Man kaldte dem alle med et fælles Navn for det meste Normanner, i England derimod danske; thi man skjelnede ikke eller kunde ikke skjelne imellem de i saa mange Henseender hinanden lige danske, norske og svenske.

(151) Den første Storm af det gjenfødte Danmarks ungdommelige Kræfter brød løs imod **Vesten**, imod England. Efter Harald Blaatand blev nemlig hans Sön Svend Tveskjæg Konge, en kjæk, men grusom Kriger. Kristendommen, hvis ydre Skin han vel kun saa' i sin Faders Kongsgaard, brød han sig ikke om. Han havde ikke haft den bremer Bisp, men Hedningen Palnatoke, en Jarl i Fyn, til Fosterfader; derfor fulgte han hellere sine hedenske Stridsmænd til Valpladsen end sine kristne Præster til Messen. Paa den Tid blev Englænderne styrede af en svag, ukrigersk Konge og var derfor idelig

udsatte for Overfald, som de ved en aarlig Skat, Danegjæld, forgjæves søgte at kjøbe sig fri for. De danske Vikinger tog Pengene og hærjede dog lige fuldt. Til sidst vilde den engelske Konge skaffe sig Fred ved at lade alle de danske, der boede i England, myrde, men forøgede kun derved sin Ulykke. Svend Tveskjæg, underrettet om dette Blodbad, bød alle sine Undersaatter at gribe til Vaaben. Flere Nordmænd og svenske slog sig til dem, og Danmarks Konge førte en vældig Flaade, bemandet med udmærkede Stridsmænd fra Nordens trende Broderfolk, til England, hvilket han efter ti Aars blodige Kamp fuldkommen undertvang.

(152) Ved hans kort efter paafulgte Død arvede hans siden endnu navnkundigere Sön Knud den engelske Krone; men den gamle bortjagne Kongeslægt kom atter tilbage for at frarøve den unge Konge det nys vundne Rige. Da søgte Knud Hjælp fra Danmark, og en stor og statelig dansk Flaade maatte gjenvinde England, Aar 1016. Saa herskede da Knud over tvende Riger; fjorten Aar efter lagde han endnu et tredje dertil, i det Nordmændene, utilfredse med deres Konge, valgte ham til deres Herre. Knud var en af de mægtigste Konger paa den Tid; man kaldte ham den store. Gamle Skjalde have ophöjet hans Tapperhed og Vælde, og en senere Digter har sunget om hans Fromhed i den Sang (178), hvis første Ord ere:

Kong Knud sad stor og mægtig paa sin Trone.

Forbindelsen med det allerede kristnede og oplyste England havde vigtige Følger for Danmark, saa vel med Hensyn til Kristendommens Grundfæstelse som især med Hensyn til Lov og Ret i Riget, thi Knud lærte i England at kjende en bedre indrettet Statsstyrelse, og han førte sig denne Kundskab til Nytte i Danmark. Han oprettede en Livvagt paa 6000 Stridsmænd, og gav dem Indtægter af Kongens Jordegodser, imod at de skulde gjöre stadig Krigstjeneste. Saadant bortgivet Jordegods kaldtes et Len, og den, som havde det, kaldtes Kongens Lensmand. Disse Lydherrer [Vasaller] hævede sig derved over de øvrige frie Mænd og blev til en Slags Adel, der fik egne Rettigheder og stod under særlige Love. En saadan Lov var Knuds Viterlagsret, som endnu er til.

(153) Men Danmark havde ved disse Hærjetog overspændt sine Kræfter og viste efter Knuds Død en ikke ringe Slappelse. Under hans Sönners Herredömme løsrev baade Norge og England sig, og de danske kunde næppe værge deres eget Land. Dette indsaa ogsaa de dueligere Konger, navnlig Svend Estridsön, en Søstersön af Knud den store

og Stamfader for alle vore Konger, der have hersket efter ham. Han henvendte derfor mere Opmærksomhed paa Rigets indre Tilstand og søgte at fremme Oplysningen; han inddelte Landet i de Stifter, hvori det endnu er delt. Men fuldkommen Kraft kunde Danmark dog endnu længe ikke opnaa af flere Grunde; dels egnede nemlig de nye kristelige Skikke sig ikke ret for den Tænkemaade og de Indretninger, der var nedarvede fra Hedenskabet, dels kunde det urolige Folk og de krigerske Konger ikke afholde sig fra vidtflyvende Planer, der uagtet Rigets indre Svækkelse endnu et halvt Hundredaar efter Knud den stores Død blev fortsatte imod England, dels endelig kunde den indvortes Fred i Landet ikke sikres, fordi Tronfølgen var uvis — den største Ulykke for et Rige —, og Kongesönnerne gjensidig mistænkte hinanden og krigedes. En Borgerkrig udbrød, allerede medens Svend Estridsöns yngste Sön, Niels, herskede, vedvarede med enkelte Afbrud i 26 Aar (1131—57) og tilintetgjorde næsten ganske Velstanden. Forskjellige Kongsæmner forfulgte hinanden og ødelagde Landet; udvortes fra hærjede de hedenske Vender alle Rigets Kyster.

4. Valdemarernes Tid og de sørgelige Aaringer efter Valdemar Sejrs Død og til 1340.

(154) Men under Ulykker og borgerlige Stridigheder dannes ofte de store Mænd, der skulle ende dem, ret ligesom om Gud, der vaager over Folkeslægter som over enkelte Mennesker, selv vilde skabe Læger til at hele Saaret. Saadanne Mænd var de herlige Brødre, Axel og Esbern Snare, Ætlinge af Palnatokes og Skjalm Hvides ved Ælde og Idrætter fremragende Slægt og Sönner af Asker Ryg i Fjennesløvlille ved Sorø. Valdemar den første, en Sönnesöns Sön af Svend Estridsön, havde den Lykke ved disse Brødres Indflydelse og Mandemod samt ved egen Duelighed at overvinde de Kongesönner, der stred med ham om Kronen, og tillige paa ny at hæve Danmark til en höj Grad af Magt og Vælde. Axel, eller Absalon, som han rettere kaldes, var Kong Valdemars inderligste og fortroligste Ven; han var Biskop i Roskilde og siden ogsaa Ærkebiskop i Lund i Skaane, og saaledes næst Kongen den første Mand i Riget; men tillige var han Valdemars vigtigste Raadgiver og ypperste Høvding baade til Lands og til Vands. Han overvandt de vendiske Fribyttere i en Række af Slag, indtog og kristnede Rygen og hævdede Rigets Værdighed hos fremmede Fyrster.

(155) Absalons Indflydelse vedblev efter Valdemars Død under den nes Sön Knud den sjette. Paa den Tid herskede i Tyskland en overmaade mægtig Konge, Kejser Frederik Barbarossa, eller Rødskjæg, som gjærne vilde gjöre Danmark til et Lydrige af Tyskland, og til dette stolte Öjemed sendte han en af sine tyske Lydherrer, Grev Sigfred af Orlamünde, her til. Men Absalon gav ham et djærvt Svar. „Hvad regner du Danmark for?“ sagde han; „tror du, at Kejseren kan tage Danmark lige saa let, som han kan tage dit Land, naar han faar Lyst? Gaa din Vej og fortæl ham, at Danerkongen aldrig vil godkjende ham som sin Herre!“ Nu æggede Kejseren Hertug Bugislav af Pommern til at gaa løs paa Danmark, men Absalon var lige saa kjæk i Daad som i Raad; han slog Bugislav i et stort Slag og førte Krigen med saadan Tapperhed og Lykke, at alle de vendiske Fyrster i Mecklenburg, Rygen og en stor Del af Pommern maatte böje sig for Knud som Overherre. Om denne Krig har man den Sang, der begynder saaledes:

Hr. Bugislav var saa vældig en Mand,
han samler de vendiske Skibe.

Da Absalon blev ældre, var det navnlig Knuds Broder Valdemar, der som Hærfører indtog hans Plads. Denne Valdemar, af Kongen udnævnt til Hertug, eller „Hærens Fører“, i Sønderjylland, angreb den holstenske Grev Adolph, fordi denne af Frygt for Danmarks stigende Vælde søgte at tilföje Riget al den Mén, han kunde. Valdemar overvandt Greven i et stort Slag i Nærheden af Itzeho, tog ham til Fange og underlagde sig derpaa hele Holsten og Lauenburg. En Del af disse Lande havde tidligere hørt til et eget vendisk Kongerige, der kaldtes Slavien, og da Knud nu ejede hele dette Rige, tog han Titel af Slavernes eller Vendernes Konge, hvilken Danmarks Konger lige fra den Tid af have vedblevet at føre.

(156) Efter Knuds Død blev den tapre Valdemar selv Konge, og da kunde de danske ret komme til at vise det friske kamplystne Mod, som besjælede dem. Valdemar den anden lod sig krone i Lund som Danerkonge og derpaa hylde i Lybeck af alle sine vendiske og tyske Vasaller som Vendernes Konge og Holstens og Lauenburgs Herre; og da han nogle Aar efter havde indtaget næsten alle Landene paa Østersøens sydlige Bredder, Preussen og Øen Øsel, lod han i 1214 alle disse Lande formelig aftræde til Danmarks Rige af den tyske Konge, Kejser Frederik den anden. Dog førte hans eget og Folkets Mod og kristelige Iver ham endnu videre.

For at omvende de hedenske Estlændere og Liflændere gik han med en Flaade paa 1500 Skibe til disse fjærnere Egne. I et blodigt Slag ved Reval brugte han første Gang den hellige Fane Danebrog, som Folket troede var nedfalden fra Himlen; og det hvide Kors i den blodrøde Bund, som vi danske have saa kjær, lagde her Kraft i vore Forfædres Arme, ligesom det saa tit har gjort hos deres Efterkommere. Valdemar sejrede og underlagde sig hele Estland og Kurland. Da opgik atter gamle Knuds Dage for dette Rige, og **anden Gang stod vort Fædreland paa Vældens Spidse.** Denne Gang udbredtes dets Magt især mod **Syden** og **Østen**; foruden hele Danmark med Skaane, Halland og Bleking var alle Landene syden og østen for Østersøen lige op til den finske Bugt mer eller mindre afhængige af vor Konge; hans aarlige Indkomster var meget store; han kunde rejse en Hær paa 160000 Mand, hvoriblandt 28000 Ryttere i Plade, og holdt en Flaade paa over 1400 Skibe. Man kaldte ham Valdemar Sejr.

Valdemarernes Tidsalder udmærkede sig ogsaa ved de fredelige Indretninger, der sigtede til Folkets Oplysning og Lykke. Nye Love blev givne, baade gejstlige og verdslige. Iblandt disse fortjener Valdemar IIs jyske Lov, udgiven i Aaret 1241, især at nævnes; thi den var höjest i Ære over hele Danmark lige til Kong Christian Vs Tid, gjaldt i Sønderjylland indtil 1864, og regnedes fordum for saa ypperlig, at vore Forfædre tillagde Valdemar Sejr fremfor andre Konger, der havde givet Love, Navnet Lovføreren, eller Lovgiveren. Ogsaa begyndte Videnskaberne nu at finde nogen Indgang i vort Fædreland, idet unge danske rejste til fremmede Lande, især til Paris i Frankrig, for at lære. Paa denne Tid levede Klerken Saxo Grammaticus, der skrev en Danmarks Historie paa Latin, og hvis Bog endnu er til; den blev siden udsat paa Modersmaalet og læses nu af alle med Lyst.

(157) Men endnu medens Valdemar Sejr levede, nedsank Danmark fra denne Lykke og Vælde, og efter hans Død faldt det dybere og dybere. Midt i den tryggeste Fred blev nemlig Kongen paa en lumsk Maade overfalden af en af sine egne Vasaller, tagen til Fange og holdt i tre Aar fængslet i et fremmed Land, uden at det kunde lykkes hans Undersaatter at fri eller løskjøbe ham; og i denne Tid tabtes alle hans store Landvindinger, saa nær som Rygen og nogle Dele af Venden og Estland. Endelig løskjøbte han sig paa haarde Vilkaar; men da han siden vilde hævne den ham tilföjede store Uret, var Krigslykken ham utro. Under hans Efterkommere tiltog Rigets Forfald i hele hundrede Aar.

Dertil var der flere Grunde. For det første havde Valdemar overspændt Rigets Kræfter og indtaget Landstrækninger, som bragte Danmark liden varig Fordel; for det andet hævede sig under Valdemarerne ej alene Præstestanden til en farlig Höjde, men Adelstanden fortrængte efterhaanden de ringere fra Deltagelsen i Landets almindelige Sager; og for det tredje gjorde Valdemar II den meget store Fejl, för sin Død at give sine yngre Sönner vigtige Dele af Riget som Len; thi skjönt de skulde være Danerkongen lydige, saa laa de dog stadig i Strid med ham. Valdemar var ogsaa næppe død, för der udbrød en Fejde imellem hans ældste Sön Erik Plovpenning, der var bleven Konge, og Abel, der havde faaet det sydlige Jylland, fra Skodborgaa til Ejderen, som Len under Navn af Hertugdömmet Jylland. Disse Stridigheder, som idelig blev gjentagne, var fra nu af i over 500 Aar en Kilde til de störste Ulykker for Folket i Sønderjylland, eller, som det senere kaldtes, i Slesvig.

Saaledes dalede Danmark fra en Höjde, hvortil Valdemarerne havde hævet det, at det hundrede Aar efter den anden Valdemars Død næsten var ganske opløst. De holstenske Grever, især Grev Gert, drog Fordel af Rigets Svaghed, og mer end én indfødt dansk Adelsmand hjalp dem at plage, plyndre og ødelægge det. Lensmændene havde delt Danmark imellem sig, Kongen havde tabt sin Indflydelse, og Lovene deres Kraft. Alle gode Danemænd saa' med Længsel en Gjenfødelse af Riget i Møde; men Smaavoldsherrernes Jærnaag hvilede haardt paa dem. Da var det, at den jyske Adelsmand Niels Ebbesen dræbte den værste af disse Voldsmænd, Grev Gert, og at Folkets Stemme kaldte en Kongesøn af den gamle Æt til Tronen, Aar 1340.

[Den Kilde, fra hvilken vi, efter at Saxos Krønike er sluttet, rigeligst kunne hente Kjendskab til vort Folks Skæbne baade i gode og onde Dage, er Kæmpeviserne, af hvilke vi hidsætte tre, der sikkert altid have hørt til dem, det danske Folk har haft mest kjær.]

Dronning Dagmars[1]) Død.

1. (158) Dronning Dagmar ligger i Ribe syg,
til Ringsted mon de hende vente;
alle de Fruer, i Danmark ere,
dem lader hun til sig hente.
Udi Ringsted hviles Dronning Dagmar.

---

[1]) Valdemar Sejrs første Dronning.

2. „I hente mig fire, I hente mig fem,
I hente mig af de vise!
I hente mig liden Kirsten,
Hr. Karls Søster af Rise!

3. I hente mig unge, I hente mig gamle,
I hente mig af de lærde!
I hente mig liden Kirsten,
al Ære saa er hun værd!"

4. Liden Kirsten ind af Dören tren,
hun skinte saa rød af Guld;
hun kunde ikke Lyset paa Kronen se,
hendes Öjne var taarefuld.

5. Hun tog Sancte Marie Bog,
hun læste op alt det, hun kunde;
det vil jeg for Sandingen sige:
saa saare hendes Öjne de runde.

6. Hun tog Bogen udi sin Haand,
saa sørgelig derudi læste:
„Hjælp os Krist i Himmerig,
at I eders Liv kunde friste!"

7. De fulgte hende ud, de fulgte hende ind,
det lidde jo længer, jo værre:
„Imedens det kan ikke bedre vorde,
I sende Bud efter min Herre!

8. Imedens det kan ikke bedre vorde,
I sende Bud efter min Herre;
I sende Bud til Skanderborg,
I finde hannem ikke för!"

9. Det da var den liden Smaadreng,
satte sig paa Ganger rød;
end red han langt hastiger frem,
end snaren Falk han flöj.

10. Kongen han stander paa Höjelofts Bro,
og ser han ud saa vide:
„Og hisset ser jeg den liden Smaadreng,
saa sørgelig monne han kvide.

11. Hisset ser jeg den liden Smaadreng,
saa sørgelig monne han traa.
Nu raade Gud Fader i Himmerig,
alt hure Dagmar hun maa!"

12. Ind da kom den liden Smaadreng,
Og stedes han for Bord:
„Dronning Dagmar haver mig til eder sendt,
gjærne talte hun med eder et Ord."

13. Dankonning han slog Tavlebord sammen,
at alle de Tærning de sjunge:
„Forbyde det Gud Fader i Himmerig,
at Dagmar skulde dø saa ung!"

14. Der Kongen drog af Skanderborg,
da fulgte hannem hundrede Svende,
og der han kom til Gridstedbro,
fulgte hannem ikkun Dagmars Dreng.

15. Der han red over Randbøl Hede,
da fulgte hannem femten Svende;
der han kom over Riber Bro,
da var den Herre alene.

16. Der var stor Ynk i Fruerstue,
der alle de Fruer græde;
Dronning Dagmar døde i liden Kirstens Arm,
der Kongen red op ad Stræde.

17. Det var Dannerkonning,
han ind ad Dören tren;
det var liden Kirsten,
hun rakte hannem Haanden igjen.

18. „Og hør I, naadige Herre og Konge!
I skal hverken sørge eller kvide;
og I haver faaet en Sön i Dag,
er skaaren af Dagmars Side."

19. „Jeg beder eder alle, Jomfruer og Møer,
jeg beder eder hver og alle:
I bede en Bön for Dagmars Sjæl,
at hun maatte med mig tale!

20. Jeg beder eder, Fruer og høviske Kvinder,
saa mange som her er inde:
I bede en kristen Bön for mig,
at jeg maatte tale med hende!"

21. Dronning Dagmar rejser sig op af Baare,
hendes Öjne var blodige røde:
„O ve, o ve, min ædelig Herre,
hvi gjorde I mig den Møde?

22. Her tör ingen Mand ræddes for mig,
jeg haver ikke andet ondt gjort,
end at jeg mine Silkeærmer smaa
om Søndagen haver snört.

23. Den første Bön, jeg beder eder,
den vide I mig saa gjærne:
Alle fredløse Mænd dem give I Fred
og lade alle Fanger af Jærn!

24. Den anden Bön, jeg beder eder,
den kommer eder selv til Fromme:
I tage ikke ved Bengerd,
hun er saa besk en Blomme!

25. Den tredje Bön, der jeg eder beder,
den beder jeg eder med Ære:
Lade I Knud, vor yngste Sön,
og Konning i Danmark være!

26. Havde jeg ikke mine Ærmer om Søndag snört
og ikke der Striger paa sat,
da havde jeg ikke i Pinen brændt,
og haft saa ond en Nat.

27. Høre I det, min ædle Herre,
vil I mere af mig vide?
Der sidde Guds Engle i Himmerig,
de monne fast efter mig lide.

28. Nu er det Tid, jeg farer herfra,
jeg maa ikke længer dvæle;
Himmeriges Klokker de ringe efter mig,
mig længes hen til de Sjæle."
Udi Ringsted hviles Dronning Dagmar.

Niels Ebbesen.

(159) [Den jyske Herremand Niels Ebbesen til Nörringris, der frelste sit Fædreland fra Tyskens Vold ved d. 1ste April 1340 at fælde den holstenske Greve Gert, og som derefter vedblev at kæmpe mod dennes lejede Bander, indtil han lod sit Liv i et Slag for Skanderborg, lever endnu i et saa taknemmeligt Minde hos det danske Folk, at Visen om hans Daad ikke trænger til videre Forklaring. Men det bör dog vides, at denne Vise, der maaske er digtet strax efter hans Død af en, der havde staaet ham nær, er den rigeste Kilde til alt, hvad vi vide om ham.]

---

1. Greve Gert han drog i Danmark ind,
hannem fulgte saa favr en Skare,
fire Bannere og firesindstyve,
hvo turde imod hannem fare!

2. Greven vilde til Randers ride,
og did lod han sig raade;
det var hannem for lange spaat,
han skulde sit Liv der lade.

3. Ikke vilde han det lade fordi,
enddog vilde han det friste;
Ridder' og Svende, Bønder og Bomænd,
dem vilde han hjemme gjæste.

4. Han lagde dem alle under sig,
ihvor som han drog fram;
foruden hannem, Niels Ebbesen,
vilde ikke gaa Greven til Hand.

5. Greven sendte Niels Ebbesen Bud,
han skulde til hannem ride,
han sagde ham Fred og Felighed,
han maatte der vel paa lide.

6. Greven og Niels Ebbesen
de aatte der Stævne sammen!
Fuld liden da var deres Skjæmt,
og end halve mindre Gammen.

V. 1. Et Banner = 120 Mand; 84 Bannere altsaa = 10080 Mand. Den ældste historiske Optegnelse om Grevens Styrke paa Toget ind i Jylland lyder paa 11000, af hvilke 4000 fulgte ham til Randers. V. 2. for lange: for længe siden. V. 3. friste: prøve, forsøge. V. 5. Felighed: Sikkerhed, Lejde. V. 6. aatte: havde.

7. Greven mødte Niels Ebbesen
ude ved Randers Strand:
„Du vær velkommen, Niels Ebbesen,
og hvor ganges dig i Hand?

8. Hør du det, Niels Ebbesen,
varst du for snimen hjemme?
hvor da liger de Nörrejyder
og saa dine rige Frænder?

9. Hør du det, Niels Ebbesen,
og kjære Sinde min,
hvor staar Huen i Nörrejylland?
og hvor leve Frænderne din'?"

10. „Vel stander Huen i Nörrejylland,
vel liger mine Frænder og Maage;
de skulle eders Naade til Rede være,
om I ville det af dem have."

11. „Niels Ebbesen, du est en kunstig Mand,
og dertil est du from;
hvor du kant ikke over komme,
der rider du lang Vej om.

12. Hør du det, Niels Ebbesen,
vilt du mit Ærende bort ride?
Mange Svende haver du med dig,
der du maat vel paa lide."

13. „Alt haver jeg fyrretyve Karle med mig,
saadanne som de nu ere;
hvad heller de ere flere eller færre,
de ere mig alle fuld kjære."

14. „Haver du kun fyrretyve Karle med dig,
da er det vel til Maade;
i Gaar holdt du i Hr. Bugges Gaard
med hundrede Mand i Plade."

V. 7. hvor ganges dig i Haand: hvordan gaar det dig. V. 8. for snimen: for nylig — hvor liger dem: hvordan er de tilfreds. V. 9: Sinde: Ledsager, Ven — hvor staar Huen: hvordan er Sindelaget. V. 10. Maage: Svogre. V. 11. from: tapper.

15. Niels Ebbesen tren en Fod fra hannem,
han svared og ej længer tagde:
„Er her enten Ridder eller Svend,
der mig den Lögn paa sagde?

16. Er han enten Ridder eller Svend,
paa mig det sige vil,
jeg vil hannem aldrig en Fod fra gaa,
för jeg faar svaret dertil.“

17. „Hør du det, Niels Ebbesen,
vi vil ikke der mere om tale;
du skalt mit Ærend til Hr. Bugge ride,
om han vil mit Venskab have.“

18. „Skal jeg nu eders Ærende
til Hr. Bugge ride,
da giver I mig til Kjende først,
hvad jeg skal lade hannem vide!“

19. „Hr. Bugge han haver mig undsagt,
og saa hin unge Povel Glob;
Hr. Anders Frost er og én af dem
og fremmerst i eders Hob.

20. End flere jeg haver til Vilje været,
dog de mig nu forsmaa;
I lyde fast paa Hr. Bugges Raad,
ser til, hvor det vil gaa!“

21. „Hr. Bugges Raad véd jeg intet af,
ihvad som han vil gjöre;
Anders Frost haver været eders Tjener tro,
aldrig skulle I andet spörge.

22. Anders Frost haver været eders Tjener god,
alt om I ville det tro,
vilde han Orlov af eder have,
hvi maatte han det ikke faa?

V. 15. tagde: tav.

23. Det er saa Sæd i Danemark,
haver været af gamle Dage:
naar en Svend ikke længer tjene vil,
da maa han Orlov have."

24. Det da svared hannem Greve Hr. Gert,
hannem lysted det ikke at høre:
„Ingen maa fra sin Herre fly,
mens han lyster hannem at føre."

25. „Der er ingen sammen viet,
uden Munken og hans Kappe;
Hovmand rider, og Hovmand bier,
hvor han kan tjene til Takke."

26. „Niels Ebbesen, du taler mig alt for nær,
og du snakker alt for længe;
enten skalt du Danmark römme,
eller jeg skal lade dig hænge."

27. „Tyve maa I udi Galgen hænge
baade for Ulv og Örn;
men jeg vil mig udi Danemark bo,
alt hos min Hustru og Börn.

28. Men skal jeg ud af Landet römme
fra Hustru og Börn saa smaa,
usæl skal I sige deraf,
det I mig nogen Tid saa'."

29. „Rid du bort, Niels Ebbesen,
jeg vil dig intet høre,
eller jeg bryder min Lejde over dig,
som jeg tör fuldtvel gjöre."

30. „Aldrig saa' I mig saa ræd,
jeg turde jo fuldtvel skjælve;
Greve Hr. Gert, I ser vel til
og mandelig vogter eder selve!"

31. „Niels Ebbesen, du snakker mig fast imod,
saa haver du gjort vel tiere;

dog skalt du felig for mig være,
til Solen ganger til Hvile.

32. Nok da haver du brudt dertil,
at ligge for Ulv og Örn;
end vil jeg vide dig Syvnters Frist,
at tale med Hustru og Börn."

33. „Syvnters Frist, den er vel god
og kommer mig vel til Fromme;
men er jeg nogen Danekvindes Sön,
da skal jeg förre komme."

34. Heden da red Niels Ebbesen,
slog op med höjre Hænde:
„I lader eder mindes det, Greve Gert,
jeg kommer fuld snart igjen!"

35. Niels Ebbesen red ad Vejen frem,
han tog sin Hest med Spore;
efter holdt Greven og alle hans Mænd,
og ingen efter hannem turde.

36. Det da var Niels Ebbesen,
red i sin egen Gaard;
imod ham gaar hans væne Hustru,
han spurgte hende om gode Raad.

37. „Hil stander I, min væne Hustru,
I kjender mig gode Raad!
Greve Gert han haver mig undsagt,
han lagde mig tvende Kaar.

38. Greve Gert han haver mig undsagt,
han lagde mig Kaarene tvende:
at jeg skal enten af Danmark römme,
eller han vil lade mig hænge."

V. 31. felig: sikker. V. 32. brudt: forbrudt. — at vide en noget: at give, yde. — Syvnt: en Uge (Syvnters Frist er én Uges, ikke flere Ugers Frist, da Syvnters er Ejeform i Entallet, egl. Syvnt-er, som i Fruerstue, Giftermaal, Rettergang, Nattergal). V. 33. til Fromme: til Baade, til Pas. V. 37: han gav mig Valget imellem to Ting.

39. „Hvad Raad skal jeg eder kjende?
Jeg er en fattig Kvinde;
de værste Raad de ere nu bedst,
om vi kunne dem paa finde.

40. De værste Raad de ere nu bedst.
om vi kunne dem paa finde,
enten Greven ihjel at slaa
eller hannem inde at brænde.

41. I lader eders Heste til Smedje gaa,
og lader dem vel beslaa!
Alle Hagerne vender I frem!
Det giver jeg eder for Raad.

42. Alle Hagerne vender I frem!
Paa Sporet eder ingen skal kjende;
I lader det ingen Mand vide,
I toge det Raad af en Kvinde!"

43. Niels Ebbesen red til Bygholm,
han bød Knud Ebbesen ud:
„Greve Gert han haver mig undsagt,
kom her ud, hin stolte Hr. Knud!"

44. Ud da gik Knud Ebbesen,
var klæd i Skarlagen rød:
„Og haver nu Greven dig undsagt,
jeg frygter, det vorder din Død.

45. Men hør du det, kjære Broder min,
jeg vider dig Raadene gode:
Snækken med al sin Rede
hun ligger i salten Flode.

46. Rid du dig til Stranden neder,
og far du af Landet hen!
Jeg vil ride til Stævne og Ting
og kjøbe dig Freden igjen."

V. 39. fattig: stakkels, uvidende. V. 45: paa det salte Vand (i Fjorden).

47. Det da mælte Niels Ebbesen,
han vard saa braad at svare:
„Bedre Raad jeg haver mig agt,
end jeg skulde af Landet fare.

48. Hør du det, hin stolte Hr. Knud,
du lad nu sadle Heste!
Følg du mig med alle dine Mænd,
den kullede Greve at gjæste!

49. Gjæste vi hannem med List og Vold
I Morgen i Randers By;
da skal Sværd og hvasse Kniv
vel raade os Freden paa ny.“

50. Det da svared Knud Ebbesen,
han tren da en Fod tilbage:
„Gal Mands Raad og gal Mands Daad
de monne mig ilde behage.

51. Rid du heden, Niels Ebbesen,
du stat din egen Fare!
Men jeg vil blive paa Bygholm
og tage mit Gods til Vare.“

52. Mælte det Niels Ebbesen,
han var i Huen saa gram:
„Ræd Mands Raad og ræd Mands Daad
dem følger baade Last og Skam!“

53. Niels Ebbesen kaste sin Hest omkring,
han lod sig ikke forlænge;
end kom han til Nörringris,
för Folkene vare i Senge.

54. Det da var Niels Ebbesen,
han ganger i Borgestuen ind;
skjænker han for sine Danesvende
baade Mjød og Vin.

V. 47: han blev saa hastig. V. 49. raade: skaffe. V. 51. heden: herfra, bort. V. 53. forlænge: forsinke.

55. „I æder og drikker, I Danesvende,
og gjörer eder fuld glade!
Første denne Nat forgangen er,
da fange vi Dagen i Stade.

56. Dagen kommer ikke, för Solen skin,
da faa vi Tidende ny;
da vil jeg paa mine Svende se,
hvilken fra sin Herre vil fly.

57. Hvilke der mig ville følge,
de række mig Haand paa ny!
Hvo som Orlov have vil
han maa nu fra mig fly.“

58. Op da stode de Danesvende,
de svared deres Herre saa fri:
„Vi ville med eder ride
og vove baade Gods og Liv.“

59. Saa rede de til Fruerlund,
der bunde de deres Heste;
saa ginge de ad Randers ind,
Greve Gert hannem vilde de gjæste.

60. Det da mælte Niels Ebbesen,
han kom til Randers Bro:
„Hvilken mig ikke følge vil,
han tage sig Orlov nu!

61. I tager nu Orlov, I Danesvende,
hvo ikke lyster mig at tjene,
og rider I til en anden Herre,
der kan eder bedre lönne!“

62. Det var alle de Danesvende,
de toge der Tjeneste paa ny,
foruden Niels Ebbesens Søstersön,
han vilde da fra hannem fly.

V. 59. de bunde: de bandt (binder, band, bunde, bundet).

63. Frem gik Niels Ebbesens Søstersön,
hannem trode han allerbedst:
„Herre, I giver mig Orlov,
og dertil Sadel og Hest!“

64. Bort da gik den liden Smaadreng,
de kaldede hannem Svend Trøst;
den samme Dag, förend Aften kom,
han tjente sin Herre allerbedst.

65. De ginge sig over Randers Bro
og op ad Randers Gade;
de vare vel fyrretyve Karle,
og de vare alle fuld glade.

66. Det da var Niels Ebbesen,
han klapper paa Dör med Skind:
„I stander op nu, Greve Hr. Gert,
og lader mig til eder ind!

67. I stander op nu, Greve Hr. Gert,
og lader mig til eder ind!
Jeg er Hertug Henriks Bud,
han haver mig til eder sendt.“

68. „Estu Hertug Henriks Bud,
du lad dig ikke forlange;
du mød mig i Morgen i Brødrekirke,
mellem Messe og Ottesange!“

69. „Jeg bær eders Naade Bud og Brev,
dem haver eders Sön eder sendt;
Ribe haver han bestaaldet,
og Kolding haver han brændt.

70. Ribe den er bestaaldet,
og Kolding den er brændt;
og det vil jeg for Sandingen sige,
Niels Ebbesen han er hængt.“

V. 68. forlange (= forlænge): forsinke. V. 69. bestaaldet: belejret, indesluttet. — Ottesang svarer til hvad nu kaldes Froprædiken.

71. „Og er det Sanden, du siger for mig,
da ere de Tidende gode;
Hest og Klæder udi min Gaard,
den Stund vi leve baade.“

72. Greven ud af Vinduet saa',
han saa' de blanke Spjude:
„Usæl jeg til Danmark kom,
Niels Ebbesen han er her ude!“

73. De stødte paa Dör med Skjold og Spjud,
de Nagler ginge alle i Stykke:
„Estu her inde, Greve Gert,
vi ville dig en Skaale til drikke.“

74. „Sid du neder, Niels Ebbesen,
vi ville os bedre forlige:
sende vi Bud efter Hertug Henrik
og Hr. Klaus Krummedige!“

75. „Ikke da sagde du saa i Gaar,
ude ved Randers Strand;
jeg skulde da enten hænge
eller römme af Land.“

76. Svared det den sorte Svend:
„I lader ej længer lide!
Lægger I neder denne lange Tale
og lader Sværdene bide!“

77. Greve Gert han sættes i Sengen op,
hannem lyste da længer at leve:
„Hør du det, Niels Ebbesen,
jeg vil mig fangen give.“

78. „Ikke da haver jeg Borg eller Fæste
at gjemme saa rig en Fange;
I sparer nu ikke de skarpe Sværd,
I lader dennem fast gange!“

V. 76. at lide (om Tiden): at gaa (spild ikke Tiden!).

79. Toge de Greve Hr. Gert
udi hans gule Lok:
saa hugge de hannem Hoved fra
alt over den Sengestok.

80. Faaret bræger, og Gaasen kjæger,
og Hanen galer paa Hjalde;
Greven blev om Dagen vejen,
og ikke om Natten med alle.

81. Den Tid, der Greven han var død,
og da sloge de paa Tromme;
det da var Niels Ebbesen,
han vilde af Byen komme.

82. Det da var Niels Ebbesen,
han vilde af Byen gange;
efter løbe de Grevens Mænd,
de vilde hannem gribe og fange.

83. Heden ganger Niels Ebbesen,
han vilde af Byen fly;
der mødte hannem Hr. Aage Has,
han vilde ham det forbyde.

84. „Hør du det, Hr. Aage Has,
lad mig min Vej bort fare!
Du vedst, du est min Svoger,
du maat mig intet skade.“

85. „Alt er det Sanden, jeg haver din Frænke,
og vi burde Venner at være;
men du haver slaget min Herre ihjel,
jeg maa dig nu ikke spare.“

86. Faaret bræger, og Gaasen kjæger,
og Hanen galer paa Hjalde;
Hr. Aage Has blev Vejen trang,
ad de Holster monne han kalde.

V. 80. Hjald: Stænge, Rane. — med alle: aldeles; ikke med alle: aldeles ikke, ingenlunde.

87. Niels Ebbesen brugte sit gode Sværd,
han vilde hannem intet vige;
Hr. Aage Has med tyske flere,
de maatte der lade deres Live.

88. Aage ligger paa Randers Bro,
er huggen al i Stykke,
han var klæd i Silke,
saa onde da vare hans Lykke.

89. Det da var Niels Ebbesen,
han kom til Randers Bro;
der fandt han hin liden Svend Trøst,
som förre Orlov tog.

90. Niels Ebbesen drog over Randers Bro,
de løbe efter hannem saa faste;
efter gaar han, liden Svend Trøst,
og Broen efter hannem kaste.

91. Tak have Niels Ebbesens Søstersön,
han var hannem en Tjener tro;
han kaste op Fjælene for Grevens Mænd,
som vilde over Randers Bro.

92. Niels Ebbesen han tren til sin Hest,
til Nörringris vilde han ride;
og det vil jeg for Sandingen sige,
han havde hverken Angest eller Kvide.

93. Saa gjæsted han sig en Kærling,
hun havde ikke uden to Leve;
dem gav hun Niels Ebbesen,
for han vog den kullede Greve.

94. Tak have alle de Danesvende,
der tjente deres Herre med Tro!
Saa red han til kjære Hustru sin,
de fundes baade glade og fro.

V. 93. en Lev: et Brød (Fladbrød). V. 94. de fundes: de fandtes, mødtes (finder, fand, funde, fundet).

95. Tak have Hr. Niels Ebbesen,
han slog den Greve ihjel!
Saa glade vare alle danske Mænd,
at det gik hannem saa vel.

96. Gud glæde din Sjæl, Niels Ebbesen,
om du i Live vaar,
saa mangen tysk i Danemark
den samme Vej skulde gaa!

97. Gud glæde din Sjæl, Niels Ebbesen,
du varst en dansker Helt;
saa gjærne havde du dit Fæderneland
ved fremmede Gjæster skilt.

98. Krist signe og hver god Danesvend,
som baade med Mund og Hand,
uden Skjæmt og Tant, med Flid og Tro
vil tjene sit Fæderneland.

Aage og Else.

(160) [Denne nordiske Gjengangervise er selv en Gjenganger fra den hedenske Oldtid, af Sagnet om den danske Kongesön Helge Hundingsbane og hans elskede Sigrun. Helge kommer der fra Valhal, medens Ridder Aage her efter den papistiske Forestilling kommer fra Skjærsilden, hvor den røde Hane galer. Men her som hist er det hans elskedes tunge Sorg og bitre Taarer, der kalde ham tilbage, og hist som her følger den trofaste Fæstemø snart efter ham i Døden.]

---

1. Der sidder tre Møer i Bure,
de to slynge Guld,
den tredje hun græder sin Fæstemand
under sorten Muld.
For hun haver den Ridder trolovet.

2. Det var Ridder Hr. Aage,
red sig under Ø,
fæste han Jomfru Elselille,
saa væn en Mø.

3. Fæste han Jomfru Elselille,
saa væn en Mø,
alt om deres Bryllupsaften
han maatte dø.

4. Saa saare græd Jomfru Elselille,
hun Hænder vred;
det hørte Riddêr Hr. Aage
saa langt af Led.

5. Saa saare græd Jomfru Elselille,
hun Hænder slog;
det hørte Ridder Hr. Aage
under sorten Jord.

6. Op stander Ridder Hr. Aage,
tager Kiste paa Bag,
saa lakker han til sin Fæstemøs Bur
med megen Umag.

7. Han klapper paa Dören med Kiste,
han havde ej Skind:
„Du stat op, stolten Elselille,
luk din Fæstemand ind!“

8. Længe laa stolten Elselille,
hun tænkte ved sig:
„Monne det være Ridder Hr. Aage,
der kommer til mig?“

9. Det mælte Jomfru Elselille
med Taare paa Kind:
„Ja, kan I Jesu Navn nævne,
saa kommer I ind.“

10. „Du stat op, stolten Elselille,
luk op din Dør!
Jeg kan saa vel Jesu Navn nævne,
som jeg kunde för.“

11. Op stod stolten Elselille
med Taare paa Kind,
saa lukked hun den døde Mand
I Buret ind.

V. 7. Skind: Pelsværkskaaben, som Ridderne bar. Naar levende Folk banker paa, hedder det i de gamle Viser, at »de klappe paa Dör med Skind«, det er: de lægge en Flig af Skindkaaben imellem, naar de banke med deres Jærnhandsker eller Sværdhjalter, for ikke at gjöre for megen Stöj.

12. Saa tog hun op en Guldkam,
hun redte hans Haar;
for hver en Lok, hun redte,
hun fælded Taar.

13. „Og hør du, Ridder Hr. Aage,
allerkjæreste min!
Hvordan er der under den sorte Jord,
i Graven din?“

14. „Saadan er der under den sorte Jord,
i Grav hos mig,
som i det frydelig Himmerig,
thi glæd du dig!“

15. „Og hør du, Ridder Hr. Aage,
allerkjæreste min!
Maa jeg dig følge i sorten Jord,
i Graven din?“

16. „Saadan er der under den sorte Jord,
i Grav hos mig,
som i det sorteste Helvede,
slaa Kors for dig!

17. For hver en Gang du græder for mig,
din Hu er mod,
da er min Kiste for inden fuld
med levret Blod.

18. For oven ved mit Hovedgærd
staar Græsset grönt,
for neden ved mine Fødder
med Slanger omspændt.

19. Men hver en Gang du kvæder,
din Hu er glad,
da er min Grav for inden omhængt
med Rosensblad.

20. Nu galer Hanen den sorte
i mørken Vraa;
nu lukkes op alle de Porte,
jeg bort nu maa.

21. Nu galer Hanen den hvide
i höjen Hal;
til Jorden stunde alle de Lige,
jeg bort nu skal.

22. Nu galer Hanen den røde
i heden Sted;
til Jorden maa alle de døde,
thi maa jeg med."

23. Op stander Ridder Hr. Aage,
tager Kiste paa Bag,
saa lakker han sig til Kirkegaard
med megen Umag.

24. Det gjorde stolten Elselille
saa mod i Hov,
saa fulgte hun sin Fæstemand
gjennem mørken Skov.

25. Der de kom gjennem Skoven,
paa Kirkegaard,
da falmed Ridder Hr. Aage
hans gule Haar.

26. Og der de kom af Kirkegaard
i Kirken ind,
da falmed Ridder Hr. Aage
hans Rosenkind.

27. „Og hør du, stolten Elselille,
allerkjæreste min!
Du græd nu aldrig mere
for Fæstemand din!

28. Du se dig op til Himmelen,
til Stjærner smaa!
Saa ser du dig saa gladelig,
hvor Natten gaar."

29. Saa' hun op til Himmelen,
til Stjærner smaa;
i Jorden slap den døde Mand,
hun ham ej saa'.

30. Saa snarlig slap den døde Mand
i Jorden hen;
saa sørgelig gik stolten Elselille
til Bure igjen.

31. Saa saare græd stolten Elselille,
og Gud hun bad,
at hun maatte ikke leve end
i Aar og Dag.

32. Det var stolten Elselille,
blev syg og laa;
og det var inden Maanedsdag,
hun lagdes paa Baar.
For hun havde den Ridder trolovet.

5. Eningen (Unionen) imellem de tre nordiske Riger.

(161) Valdemar hed den oven nævnte Kongesön, og Navnet selv havde en god Klang i danske Øren; store Forhaabninger var knyttede dertil, og de blev ikke skuffede. Skjönt nemlig denne Valdemar, med Tilnavnet Atterdag, ved sin Tronbestigelse egentlig kun fik nogle Godser i det nordlige Jylland, paa Lolland og i Estland, fordi alt det øvrige var pantsat eller bortforlenet, saa lykkedes det dog med ringe Midler, ved hans store Snildhed og Dristighed i Løbet af ti Aar at frarive de overmægtige holstenske Grever og de indenlandske Lydherrer de fleste af deres tilranede Lande. Derpaa tilbagetog han de skaanske Landstrækninger, som den svenske Konge havde tilrevet sig, og dertil Øen Gulland, eller Gotland, hvorefter han, og siden alle vore Konger, kaldte sig de Goters Konge. Han vandt stor Indflydelse i Norge ved at gifte sin Datter Margrete med den norske Konge, og var endelig i Færd med at oprette den anden Valdemars store Fejlgreb ved at inddrage det bortforlenede Sønderjylland, da Døden overraskede ham. Saa meget virkede en Mand ved egen Duelighed, Kløgt og Kraft, uagtet de vanskeligste Omstændigheder, hvortil kom en Landeplage, en forfærdelig Farsot, kaldet den sorte Død. De Midler, han brugte til at opnaa sine Formaal, var vel ikke altid de retfærdigste, ligesom han just ikke kan regnes til de elskede Konger i vort Land; men den kløgtigste af alle danske Konger var han til visse, og i Driftighed staar han vel nærmest ved Siden af Christian den fjerde.

(162) Efter Valdemar Atterdags Død valgte det danske Folk paa et Danehof, eller en Rigsdag, i Slagelse hans Dattersön Olav til Konge under Margretes Formynderskab. Riget var samlet og ved Samlingen styrket, og den gjenoplivede Kraftfølelse hos Folket ytrede sig udad; men ligesom den i de store Søtogs Tidsalder havde været rettet imod Vesten, i Valdemarernes imod Syden og Østen, saaledes søgte den nu andensteds hen. Dog, det var ikke især ved Vaaben, men — ligesom en dunkel Følelse af et inderligt Broderskab deri ledede vore Forfædre — det var ved Slægtskabsbaand, ved Understøttelse mod en fælles Fjende, at de søgte at knytte de tvende andre Broderfolk til sig. Olav, Sön af en norsk Konge, Sönnesön af en svensk-norsk og Dattersön af en dansk, arvede Norge efter sin Faders Død; og skjönt han tidlig gik bort, vilde dog Norge og Danmark forblive sammen og valgte Margrete til fælles Herskerinde. Nordmændene valgte i hende en dansk Kongedatter, ligesom Danemændene i hendes Sön havde valgt en norsk Kongesön.

I Sverige raadede den Gang Kong Albrecht, en tysk Fyrste fra Mecklenburg, men han herskede daarlig. Riget dalede, det svenske Folk blev trykket af hans tyske Adelsmænd og Lejetropper, og de misfornöjede svenske bad Margrete om Hjælp. Med en Hær af svenske, norske og danske Mænd, førte af den svenske Marsk Erik Ketilsen Vasa og den danske Krigsøverste Ivar Lykke, overvandt og fangede Margrete i det blodige Slag ved Falkøping Kong Albrecht selv. Det var navnlig de svenske, som her tog Sverige fra Albrechts tyske Lejetropper, og frivillig lagde de deres gjenvundne Fædrelands Skæbne i Margretes Hænder.

(163) Da fik Margrete den Tanke at grundlægge en varig Forbindelse imellem de trende nordiske Broderfolk og begyndte til den Ende med at lade sin Søsterdattersön Erik fra Pommern paa Rigsdagen i Calmar, den 17de Juni 1397, höjtidelig krone til Konge over alle tre nordiske Riger. Forenede var trende kraftfulde Folk, af fælles Oprindelse, Tungemaal, Sæder og Fortids Minder; forenede var trende Riger, særlig skikkede til at komme hinanden til Hjælp, i Freden med alle de Fornødenheder, som Livet kræver, i Krigen med Vaaben, Flaader og tapre Mænd. Denne Forbindelse har man kaldet den Calmarske Ening [Union]. **Tredje Gang syntes da vort Fædreland at skulle stige til en stor Vælde blandt Evropas Stater.** Denne Gang var det mod **Nord** og **Øst,** at de danskes Magt udvidedes.

Men saa herlige end Udsigterne var for de nordiske Riger,

saa opstod der dog den Gang i Følge Tidsomstændighederne mangfoldige Vanskeligheder, der vistnok ikke laa i Eningen selv, men dog var store nok til at tilintetgjöre dens Frugter. For det første var man i hin Tid sjælden meget nöjagtig i at affatte Breve og skriftlige Overenskomster og forsömte nu ogsaa her nöjagtig at opskrive de Vilkaar, paa hvilke Eningen i Fremtiden skulde hvile. For det andet søgte de store Handelsstæder i Tyskland, som havde sluttet et Forbund, Hanseforbundet kaldet, at hindre Eningen, af Frygt for at tabe deres vigtige Handelsrettigheder i disse Lande, naar Rigerne selv blev mægtige, og indenlandske Kjøbmænd kappedes med de tyske. For det tredje var de danske ikke fri for den Fejl at regne sig for det vigtigste Folk i Forbundet, skjönt alle tre Folk skulde være lige, og at tillægge sig en vis Ret til at styre Sagerne. Dertil kom endelig endnu tilfældigvis den Ulykke, at de første Eningskonger, Erik fra Pommern og Christopher fra Bayern, kun var lidet duelige Fyrster.

(164) Efter Christophers Død, 1448, tilbød de danske Stænder, samlede paa Haderslev Slot, egenmægtig Grev Christian af Oldenborg den tredobbelte Krone, hvorpaa de svenske valgte sig en egen Konge i en indfødt svensk Mand, Karl Knudsen. Christian den første blev herved til Stamfader for alle de følgende danske Konger af det oldenborgske Hus, og da de slesvigske og holstenske Stænder i Aaret 1460 valgte ham til Hertug af Slesvig og Greve af Holsten, ogsaa til alle de slesvig-holstenske Fyrster. Han blev vel snart for en Tid ogsaa Konge i Sverige; men senere optraadte en fremragende svensk Adelsmand, Sten Sture, først imod ham og dernæst imod hans Sön og Efterfølger, Kong Hans. Sværdet maatte da drages. Kong Hans erklærede Sture Krig, og en stor dansk Hær, ført af Rigshovmester Povel Laxmand, rykkede ind i Sverige. De danske sejrede over Sture, slog de tapre Dalkarle, der vilde komme ham til Hjælp, indesluttede ham i Stokholm og tvang ham efter en ny Sejr til at overgive denne Sveriges Hovedstad. Hans, Konge i Danmark og Norge, blev nu ogsaa kronet i Sverige, netop 100 Aar efter Eningens første Stiftelse.

Men Eningen blev fornyet paa en anden Maade, end den oprindelig var stiftet; den blev stiftet i Venskab, men fornyet under Fjendskab. Derfor opløste den sig endnu för Kong Hanses Død. Det første Stød dertil gav Kongens og hans Broders ulykkelige Tog imod Ditmarsken. Senere begyndte hans Sön, Christian den anden, et nyt Tog imod Sverige,

til Dels under Paaskud af det pavelige Band, som Rigsforstanderen Sten Sture den yngres Strid med Ærkebispen af Upsala havde paadraget ham og Riget. Med en stor dansk Hær lod Kongen Otto Krumpen gaa mod Sverige til Lands, medens han selv med sin Flaade drog imod Stokholm. Efter at have overvundet en svensk Hær under Sten Sture ved Bogesund trængte Krumpen ustandselig frem imod Stokholm adsplittede en Bondehær ved Strængnæs og lejrede sig efter en tredje Sejr ved Upsala for Hovedstaden selv. Christian kom nu med Flaaden; Stokholm maatte atter overgive sig, og de svenske paa ny hylde den dansk-norske Konge. Saaledes blev da Eningen fornyet 1520, men ligeledes med Vaaben.

Her maatte man ønske at kunne ende Kong Christians Levned; men Sandheden maa vi høre, om den end er nok saa haard. Christian var af Naturen en af de bedst udstyrede danske Konger, men han var hidsig og voldsom; han vilde sit Lands bedste, men glemte, at man ogsaa kun maa fremme dette ved gode Midler, fordi Mennesket raader over Midlerne, men ikke over Følgerne. Allerede tidligere havde han med blodig Grusomhed underkuet et Oprør i Norge; nu troede han ved lignende Midler at kunne udrydde den svenske Adel, som han regnede for den værste Modstander af den i sig selv saa ønskelige Ening. Christian lod da, først i Stokholm og siden paa andre Steder i Sverige, alle Ærkebispens Fjender, alle de Mænd, som var ham forhadte, ja, endog uskyldige Börn, som han i Tiden kunde komme til at frygte som Modstandere, gribe, dødsdömme og halshugge. — At han maatte bøde for denne skrækkelige Udaad, var billigt, men at alle de tre nordiske Riger maatte bøde derfor, var höjst sørgeligt. Det med Rette opbragte svenske Folk fik i en ung Adelsmand, den ædle höjhjærtede Gustav Vasa, en Fører, der snart forjog Christians efterladte Voldsmænd. Ogsaa den danske Adel, der havde lidt meget af Kongens Grusomhed, opsagde ham Huldskab og Troskab og valgte hans Farbroder Frederik, Hertug i en Del af Slesvig og en Del af Holsten, til Konge i Danmark og Norge. De svenske gav Kronen til deres Befrier Gustav Vasa. Den forhen saa modige Christian flygtede, pint af Samvittighedsnag, ud af Rigerne uden at vove en Kamp til Forsvar. Og da han siden med fremmed Tropper søgte at gjenvinde sine Riger, blev han tagen til Fange og døde mange Aar efter i dansk Statsfængsel.

Saaledes ophævedes den calmarske Ening 1523. Den efterlod i Folkenes Hjærter ikke Enighed og Samdrægtighed, men et Had og en Skinsyge, som først de allerseneste Tiders

tillidsfulde og fortrolige Tilnærmelse har hævet; den efterlod en Slappelse i Rigernes Indre, der gjorde dem meget svagere, end de för Eningen havde været, og opvakte Længslen efter en Gjenfødelse baade af Folkenes Liv og Statens Kræfter.

6. Reformationstiden.

(165) I over 600 Aar havde Kristendommen været udbredt i Danmark; men i temmelig forvansket Skikkelse var den kommen hertil, og endnu mere fordærvet var den i Tiden bleven, saa vel hos os, som i det øvrige Evropa. Da fremstod paa Christian IIs Tid den store Kirkeforbedrer Morten Luther i Tyskland, og de Sandhedens Ord, som han talte, fandt hurtig Indgang hos de koldere og roligere Nordboere, saa at allerede för Christians Afsættelse mange danske var vundne for den nye Lære. I Førstningen blev Kirkerenselsen [Reformationen] forkyndt her i Landet af tyske Lærere; men snart fremstod en indfødt Mand, som med danske Ord kunde tale til danske Hjærter. Det var Hans Tavsen. Han var en Bondesön fra Landsbyen Birkende i Fyn, blev siden Munk i Antvorskov Kloster ved Slagelse, rejste derpaa udenlands og kom til Wittenberg, hvor Luther levede og lærte. Han blev snart en af Luthers Lærlinger, og da han kom tilbage til Danmark, fremstod han strax som Modstander af de pavelige Lærdomme, der ikke var grundede paa den hellige Skrift. Det ligger nær at tænke sig, at den katholske Præstestand her i Landet gjorde ham Modstand; men Frederik den første, der allerede havde indført Kirkerenselsen i Slesvig, tog ham under sin Varetægt og gjorde ham til Prædikant i Viborg. I denne By forkyndtes altsaa Kirkerenselsen første Gang her i Riget af en dansk Mand.

Fra den Tid udbredte sig den rene Lære meget hurtig over hele Norden. I Sverige fratog Kong Gustav allerede kort efter de katholske Biskopper störste Delen af deres verdslige Magt, og Frederik I satte det igjennem paa en Rigsdag i Odense, at Lutheranerne skulde have fri Trosøvelse over hele Danmark. Nu stiftedes i Malmø en Skole af lutherske Lærere; Munken Anton fremstod som Kirkeforbedrer i Bergen i Norge, og en ny Rigsdag i Kjöbenhavn stadfæstede 1530 yderligere, hvad der i Odense var blevet vedtaget.

(166) Den katholske Gejstlighed arbejdede imidlertid ivrig imod Kirkerenselsen og paadrog derved Riget store Ulykker; dens Tilhængere hindrede efter Kong Frederiks Død hans Sön Christian, Hertug i Slesvig og Holsten, fra at blive godkjendt

af alle som Konge, hvoraf igjen den den Gang mægtige Hansestad Lübeck drog Fordel og paaførte Riget, for at tiltvinge sig alene alt Handelsudbyttet i disse Lande, den ødelæggende Krig, som kaldes Grevens Fejde, fordi Grev Christopher af Oldenborg stod i Spidsen for Lübeckernes Hær. Men da Christian den tredje alligevel sejrede og endelig 1536 kom i rolig Besiddelse af Riget, saa holdt han samme Aar en Rigsdag i Kjøbenhavn, paa hvilken alle de katholske Bisper blev afsatte, og den lutherske Lære höjtidelig erklæret for den herskende i Danmark og Norge.

Foruden en större Oplysning medførte Kirkerenselsen ogsaa den væsentlige Fordel, at större Rigdomme, nemlig det fordums rige Bispe- og Klostergods, tilfaldt den fattige Stat. Rigtignok maatte Kong Christian bortgive en Del deraf til den danske Adel, der saa vel ved denne forøgede Rigdom som ved Ophævelsen af Gejstlighedens verdslige Magt hævede sig til en for Folket og Kongen lige farlig Indflydelse; men paa den anden Side blev ogsaa Kronen Herre over store og rige Midler og brugte disse til Landets bedste. Rigets tyngende Gjæld blev betalt, dets Indtægter blev forøgede, og större Omkostninger udrededes til Kundskabs og Lærdoms Fremme. Det vigtige Kjøbenhavns Universitet opblomstrede nu og medvirkede meget til Udviklingen af den aandelige Kraft, hvorved Danmarks Indflydelse paa de to andre nordiske Riger blev af stor Vigtighed.

(167) Med Hensyn til Sverige, da kunde de danske Konger ikke glemme Foreningen, og Kong Frederik den anden, Christian IIIs Sön, førte en lang og blodig Krig med Gustavs Efterfølgere, Erik den fjortende og Johan. Krigen selv bragte ingen Fordel, men den gav tvende danske Mænd Lejlighed til at udmærke sig paa en lysende Maade: Herluf Trolle ved den ædleste Fædrelandskjærlighed og Daniel Rantzau ved det ædleste Krigermod. Samtidig bragte Peder Oxe ved sin kloge Sparsomhed Rigets ødelagte Pengevæsen i ypperlig Stand. Rantzau hentede sig paa Valpladsen udødelig Hæder, da han ved Svarteaa fuldstændig overvandt en betydelig svensk Hær.

Dette hæderlige Slag holdtes den 20nde October 1565 paa Falkenberg Hede ved Svarteraa i Halland, den Gang endnu en Landsdel af Danmark selv. Daniel Rantzau havde kun 4000 Mand, men de svenske regnedes til over 20000 i Tallet. Alligevel var han ikke ræd. Han opmuntrede sine Folk i en herlig Tale til at styrke sig ved Bön til Gud, som er Herre over Sejren, og gik løs paa Svensken. I Begyndelsen af Slaget stod Vind og Slud de danske i Öjnene, og Kampen lod til at blive langvarig; men Vejret forandrede sig, og nu gik de danske Fodfolk frit

paa, slog frisk og færdig ind paa Fjenden og holdt ved, indtil de helt havde adsplittet den svenske Ordning. Imidlertid kunde de tyske Lejetropper, som var i Rantzaus Hær, ikke ret faa Bugt med de svenske paa en anden Kant, men de sejrende danske Folk kom dem til Hjælp; da faldt der igjen mange svenske, og Resten flygtede over paa den anden Side af Aaen.

Her samlede de sig paa ny til Angreb og vovede atter at rykke frem. Daniel Rantzau lod dem ogsaa frit komme ud paa Sletten imod sig; men nu opstillede han sine Kanoner lige for Fronten af dem og fejede de forreste saaledes bort med Kuglerne, at de bageste var glade ved skyndsomt at kunne søge tilbage igjen hinsides Aaen og videre langt ind i Sverige. De danske havde da vundet en fuldstændig Sejr; 5000 Fjender laa paa Valpladsen, og 38 Kanoner og 13 Bannere gjordes til Bytte.

Norge tabte imidlertid mere og mere sin Selvstændighed og syntes næsten at blive en dansk Provins; den danske Mundart fortrængte den norske, og danske Embedsmænd plyndrede det i Freden næsten værre, end de svenske havde ødelagt det i Krigen. Det trængte höjlig til vor fjerde Christian.

7. Kong Christian den fjerde.

(168) Christian den fjerde var et Barn paa elleve Aar, da hans Fader Frederik II døde, og kunde altsaa ikke endnu, skjönt han allerede havde Løfte om Tronen, selv paatage sig at gribe Töjlerne. Derfor maatte et Rigsraad med hans Moder tage Styret for ham i over 8 Aar, indtil han selv, nitten Aar gammel, overtog det. Riget var i det hele i god Stand. Frederik II havde nemlig den for en Konge saa vigtige Evne at fremdrage dygtige Mænd. I hans Tid havde Peder Oxe ordnet den indre Styrelse, Daniel Rantzau, Herluf Trolle, o. a. havde hævdet den danske Krigerære, og den stjærnekyndige [Astronomen] Tyge Brahe og Theologen Niels Hemmingsen havde, til Dels endog i fremmede Lande, skaffet Danmark godt Ry ved deres lærde Skrifter. Til disse kom senere Historikeren Arild Huitfeldt.

Den unge Konge var næsten lige fra Vuggen af hver Danemands og Nordmands Lyst og Haab. Af Naturen var han udrustet med de herligste Gaver, et lyst Hoved, en overordentlig Videlyst og en forbavsende Driftighed, og ved den omhyggeligste Opdragelse og Undervisning var disse Gaver end mere forhöjede. Hans friske ungdommelige Livskraft, hans urokkelige Sundhed og frejdige Mod tiltrak ham alles Opmærksomhed. Evropas Öjne var henvendte paa ham med Forventning, Danmarks og Norges med Forventning og Kjærlighed tillige.

(169) Christian herskede de første fjorten Aar i Fred,

uafladelig sysselsat med at forbedre alle Indretninger i Landet og selv deltagende i alt. Først henvendte han sin Opmærksomhed paa det saa skammelig forsömte Norge. Han lod den gamle norske Lov paa ny gjennemgaa af indfødte Nordmænd og udgav derefter en ny norsk Lov; selv rejste han med 12 Krigsskibe paa alle Norges Kyster lige til det allernordligste, hvorhen ingen dansk Konge nogen Sinde havde vovet sig, og hvorfra han ej heller uden Livsfare vendte tilbage. Han elskede det norske Klippefolk, „sine kjække Nordmænd", som han kaldte dem, ikke mindre end os Sletteboere, og Norges nuværende blomstrende Hovedstad, foruden andre Byer, er hans Værk og bærer hans Navn.

For Norges Skyld førte han ogsaa den første Krig med Sverige, der vilde tilegne sig det norske Finmarken. Den unge krigslystne Konge stod selv i Spidsen baade til Lands og til Søs, og skjönt han havde den siden saa ypperlige Kriger Gustav Adolph til Modstander, gik han dog med Ære og Fordel ud af den treaarige Krig. Calmarkrigen kaldes den og er endnu kjendt imellem de norske Fjælde, fordi nogle norske Bønder nedsablede en skotsk Krigshær, der vilde komme Svensken til Hjælp. Derom har man den skjönne Vise, som begynder saaledes:

Hr. Zinklar drog over salten Hav,
til Norrig hans Cours monne stande,
blandt Gudbrands Klipper han fandt sin Grav,
der vanked' saa blodig en Pande.

Efter Calmarkrigen vedblev Christian IV i atter tretten Aar sine fredelige Sysler til begge Rigernes Opkomst. Søfart, Handel, Haandværk, Lovgivning, Krigsvæsen, alt var Gjenstand for hans Opmærksomhed. For Handelens Skyld udsendte han adskillige Gange nogle Skibe, der skulde søge at

finde en vestlig Vej til Østindien norden om Amerika; men da det ikke vilde lykkes, lod han sin Admiral Gjedde gaa den af Portugiserne 100 Aar tidligere fundne Vej syd om Afrika og kjøbte af en indisk Fyrste Staden Trankebar (som dog er bleven solgt igjen i 1845). Han grundlagde mange Fabrikker, Silke- og Klædeværker og Bryggerier, og da man i Norge opdagede noget Sølværts, oprettede han Kongsberg Sølvværk. Krigsmagten var vel holdt, især Flaaden, som han personlig elskede og bemandede med indfødte danske og norske Sømænd. Fremmede Lejetropper udgjorde mest Hæren, men dog holdt han tillige en god Del indfødte Soldater, fordi han vidste, at en Mand strider bedst for sit eget Fødeland.

Saaledes var Rigerne indtil over Midten af Christians Herskertid i en saa blomstrende Tilstand, som de efter Datidens Statsforfatning kunde være. Denne var nemlig meget daarlig. Adelen havde gjort den øvrige Del af Folket ufri, men selv havde den ikke længer den Dygtighed, som havde gjort saa mange af dens Forfædre höjagtede og berömte. Imidlertid, saa længe ikke udvortes Ulykker stødte til, kunde Kongens overlegne Aand og mægtige Personlighed endda nogenledes holde Adelsmændene i Tömme; men han blev ældre, og da tog hans Skæbne en anden Vending.

(170) Den første store Ulykke, der ramte Christian IV, fulgte af Trediveaarskrigen, som den Gang førtes i Tyskland imellem Kejseren, der var Katholik, og de protestantiske Fyrster. Christian tog de sidstes Parti og faldt ind i Tyskland med en stor Hær; men her blev han slaaet ved Lutter am Baremberg, uagtet hans Fjende, den store General Tilly, selv udtalte, at han i atten Slag, han havde holdt, ikke havde haft en Hærfører imod sig af den Tapperhed og Aandsnærværelse som Kongen af Danmark. Nu trængte de kejserlige Hære ind i Slesvig og Jylland, hvor de efterlod sørgelige Spor, længe efter at Kongen ved Magt og Fredsslutning havde sikret sine Lande.

Deraf fulgte endnu en anden Ulykke, nemlig Stridighederne imellem Kongen og hans mægtige Undersaat Hertugen paa Gottorp. Hertugdömmerne Slesvig og Holsten skulde egentlig, uagtet Slesvig hørte til Danmark, Holsten derimod til Tyskland, alligevel som en eneste Herres Lande tages som en uadskillelig Helhed. Dette overholdtes dog kun i Landenes indvortes Styrelse, men hindrede hverken Christian I selv eller hans Efterkommere i at udstykke dem i mangfoldige Dele, og det paa en saa kunstig Maade, at den enkelte Hertugs Lande ingenlunde kom til at ligge samlede enten i

Holsten eller Slesvig, men i mange Smaastykker hist og her imellem hinanden. (Fra Christians Farbroder Johan den yngre, en slig Hertug, nedstammer den saa kaldte Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksburgske Fyrsteslægt, der dog ikke ejede noget Len, men hvis Ejendomme kun var simple adelige Godser. Vor nu levende Konge, Christian IX, er en Fyrste af den Æt.) Uagtet disse vanskelige Forhold havde der dog hidtil i det hele hersket god Forstaaelse imellem Kongen og disse hans Slægtninge; men under Kejserkrigen mærkede Christian, at Hertugen paa Gottorp, hans første Lensmand, lagde Planer til ved Kejserens Hjælp at vinde ogsaa den kongelige Del af Holsten, og deraf opstod en Spænding, som siden blev saa ulykkelig baade for Danmark og Holsten.

En tredje Ulykke, som fulgte af Kejserkrigen, var, at Christian IV fra nu af blev nødt til at holde Öje med de følgende Krigstildragelser i Tyskland. Sverige havde nemlig kastet sig ind i Krigen; det havde under Gustav Adolph udvidet sig ved Landvindinger i Rusland og Polen; det havde store Hærførere, tapre Krigsfolk og en meget bedre indvortes Statsforfatning end Danmark. Det var altsaa med god Grund, at Christian frygtede Naborigets stigende Vælde. Han søgte da ved Fredsmæglinger at ende Krigen i Tyskland, fordi den forøgede Sveriges Indflydelse og Magt, men netop derved gav han de svenske Lejlighed til at bruge deres nye og friske Kræfter imod Danmark og hævne gamle Nederlag og Undertrykkelser, som de i Eningstiden havde lidt.

(171) Den første Hævnkrig maatte allerede gamle Kong Christian selv udholde. Gustav Adolphs Efterfølgerske, Dronning Christine, bød nemlig sin Hær i Tyskland, uden Krigserklæring at falde ind i Danmark; og pludselig var Holsten, Slesvig og Jylland oversvømmede af svenske Soldater. Hele Evropa misbilligede dette lumske Overfald, men ingen fremmed Fyrste sendte tilstrækkelig Hjælp, og de danske Stormænd viste en skammelig Adfærd. Mangen en af Adel, der havde tabt Forfædres Mod og Dygtighed, men des mere lært at tilfredsstille sin Egennytte og Herskesyge, svigtede Konge, Fædreland og Ære i Farens Öjeblik, og den gottorpske Hertug, Rigets störste Mand, gik endog saa vidt i sit Forræderi, at han overlod sine Tropper til de svenske at bruges imod hans egen Konge. Christian IV, en Olding henimod de halvfjerdsindstyve, overrumplet af den snedige Fjende, tabte dog intet Öjeblik sit sindige og höje Mod. Strax drog han til Fyn og dækkede med ringe Midler de danske Øer mod den overmægtige Fjende; derpaa gik han norden om Skagens Rev

og slog en fjendtlig Flaade i Listerdyb, imellem Romø og Sild, og saa sejlede han igjen til Kjøbenhavn, for at tage Overanførselen over alle de Skibe, han kunde samle sammen, og møde den store svenske Hovedflaade. För han drog ud, knælede han for Guds Alter og modtog den hellige Nadvere; ogsaa Statssagerne ordnede han, som gik han den visse Død i Møde. Allerede Dagen efter, at han havde forladt Havnen, traf han den store svenske Orlogsflaade paa Kolberghede under Femern. Her kom det til Slag.

Kong Christian stod ved höjen Mast
i Røg og Damp,
hans Værge hamrede saa fast,
at Gotens Hjælm og Hjærne brast.

Han ledede Slaget fra sit Skib Trefoldighed, og han havde allerede tyve Saar, da en Kugle nedslog et Par Mænd ved hans Side, og de Splinter, den løsrev, berøvede ham et Öje og to Tænder. Oldingen segnede, overströmmet af sit Blod; men det var kun et Öjeblik. Gamle Kong Christian rejste sig atter. Han bandt sin Hue til det blodige Kongehoved, holdt sit Törklæde for det udslaaede Öje, greb sit Sværd, uddelte sine Ordrer og forjog sin Fjende. Börnlille! Paa Rosenborg i Kjøbenhavn der ligger endnu Törklædet med Pletter paa af det Kongens Blod, som randt for vore Fædre paa Kolberghede.

For saa vidt som Æren er baade Mandens og Folkenes skjönneste Vinding, havde Christian vundet en herlig Sejr; men for Krigens Gang blev Slaget uden Følger, og dette var atter ikke Kongens, men de undergivnes Skyld. Flere danske Søofficerer paa den Tid havde hverken i dette eller i andre Slag lignet Kongen; Christian indsaa, at Freden maatte naas, om den end krævede Ofre, og i en Fredsslutning kort efter afstod han de norske Landsdele Jæmteland og Hærgedalen og de danske Øer Øsel og Gulland inde i Østersøen.

Efter denne Fred havde han kun faa Aar tilbage; men den daværende Adels egennyttige Adfærd forbitrede ham disse. Saaledes klager han selv: „Kronens Indkomster ere saa ringe, „at Vi næppe kunne have det törre Brød deraf for al Vor „Möje, Sorg og Umage, men Adelen er ikke vant til at vise „deres Herre noget godt; de have ingen Penge til Fædrelan- „dets Forsvar, men nok til at vinde Kronens Gods til Pant; „de agte ikke Gud i Himlen, meget mindre deres Konges og „Fædrelands Frelse.“ Alle hans gode Tanker til Rigets Opkomst mødte Modstand, og under Sorg og Kummer hældede hans graa Hoved imod Graven. Han døde paa Rosenborg

den 28nde Februar 1648; hans Ben hvile i Roskilde Domkirke i en simpel Kiste; et rustent Sværd ligger paa den.

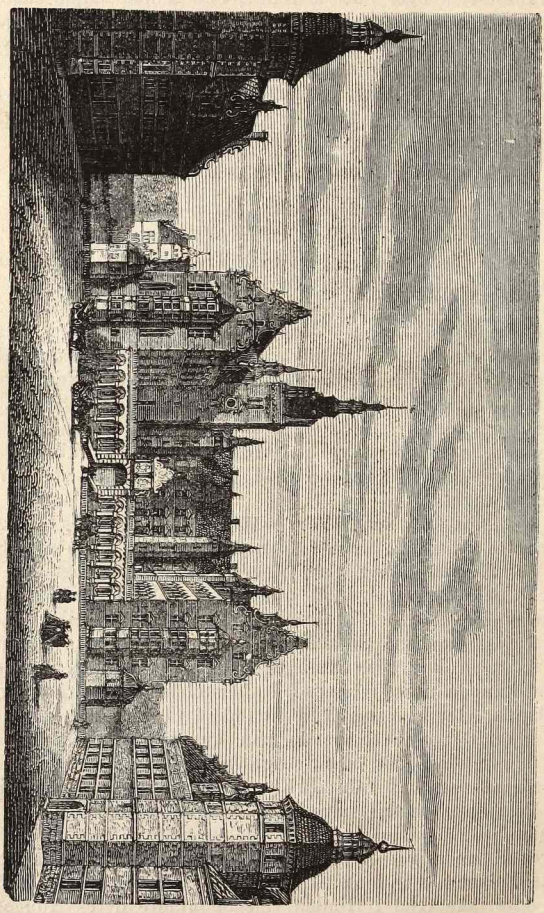

Frederiksborg Slot.

(172) Adskillige Konger have glimret mere end Christian IV, men oftest havde de Lykken eller andre at takke

derfor. Christian blev stor i Ulykken og alene ved sig selv. En mægtig Personlighed, en altomfattende Kraft og en mageløs Driftighed ere Grundtrækkene i hans Karakter. Han forstod sig paa alt, ingen Kunst, ingen Videnskab var ham fremmed. Han var ærlig og gudfrygtig; han var en vís Lovgiver og en retfærdig Dommer; han var en Helt, hvad enten han stod i aaben Mark eller paa det gyngende Skib. Men fremfor alt var han en Fader for sit Folk. Man vilde aldrig kunne holde op, hvis man skulde give Vidnesbyrd herfor; men det gjöres heller ikke nødig, thi Christians Minde findes alle Vegne i hans Riger. Byerne Christianopel, Christiansstad, Christiania, Kongsberg, Christianssand, Christianshavn, Glückstadt og Fredriksort ere grundlagte af ham; Slottene Rosenborg og Frederiksborg, Holmens og Trinitatis Kirke med Rundetaarn, i Kjøbenhavn, ere opførte af ham; Töjhuset, Børsen, Nyboder, hvor Matroserne, og Regensen, hvor Studenterne bo, ere alle byggede af ham i Rigets Hovedstad. Skrifter af hans egen Haand, hans Breve og Dagbøger, ere endnu tilbage, men i danske og norske Hjærter har han skrevet sig et Minde, der, plejet med inderlig Kjærlighed, er nedarvet fra Fader til Sön, og modtages lige saa levende af den Slægt, der kommer, som det modtoges af den, der gik bort.

8. Alle Danemænd lige under Loven.

(173) Christian IV sagde om sin Tids Adel, at den agtede hverken Konge eller Fædreland; men derved mente han ikke, at Adelskab i sig selv var forkasteligt eller skadeligt for et Rige. Allerede i Oldtiden gaves der iblandt de frie Nordboer höjere og ædlere Slægter, som ragede frem over Mængden; og i hele Midalderen, lige fra Valdemarerne indtil Christian IV, var de fleste udmærkede Mænd i Danmark Adelsmænd. Det kan ogsaa være en ren Fordel for et Land at have saadanne Førere og Ledere, der samle Folket om sig og kunne lyse for det ved skjönne Exempler. Men disse Slægter maa ikke fratage de øvrige Stænder deres borgerlige Rettigheder; deres Indflydelse maa være afgrænset af Love, og deres Dannelse og Indsigter svarende til deres höje Stilling i Landet.

I Christians Tidsalder var de gamle Folketing ophørte, og de nyere Rigsdage var blevne et Slags Herredage, hvor kun Adelen, og i den katholske Tid tillige Præstestanden, der dog var tagen af samme Stand, havde noget at sige. Da Riget nu var et Valgrige, steg Adelens Voldsmagt ved hvert nyt Kongevalg, i det den selv fastsatte, paa hvilke Vilkaar

den vilde vælge Kongen. Christian II faldt under sine Forsøg paa at indskrænke Adelen. Kirkerenselsen, der fratog Gejstligheden al verdslig Magt, gjorde med det samme Adelen til den eneherskende Stand i Riget, og denne overgav sig, friet fra enhver Medbejler og Modstander, den kunde frygte og kappes med, til Lediggang og raat Vellevned, imedens den udvidede sin Indflydelse og Overmagt uden paa nogen Maade at gaa frem i Duelighed.

Da Christian var død, inden hans Sön Frederik den tredje havde faaet sikkert Løfte om Tronen, spændte Adelen Buen endnu höjere og nødte ham til at underskrive en Haandfæstning, der endogsaa overgik alle de foregaaende Kongers. Thi den forbandt ham udtrykkelig til at elske og fremdrage Rigsraadet og Adelen, med dem styre Riget og give dem Kronens Ejendomme som Len; til at indrömme Adelen Hals og Haand med al kongelig Ret og Herlighed over dens Godser og undergivne, saa at Kongen aldeles intet skulde have over disse at sige; til at vedgaa Adelens Ret til at føre Fejder med hinanden inden Rigets Grænser, endskjönt dog Loven ikke bör tilstede lovstridig Uorden. Den forbød ham at optage nogen i Adelsstanden uden Rigsraadets Samtykke, at ruste Hær eller Flaade uden dets Tilladelse, at forlade Landet uden dets Vidende og Vilje og at bortgive nogen ledig Plads i Rigsraadet uden til en af tre, som dette selv bragte i Forslag. Endelig tilföjede den endnu den Bestemmelse, at det samlede Rigsraad skulde have Ret til at ændre, hvad Kongen efter dets Mening urigtig bød eller gjorde. Dette er Hovedindholdet af Frederik IIIs berygtede Haandfæstning, og saaledes var den frygtelige Statsforfatning, som den Tids Adel havde indført. Vi skulle nu se, hvorledes denne Stand brugte den lovløse Overmagt, den havde tilrevet sig.

(174) Den krigerske Karl den tiende, eller Karl Gustav, Sveriges Konge, stod den Gang med sine Hære i Polen; men det var klart, at han efter Polens Undertvingelse vilde vende sig mod Danmark og søge end mere at udvide Sveriges Grænser til Tab for Danmark i en Krig, der tillige let kunde blive en Hævn for tidligere Lidelser. Frederik III arbejdede derfor paa at ruste sig til en saadan Krig; men Rigsraadet og Adelen nægtede ham alle Midler dertil. Krigen blev ikke des mindre erklæret; men saa usle var Forsvarsmidlerne i Danmark, at Karl Gustav næsten uden Sværdslag indtog Holsten, Slesvig og Jylland, gik derpaa over Isen til Fyn og derfra over Smaaøerne til Sjælland. Det danske Folk var vanslægtet under Adelens Aag, de mægtige selv viste en skamløs

Fejghed, og Hertugen paa Gottorp sluttede sig igjen aabenbart til de svenske. Frederik III maatte altsaa i Roskilde slutte en Fred, hvori han afstod de danske Lande hinsides Øresund, Bornholm og den nordligste Halvdel af Norge.

Men denne Ulykke og Vanære vakte den Del af Folket, hvis ædlere og mandigere Følelser i lang Tid havde været underkuede; hos danske Borgere begyndte Hjærteblodet at banke i friere Slag, og Armen at løfte sig til det ulykkelige Fædrelands Gjenrejsning og Ære. Karl Gustav blev det ikke vár; han troede endnu kun at have med de af uduelige Officerer slet førte Tropper at gjöre og brød lumskelig den ny Fred i det Haab at vinde hele Danmark og Norge. Men han maatte nu prøve, hvad et Folk formaar, der rejser sig til sin Selvstændigheds Forsvar. Kjøbenhavns Borgere, førte af nogle tapre Adelsmænd og deres „Stadshauptmand", forsvarede deres By med urokkelig Udholdenhed; de understøttedes af en hollandsk Flaade; paa Kronborg og i Malmø fremstod kjække Fædrelandsvenner; Trondhjemmerne og de tapre Bornholmere afkastede det paatvungne Aag; Jylland blev renset for Fjender, og omsider tilföjede Kjøbenhavns Borgere og Studenter den tapre Karl Gustav, som vovede en Storm imod Byen, et uhyre Nederlag. Lykken gav Mod, og Modet udbredte sig alle Vegne; Borgerne i det lille Nakskov modstod Fjenden i tre Maaneder. Til sidst sejrede vore Landsmænd i et afgjörende Slag ved Nyborg og uddrev Fjenden af Riget.

Det var den 14de November 1659, at dette hæderlige Slag blev holdt. De svenske havde, efter at Lykken syntes at svigte dem, samlet deres bedste Stridskræfter i Fyn, hvor de holdt Nyborg Fæstning. Men de danske forfulgte dem nu ogsaa derhen. I to Afdelinger gik de, under Ledelse af Schack og Eberstein, fra Hertugdömmerne og Jylland over til Kjærteminde og Middelfart, forenede sig ved Odense og drog lige mod Nyborg, hvor den svenske Hær stod under Sulzbach og Stenbock. Paa Efterretning herom havde Karl Gustav givet sig paa Vejen fra Nykjøbing paa Falster til Nyborg; men han var ikke kommen længer end til Korsør, da han fra Kirketaarnet hørte Kanonerne dundre paa den anden Side af Bæltet. Han var i den pinligste Uvished; han vilde gjærne selv være med, og det anede ham, at en Ulykke vilde ske.

Slaget stod paa Hjulby Mark, en god Fjerdingvej fra Nyborg, og det var en skarp Dyst. Længe var Sejren tvivlsom; thi de svenske var godt opstillede og sloges tappert. Men da endelig de danske Kanoner tog paa for Alvor at spille, og de danske Ryttere under Ahlefeldt hug rigtig løs, saa maatte Fjenden efter et stort Mandslæt tage Flugten og trække sig tilbage inden for Nyborg Fæstning. De danske satte efter ham, og skjönt trætte af den nylig vundne Sejr, tog de allerede den følgende Dag Fæstningen med. Alle svenske, som var blevne tilovers fra Slaget, blev nu Krigsfanger, og kun Førerne lykkedes det uden Følge i en Baad at komme over til Korsør. Karl X modtog dem med Vrede og Ærgrelse; han sagde til Stenbock: »Har Fanden taget Faarene, saa kunde han have

taget Bukken med!« Mindet om denne Sejr gjemmes lige til vore Dage; thi Aftenklokken ringer i Nyborg ikke Klokken 10, men Klokken $9\frac{3}{4}$, fordi — siger man — det just var i dette Öjeblik, at vore Forfædre fuldbragte den glædelige Sejr, der frelste Fædrelandet.

Da nu Karl Gustav efter et uheldigt Indfald i Norge brat døde, og Sejren alle Vegne var paa vor Side, saa skulde Danmark maaske have vundet endnu mer end de gamle Grænser tilbage, hvis ikke Hollænderne havde misundt det at eje Landene paa begge Sider af Sundet. Disse Lande og dertil den gottorpske Hertugs Ejendomme i Slesvig forblev opofrede ogsaa i den kjøbenhavnske Fred 1660; det øvrige, som i Freden i Roskilde var tabt, havde danske Borgeres Mod og Tapperhed vundet tilbage.

(175) Men for de skaanske Landstrækninger og det gottorpske Slesvig fik Riget Oprejsning paa en anden Maade. De adelige Godsejere havde nemlig under Krigen, paa nogle faa nær, lagt en stor Ligegyldighed mod Fædrelandet for Dagen, medens Borgernes Mod stod i det herligste Lys. Massen af det danske Folk havde lært at kjende sine Kræfter og veje dem imod Adelens, og man frygtede ikke denne mere. Ikke des mindre vendte Adelens Hovmod tilbage, saa snart Faren var forbi. Da nemlig en Rigsdag af Adelens, Præstestandens og Borgernes Udsendinge strax efter samledes i Kjøbenhavn for at raadslaa om Midler til at ophjælpe det af Krigen ødelagte Fædreland, saa vilde Adelen atter vælte alle Byrder over paa Borger og Bonde og føre i det hele et Sprog, som om den var den eneste Stand i Riget, der havde nogen Rettighed, og derhos ingen anden Forpligtelse end den at paase Haandfæstningens Overholdelse.

Borgerstandens og Præstestandens Udsendinge fremtraadte da, overtydede om hver god Danemands Samtykke og Bifald, med sindigt, fast og samdrægtigt Mod, og foresatte sig at frelse Fædrelandet. Dertil öjnede de intet andet Middel end at ophæve Kongens af Adelen ham foreskrevne ydmygende Haandfæstning, lægge hele Magten udelukkende i Kongens Hænder og overgive ham Riget arveligt baade i den mandlige og kvindelige Linje. For silde mærkede Rigsraad og Adel, at den gode gamle Tid var omme; spildt Umage var deres Modstand. Det var da den 16de October 1660, at Frederik IIIs Haandfæstning blev tilintetgjort; to Dage efter hyldede alle Stænder Frederik den tredje som Danmarks og Norges Arvekonge, og i det næstfølgende Aar blev en saa kaldet Enevolds-Arve-Regerings-Act underskreven af alle Stænder i Danmark og Norge. Nogle Aar efter affattedes Kongeloven, som

vedblev at være det danske Riges Grundlov lige indtil Aaret 1849.

Frederik III brugte den ham overdragne uindskrænkede Magt med Sindighed. Rigets Kræfter laa nu samlede i hans Hænder, og ved Samlingen kunde de blive dobbelt stærke.

9. Rigets Kræfter samles langsomt.

(176) De uindskrænkede Konger søgte især at gjenvinde de Lande, som i det foregaaende ulykkelige Tidsrum var tabte. Deraf fulgte Krig med Sverige for at gjenvinde de skaanske Landstrækninger, og med Hertugen paa Gottorp for at faa, hvad han havde i Slesvig.

Allerede Kong Christian den femte, Frederik IIIs Sön, udkastede Planen til Skaanes Gjenvinding og begyndte den saa kaldte skaanske Krig med Sverige paa en Tid, da den franske Konge Ludvig den fjortendes Ærgjerrighed forstyrrede Roligheden i hele Evropa. Det kjendtes mærkelig i denne Krig, at Danmark ved den forandrede Statsform var blevet et andet Rige, end det havde været under den sidste svenske Krig; selv de gamle Adelsstammer havde skudt friske Spirer, og Adelsmanden Niels Juel fik ved herlige Sejrvindinger under Øland, paa Kolbergred og i Kjøge Bugt Ret til at nævnes ved Siden af Fortidens ypperste Helte. Det meste af Skaane blev taget tilbage, men de svenske gjenvandt det dog siden, og Juels Heltegjerninger skaffede Fædrelandet mere Ære end Fordel.

(177) Christian V tog ligeledes, og mere end en Gang, den gottorpske Del af Slesvig, men maatte hver Gang give den tilbage, fordi Hertugen stadig fandt Hjælp hos Sverige og andre fremmede Magter. Altsaa opgav hans Sön Frederik den fjerde efter et Forsøg, der ikke ledede til noget, disse krigerske Planer for det første og arbejdede til Danmarks sande Gavn med Sindighed og Sparsomhed paa at samle og ordne, hvad Faderens Ødselhed og Pragtlyst havde adspredt. Men senere, da hans Hære, som han havde udlejet til Kejseren, England og Holland, i de store Slag under den spanske Arvefølgekrig indlagde sig udødelig Ære, og da den navnkundige svenske Konge Karl den tolvtes Stivsind havde tilsat Sveriges Kræfter og saaledes frataget den gottorpske Hertug det, hvorpaa han trodsede, saa erklærede Kong Frederik IV Sverige Krig, ikke uden Bagtanker baade med Hensyn til Skaane og de gottorpske Lande. Hans Forsøg mod Skaane mislykkedes ved de skaanske Bønders Tapperhed under Sten-

bocks Ledelse og de danske Føreres Uduelighed; men da den gottorpske Hertug tvært imod givne Løfter og det sluttede Forbund slog sig sammen med Sverige, saa brød Frederik ind i hans Lande, fangede i Tønningen hele den svenske Hær med General Stenbock, som skulde understøtte ham, og indtog hele det gottorpske Slesvig.

Da fattede Kongen den vigtige Beslutning for bestandig at gjenforene Slesvig med det øvrige Danmark ved at indføre samme Arvefølge i denne Landsdel som i Kongeriget selv. I dette Öjemed lod han sig formelig hylde 1721 af samtlige Indbyggere i de gottorpske Lande, samt af Kirkehøvdinger og Ridderskab i hele Slesvig efter Kongelovens Arvefølge. Denne Handling var af den största Vigtighed baade for Kongeriget og Slesvig; Kongeriget forenedes fastere med en Landsdel, som et sørgeligt Sammenstød af Omstændigheder i en Række af Aar syntes ligesom at ville løsrive fra det Land, hvortil den fra Oldtiden havde henhørt, og hvortil den ved Naturens Baand er knyttet; Slesvig blev ikke længer en Valplads for danske Hære, men fik samme Herre som Kongeriget, uden at dog dets indre Samstyrelse med Holsten, hvorved det den Gang havde Fordel, blev rokket. Frankrig og England lovede höjtidelig at værge Gjenforeningen imellem Slesvig og det øvrige Danmark, og senere have samtlige Fyrster af det gottorpske Hus ligeledes godkjendt, hvad Frederik IV havde gjort.

Endnu ejede den gottorpske Hertug en Del af Holsten med Kiel til Hovedstad, medens de danske Konger herskede som Hertuger i den øvrige Del. Da ogsaa denne Deling var skadelig for Landet, foreslog vore Konger den kielske Hertug, da han var bleven Kronprins i Rusland, at afstaa sit holstenske Land imod at faa Oldenburg og Delmenhorst, som Christian den femte havde arvet. Efter mange og for Danmark meget kostbare Underhandlinger lykkedes det endelig 1773 for Ministeren Bernstorf at bringe den Sag i Stand, og Holsten havde saaledes den i mange Hundredaar ukjendte Lykke, at hele Landet var samlet under én Hersker, nu den danske Konge. Men da det var et tysk Land og ikke tilhørte den danske Krone, maatte Kongelovens Arvefølge ikke gjöres gjældende der; dette skete først i 1806, da det tyske Rige opløstes.

(178) Efter Gjenvindingen af det gottorpske og Frederik IVs Død opgav vore Konger de frugtesløse Forsøg paa at faa Skaane og udsonede sig saaledes med Sverige, at de svenske endog under Christian den sjette ønskede at vælge

hans Sön og Tronarving til deres Konge, hvilket dog Rusland fik hindret. Derimod fremmede Kongerne under en lykkelig og fredelig Styrelse Handel, Værkflid og Videnskabelighed i Landet. Christian VI saa' den vestindiske Handel fastere grundet ved Kjøbet af den vigtige Ø St. Croix, og han søgte at fremme Industrien ved flere Foretagender. Lægevidenskaben, Retsvidenskaben og den danske Historie havde under ham og hans Sön Frederik den femte lærde og fremragende Dyrkere. Da levede ogsaa den kjøbenhavnske Professor Holberg, født i Norge, der ved sine Digte og andre Værker morede og oplyste Folket og virkede saa meget til at udfolde vort Modersmaals Böjelighed og Velklang.

Men med alt dette udviklede vort Fædreland dog ikke sine naturlige Kræfter med den Frihed og til den Grad, man kunde fordre. De enevældige [souveraine] Konger brugte altfor tit deres rigere Midler til Glimmer, Hofpragt og andre unyttige Ting; de forlod den **folkelige** Tanke, hvorfra deres Magt var udgaaet, og glemte, at deres Stamfader Frederik III havde fastsat, at der i Rigets höjeste Raad skulde være lige mange Mænd af borgerlig og af adelig Byrd. Vistnok hævede sig ved Fortjenester enkelte udmærkede Mænd af jævn Stand til höje Værdigheder, saasom Griffenfeldt og Tordenskjold; ligesom ogsaa den höjhjærtede Huitfeldt (1. Afd. 185), den lærde Iver Rosenkrants og flere andres Minde byder os ikke at frakjende alle Datidens Adelsmænd Fortjenester og Dygtighed; men i det hele overdrog man dog Statens vigtigste Embeder mere til Mænd af höj

(Den unge Admiral Tordenskjold.)

Byrd og fremmed Herkomst end til Mænd af stor Duelighed. Derfor opstod ikke blandt Folket den ædle Kappelyst og raske Væddestrid, der bringer de dygtige Mænd frem; og dygtige, kraftfulde Mænd var det just, som Frederik III mente burde styre Landet [i Regeringscollegierne], hvad enten de bar et borgerligt eller et adeligt Navn. Nu ligesom forstenedes enhver Stand. Adelen varmede sig i Hofsolen og bejlede til Kongernes Naade uden at frygte Medbejlere; Borgerne, der ikke blev vante til nogen Indflydelse paa offentlige Sager, glemte snart Haabet om at faa den og nød de Smuler, hvormed de store lönnede dem for at arbejde for sig; Bønderne vedblev, som forhen, at være Trælle. Men deraf fulgte hos alle Stænder en Ladhed, som slog altfor dybe Rødder i Folk, og den sørgeligste Ligegyldighed for det kjære Fædrelands almindelige Forhold. De fleste tænkte kun paa sig selv, og i snæverhjærtet Egenkjærlighed stivnede alle ædlere Følelser.

10. Den nyere Tid.

(179) Frederik den sjette, gamle Danmarks faderlige Konge, tilfaldt det under en længere og vanskeligere Herskertid end nogen af hans Forfædres, at raade Bod paa disse Ulykker. Allerede som sextenaarig Kronprins traadte han op som Medregent under sin Faders, Christian den syvendes, vedvarende Svagelighed. I 24 Aar herskede han saaledes i dennes Navn, i 32 Aar i sit eget.

At ophjælpe Bondestanden efter den lange Undertrykkelse var noget af det første, der laa den unge Kronprins paa Hjærte, og det samme sysselsatte ogsaa den gamle Konge indtil hans Livs Aften. Det hæderværdige Navn Bonde, som i Oldtiden udtrykte en fri og agtet Jorddrot, havde efterhaanden tabt al Agtelse; de af Bondestandens bedste Slægter oprindelig udgaaede Herremænd, eller Adelsmænd, havde lidt efter lidt nedsat de fattige Bønder

næsten til Trælle, frataget dem deres fleste borgerlige, ja, endog menneskelige Rettigheder og gjort dem til Ting, hvormed Herremanden kunde tumle ganske efter eget Tykke. I Jylland, Slesvig og Fyn var der dog endnu Selvejere, og Bondestandens Kaar var ikke der saa hel daarlige; men i Sjælland og paa Lolland og Falster var indført det saa kaldte Vornedskab, der i Sagen selv var lidet bedre end Oldtidens Trældom; og da Christian den sjette 1733 oprettede en ny Landmilits, föjede han dertil saadanne Paabud, at Bonden over hele Danmark blev en stavnsbunden Træl. Han bød nemlig, at enhver bondefødt fra det 14de til det 36te Aar skulde indskrives i Rullen, at Herremanden maatte lade indskrive til Soldat hvilken af sine Bønder, han lystede, og ingen Bondekarl maatte flytte fra sin Hjemstavn og sit Fødested, saa længe Herremanden vilde have hans Arbejde der.

Dette haarde Stavnsbaand hvilede paa alle Danmarks Bønder i over et halvt Hundredaar; men den unge Kronprins Frederik løste det. Selv personlig var han den første, der allerede 1786 fattede Planen til at gjenindføre den i flere Hundredaar ukjendte Bondefrihed, og 1788 udkom den evig mindeværdige Lov, hvorved Stavnsbaandet løstes over alle de danske Øer og Nörrejylland fra den 1ste Januar 1800 at regne. I Slesvig, ligesom ogsaa i Holsten, blev Livegenskabet, der var et endnu haardere Baand, ligeledes ophævet nogle Aar efter, nemlig den 1ste Januar 1805. Mange andre gode Love til Pengevæsenets, Handelens, Fabrikkers og Agerbrugets Opkomst blev udgivne til samme Tid. Duelige, höjtfortjente Mænd understøttede Kronprinsen med Raad og Daad, navnlig Greverne Bernstorf, Schimmelmann og Reventlov, den retslærde Christian Colbjörnsen, o. fl. For Krigsvæsenet bar Prinsen selv stor Omhu, vel vidende, at den kloge Fyrste i Freden maa være færdig til Krig.

(180) Men disse fredelige og gavnlige Indretninger blev afbrudte, da vort Fædreland indvikledes i de store Stridigheder, der den Gang herskede i Evropa. Den russiske Kejser og den engelske Konge vilde begge hver for sig tvinge os ind i deres Planer, og Kronprinsen maatte nødtvungent slutte sig til Rusland. Da viste sig pludselig og uden Krigsvarsel en stor engelsk Flaade paa Kjøbenhavns Red. Vore Myndigheder fik kun Tid til at lægge nogle gamle Blokskibe ud imod den talrige Fjende. Her holdtes da hint navnkundige Slag den 2den April 1801, hvor saa mangen tapper Danemand og Nordmand opofrede Livet, men frelste og forhöjede Fædrelandets Hæder. Dog nogle Aar efter, 1807, lagde Englænderne os

en endnu værre Snare; paa en lumsk Maade og under Venskabs Maske kom de med en stor og stærkt udrustet Flaade, der var besat med mange tusende Soldater, til Kjøbenhavn og vilde med Magt tvinge os til at føre Krig med Kejser Napoleon i Frankrig. Kronprinsen, oprørt i sit Inderste over denne æreløse Adfærd, afslog deres Fordringer. Men des værre var vore Forsvarsmidler nu meget ringere end første Gang; vor Flaade laa utiltaklet i Havnen, og vore Tropper var næsten alle i Holsten for at dække Grænsen i Krigen imellem Preussen og Frankrig. Englænderne gik i Land med deres hele Hær, ødelagde Kjøbenhavn med deres Bomber og Brandpile og bortførte vor hele herlige Flaade.

Hele Evropa fordömte dette lumske Overfald. Kejser Alexander i Rusland kaldte det endog offentlig en „Voldsgjerning, hvortil Historien ikke kan opvise Magen", og udtalte höjtidelig, at han ikke vilde slutte Fred med England, förend Danmark havde faaet Oprejsning; han gik imod den svenske Konge, fordi denne hældede til Englands Side, og fratog ham hele Finland. Det svenske Folk afsatte da sin egen Konge og syntes to Gange i korte Mellemrum at have haft i Sinde at vælge vor Frederik, der imidlertid ved sin Faders Død selv havde taget Kongenavn, som han længe havde gjort Kongegavn. Men Sagerne forandrede sig, og hin Kejsers givne Ord blev ikke indfrit. Alexander kom nemlig i Krig med Frankrig og vilde gjærne have Sverige til at hjælpe sig, hvorfor han til Lön derfor lovede det Oprejsning for Finlands Tab, Man skulde nu have trot, at han vilde givet det Finland tilbage; i alt Fald skulde man dog allermindst have trot, at han vilde taget noget fra Danmark, da han havde sat sit Ord i Pant paa at ville skaffe det Vederlag. Ikke des mindre lød hans Overenskomst [Tractat] med den svenske Konge saaledes, at Sverige skulde, hvis det kraftig understøttede ham, faa — det med Danmark forenede Norge til Lön.

Des værre lykkedes denne skammelige Plan alt for vel. Russerne og deres mange Forbundsfæller [allierede] fik efter en haard og tvivlsom Kamp Overhaand over de franske. En overmægtig Hær af svenske, Russere og Tyskere faldt derpaa ind i Danmark, og vor Konge maatte naturligvis give efter for det øvrige Evropas truende Overmagt. Han afstod Norge til Sverige i 1814 og fik til Vederlag Forpommern med Rygen, hvilke Lande han dog kort efter bortbyttede imod Hertugdömmet Lauenburg. Norge blev i øvrigt aldeles ikke saaledes forenet med Sverige, som det havde været det med Danmark;

det blev et selvstændigt Kongerige for sig, hvori Folket selv fik den störste Del i Styrelsen, og det har intet andet med Sverige at gjöre, end at begge Riger have en fælles Konge. Dette er en stor Lykke for Norge, og for denne Lykke kan det især takke den danske Prins Christian Frederik, senere Christian VIII, en Fætter til Frederik VI, som den Gang var kongelig dansk Statholder der i Landet.

(181) Fra den Tid af herskede Frederik VI i Fred og arbejdede trolig paa at læge de Saar, som den langvarige Krig havde efterladt. Rigets Pengevæsen og Handel var ødelagt. Flaaden var tabt. Næringsvejene var standsede, og en vis Modløshed eller stille Sorg over de til Dels uforskyldte Ulykker havde lagt sig over Folket. Kongen arbejdede nu med samme Iver som för Krigen paa at ophjælpe Landets Tilstand og paa at forvinde Tabet af Landene ved at gjöre dem, han havde tilbage, saa meget bedre. Virkelig lykkedes det ogsaa hans og Folkets forenede Kræfter i kortere Tid, end man skulde have trot, om ej at hæve, saa dog at lindre Smerterne. Handel og Agerdyrkning tiltog igjen saaledes, at der allerede et Par Aar efter Krigen udførtes 1300000 Tønder Korn; det danske Flag saas atter paa alle Have, endog i Sydhavet.

Flaaden, der for et af Øer og Halvøer sammensat Rige er saa nødvendig, skabtes af ny. Næringsvejene udvidedes og forbedredes, og navnlig tiltog Agerdyrkningen. Frederik VI sørgede for Oplysning og Dannelse baade iblandt höje og lave, og hans Værk kronedes med Held. Udmærkede Mænd var iblandt hans samtidige: Billedhuggeren Thorvaldsen, Digteren Oehlenschläger, Prædikanten Mynster, Sproggranskeren Rask, Retslæreren Ørsted, hans Broder Naturforskeren, o. fl. a. For Almuens bedre Oplysning har Frederik VI næsten personlig arbejdet, og med större Iver end nogen Konge i Evropa.

Men derfor havde Kongen Ret til at fordre Oplysningens, Driftighedens og Fædrelandskjærlighedens Frugter af sine Undersaatter, og denne sin Ret gjorde Frederik VI ogsaa gjældende paa en Maade, der alene var nok til at gjöre hans Minde evig elsket og udødeligt i disse Lande. Ved sine Love af 28nde Maj 1831 og 15de Maj 1834, om de saa kaldte Provinsialstænder, opfattede og udførte han nemlig den store Tanke, foruden sit Statsraad at støttes af et stort almindeligt Landraad, som Folket frit udvalgte iblandt dets dueligste Medborgere og stillede som en Støtte ved Tronens Side. I Følge disse Love oprettedes fire Landraad, sammensat af folkevalgte Medlemmer, eller deputerede, et for de danske Øer i Ros-

kilde, et andet for Nörrejylland i Viborg, et tredje for Slesvig i Byen Slesvig, et fjerde for det nuværende Holsten i Itzehoe. Et femte Landraad, dog mindre vel indrettet, havde allerede Lauenburg. Et sjette, kaldet Alting, blev senere oprettet paa Island. Disse Landraad kaldtes vel Stænderforsamlinger, men ligesom den fødte Standsforskjel her til Lands kun har lidet at sige, saaledes fremtraadte Folket ej heller i disse Forsamlinger paa nogen Maade efter Stænder; Folket

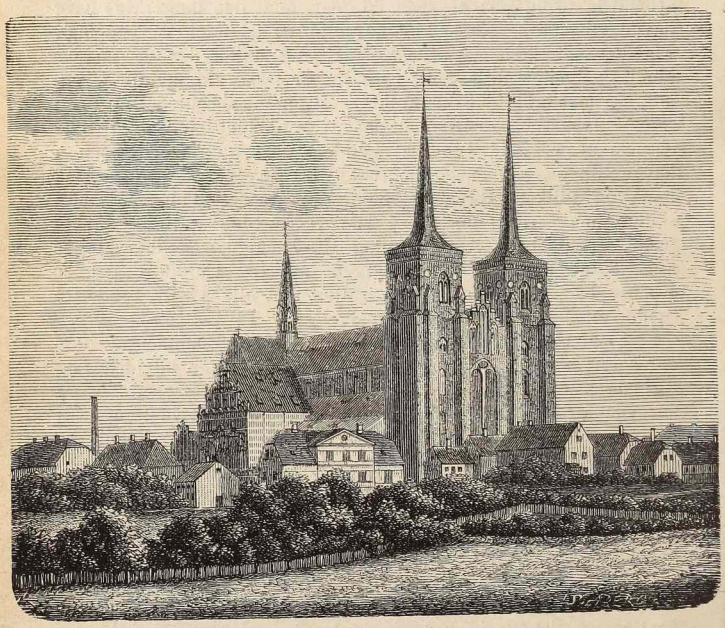

Roskilde Domkirke.

valgte frit og uhindret dem, det holdt for de dueligste, hvad enten det var Bønder eller Herremænd, Kjøbmænd eller Haandværksmænd o s. v., og alle de valgte sad jævnsides, med lige Ret og lige Magt, i disse Kongens Landraad. Alle Landraad tilsammen var ligesom et stort Rigsraad, der da gjaldt noget mere og noget bedre end Christian den fjerdes og Frederik den tredjes stolte og egenkjærlige Adelsraad.

Frugten af denne Indretning viste sig overordentlig snart. Et fornyet og forynget Liv opstod iblandt Folket og har ved Guds Hjælp bredt mangen Velsignelse over vort Fædreland. Danmark nærmede sig allerede derved sine Nabolande Norge, Sverige og Nordtyskland i borgerlig Udvikling, og disse af Frederik den sjette indstiftede Provinsialstænder tilvandt sig snart ved Iver, Frimodighed og Dygtighed Folkets Tillid, Kongens Agtelse og fremmedes Opmærksomhed, trods Sværmeres ubillige Klager over deres Utilstrækkelighed, og indledede heldig meget godt i vor nuværende Tilstand.

(182) Frederik VI døde den 3dje Decbr. 1839, næsten 72 Aar gammel, og Folket sørgede over ham, som gode Sönner over en Fader. Vi mindes nu ikke de Lidelser, som Fædrelandet med ham har udstaaet, uden for at agte ham mere höjt; og hans urokkelige Retsind, hans ukunstlede Hjærtensgodhed, hans kongelige utrættelige Arbejdsomhed fra den tidligste Ungdom til hans sidste Dag — disse Dyder ville vi og Danmarks Folk aldrig kunne glemme. Han blev, ligesom hans Forfædre, gravsat i Roskilde Domkirke den 16de Januar 1840. Men ham bar taknemmelige Bønder paa deres Skuldre til Graven, som Digteren sang:

Hans Bønder ham bar
som Valdemar,
som Frode om Land med Taare klar.

(183) Christian den ottende, den oven for nævnte Prins og Fætter, Christian Frederik, traadte nu i den bortgangne Konges Sted. Han var en oplyst Herre og havde den bedste Vilje til at fremme sit Folks Lykke. Hans Sans for de skjönne Kunster virkede til en mere udbredt Følelse for Kunst i Folket. I hans Tid døde i Kjøbenhavn Danmarks og Verdens navnkundige Billedhugger, Bertel Thorvaldsen, der efterlod sine Værker til sin Fødeby, Kjøbenhavn, som til Minde om ham opbyggede „Thorvaldsens Museum“ omkring hans Grav.

Men Kongen var af en noget svag eller frygtsom Karakter, fattedes Kraft til at gjennemføre sin gode Vilje og opvakte derved Misfornöjelse baade i Danmark og i Holsten. Thi Tiden var nu kommen for Folkenes uklare Frihedslyst. Da denne Konge fordum havde givet Norge en fri Forfatning, haabede adskillige, at Danmark nu ogsaa vilde opnaa en saadan; men Kongen, der altid ængstedes ved at tage afgjörende Bestemmelser, indskrænkede sig foreløbig til at ordne Rigets Pengevæsen, at give Borgere og Landboer en större Raadighed over deres egne indre Sager og at fremme middelbart det

almindelige Vel ved Anlæg af Landeveje, Jærnveje o. desl. Men dermed var de frihedslystne i Kongeriget ikke tilfredsstillede.

Samtidig dermed voxede ogsaa Røret i Holsten, og det saa kaldte schleswigholsteinske Parti, som stræbte efter af det

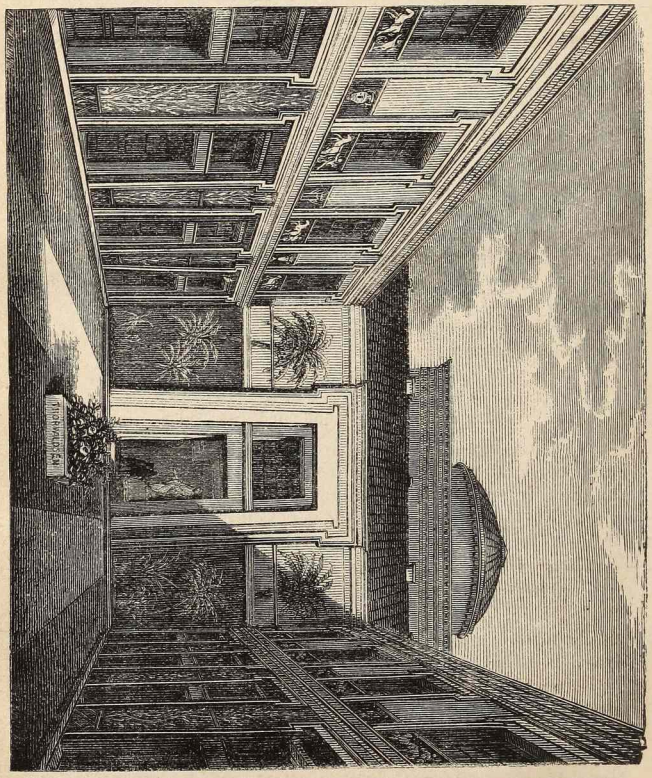

Det indre af Thorvaldsens Museum.

danske Slesvig og det tyske Holsten at danne en egen Stat „Schleswigholstein“ med en anden Arvefølge end den danske Kongelovs, og deri blev støttede af Kongens Svogre, Hertugen af Augustenborg og Prinsen af Noer (udt. Nør), optraadte ved flere Lejligheder snart med en afskylig Falskhed, snart med en

hidtil uhørt Frækhed. Navnlig vilde det, saa vidt muligt, udrydde det danske Sprog i Slesvig, hvor det endnu var over Halvdelen af Indbyggernes Modersmaal. Desuagtet lod Kongen sig ved en falsk Beregning og tvært imod et Par af sine troeste Ministres Raad forlede til at gjöre Prinsen af Noer til Statholder og Præsident i den fælles Regering, som Frederik VI ulykkeligvis af sit tyske Cancelli havde ladet sig forlokke til at indrette (1834). Derved blev alting endnu værre, end det hidtil havde været, og det schleswigholsteinske Parti saa' ligefrem i Augustenborgerne deres tilkommende Landsherrer.

(184) Først mod Slutningen af sin kortvarige Herskertid fik Christian den ottende bedre Öjnene op og tænkte alvorligere paa at sætte Grænse for Schleswigholsteinernes forræderske Planer, om han end ikke just altid var saa heldig at udfinde de virksomste Midler derimod. Han udstedte et „Aabent Brev", hvori han udtalte, at i det mindste Slesvig var uadskillelig ved Kongelovens Arvefølge forbundet med Kongeriget; han afskedigede Prinsen af Noer fra Statholderskabet; han satte en tro og kraftig Mand, Grev Carl Moltke, til Præsident i det slesvigholstenske Cancelli; han arbejdede og lod arbejde paa en fri Forfatning for hele sit Rige, hvorved han haabede at holde dette samlet og at tilfredsstille sine frisindede Undersaatter. Dette Værk var næsten fuldendt, men endnu ikke offentliggjort, da Kong Christian VIII, efter at have hersket i otte Aar, afgik ved Døden den tyvende Januar 1848.

(185) Frederik den syvende, hans eneste Sön, steg nu paa Tronen og lod faa Dage efter (den 28nde Jan.) den af hans Faders gamle Ministre udarbejdede Forfatning kundgjöre. Men denne Forfatning fandt ikke Bifald i Kongeriget, og endnu mindre i Holsten, uagtet den havde tillagt dette urimelige Forrettigheder; og da nu strax efter den oven for omtalte Februar-Revolution i Paris bragte hele Evropa i Røre, saa udbrød det længe forberedte Oprør i Holsten: Hertugen af Augustenborg ilede til Berlin for at bede Kongen af Preussen om at hjælpe Oprørerne, og Prinsen af Noer i Spidsen for dem overrumplede Rendsborg Fæstning, idet han udspredte det lögnagtige Rygte, at Kong Frederik VII var ufri. Da Efterretningen om dette Oprør kom til Kjøbenhavn, gik Stadens Øvrighed og Borgere i et stort Optog til Kongen og bad ham om at vælge sig nye Ministre. Kongen var allerede besluttet derpaa. De nye Ministre tog strax fat paa at forberede en fri Forfatning for Kongeriget og Slesvig og sendte en hurtig udrustet Hær mod Oprørerne, der blev aldeles slaaede og adsplittede ved Bau. Al-

ting vilde derefter være kommen i god Orden, dersom ikke Preusserne havde blandet sig ind i Danmarks Forhold.

Men — det gjorde Kongen af Preussen, fordi han troede derved at kunne faa et Middel til at dæmpe det af hans egne Undersaatter stiftede Oprør, og saaledes fik Danmark en Krig med Preussen og hele Tyskland. En i Tal langt overmægtig preussisk Hær begyndte det første Felttog 1848, med at trænge gjennem Holsten op i Slesvig. Her traf den Paaskemorgen sammen med den lille danske Hær, der tappert forsvarede sin Stilling, men omsider maatte vige og trække sig tilbage til Als, medens Fjenden rykkede op i Nörrejylland. Krigens Alvor lagde sig tungt over det danske Folk, men Følelsen af, at man var Gjenstand for en uforskyldt Troløshed og et retløst Overfald, forøgede Tilliden til, at det kun gjaldt om i Taalmodighed at bie paa Herrens belejlige Stund, da Retfærdighedens Straf vilde ramme Misgjerningen. Derfor lød ogsaa fortrøstningsfuldt Sangens Ord:

Olaf Rye.

»Slutter Kreds, og staar fast, alle danske Mænd,
Gud han raader, naar vi fange Sejr igjen.«

Kun til Søs var Dansken Herre, og al Handel ad den Vej blev Tyskland afskaaren, indtil en Vaabenstilstand blev sluttet i Malmø. Det saa' ikke godt ud for Danmark; men baade Kongen og Folket var dog ved godt Mod. Kongen vilde ikke opgive nogen Del af sit Rige, og da han i Efteraaret gjæstede sin Hær ved Vejle, sang Soldaterne en Vise for ham, hvori det hed:

»Giv intet bort, thi vid, för du skal miste
en Fodsbred Jord af dine Fædres Land,
för vil vi alle kæmpe til det sidste,
för vil vi alle falde som én Mand.«

Med det næste Foraar 1849 begyndte det andet Felttog, og medens den danske Rigsdag forhandlede om det af Ministrene gjorte Udkast til den nye Forfatnings Grundlov, led vi nogle Tab baade af Folk og af Skibe; men den 5te Juni 1849 var den nye Grundlov færdig, og en Maanedstid derefter (d. 6te Juli) vandt vor Hær under General Bülow den store Sejr ved Frederits. Den danske General, Nordmanden Olaf Rye, faldt her, savnet af sine Folk, der elskede og saa' op til den veltænkende Mand og raadsnilde Fører. Der blev nu igjen sluttet en Vaabenstilstand, som ledede til Freden med Tyskland i Berlin den 2den Juli 1850. Oprørerne i Holsten vilde imidlertid ikke godkjende denne Fred, og der maatte endnu et tredje Felttog til (1850) for at kue dem. Ved Isted kom det til Slag den 24nde og 25nde Juli, maaske det störste Slag, som de danske hidtil havde holdt. Her vandt de under General Krogh en afgjörende Sejer, som General Schleppegrell, ogsaa en Nordmand, og Oberst Læssöe, til hvem store Forhaabninger knyttedes, beseglede med deres Blod. Snart rensedes hele Slesvig for Oprørere, og disses sidste Kraft udtömtes i to nye Nederlag ved Midsunde og Frederiksstad. Saaledes var det danske Slesvig gjenvundet af danske for Danmark, og i det følgende Aar (1851) bragte en østerrigsk Hær noget bedre Orden til Veje i det tyske Holsten.

Adolf Frederik Schleppegrell.

(186) Nu skulde da Kong Frederik VII efter den haarde treaarige Kamp tilvejebringe en bedre Tilstand i Slesvig ved at lette den Undertrykkelse, som hans danske Undersaatter dér i mange Aar havde lidt under deres Fælleskab med de herskesyge Tyskere, og navnlig ved at frede om deres danske

Modersmaal efter den Lov, at Kirke- og Skolesproget skulde være dansk overalt, hvor dette var Folkesprog, hvad Frederik VI rigtignok allerede havde paabudt 1810, men ikke havde været Mand for at gjennemføre. Men Tysklands Fyrster og Folk undte ham kun ringe Fred dertil og voldte ved evige Indblandinger det ene Ministerskifte i Danmark efter det andet, indtil de endelig i Januar 1852 fik et Ministerium (Bluhme), som de troede at kunne være tjente med. Dette Ministerium kundgjorde den 28nde Januar 1852 en ny Helstats-Forfatning, i Følge hvilken de danske Øer og Nörrejylland skulde for visse indre Anliggender beholde Grundloven af 5te Juni 1849, Slesvig skulde have sin egen besluttende Stænderforsamling for sine indre Anliggender, Holsten og Lauenburg lignende for sine, og endelig — en hel ny Fællesforfatning gives for hele Staten. Det samme Ministerium havde imidlertid ved en Tractat i London forberedt en ny Arvefølgelov for hele Riget og forelagde den derpaa for Rigsdagen. Da man imidlertid i dette Forslag havde opgivet den Arvefølge, som var fastsat i Kongeloven og følgelig ogsaa var gjældende for Slesvig, fandt Forslaget saa megen Modstand, at det kun kunde sættes igjennem d. 31te Juli 1853 efter gjentagne Opløsninger af Rigsdagen, og da Ministeriet derefter 1854 kom frem med Forslaget til den omtalte Fællesforfatning for hele Staten, saa fandt dette i den efter Ministeriets Ønske sammensatte Rigsdag, der havde vedtaget Arvefølgeloven, en haardnakket Modstand, som ingen Opløsning formaaede at overvinde, og som nødte Ministeriet til at træde af.

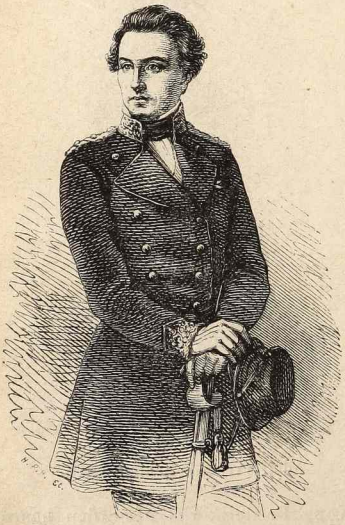

Verner Hans Frederik Læssøe.

(187) Det derefter følgende Ministerium fandt sig bundet ved de Aftaler, som det foregaaende havde gjort med Tyskerne

og maatte altsaa prøve paa at indrette en Fællesforfatning, hvilket da endelig 1855 lykkedes ved Stiftelsen af et „Rigsraad“ for alle Landsdeles fælles Anliggender. Det viste sig dog strax, at Holstenerne ikke vilde have nogen Ting fælles med de danske, og efter flere Forandringer og Ministerskifter, blev Kongen ved Udlandets Indblanding nødsaget til igjen 1858 at ophæve Fællesforfatningen for de tyske Hertugdömmers, Holstens og Lauenburgs, Vedkommende, og at indskrænke den alene til de danske Lande, Kongeriget og Slesvig. Uagtet ogsaa dette Skridt blev imødegaaet af alle Tyskere her hjemme og ude, saa blev dog denne Plan, for hvilken Regeringen troede at have sikret sig Bifald fra Preussens Side, endelig for saa vidt gjennemført, at Rigsraadet vedtog den ved Afstemning den 13de November 1863, og den kun fattedes Kong Frederik VIIs Underskrift. Da blev Kongen under et Ophold paa Glücksburg Slot i Slesvig ramt af en farlig Sygdom, der bortrev ham den 15de November 1863.

(188) Saa mange Vanskeligheder Kong Frederik VII end havde at kæmpe imod, hører hans Herskertid dog til de hæderligste i vort Fædreland. Stridighederne og Krigene standsede ingenlunde de heldbringende indvortes Ordninger; Trykkefriheden havde aldrig været fuldkomnere, Værnepligten, der hidtil hvilede alene paa Bondestanden, blev almindelig for alle Landets Börn, Næringslovene afkastede de forældede Lavsbaand, Jærnveje og elektriske Telegrafer satte de fjærnere Landsdele i lettere Forbindelse, Øresundstoldens Afløsning hævede et Stridspunkt med Udlandet, en forøget borgerlig Vindskibelighed og almindelig Velstand udbredte sig alle

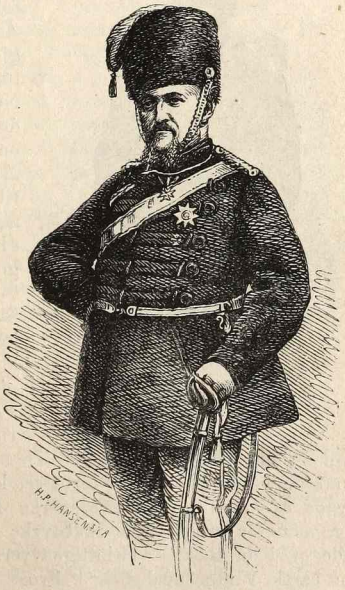

Vegne. Kongen sluttede sig inderlig til sit Folk, saa' gjærne sine Undersaatter om sig, var dansk og jævn som de i Sprog og Sind, og han havde ved sine hyppige indenlandske Rejser og stundum længere Ophold i Provinserne, i Slesvig, i Nörrejylland og i Fyn paa Odense Slot, sit Barndomshjem, vundet et Kjendskab til Danmarks Lande, Have, Sunde og Folk af alle Stænder, som næppe nogen af hans Forfædre kunde rose sig af. Hans pludselige Død, netop i et afgjörende Øjeblik, var en stor Ulykke, og Efterretningen om den vakte en almindelig Landesorg hos alle danske.

(189) Christian den niende, født Prins af Glücksburg, blev nu Danmarks Konge i Følge den nye Arvefølgelov, og underskrev faa Dage efter den Fællesforfatningslov, som hans Forgænger var død bort fra. Men det oprörske Parti i Holsten agtede ikke hin Arvefølgelov, og Hertugen af Augustenborgs Sön blev gjort af dette Parti til Hertug i Schleswigholstein under Navn af Frederik den ottende, uagtet hans Fader mod en stor Pengesum paa sit Æresord havde forpligtet sig til at godkjende den vedtagne Arvefølgelov; det tyske Forbund nægtede at godkjende den danske Fællesforfatning for Kongeriget og Slesvig, vilde ikke engang indrömme Danmark Tid til at tage denne Fællesforfatning tilbage, og den 1ste Februar 1864 drog en østerrigsk og preussisk Hær over Ejderen ind i Danmark. Den danske Hær havde paa sin Side besat den nys opførte, saa kaldte Danevirkestilling, der bestod af nogle nogenlunde stærke Jordværker ved Byen Slesvig, men for øvrigt søgte sin Styrke i Fjorden Sli til den ene Side og i en Række vidtløftige Oversvømmelser til den anden. En barsk Vinter med haard Frost gjorde nu imidlertid alle disse Forhindringer for Fjenden til en milebred Landevej for

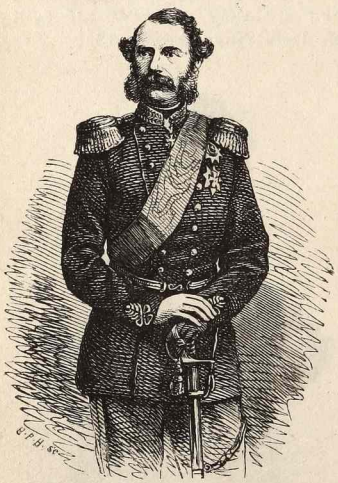

ham, hvor den danske Hær var ude af Stand til et byde sin overmægtige Fjende Spidsen. Stillingen maatte da römmes, men Folket, som levede i Minderne om den forrige Krigs lykkelige Udgang, og som havde sat sit Haab til denne Stilling, mistede uventet dette Haab og var ikke i Stand til at gjenvinde Troen til sig selv under al den Modgang, der fulgte med og efter hint Tilbagetog. Hæren selv naaede dog nogenlunde uskadt til en ny Stilling paa Dybbøl Bakke, hvor den nu i tavs Selvfornægtelse med blodige Tab saa' sit Værn, Skanserne, Fod for Fod jævnes af den fjendtlige Ild. Det var kun nedskudte Volde, Fjenden ved Stormen d. 18de April 1864 indtog, men Tusender af danske Soldater dækkede Valpladsen eller vandrede til tyske Fængsler. Kun et eneste Lysglimt bragte Krigen, nemlig Søslaget ved Helgoland (d. 9ende Maj), men da ogsaa Als blev tagen, maatte Freden kjøbes. Kongen antog da igjen et af Bluhme dannet Ministerium, der strax standsede alle Rustninger og sluttede en Vaabenstilstand med foreløbige Fredsvilkaar, i Følge hvilke Danmark skulde afstaa til Østerrig og Preussen ikke alene de tyske Lande Holstein og Lauenburg, men ogsaa det danske Hertugdömme Slesvig. Og denne foreløbige sørgelige Fred blev i samme Aar stadfæstet ved den endelige Fredsslutning i Wien.

Østerrig og Preussen, som havde faaet de afstaaede Lande til Eje i Fællesskab, blev dog snart uenige om Styrelsen af deres Rov. De tog ikke stort Hensyn til den af Oprørspartiet udnævnte Augustenborger, den saa kaldte Frederik den ottende, hvorimod de først 1865 (Forlig i Gastein) delte Byttet saaledes, at Slesvig skulde styres af Preusserne, Holsten af Østerrigerne, og Lauenburg indlemmes i det preussiske Rige; men kort derefter kom de alligevel i en indbyrdes Krig, som endte 1866 med, at Preussen skulde have det alt sammen, undtagen Nordslesvig, der skulde gives tilbage til Danmark, hvis den nordslesvigske Befolkning ønskede det. Skjönt dette er alle Nordslesvigeres Ønske, ere dog nu elleve Aar hengaaede, uden at Preussen har efterkommet, hvad det höjtidelig havde forpligtet sig til.

(190) Efter Tabet af alle tre Hertugdömmer kunde der ikke mere være Brug for den under 18de November 1863 givne Fællesforfatning for Kongeriget og Slesvig, hvorimod Regeringen ved flereaarige Forhandlinger med den danske Rigsdag stræbte efter at gjennemføre nogle Forandringer i Grundloven af 1849. Ministeriet Bluhme, som havde sluttet hin ulykkelige Wienertractat, kunde dog heller ikke vinde Rigsdagens Samtykke til disse Forandringer, men et nyt Ministerium

Frijs var noget heldigere, og den 28nde Juli 1866 underskrev Kong Christian IX en Grundlov, der fik Navn af „Danmarks Riges gjennemsete Grundlov af 5te Juni 1849," — og det er den, som nu er den gjældende. De ved Gjennemsynet foretagne Forandringer gjælde mest Sammensætningen af Landstinget.

Fra den Tid af har Regeringen mere kunnet sysselsætte sig med indre Ordninger, og af saadanne ere adskillige heldig udførte. En ny Straffelov og en ny Communallov ere givne, Island har faaet en mere selvstændig Styrelse i Landet selv, hvormed Islænderne synes at være tilfredse, flere Jærnveje ere aabnede, Virksomhed og Velstand udbreder sig, og det kan vel haabes, at Partiuenighedens Bitterhed efterhaanden vil ophøre hos et Folk, der dog i sin Kjærne er sundt og ufordærvet. Derfor bede vi ogsaa med Tillid til Fremtiden, naar vi af fuldt Hjærte sige: „Gud velsigne vor Konge og hans Hus, hans Regering og Rigsdag, og hver brav Mand og Kvinde i disse Lande!" Og indbyrdes ville vi sige, som det lød forhen:

»Slutter Kreds, og staar fast, alle danske Mænd,
Gud han raader, naar vi fange Sejr igjen.«

IV. Om Lov og Ret og deres Hævdelse i Staten.

a. Familien. Det borgerlige Selskab.

(191) Börn ere naturligvis deres Forældre en overordentlig Lydighed skyldige. Til denne Lydighed hører der to Ting. For det første have Börn slet ikke Lov til at gjöre, hvad som helst der falder dem ind, men kun det, Forældrene udtrykkelig tillade, saa vel som alt det, hvorom Börnene nok kunne vide, at Forældrene ikke have noget derimod. Artige og gode Börn vide næsten altid af sig selv, hvad de have Lov til, og hvad der er forbudt; og tvivle de, saa spörge de sig for. De uartige derimod spörge ikke; og de ville tit ikke spörge, for at lade, som om de troede, at de slet ikke gjorde galt; men derfor maa de ogsaa lide deres fortjente Straf. Forbud og Straf ere derfor til især for de uartige; thi de andre trænge kun sjælden til at mindes paa denne Maade om at gjöre det rette. Og dette gjælder om Mennesker i enhver Alder. Derfor siger Pavlus i 1ste Brev til Timotheus (1, 9): *Loven er ikke sat for den retfærdige, men for uretfærdige og ulydige.* — For det andet hører der til denne Lydighed,

villig at gjöre alt, hvad Forældrene foreskrive og byde. Men den, som ikke er lydagtig, han maa tage, hvad der følger paa; og derfor siger Ordsproget: **Hvo som ikke vil høre, han maa føle.**

De mindste Börn høre alene til Forældrenes Familie eller til deres, i hvis Huse de leve, om de ingen Forældre længere have. Blive de nu ældre, saa optages de tillige i Skolen; og siden indtræde de, naar de confirmeres [daabsfæstes], i den egentlige Menighed. Enhver slig særegen Forbindelse imellem flere Mennesker kalder man ogsaa et Samfund eller et Selskab, og de enkelte Mennesker hedde saa Lemmer eller Medlemmer af et saadant Selskab. Saaledes ere Faderen, Moderen, Søsteren, o. s. v. Familiens Lemmer. Men især bruger man disse to Navne om alle de Personer i et helt Folkefærd, som tilsammen udgjöre et enkelt stort Samfund. Man kalder nemlig denne Forbindelse det borgerlige Samfund, eller ogsaa Staten, og de enkelte Medlemmer i samme hedde derfor Statsborgere. Alle vi danske leve i et saadant borgerligt Samfund med hverandre, og ligesom vi alle udgjöre det danske Lands Indbyggere, saaledes henhøre vi ogsaa alle til **den danske Stats** Medlemmer, eller ere hverandres Medborgere.

(192) Allerede inden de ere voxne, træde Börn tit i Forhold til det borgerlige Selskab, om de ikke saa lige strax blive Medlemmer deraf, nemlig ved at træde ud af Familielivet og ind i det borgerlige Liv. Saaledes træder ethvert Barn, som kommer ud at tjene, være sig i et Værksted eller en Krambod, eller andensteds, i Forhold til det borgerlige Samfund; og Börn dannes da, ligesom i en Skole, til siden fuldstændig at blive Medlemmer af det nysnævnte Samfund.

Hver Statsborger henhører igjen til en vis Stand (jvfr. 1ste Afd. 218), saaledes som vi nys læste det forklaret i Skildringen af Fædrelandet (sml. 119.) I hver Stand gives der igjen forskjellige Klasser, f. Ex. i den gejstlige Stand Biskopper, Provster, Præster og Skolelærere, i den militaire Stand Generaler, Oberster, Kaptejner, Lieutenanter, Sergeanter, Underkorporaler, menige, o. s. v.

Et saadant borgerligt Samfund, eller en saadan velordnet Stat, er en meget kunstig og sammensat Indretning, hvorfor det ogsaa har varet meget længe, inden Menneskene udfandt den bedste Maade at udføre den paa. Og endnu er der stadig Forandringer at sætte i Værk, Rettelser at gjöre og en og anden slem Uskik at udrydde. Men Fordelene af at leve i en slig Stat og under dens Varetægt ere uberegnelige;

og derfor finde Medlemmerne sig ogsaa gjærne i mangen en Byrde og mangt et Afsavn, for i Fred og Ro at kunne blive delagtige i et saa ypperligt Gode.

b. Bydende og lydende.

(193) Samtlige Stænder i et Land, hvor mange der end ogsaa er, kunne henføres til tvende Hovedarter, nemlig den bydende og den lydende. At denne Deling, eller Modsætning, nødvendigvis maa finde Sted i enhver Stat, det siger ikke blot Fornuft og Erfaring, men ogsaa den hellige Skrift selv. For det første viser Fornuften det. Hvor hyppig træffer det sig ikke, at Menneskene blive uenige! Dels blive de det, fordi deres Ønsker ikke stemme overens, dels fordi de have forskjellige Meninger, dels fordi nogle have en ond Vilje, der driver dem til at modsætte sig de gode Mennesker. Heraf opstaar Uenighed og Trætte, ja, Kiv og Splid og al Slags Ufred. Men hvo skulde nu afgjöre denne Trætte, hvo skulde underkue de onde, om der ingen Øvrighed var, ingen, som havde Ret og Kraft til at byde over de andre? Den stærkere eller blot mægtigere kunde ikke vælges dertil; thi vi se des værre alt for tit, hvorledes en saadan misbruger sin Overmagt til med Vold at sætte sin Vilje igjennem, om den saa er god eller slet. Heller ikke var det nok, at det blev dem, som have en god Vilje og mene det godt med alle Medmennesker; thi de kunne jo let fattes tilstrækkelige Kræfter til at tvinge Fredens Forstyrrere med. Maaske kunde de ogsaa fattes tilstrækkelig Indsigt; thi hvor megen Kløgt skal der ikke til for at omgaas alle rigtig, at styre og raade de vredagtige, de lumske, de svigefulde, de træske, de letsindige, o. s. fr.? Derfor maa der være en Øvrighed, som har baade Magten og Indsigten.

Det selvsamme lærer os dernæst Erfaringen. Af alle Fortællinger om svundne Tider se vi, at der altid har været enkelte, som herskede, og en Mængde, som adlød. Fra Skildringer af den nærværende Tid se vi det samme. Og det er ikke blot i de velordnede Stater, hos de udviklede Folkeslag, at vi møde denne Fordeling imellem Magthaver og undergivne; ogsaa Vandrehyrderne, ja, selv de vilde Stammer fatte Fordelen af at have et Overhoved, en Dommer over sig. Men vi trænge ikke engang til andres Erfaringer om andre Staters Historie eller til Skildringen af andre Folkeslag; allerede vor egen daglige Erfaring lærer det jo. Over de menige byder Officeren, og over Svende og Drenge Mesteren; i hele Amtet

raader Amtmanden, men i Byen har Byfogden navnlig at sige; paa Herregaarden maa Høstfolkene lyde Ladefogden, og Malkepigerne rette sig efter hvad Mejersken vil have. Og saaledes alle Vegne. Hvordan vilde det vel gaa om Bord, i Fald man i hvert Skib ikke adlød et Overhoved? I de store Kaptejnen, i de mindre Skipperen, i Baaden Baadsmanden eller i alt Fald bedste Mand? Og hvordan monstro vilde det gaa i vor egen Skole, i Fald vi ikke havde Læreren over os for i rette Tid at holde os i Ave?

(194) Endelig lærer ogsaa den hellige Skrift det samme. „*Hvert Menneske,*“ skriver f. Ex. Apostelen Pavlus til Romerne i 13de K., 1.—2. Vers, „*være de foresatte Øvrigheder under-*
„*danigt, thi der er ingen Øvrighed uden af Gud; saa at hvo som*
„*sætter sig imod Øvrigheden, modstaar Guds Vilje.*“ — St. Peter skriver (I. Pet. 2, 13—14): „*Værer al menneskelig Orden under-*
„*danige for Herrens Skyld; være sig en Konge, som den ypperste,*
„*eller Befalingsmænd som de, der sendes af ham, til Straf over*
„*Misdædere, men dem til Lov, som gjöre godt.*“ — Ligervis siger Pavlus til Titus (3, 1): „*Paamind dem at være Fyrster og Øv-*
„*righeder underdanige og at lyde Befalinger,*“ o. s. fr.

c. Statsstyrelsen.

(195) Statens Overhoved eller Hersker, eller den ypperste og allermægtigste Mand i Samfundet, er Fyrsten. Hans Navn er forskjelligt i de forskjellige Lande. Det sædvanlige er Konge; men i Rusland f. Ex hedder han Kejser, i de amerikanske Stater Præsident, i flere tyske Lande Hertug, Fyrste, o. s. fr. I vort Land hedder han, som I alle vide, Kongen; hans Hustru hedder Dronning, ligesom han selv somme Tider i Viser og Taler kaldes Drot. Regenten sammen med hans, eller Statens, nærmere Tjenere og Befalingsmænd kaldes under ét Statsstyrelsen; hvilken Styrelse da har det Hverv 1) at udstede Lovene og 2) at paase, at de efterkommes, eller med andre Ord: sørge for, at Retten har sin Gænge.

Hvorledes Lovene gives, eller faa Kraft, her i Danmark, det have vi oven for læst om i Skildringen af Fædrelandet. Til at overholde dem, eller paase deres Efterlevelse, haves alle Embedsmændene, f. Ex. Dommerne, som i alle tvivlsomme Tilfælde sige, hvo der efter Loven har Ret, Politiet, som vaager over, at den daglige Skik og Orden ikke brydes, Toldassistenterne, som oppebære Told og paase, at ingen skal gjöre sig skyldig i det Lovbrud, der kaldes Told-

svig, o. s. fr. Man kalder Embedsmændene snart Statens, snart Kongens Tjenere, men dette er et og det samme; thi Kongen hersker i Staten, eller staar i Spidsen for den, og han er selv Statens allerførste Tjener. Af disse Embedsmænd kaldes, i Særdeleshed, Amtmanden Overøvrigheden, Byfogden, Birkedommeren, o. fl. derimod Underøvrigheden, men Stiftamtmand og Biskop tilsammen Stiftsøvrigheden.

(196) Alle det borgerlige Samfunds Lemmer, eller hos os alle danske Mænd og Kvinder, hedde med Hensyn til Kongen hans Undersaatter; og de ere ham som saadanne Hørighed og Lydighed og ubrødelig Troskab skyldige. En tilsvarende Lydighed skyldes alle Embedsmænd, saa vel for Kongens Skyld som for Lovens Skyld, der af ham er udstedt efter Folkets Vilje og af dem overholdes til Folkets eget bedste. Somme Mennesker indbilde sig vel, at det er saa vanskeligt eller saa haardt at lyde Øvrigheden; men det er kun kortsynede eller ogsaa selvraadige og ildesindede Personer. Vistnok kan Øvrigheden gjöre sig skyldig i Fejlgreb, ligesom hvert skrøbeligt Menneske; men den urokkelige Mening om hvad der er Ret i sig selv, som Oplysningen udbreder mere og mere, sikrer dog enhver imod Vilkaarlighed og Vold. Desuden har Undersaatten (se 1ste Afd. 201), sin fri Ret til at gjöre opmærksom paa slige Fejlgreb, til at føre Klage over enhver og til at søge sin Oprejsning over enhver Mand, han være nok saa höjtstaaende eller mægtig.

Overvejer man blot, hvad Pavlus skriver til de Romere (13, 3—4): „*De styrende ere ikke til Skræk for gode Gjer-*„*ninger, men for onde. Vil du da ikke frygte for Øvrigheden, da* „*gjör det, som godt er, og du skal have Ros af den, thi den er* „*Guds Tjener, dig til gode,*“ — overvejer man blot dette, saa vil man aldrig have Grund til at frygte nogen Overherre, han være saa nok saa haard og stræng. Det er da at sige, naar man selv har en god Samvittighed. Gjorde nu alligevel en magthavende Uret, saa kan det være den lidende til Trøst, at en saadan er Loven undergiven, lige saa godt som alle vi andre, og at Landets Dommere atter skaffe enhver forurettet Nydelsen af alt, hvad der monne tilkomme ham.

d. Lov og Ret.

(197) Vi læste nys, at det var en Regerings første Hverv at udstede Lovene og holde over dem. Ved Lovene fastsættes, hvad der er Ret, og hvad der bör gjælde for Ret i Landet. Nu kunde vel en mene, at naar Menneskene blot bruge

deres Eftertanke, saa maatte de selv kunne udfinde, hvad der var Ret, og saa trængtes der ikke til Love, i det mindste ikke til saa mange og vidtløftige Love, at Folk i Almindelighed slet ikke kan tænke paa at lære at kjende dem, end sige huske dem udenad og bruge dem paa rette Tid og Sted; men en saadan Mening var blot en Misforstaaelse.

Undertiden er det vistnok let at skjelne mellem Ret og Uret. Sæt f. Ex., at en stor Dreng, som gaaer et Ærende med en Pakke, møder en lille under Vejs og nu af Mageligh-hed tvinger denne til at vende om og bære Pakken for sig, saa indser strax enhver, at han ikke havde Lov til at tvinge den mindre, og alle ere enige om, at han gjorde Uret imod ham. Ved saadanne Tilfælde trænges der unægtelig ikke til Love for at lære, hvad Ret er. Men hvad Straf derimod Drengen burde have, er dog ikke afgjort. Desuden hændes der jævnlig Ting, hvorom alle Mennesker paa ingen Maade kunne blive enige, ja, Ting, hvorom ikke engang faa, ja, undertiden ikke engang to kunne blive enige. Hvis Mening er saa den rigtige? Hvis Mening skal saa gjælde? Det kan da allermindst de stridende Parter selv afgjöre, thi de ville jo begge have Ret. Desuden ere mange Mennesker, naar de blive uenige, des værre ofte forblindede af Lidenskab, af Vindesyge, af Trodsighed eller andre onde Følelser, saa at de i saadan Tilstand endnu mindre kunne skjelne imellem Ret og Uret, Billighed og Ubillighed, Sandhed og Usandhed.

Her gjöre nu Lovene det eneste Udslag, som kan gjöres, dels ved at give Forskrifter, som forebygge Uret og Strid, dels ved at hæve Striden og skaffe Retten dens Gang, dels ved i Nødsfald at fastsætte Straf for den gjenstridige. Thi Tvivl og Uenighed er uundgaaelig i det borgerlige Liv, f. Ex. naar Løfter brydes eller kun halvt opfyldes, naar Misfornöjelse avler ulovlige Handlinger, naar Svig forsøges eller fuldføres, o. s. v. Af samme Grund trænger man idelig til Love om Kjøb og Salg, om Arv og Leje, om Handel og Skibsfart, om Skatter og andre borgerlige Tynger, om Tyveri og Ugjerninger, Løsgængeri, o. s. v., o. s. v. De Mænd, som have lagt sig efter fuldstændig at kjende Indholdet af Lovene, hedde Jurister, fordi det latinske Ord „jus“ paa dansk betyder „Ret“.

(198) Der vilde opstaa den störste Forvirring, ja, Nød uden Ende, om der ikke havdes Love for alle de Tilfælde, som kunde vække Strid imellem Statsborgerne, og hvorefter Dommerne kunde dömme dem imellem. Men hvad disse Love gjöre gjældende, er ikke noget öjeblikkeligt Paafund eller

Rigsdagsmænds eller Ministres tomme Tykke; tvært imod er det i Almindelighed det, som efter lang Prøvelse ved Erfaring og rolig Overvejelse ved Fornuften har vist sig at være det bedste, det retfærdigste, det rigtigste. Lovene fastsætte saaledes med god Grund, hvad der er Ret i sig selv, og hvad der bör gjælde for Ret i Landet.

Tit ere Lovene derfor ikke andet end en Hævdelse af gammel Skik og Vedtægt, af Forfædrenes prøvede Meninger eller tidligere Tiders vel overlagte Overenskomst. Dette er f. Ex. Tilfældet med mange af Lovene i vort Fædreland. De maa derfor saa meget mere holdes i Hævd og Ære. Men da Loven saaledes slaar fast, hvad Ret er for alle, saa er Loven ogsaa den uskyldiges bedste Værn; den er et Skjold for den forfulgte, en Støttestav for den svage og et Tilflugtssted for den lidende. Den, som har Loven med sig — og ikke sin Samvittighed imod sig — han kan derfor altid være rolig.

(199) Om Lovene i Danmark have vi allerede læst adskilligt ovenfor (i II og III). De ere navnlig to Slags; dels de almindelige, der ere trykte og oplæste til Tinge, saasom Lovbogen og de senere Forordninger, Plakater m. m., saa vel som de seneste egentlig saa kaldte „Love“, f. Ex. Valgloven, dels de særegne, som for det meste kun ere skrevne, saasom Rescripter, Resolutioner, Reglementer, o. lign. Alle tilsammen kaldes de den danske Lovgivning. — Men den allervigtigste Lov er Grundloven, Danmarks Riges Grundlov, som Frederik den syvende først gav den 5te Juni 1849, og ved hvilken han af fri kongelig Magtfuldkommenhed gjorde Regeringsformen indskrænket-monarkisk og delte Magten med sit Folk, men som paa ny er gjennemset af Rigsdagen og under 28nde Juli 1866 stadfæstet af Christian den niende under Navn af „Danmarks Riges gjennemsete Grundlov af 5te Juni 1849“. Denne Lov giver Folket store Friheder, blandt hvilke vi ville nævne:

a. at hele Folket vælger sine Talsmænd til Rigsdagen, for der i Forening med Kongens Ministre at udarbejde alle Lovene;

b. at ingen Skat kan paalægges, ændres eller ophæves, uden ved en saadan Lov;

c. at intet Mandskab kan udskrives, intet Statslaan optages, og ingen af Statens Ejendomme afhændes uden ved en saadan Lov;

d. at Skatterne ikke maa opkræves, inden Rigsdagen har vedtaget den aarlige Finanslov;

e. at ingen Udlænding kan faa Indfødsret uden Rigsdagens Samtykke;

f. at enhver har Lov til at overvære Rigsdagens Møder;

g. at i Sager om Misgjerninger og politiske Lovovertrædelser skulle Nævninger indføres, d. v. s. den sagsøgtes Skyld eller Uskyld dömmes af dertil udnævnte Medborgere, og kun Straffen — om den er nødvendig — fastsættes af Dommeren;

h. at Borgerne have Ret til at forene sig i Samfund for at dyrke Gud paa den Maade, der er stemmende med deres Samvittighed; dog at intet læres eller foretages, som strider mod Sædeligheden eller den offentlige Orden;

i. at enhver, der anholdes, skal inden 24 Timer stilles for en Dommer, som da snarest muligt og senest inden 3 Dage ved en Kjendelse skal afgjöre, om den anholdte skal fængles eller løslades;

k. at Boligen er ukrænkelig, hvorfor Husundersøgelse, Beslaglæggelse og Undersøgelse af Breve og andre Papirer alene maa ske efter en Retskjendelse;

l. at Ejendomsretten er ukrænkelig, saa at ingen kan tilpligtes at afstaa sin Ejendom, uden hvor Almenvellet kræver det, og da kun ved Lov og mod fuldstændigt Vederlag;

m. at den, der ikke kan nære sig selv eller sin Familie, har Ret til at faa Hjælp af det offentlige;

n. at de Börn, hvis Forældre ikke have Evne til at sørge for deres Oplærelse, ville faa fri Undervisning i Almueskolen;

o. at enhver har Ret til ved Trykken at offentliggjöre sine Tanker, dog under Ansvar for Domstolene;

p. at Borgerne have Ret til uden foregaaende Tilladelse at indgaa Foreninger i ethvert lovligt Öjemed.

q. at Borgerne have Ret til at samle sig uvæbnede, dog at Politiet har Ret til at overvære offentlige Forsamlinger;

r. at ved Opløb maa den væbnede Magt, naar den ikke angribes, kun skride ind, efter at Mængden 3 Gange i Kongens og Lovens Navn forgjæves er opfordret til at adskilles.

e. Rettigheder.

(200) Den Ret, som tilkommer et Menneske, kaldes i det enkelte Tilfælde ogsaa hans Rettighed, enten saa denne Ret kommer frem 1) i at gjöre eller 2) i at lade noget. Saaledes har f. Ex. en Daglejer den Rettighed at raade over sine Hænders Arbejde, i at udleje sig til hvem han finder for godt;

Ejeren af en Ting har den Rettighed at bruge den efter eget Tykke eller sælge den, skjænke den bort, o. s. v. Forældre have den Rettighed at straffe deres ulydige Børn, o. s. fr.

Af saadanne Rettigheder gives der nu mangfoldige, dels dem, som ere nødvendige og ligesom følge af Guds Öjemed med at sætte Mennesket i Verden, dels dem, som ere fornødne, for at det borgerlige Samfund, eller Staten, kan værne om og fremme alles Vel. Et Exempel paa en nødvendig Rettighed er den, at enhver kan fordre, at ingen gjör ham nogen som helst Skade paa Legeme eller Helbred; et Exempel paa en fornøden Rettighed er den, at Staten kræver, at enhver Ejer af et Kjøbstedhus eller en Landejendom skal være Indehaver af et skrevet Bevis for, at han virkelig er Ejeren (det saa kaldte tinglæste Skjøde). En nødvendig Rettighed kaldes ogsaa en naturlig, hvorimod den, som især i Følge Klogskab og Samfundets Vel er fornøden, hedder positiv eller borgerlig. Men det er Statens höjeste Formaal at stræbe efter, at alle naturlige Rettigheder ved Loven tillige gjöres til borgerlige; og vi danske maa i denne Henseende være glade og taknemmelige over de naturlige Rettigheders store Hævdelse i vor nys nævnte Grundlov.

Jeg har saaledes f. Ex. en baade naturlig og borgerlig Rettighed til at fordre af en anden, at han holder sit Løfte, men kun en borgerlig til at fordre, at han gjör dette Løfte paa en vis Maade, f. Ex. i visse Udtryk eller i visse Folks Overværelse eller paa en vis Slags Papir, o. s. v.

(201) Alle et Menneskes eller en Persons Rettigheder kaldes ogsaa denne Persons Frihed (eller „udvortes“ Frihed, fordi man ved Ordene „indvortes Frihed“ tænker paa Menneskets Evne til at fatte Forsæt med sin fri Viljes Kraft). Saadan Frihed bestaar nöjagtig talt i disse Rettigheders Brug, eller deri, at man uhindret af nogen kan gjöre eller lade alt det, som man kun skylder Gud og sin Samvittighed Regnskab for.

Denne enhver Statsborgers Frihed er det Statens vigtigste Pligt at værne om og fremme, hvilket netop sker derved, at der rigtig og fuldstændig regeres, d. e. gives gode Love, som retfærdig og kraftfuldt overholdes. I Lovene er nemlig denne Friheds hele Indhold, eller alle Statsborgeres Rettigheder, nöjagtig udtrykt og fastsat, og ved Regeringen bliver det paaset, at ingen afviger fra disse Vedtægter, eller krænker Medborgeres Rettigheder.

Men for at enhver Statsborger kan komme til i Fred og Ro at nyde denne Frihed, maa han villig finde sig i, at Lovene

i visse Dele indskrænke saadan Nydelse, thi ingen enkelt kan fordre at være den eneste, som nyder sin Frihed, og han maa finde sig i, at andre ogsaa ville nyde deres. En saadan Indskrænkning i Friheden forefalder hvert Öjeblik i det daglige Liv, men man lægger ikke altid Mærke dertil. Naar f. Ex. mange af en Bys Karle træffe sammen ved Vandingsstedet med Hestene, saa maa den ene vente, indtil den anden giver ham Plads, og saaledes gives der utallige Tilfælde, hvor det ene Menneske maa give Tid for det andets Skyld. Al saadan Venten er allerede en Indskrænkning i Frihedens Nydelse; men den er da for ringe til at omtales i Statens Love. Derimod kan den godt vise os Nødvendigheden af, at mange vigtigere Indskrænkninger i Friheden maa finde Sted. Enhver paalagt Skat f. Ex. er en vigtig Indskrænkning i Folkets Raadighed over deres Penge; men Skatter maa alligevel udredes, for at Samfundet skal kunne bestaa. Idet jeg svarer Skat, opgiver jeg altsaa noget af min Frihed, for at kunne leve under Statens Varetægt, d. e. for at kunne nyde det øvrige af min Frihed med des större Sikkerhed.

(202) Da Lovene tilsige enhver et Værn for hans Frihed, eller hans Rettighedsnydelse, saa maa de igjen paalægge enhver den Pligt at agte alle andres Frihed, eller alle andres Rettighedsnydelse. Har jeg f. Ex. den Rettighed udelukkende at græsse mit Kvæg paa en Eng, saa have alle andre den Pligt at lade mig gjöre dette i Fred, og jeg kan kræve Statens Hjælp til at tvinge dem til denne Pligts Opfyldelse, om de ikke ville. Til enhver Rettighed hos en svarer saaledes en Pligt hos andre.

Somme af disse Pligter ere saa vigtige for det heles Vel, at Staten uden videre paataler og straffer deres Overtrædelse, f. Ex. Tyveri, Brandstiftelse, Bedrageri, falsk Ed, Mord, og lignende Forbrydelser; andre derimod straffer den kun, naar Statsborgerne klage og kræve dens Hjælp, f. Ex. Æreskrænkelser, brudte Løfter, Forurettelser, o. s. v. Alle Forseelser, eller almenfarlige Handlinger, som Staten saaledes uden videre tager sig af, kaldes offentlige eller criminelle, men de andre kaldes private eller civile.

(203) Inden vi nu gaa videre, ville vi kortelig gjentage det væsentligste af hvad vi have læst. Vi læste nemlig, at Barnet er et Medlem af Familien, men at den voxne bliver et Medlem af det borgerlige Samfund, eller af Staten, og som saadan tillige Regeringens undergivne, at dette Samfund værger enhvers Friheder, eller Rettigheder, ved de Love, som udstedes af Landets Hersker efter foregaaende Overlæg imellem Folkets Udsendinge og hans nærmeste Tjenere; at disse Love

dels fastsætte alle Rettigheders Indhold eller Grænser, dels de Pligter, som enhver har at iagttage for ikke at krænke andres Ret og for derved at bjærge sig sin egen uindskrænket. Endelig læste vi, at Staten ved Øvrigheden og Domstolene vil hjælpe enhver til Oprejsning for lidt Uret og paataler og straffer den Forseelse, hvorved saadan Uret er nogen tilföjet.

Hovedindholdet var altsaa dette, **at ingen kan leve tilfreds og lykkelig, eller opnaa sit jordiske Maal, naar ikke hans naturlige Rettigheder sikres ved Love; men at dette kostelige Gode alene opnaas i det borgerlige Samfund, eller i en velordnet Stat.**

(204) Alle disse saaledes hævdede Rettigheder lade sig henføre til tvende Klasser, nemlig 1) de oprindelige, eller saadanne, som umiddelbar tilkomme Mennesket, fordi han er sat af Gud her i Verden med saadanne Egenskaber og saadant Livsmaal, som han nu en Gang er, og 2) de hævdede, eller saadanne, som man efterhaanden tilegner sig ved at træde i Forbindelse med andre.

f. De oprindelige Rettigheder.

(205) Til de Rettigheder, som umiddelbar tilkomme enhver Statsborger, **fordi** han er et **Menneske**, hører først og fremmest Ret til at have Liv og Helbred værget mod andres Krænkelse og Overlast. Derfor fastsætte vore Love, at den, som tilföjer sit Medmenneske en Skade af slig Art eller endog berøver ham selve Livet, skal straffes enten med Pengebøder til Fattigkassen eller Fængsel paa Vand og Brød eller offentligt Arbejde i Forbedrings- eller Tugthusene, eller med selv at miste sit Liv, alt eftersom Graden i hans Forbrydelse viser sig at være. Desuden kan han forpligtes til at erstatte den forurettede Helbredelsesudgifter og Næringstab, samt til at yde ham en Godtgjörelse for Lidelser, Ulempe, Lyde og Vanheldelse, ligesom Drabsmanden kan tilpligtes at give den dræbtes Ægtefælle eller Börn Vederlag for Tabet af deres Forsørger.

Foruden det Værn, som man maa tænke sig, at disse Straffelove indeholde, sørger Staten for Liv og Helbred ved at indsætte duelige Læger rundt om i Landet (en saadan kaldes enten Stiftsphysicus eller Districtslæge), ved at indrette Sygehuse i eller ved Kjøbstederne for de forskjellige Amter eller Districter, ved strængt at straffe Kvaksalvere, eller dem, som underhaanden give sig af med at curere paa Folk uden rigtig at have lært den vanskelige Lægekunst (hvilke for det meste gjöre Folk endnu sygere og svagere end de var), og ved at lade Politiet paase, at ingen fordærvede Levnedsmidler eller skadelige Varer udsælges.

I samme velgjörende Öjemed fastsætter Straffeloven Straf af Bøder eller Fængsel (derunder ogsaa Fængsel paa Vand og Brød i indtil 6 Gange 5 Dage) for den, der undlader at komme Folk, der ere i Livsfare, til Hjælp, eller forsömmer, hvad der staar i hans Magt at gjöre, til druknedes, hængtes eller andre hjælpeløses mulige Redning.

(206) Til disse medfødte, eller i Menneskets **Væsen** grundede, Rettigheder hører fremdeles Ret til at fordre, at ingen træder min Ære for nær, det vil sige, Ret til, at ingen enten i Ord, med Fagter eller Handlinger viser mig nogen Slags Ringeagt eller Haan, saa længe jeg ikke ved min Opførsel har forskyldt det. En saadan Fornærmer hedder en Injuriant. Denne Rettighed er især vigtig i det borgerlige Samfund. Hvordan skulde en Kjøbmand eller en Haandværker til sidst bjærge sig, om nogen frit kunde kalde ham en Snyder eller en Kjæltring og saaledes fratage ham Medborgeres Agtelse og Tillid? Eller hvordan skulde en Embedsmand holde sig, om nogen vilde sige, at han var forsömmelig, lod sig underkjøbe eller lign., uden at skylde baade ham selv og Kongen, hans Herre, Regnskab derfor?

Derfor fastsætter Straffeloven Straf af Bøder indtil 1000 Kr., eller Fængsel indtil 6 Maaneder for dem, der krænke en andens Ære ved Ukvemsord eller Skjældsord, ved forhaanende Lader og Fagter eller ved uden Föje at tillægge ham Handlinger, der vilde gjöre ham uværdig til Medborgeres Agtelse. Ogsaa den, der ved offentlige Meddelelser om personlige og huslige Forhold, ved uden Ret at indtrænge sig i en andens Bolig, eller ved at bryde andres Breve, krænker Huslivets Fred, straffes med Bøder eller Fængsel.

Naar saadanne Fornærmelser straffes, udtaler tillige Dommeren, at de skulle være døde og magtesløse, samt ikke komme den fornærmede til Skade paa gode Navn og Rygte i nogen Maade. Dette kaldes, at Fornærmelsen, eller Injurien, mortificeres.

(207) Endelig hører der til disse rent menneskelige Rettigheder en almindelig Ret til at vinde ny Rettigheder, eller til at bruge og nyde Friheden, saa vidt som hverken Medmennesker eller Samfundet derved krænkes. Saadanne ny Rettigheder vinder jeg paa to Maader, 1) enten nemlig derved, at jeg indgaar i en saadan Forbindelse med en anden Person, at han ikke længer har den fulde Raadighed over sig selv, f. Ex. naar jeg lejer en til at gaa et Ærende for mig til et vist Klokkeslet, o. s. fr., 2) eller derved, at jeg forbinder en Ting saaledes med mig, at ingen anden kan raade over

den, uden at krænke mig, f. Ex. naar jeg kjøber mig en Hest, faar en Bog forærende, o. s. v.

g. De hævdede Rettigheder.

(208) Iblandt de Forhold i Livet, hvori hævdede Rettigheder udøves, nævnes først **Familien**; den er ved sin Betydning det helligste og ved sin Almindelighed det vigtigste af alle slige Forhold. Familien indeholder igjen tre forskjellige Forhold, nemlig 1) det imellem Ægtefællerne, 2) det imellem Forældre og Börn, og 3) det imellem Husbond og Tyende.

(209) Om Ægteskab indeholde vore Love flere Bestemmelser. For at uerfarne unge Mennesker ikke letsindig skulle knytte en saa höjtidelig Forbindelse, som Ægteskabet er, baade til egen og Samfundets Skade, er det paabudt, at Manden i det allermindste skal være 20 Aar og Kvinden 16 Aar gammel. Men om de ogsaa have denne Alder, kunne de alligevel ikke selv bestemme deres Giftermaal; thi saa længe de ikke ere 25 Aar gamle, eller ere myndige, skulle de først have deres Forældres Samtykke dertil.

I visse Tilfælde er Ægteskab aldeles forbudt, nemlig imellem Halvsøskende og imellem Stifforældre og Stifbörn eller disses Forældre og Börn igjen. Ligeledes er det naturligvis strængt forbudt, om nogen en Gang faldt paa den Taabelighed at ville giftes med sin kjødelige Broder, sin kjødelige Bedstemoder, o. s. v. I nogle andre Tilfælde kan Ægteskab ikke uden videre som ellers indgaas, men der maa først søges kongelig Bevilling, hvilket kaldes at faa Dispensation; men denne tilstaas da ikke altid. Disse Tilfælde ere, naar en ønsker at ægte sin Faster eller Moster, sin Farbroders eller Morbroders Enke eller sin Broders Enke.

Desuden have vi Love om Ægteskabets Tillysning fra Prædikestolen, om Brudefolks Forlovere o. a. m., som det her vilde blive for vidtløftigt at omhandle. Saaledes gives der ogsaa Love med Hensyn til det sørgelige Tilfælde, som des værre indtræffer — skjönt det aldrig burde indtræffe —, at Ægtefolk igjen maa skilles ad.

Alle disse Love have det menneskekjærlige Formaal, at værne om **Ægteskabets Hellighed** og at afværge de ædle og velgjörende Følelsers Krænkelse, som lede Menneskene til at indgaa denne Forbindelse.

(210) At Forældre og Börn gjensidig elske og hjælpe hinanden er saa naturligt, og at Börnene lyde Forældrene, samt at disse igjen kjærlig pleje hine, er saa ligefrem, at der aldrig

skulde trænges til Love i Staten, der paabød saadanne Pligters Opfyldelse. Men da Livet lærer, hvorledes onde Mennesker ere ligegyldige, ja, gjenstridige selv heri, saa sige vore Love udtrykkelig, at Forældre ere pligtige at sørge for deres Börns Opdragelse og Undervisning. Forsömme de at holde dem i Skole, saa maa de svare Pengebøder; men opdrage de dem slet, saa maa de udstaa den store Vanære, at Börnene rent tages fra dem.

Et andet Lovbud er det, at Forældre ere pligtige at give deres Börn det fornødne Underhold indtil disses 18de Aar.

Börnene derimod paalægges der i vore Love at vise Forældrene Lydighed og Hørighed og en særdeles Ærbødighed. Den, der overfalder sine Forældre med Slag, vil kunne blive straffet derfor med Forbedringshusarbejde.

(211) Det tredje Led af Husstanden er Forholdet mellem Husbonde og Tyende, eller det herskabelige. Hvor mange tusende staa ikke i dette Forhold i hvert Land? Alle Vegne maa den, som har lidet eller intet, tjene den, som har mere eller meget, for at finde sit Brød. Den rige og mægtige fik kun lidet udrettet, om han ej havde Tjenerskab; men hvor utallige Mennesker maatte lide Nød, om der ingen gaves, som vilde bruge deres Tjeneste? Dette vigtige Forhold værges derfor ved mange Lovbud.

Det er saaledes fastsat, at et Tyende, foruden Ret til forsvarlig Kost og Lön, som det jo naturligvis maa have, har Ret til at fordre Pleje i Sygdomstilfælde. Og hvis Udførelsen af et farligt Arbejde voldte Sygdommen, eller foraarsagede, at Tyendet kom til Skade, skal Husbonden tillige koste Lægemidler og Lægetilsyn; han kan endog tilpligtes at give Tyendet et billigt Vederlag for muligt Næringstab, en Ting, der i øvrigt vist vil ske af sig selv, naar der er et godt Forhold imellem begge. Ja, han kan straffes med Bøder indtil 200 Kr. eller Fængsel indtil 4 Uger. Skulde Husbonden dø, saa har Tyendet Ret fremfor mange andre til at kræve sin Lön for sidste Aar godtgjort af hans Efterladenskab, hvilket kaldes Fortrinsret i Boet. Endelig har Tyendet Ret til at fordre vedbørligt Skudsmaal inden 24 Timer, efter at det er rejst, d. e. har lovlig forladt Tjenesten; men vil Husbonden ikke gjöre dette, kan han mulkteres fra 2—20 Kr.

Husbonden derimod har Ret til at fordre den aftalte Tjeneste, som jo naturligvis maa gjöres, Ret til at stole paa Tyendets Troskab og Ærlighed, Ret til at kræve Lydighed, saa vel i Tjenesten selv som i alt andet, hvad ærbart og skikkeligt er. (Ret til at mulktere Tyendet for Sværgen og

Banden havde han för, men den er nu afskaffet i Tillid til gode Sæders Udbredelse). Han har Ret til at revse sit mandlige Tyende indtil dettes 18de, og det kvindelige indtil dettes 16de Aar, naar det er ulydigt; dog skal saadan Straf udføres med Kjæp eller Vaand, men ikke med Slag af noget skadeligt eller upassende Redskab, eller f. Ex. af den knyttede Næve i Hovedet, for Brystet eller lign., ligesom det da, vel at mærke, følger af Tyendets almindelige Menneskeret, at uforskyldt Revselse, ikke at tale om Mishandling, alvorlig straffes paa Husbonden efter Lovene.

Til Skiftetid, eller Fardag, har Loven fastsat 1ste Maj og 1ste November, og paa kortere Tid end det halve Aar imellem disse burde ingen lade sig fæste. Opsigelsen, eller Tilkjendegivelsen af, at man ønsker at skilles ad igjen, skal ske inden 1ste Februar eller 1ste Avgust.

Om et og andet Brud paa Fæsteoverenskomsten sige vore Love følgende: 1) Kommer et Tyende for silde i Tjeneste, skal det bøde 1 Kr. til Politiet for hver Dag, det udebliver, og udebliver det aldeles, skal det bøde til Husbonden $\frac{1}{4}$ Aars Lön og give Fæstepengene tilbage, samt til Politiet fra 4—40 Kr. 2) Forlader Tyendet uden skjellig Aarsag sin Tjeneste i Utide, da forbryder det Lönnen siden sidste Fardag og straffes for øvrigt som i foregaaende Tilfælde. 3) Den Straf, som paalægges det Tyende, der ikke lader sig advare eller paaminde, men fremturer i at vise aabenbar Gjenstridighed imod Husbond og Madmoder, er enten Bøder fra 2—20 Kr. eller Fængsel indtil 5 Dages Vand og Brød eller Bortjagelse. — 4) Derimod er det igjen Tyendets Ret, om en Husbond uden skjellig Aarsag nægter at modtage det, uagtet det er fæstet af ham, at kræve $\frac{1}{2}$ Aars Lön i Godtgjörelse samt Kostpenge i 8 Uger, med indtil 5 Kr. ugentlig. 5) Ligeledes har Tyendet, om det bortvises af Tjenesten i Utide uden skjellig Aarsag, Ret til at kræve en ganske lignende Godtgjörelse.

Endelig er at mærke, at ligesom det er forbudt alle Herskaber at give deres Tjenere røde eller mørkeblaa Klæder, hvilke alene maa bæres af de kongelige Familiers og Greverne Danneskjolds Tjenere, saaledes straffes det Tjenestetyende paa Vand og Brød, som handler derimod, ligegyldigt om hans Herre har paabudt det.

(212) Til disse hævdede Rettigheder hører fremdeles al den Ret, som enhver Person faar Krav paa ved at indtræde i en særegen Stand eller Stilling. Denne Ret er da lige saa forskjellig som alle disse Stænder og Stillinger selv. Saadanne ere f. Ex. Kjøbmandens Ret til at have aaben Bod, Kjøbsted-

folks Forret til at have Brændevinsbrænderier (hvilken dog ikke gjælder for Bornholm), Lægens Ret til at curere paa Folk, Murmesterens til at bygge Huse, o. s. v., o. s. v. Disse Rettigheder paalægge igjen alle andre visse tilsvarende Pligter, f. Ex. Haandværkeren den Pligt ikke at gjöre Indgreb i andres lovlige Næring, Landboen den ikke at brænde Brændevin, o. s. v.

Endvidere høre hertil alle Rettigheder, med de modsvarende Pligter, som opstaa ved Ejendoms Indvindelse, f. Ex. ved Kjøb, ved Arv, ved Bytte eller Gave, ved Jagt og Fiskeri, ved Hævd, d. e. 20 Aars aabenbare og uforstyrrede Eje eller Nydelse af en Ting, o. s. fr.

Ligeledes høre hertil de Rettigheder, med de modsvarende Pligter, som opstaa af Kontrakter, f. Ex. om Laan og Leje, om Fuldmagt, om Borgen (eller Caution), o. s. v.

Fremdeles de saa kaldte Brugs- og Nyttesrettigheder, f. Ex. Ret til Gang og Kjørsel over en andens Jord, til at have Dör eller Vindue ud til hans Gaard eller Have, til at bruge hans Brønd, til Græsning eller Høbjærgning paa anden Mands Mark, til at Skyllevand fra mit Hus løber over hans Grund, o. s. fr.

Endelig Retten til Skadesløsholdelse for alle Slags uforskyldt paaforte Tab.

Om alle disse Forhold (eller disse Tilstande, Handlinger og Hændelser) i det borgerlige Liv haves en talrig Mængde Love. Det er f. Ex. fastsat, at ulydige Börn efter kongelig Tilladelse kunne gjöres arveløse — at Hittegods skal afgives til Øvrigheden — at enhver i Kjøbenhavn paa Opfordring af Politiet skal gjöre Rede og Rigtighed for, hvoraf han lever, paa det at Løsgængeri og derved fremavlede Forbrydelser kunne hindres — at Fremleje af Bøndergaarde og Huse er utilladelig, o. s. fr. Der er Lov for, hvorledes Findelön fastsættes — hvorledes ulovlig Jagt afstraffes — hvorledes en tvinges til at holde en indgaaet Overenskomst, o. s. fr.

Især indeholde disse Love Forskrifter og Forbud til Værn for Ejendomsretten, og derfor mangfoldige velfortjente Straffebud om Tyveri, Svig, Hæleri, Falsk, ulovlig Omgang med Hittegods, o. s. v. Den f. Ex., som gjör falske Mønter eller Møntsedler, dömmes til offentligt Arbejde fra 2—12 Aar, ja, er Forbrydelsen meget stor, for Livstid. Den, som efterskriver anden Mands Navn paa et Document, straffes med offentligt Arbejde i indtil 12 Aar, men er det Kongens Haand, kan Straffen stige indtil Livstid. Den, som aflægger falsk Vidnesbyrd, hensættes til Straffearbejde fra 2—10 Aar; og det kan ikke hjælpe ham det mindste, om han siden forklarer, at han blot i det

Öjemed at afværge Skade fra andre har fordulgt Sandheden. Den, som stjæler Heste, Kvæg eller Faar paa Marken (hvor Næsten i god Tro og Tillid lader dem græsse og umulig kan have Öje med dem), eller som i Kirken stjæler Kirkesager, eller som gjör Indbrud for at stjæle, straffes med Straffearbejde i indtil 8 Aar, og det samme gjælder om enhver Tyv, der har indrettet sig paa i paakommende Tilfælde at forsvare sig med Vaaben. Hæleren straffes som Tyven, kun mindre strængt. Den, som ikke fremlyser Hittegods, straffes med Fængsel eller Forbedringshusarbejde.

Vel forbyder baade Religion og Samvittighed alle slige Forbrydelser, men des værre udøves de ikke saa sjælden af saadanne Mennesker, hvis Opdragelse og Undervisning har været forsömt, og som ikke have villet agte paa den Ave og Tugt, de underkastedes i Ungdommen. Saadanne ulykkelige gribes nu af Lovens jærnstærke Arm, og intet kan frelse dem fra at lide deres Straf.

h. Hvo kan nyde Rettigheder?

(213) Det er noget, som Fornuften giver, at hvor stræng en Ret jeg i Almindelighed ogsaa har til at nyde min Rettighed, saa gjælder denne Ret dog ikke, naar jeg f. Ex. har afstaaet den til en anden. Men ikke blot min Afstaaelse kan ophæve denne min Ret; saaledes kan f. Ex. den Vanære, at jeg maa lide en offentlig Straf, ogsaa fratage mig flere Rettigheders Nydelse; ligeledes kan Sindssyge, Alderdomssvaghed eller Ødselhed gjöre, at Øvrigheden fratager en Statsborger Ret til at raade over sin Ejendom, o. s. fr.

(214) Men fremfor alt kunne alle saadanne umyndige ikke selv nyde eller udøve Rettigheder, men maa have en Værge. Umyndige ere alle, Mandfolk eller Kvinder, indtil deres 18de Aar, alene Enker undtagne. Börns naturlige Værger ere Forældrene, men ere disse døde, udnævnes en Slægtning eller anden Mand til Værge. Denne sørger for sin Myndlings Opdragelse m. m., og har Myndlingen Formue, saa sætter Værgen den paa Rente. Værgen aflægger aarligt Regnskab for Brugen af Renterne til Overformynderiet, hvis Regnskab for Kapitalens. eller selve Formuens, Bestyrelse atter gjennemses af Justitsministeriet.

Efter det fyldte 18de Aar indtræder en Forandring. Værgen har ingen Raadighed længer over Myndlingens Person, paa det nær, at hans Samtykke fordres til Giftermaal, og over Formuen raader han heller ikke længer, men han har dog

Tilsyn med den. Dette varer indtil det 25nde Aar, da Myndlingen bliver fuldmyndig. I disse syv Aar hedder Værgen Curator, og Myndlingen en mindreaarig.

i. Rettighedernes Værn.

(215) Vi læste oven for, at det var Statsstyrelsens Hovedpligt at haandhæve Lovene. Dette sker dels umiddelbart ved Administrationen, eller den uafbrudte Landets Styrelse, og ved Rettergangen, dels middelbart ved Indretninger til at fæstne det rette Sindelag og til at fremme den sande Velfærd hos Undersaatterne. Thi Love og Regering kunne ikke udrette alt; Statsborgernes gode Vilje er tillige væsentlig fornøden til Statsöjemedets Opnaaelse.

(216) Om vort Fædrelands Styrelse have vi læst oven for i Skildringen af det. Allerede ved denne jævnes mangen Strid og forebygges mangt et Onde. Men i to Tilfælde er Administrationen ikke tilstrækkelig. Naar 1) nemlig en Straf skal paalægges, maa den først ved Dom tilkjendes den, som har forset sig, og naar 2) ingen af Parterne i en Strid er tilfreds med mindeligt Forlig eller med Øvrighedens Afgjörelse, saa maa Sagen bringes for Retten, eller for Domstolene, til lovlig Kjendelse. Enhver saadan Sags Førelse for Retten kaldes en Procedure, og Sagen selv en Proces [Retstrætte]. Men Retten, eller Domstolen, bestaar af en eller flere Personer, hvis Kald det er at sammenligne den forebragte Sags Omstændigheder med Lovene og derpaa fælde Dom, eller udtale, om en er skyldig eller uskyldig, har Ret eller Uret.

I det første Tilfælde, hvor Straf kan tilkjendes, er det Regeringen selv, som indleder Processen ved at lade Øvrigheden sagsøge den, som er bleven mistænkt for en Forbrydelse. En saadan Sag, eller Proces, hedder en Justitssag efter det latinske Ord justitia, d. e. Retfærdighed, thi Sagen gaar jo ud paa Retfærdighedens Haandhævelse. Ogsaa kaldes den en offentlig Sag. Saadanne offentlige Sager anlægges da imod de ildesindede Mennesker, som udøve Tyveri, Svig, Mened, Drab, Mordbrand og anden gruelig Gjerning. Naar Dommen er fældet, bliver den sat i Værk, eller exeqveret, af Øvrigheden. — Den Umyndighed, som gjælder i Pengesager og lignende, gjælder i øvrigt ikke med Hensyn til offentlige Straffe, uagtet nok en voxen bör straffes haardere end en halvvoxen. Et Barn paa 10—15 Aar, som skulde være saa ondt, at det stjal, straffes enten med Ris eller med Fængsel,

eller endog med Forbedringshusarbejde, og skulde det gjentage Forbrydelsen, kan det endog komme i Forbedringshuset i flere Aar.

Det andet Tilfælde, at en Strid opstaar, maa naturligvis meget hyppig indtræffe, fordi flere Mennesker fattes Forstand eller Vilje til at indse det rigtige og billige, som og fordi megen Tvivl kan opstaa, naar uventede Omstændigheder indtræffe, f. Ex. naar vigtige Papirer, især Documenter, blive borte, eller naar pludselig den dør, som havde paataget sig en eller anden Forpligtelse, o. s. v. Saadanne Sager kaldes private eller civile. Den, som søger at faa Ret, kaldes Sagsøgeren, eller Citanten, men den, som han kalder for Retten, eller indstævner, hedder den indstævnte eller Sagvolderen.

Inden en slig Sag kan forklares og forsvares for Dommeren, maa dog Parterne møde for Forligsmæglerne, der i Mindelighed skal se at jævne Striden; og paa denne Maade blive, Gud ske Lov, mange Retstrætter imellem Aar og Dag forebyggede. Først naar dette er prøvet forgjæves, tör en Proces begynde. Men til at føre en saadan Proces udfordres megen Klogskab og især nöje Kjendskab til Lovene. Da nu Statens Borgere i Almindelighed ikke kunne have Tid og Lejlighed til at skaffe sig dette Kjendskab, saa har Statsstyrelsen sørget for at indsætte rundt om i Landet visse Embedsmænd, som særlig sidde inde med saadan Lovkyndighed, og som maa aflægge Ed paa altid at ville handle efter Ret og Pligt, og til hvem Folk da kunne henvende sig om Raad og Hjælp i slige Sager. Disse Mænd hedde Sagførere (tidligere Procuratorer) og ved Höjesteret Advokater. — Af dem udnævnes stadig, naar en Justitssag skal føres, en til at være den tiltaltes Angriber, eller Actor imod ham, og en til at være hans Forsvarer, eller Defensor. Denne sidste gjör Dommeren opmærksom paa alt, hvad der kan tjene til en saadan ulykkeligs Undskyldning eller til hans Strafs mulige Formildelse.

(217) Men endskjönt Loven i Almindelighed byder, at ingen maa tage sig selv til Rette, men at han skal søge den hos Dommerne, saa er dog Selvtægt og Nødværge ikke ganske forbudt. Den, som overfaldes, maa naturligvis værge sig, og kan det slet ikke undgaas, maa han skille sin Modstander ved Livet for at frelse sit eget. Ligeledes har man f. Ex. Ret til at opfange fremmede Kreaturer paa sin Mark, til at affordre den, som lader et Led staa aabent, en Bøde, o. m. desl. Thi i alle slige Tilfælde forbyder Tiden at ty til Rettens Hjælp.

(218) Foruden disse umiddelbare Indretninger til Rettens Haandhævelse bruger Statsstyrelsen ogsaa andre middelbare,

idet den stræber at vække det ægte Borgersind hos hver Mand og Kvinde i Landet. Dette sker da især ved at sørge for Udbredelsen af gode Sæder, Gudsfrygt og sand Oplysning; thi ved at ville det bedste og gjöre det rette skal enhver hjælpe Myndighederne i at fremme det gode og tvinge det onde. Lovene skal vel dömme enhver fra og til, men dette kan ikke være tilstrækkeligt, med mindre en god Vilje er levende i manges Hjærter, og Lov og Øvrighed omfattes med Ærefrygt, ikke af Angest, men af Dyd.

V. Fædrelandske Sange.

I.

Moders Navn er en himmelsk Lyd,
saa vide, som Bølgen blaaner;
Moders Røst er den spædes Fryd
og glæder, naar Issen graaner;
sødt i Lyst og sødt i Nød,
sødt i Liv og sødt i Død,
sødt i Eftermælet!

Moders Røst er den Vuggesang,
der huer os bedst af alle;
Modersmaal har en himmelsk Klang,
naar Börnene „Moder“ lalle;
sødt i Lyst og sødt i Nød,
sødt i Liv og sødt i Død,
sødt i Eftermælet!

Modersmaal er de favres Sprog,
os tryller i Ungdomstide;

Modersmaal er de kjæres og,
vi favne som Duer hvide;
sødt i Lyst og sødt i Nød,
sødt i Liv og sødt i Død,
sødt i Eftermælet!

Modersmaal var de Kongers Sprog,
vi mindes med Fryd og hædre;
Modersmaal var de Kæmpers og,
vi kalde med Stolthed Fædre;
sødt i Lyst og sødt i Nød,
sødt i Liv og sødt i Død,
sødt i Eftermælet!

Modersmaal er det Kraftens Ord,
som lever i Folkemunde;
som det elskes i Syd og Nord,
saa sjunges det sødt i Lunde;
sødt i Lyst og sødt i Nød,
sødt i Liv og sødt i Død,
sødt i Eftermælet!

Modersmaal er et Rosenbaand,
som store og smaa omslynger;
i det lever kun Fædres Aand,
og deri kun Hjærtet gynger;
sødt i Lyst og sødt i Nød,
sødt i Liv og sødt i Død,
sødt i Eftermælet!

(N. F. S. Grundtvig.)

II.

Der er et yndigt Land,
det staar med brede Bøge
nær salten Østerstrand.
Det bugter sig i Bakke, Dal,
det hedder gamle Danmark,
og det er Frejas Sal.

Der sad i fordums Tid
de harniskklædte Kæmper,
udhvilede fra Strid;
saa drog de frem til Fjenders Mén;
nu hvile deres Bene
bag Höjens Bavtasten.

Det Land endnu er skjönt,
thi blaa sig Søen bælter,
og Løvet staar saa grönt;
og ædle Kvinder, skjönne Møer,
og Mænd og raske Svende
bebo de danskes Øer.

Et venligt Syd i Nord
er, grönne Danerige,
din axbeklædte Jord;
og Snækken gaar sin stolte Vej,
Hvor Plov og Kjølen fure,
der svigter Haabet ej.

Vort Danebrog er smukt,
det vifter hen ad Havet
med Flagets røde Bugt.
Og stedse bar sin Farve hvid
dit hellige Kors i Blodet,
o Danebrog, i Strid.

Hil Drot og Fædreland!
Hil hver en Daneborger,
som virker, hvad han kan!
Vort gamle Danmark skal bestaa,
saa længe Bøgen spejler
sin Top i Bølgen blaa.

(A. Oehlenschläger.)

Fjerde Del.

I. Helbredens Vedligeholdelse.

1. Sundhed og Sygdom.

(219) Maden smager mig, jeg føler ingen Smerter nogensteds, jeg kan frit bruge Hænder og Fødder, Øjne, Øren og Næse, som de skulle bruges; jeg sover rolig, føler mig munter, naar jeg staar op, og kan taale al Slags Vind og Vejr uden videre. Altsaa er jeg frisk og sund. Jeg vil glæde mig over denne Sundhed, men jeg vil ogsaa tage mig i Agt for ikke at blive syg. Thi den syge har det meget daarlig. Han er svag og mat, Maden smager ham ikke, han tørster overdrevent, han kan hverken taale Blæst eller anden Vejrligets Afvexling; han duer ikke til at arbejde, føler tit Smerter og Ængstelighed, og er ofte utilfreds. Sygdom svækker saaledes den Kraft, som Gud nedlagde i Mennesket, baade til at virke her i Livet og til at nyde det.

For at kunne vedligeholde mit Legeme frisk og sundt, maa jeg nære det med Mad og Drikke, værne og bevare det ved passende Omsorg, samt styrke det ved Bevægelse og Hvile. Men **Arbejde** er den bedste Bevægelse, og Nattens Søvn den bedste Hvile. Den første Pligt er let at opfylde, da der er nedlagt i os en saa stærk Drift til denne Legemets Pleje, og Naturen stadig ved Sult og Tørst minder den enkelte, som kunde glemme det eller udsætte det for længe, at han skal tage Næring til sig.

Men de to andre Pligter falde vanskeligere for Menneskene, hvilket Livet des værre viser. Den uforsigtige, den glemsomme, den letsindige, ikke at tale om Fraadseren og Drankeren, forsömmer utilgivelig Omsorgen for sin Helbreds Vedligeholdelse; enten tænker han, at hans Legeme nok skal udholde, hvad han byder det, eller han tænker slet ikke. Den magelige, den dovne

skyr Arbejdet, ja, enhver Anstrængelse; altid opsætter han, hvad han har at gjöre, for at søge en unyttig, ja, skadelig Hvile i sin Lediggang; og den, som er nydelsessyg, som er forslöjen og vild, fordriver Tiden med tom Snak, styg Svir og overdreven Dans og Leg, der er et falsk Arbejde, en falsk Anstrængelse, og han forsmaar tit aldeles den kvægende Hvile, som Sövnen kan skjænke. Men Følgerne komme da ogsaa snart til Syne. Undertiden kan vel Anger raade Bod paa disse, men tit kommer den for silde, og den knækkede Helbred staar ikke til at redde.

(220) Den sikreste Vej til at opfylde disse tre Pligter paa, at pleje Legemet, er vist den, at man stræber at leve saaledes, at Legemets naturlige Orden, eller de saa kaldte Functioner (1ste Afd. 348) opretholdes; det vil sige, at Fordöjelse, Aandedræt, Uddunstning, o. s. v. gaar sin uforstyrrede Gang, samt at hver enkelt Del af Legemet, ligesom det hele, ikke lider nogen Brøst ved Uklogskab eller Ligegyldighed, eller sker nogen Overlast ved Forvovenhed eller altfor stor Begjærlighed eller utidig Iver.

2. Spise og Drikke.

(221) Hvorfor spise og drikke I? Ikke sandt, for at stille Sult og Tørst? Eller, om man vil tage det meget nöje, saa spiser og drikker du til flere faste Tider paa Dagen, fordi det en Gang er indrettet saaledes; men saaledes er det just en Gang indrettet, fordi man véd, at Sult og Tørst indfinde sig. I denne Bogs anden Del er det udførlig meddelt, hvilke Fødemidler vi faa af Dyre-, og hvilke af Planteriget. Men læg nu Mærke til, at de af Dyreriget ere mere nærende end de af Planteriget! Dog følger ingenlunde deraf, at man udelukkende skulde nyde de første og holde de sidste for mindre gavnlige. En Blanding er netop det sundeste og naturligste. Legemet mister nemlig ved sin daglige Virksomhed forskjellige af de Stoffer, som udgjöre dets Bestanddele, og det gjælder derfor om i Næringsmidlerne at faa disse Stoffer tilført Legemet omtrent i det Forhold, i hvilket de gaa tabt under dets forskjellige Virksomheder. De vigtigste af de Stoffer, som Legemet saaledes mister igjennem Aandedrættet, Uddunstningerne gjennem Huden og Udtömmelserne, ere Vand, Æggehvidestoffer og Fedt. — Vand tilføres let Legemet ved at drikke Vand og andre Drikke, hvis Hovedbestanddel er Vand, saasom Öl, Te, Kaffe, Vin o. s. v.; desuden indeholde næsten alle vore Fødemidler en stor Mængde Vand; mange Fødemidler, der synes os meget törre, som f. Ex. tört Rugbrød, indeholde endogsaa meget deraf. — Æggehvidestoffer, som have Navn efter Hviden i Fugleægget, som indeholder meget af

dem, udgjöre næst efter Vand Hovedstoffet i det magre af Kjødet (de saa kaldte Muskler), hvorfor det magre af Kjødet er et meget formaalstjenligt Næringsmiddel til at gjenoprette det Tab, vort Legeme lider af disse Stoffer. Men det magre Kjød alene kan ikke være tilstrækkeligt til Næring for Mennesket; thi vel kan muligvis noget af det nydte magre Kjød i Legemet blive forandret til Fedt, men langtfra i den Grad, som vort Legeme har det nødig. Man ser derfor, at fede Mennesker, som i nogen Tid ikke nyde andet end Vand og magert Kjød, afmagre stærkt, og denne Levemaade bruges derfor ikke sjælden af saadanne, som ønske i kort Tid at blive magre. Vore fleste Plantespiser indeholde ogsaa en Del Æggehvidestof, navnlig ere Hvede, Havre, Ærter og Cacaobönner, af hvilke sidste man tilvirker Chocolade, temmelig rige derpaa. — Fedtet er en vigtig og ingenlunde unyttig eller overflødig Bestanddel af vort Legeme; og Vederlaget for det Tab, som vi under Legemets Virksomheder lide paa dette Stof, ydes os ved forskjellige Slags Næringsmidler. Det Fedt, som findes i Dyrenes Legemer, kan tjene hertil, endvidere de Fedtstoffer, som findes i flere Planter. I de sydlige Lande i Europa nydes saaledes megen Olivenolje, som udpresses af Oliventræets Frugter, og de oven for omtalte Cacaobönner indeholde ogsaa en temmelig rigelig Mængde fed Olje. — I vore forskjellige Sædarter, samt i Kartofler og mange Frugter, findes endvidere en Bestanddel, som er af største Vigtighed for Dannelsen af Fedtet i vore Legemer, nemlig det saa kaldte Melstof eller Stivelse, som udgjör Melets Hovedbestanddel. Dette Stof bliver under Fordöjelsen forandret til en Slags Sukker, som kaldes Stivelsesukker eller Druesukker, og er af samme Art som det Sukker, der findes i Vindruer og altsaa ogsaa i de törrede Vindruer, Rosiner, som du jo godt kjender, og som smage saa sødt. Dette Sukker kan ved de Virksomheder, som foregaa i Legemet, forandres saaledes, at en Del deraf bliver til Fedt. Du véd jo ogsaa, at man, naar man vil fede Svin, giver dem meget Korn at æde, og det er navnlig Stivelsen i Kornet, som herved virker fedende. — Men, vil du maaske sige, det er da underligt, at Stivelse, som smager saa kjedelig, kan blive til Sukker. Ja, vil jeg svare dig, det er ogsaa underligt, men denne Forvandling foregaar dog ogsaa paa andre Steder end i Menneskets og Dyrenes Legemer. Du véd jo, hvad Malt er, at det er spiret Byg, og at man, naar man koger Malt med Vand (for Velsmagens Skyld kan man komme Humle deri), faar den Drik, vi kalde Øl, og Øllet smager jo sødt, især naar det ikke er for tyndt. Denne Sødme kommer netop af, at der er Sukker i Øllet, ikke af den Slags Sukker, man kjøber hos Urtekræmmeren, men

Stivelsesukker, d. e. Sukker, som dannes ved, at Stivelsen forandrer sig dertil. Ligesom den Stivelse, som findes i vore Fødemidler, i vort Legeme for en Del forandres til Fedt efter først at være blevet forvandlet til Sukker, saaledes kan naturligvis ogsaa det Sukker, vi nyde, forandres til Fedt, og Sukker findes jo i saa mange Ting; det findes i de fleste Frugter, i Sukkerrøret, i Guleroden og Runkelroen; det findes i mange Blomster, hvorfra Bierne samle det i deres Kuber, og dette Sukker kalde vi Honning.

Det gjælder da om, at vi i vore Næringsmidler træffe tilstrækkeligt af Æggehvidestoffer og af Ting, som i vort Legeme kunne blive til Fedt. Da nu Kjød, som er tilstrækkelig fedt, indeholder begge disse Ting, og endvidere mange Næringsmidler af Planteriget indeholde saa vel Æggehvidestoffer som Dele, der enten ere Fedtstoffer eller under vort Legemes Virksomheder kunne blive til Fedtstoffer, er det ikke umuligt at leve alene af Kjødspiser eller alene af Plantespiser; men da Kjød indeholder mest Æggehvidestof, og Plantespiserne mindst deraf, men mest Stoffer, som kunne blive til Fedt i vore Legemer, saa er det bedst, naar man kan faa det, baade at spise Kjød og Plantespiser, da man saa ikke har nødig at spise saa meget. Hvad der gjælder om Kjød, gjælder ogsaa om andre Næringsmidler, som komme fra Dyreriget, saasom Æg, Køernes Mælk o. s. v.

(222) Men skal Maden altid smage dig, saa maa du sørge for, at du bliver sulten, thi **Hunger er den bedste Kok**, som Ordsproget siger, og er du ret sulten, saa smager den simpleste og tarveligste Kost dig ganske ypperlig. Men er du lad, har du drevet om i Lediggang eller gaaet og slikket af et eller andet, saa kan du ikke blive sulten, eller faa Madlyst; derfor maa du flittig **arbejde** og derhos røre dig i fri Luft; saa vil du trives godt, og din Sundhed daglig styrkes.

Men mærk nu ogsaa dette: Hvad der er for meget, det er af det onde! Bild dig endelig ikke ind, at jo mere du spiser, des stærkere bliver du! Denne Slutning gjælder vel, saa længe Sulten tilfredsstilles, og i alt Fald Madlysten er der. Men ligesom du ikke kan tygge, naar din Mund er propfuld, saaledes kan din Mave heller ikke fordöje, naar den er stoppet for fuld. Spis derfor altid med Maade, og husk paa, hvordan det gik den lille Jörgen (1ste Afd. 70)! Men siden vi tale om andres Handlemaade, saa husk især paa, hvordan det gik den slikvorne Frederikke (1ste Afd. 71), og rør ikke ved fremmede Ting, som du ikke kjender, og som jo desuden ikke ere til dig!

(223) De Kar, hvori Maden laves, og især dem, hvori den gjemmes i nogen Tid, maa man have et vaagent Øje med, da

der endogsaa haves det Tilfælde, at Tankeløshed i denne Henseende har voldt Døden. Især maa man være yderlig varsom med al Slags Kobberkar; vel kunne de bruges til Madlavning, naar de ere omhyggelig fortinnede inden i, men alligevel kan den mindste Syrlighed eller sure Gjæring komme til at trække en farlig, ja, dræbende Gift ud af Kobberet, naar den i nogen Tid faar Lov til at arbejde derpaa. Denne Gift kaldes Spanskgrönt, da den er en Slags grön Rust, som kommer paa Kobberet. Ganske simpelt Vand kan forgiftes ved at gjemmes i et Kobberkar, hvor Giften har faaet Lejlighed til at danne sig i en eller anden Krog.

(a) Hør, hvordan det en Gang gik med en stakkels Skomager! Da han holdt saa meget af Stikkelsbærgrød, vilde hans Kone en Gang gjöre ham til gode; men hun kogte den i en Kobberkjedel, og det blev hans Død. Da han nemlig siden henad Aften saa' noget af Grøden paa Randen af den lille Kjedel, saa skrabede han det ivrig op og spiste det; noget efter følte han heftige Mavesmerter; han tog sig en Slurk Brændevin for at stille dem, men det blev kun værre deraf; og han fornam nu de mest skærende Smerter i Underlivet, ledsagede af Hovedpine og Krampetrækninger hele Natten. Om Morgenen var hans Legeme helt opsvulmet. Der blev nu sendt Bud efter Lægen, men inden denne kom, var den stakkels Mand død. Det sure i Grøden havde trukket Spanskgrönt af Kobberet, som dræbte ham.

(b) For faa Aar siden indtraf hyppige Forgiftningstilfælde paa et af vore Krigsskibe i Middelhavet, som mentes at hidrøre fra Spanskgrönt paa nogle Kobberringe i den Pumpe, som trak Vandet op af Skibets Jærnkumme.

Denne Fare er man derimod ikke udsat for, naar man bruger Kar af Ler, Træ, Jærn eller fortinnet Jærnblik til Maden. Messingkjedler ere vel ikke saa farlige som Kobberkarrene, men Mælk f. Ex. og andet kan dog tage Skade, ja, selv forgiftes ved at henstaa i dem.

(224) Hvo som denne Ulykke rammer at komme til at nyde noget giftigt, maa strax drikke saa meget lunken Mælk eller Vand, som muligt er; endnu bedre er det at komme smeltet Smör derimellem, og hvis Giften er sur, at udpiske grön Sæbe i det lunkne Vand. Dette drikkes, for om muligt at brække Giften op igjen. Har f. Ex. en uheldigvis nydt noget Skedevand eller Vitriololje, saa er en Kopfuld ell. flere saadant Sæbevand, nydt den ene efter den anden, den sikreste Frelse. Men man glemme heller ikke at stikke Fingeren eller en Fjer ned i Halsen for blot endelig at komme til at kaste op. Thi Brækning er altid Hovedsagen, naar der ikke er hengaaet alt for langt et Mellemrum. Men i hvert Tilfælde maa man strax hente Lægen.

(225) Tørsten minder os om at drikke, og enhver kan trygt følge denne Mindelse. Vi drikke egentlig for at gjengive Legemet de Vædsker, det idelig taber ved Uddunstning, saa vel

som dem, der gaa til ved Fordöjelsen. Derfor drikker man til al tör Mad for at væde den.

For Börn er Vand den allersundeste Drik, og den eneste, de bör nyde stadig; den køler, fortynder og renser Blodet, holder Mave, Indvolde og Nerver i Stand og gjör Mennesket roligt og glad. Et Glas koldt Vand om Morgenen er for dig, min lille Læser, den allerbedste Davre. Mælk og **vel tillavet** Øl ere sunde og nærende Drikke; og ligeledes kan en Slurk Brændevin tjene til Opmuntring for den, som er træt af Arbejde eller forkommen af Regn eller Kulde. Men at drikke meget Øl, naar man ikke anstrænger Legemet ved jævnlig Bevægelse, gjör slap og dorsk.

(226) At drikke for Lyst kan vel nok gaa an en Gang imellem ved Höjtid og Gilde, naar det sker med Maadehold og Ærbarhed. Saare mange have imidlertid ikke Sjælsstyrke nok til at holde Maade dermed og maa siden lide baade Skam og Sygdom derfor. Men **at drikke Brændevin for Lyst er en Synd,** som i Længden straffer sig selv gyselig. Det varer sjælden længe, inden man henfalder til Drukkenskab; men derved bliver man uduelig til sin Gjerning, svækker sin Helbred, sløver sin Sjælskraft, ødelægger sin og sines Velfærd og synker til sidst i den störste Usselhed. Ja, man har des værre, saa utroligt det end synes, i hundredevis Prøver paa Mennesker, som af Brændevinsdrikken have faaet de skrækkeligste Sygdomme, f. Ex. Leversygdomme, Vattersot, Mavebetændelse, Lamhed, Svindsot, Afsindighed o. m. fl., og derpaa ynkelig ere omkomne i en tidlig Alder.

Naar derfor somme Forældre give deres Börn denne yderst farlige Drik at smage, da kunne de maaske tillige give dem den første Lejlighed til at ende Livet som Drankere. Men de, som til Sædvane give deres Börn Brændevin at drikke, burde strængt straffes af Øvrigheden.

1) Niels Andersen arvede efter sin stræbsomme Fader en god Gaard i den bedste Stand, foruden adskillige rede Penge og Værdipapirer [Obligationer]. Men denne Velstand kunde han ikke taale; han blev kjed af at arbejde og henfaldt til Lediggang. Men denne blev han da ogsaa snart kjed af. Nu gik han til Kroen, og til sidst var han en stadig Gjæst her hele Eftermiddagen. Der kom han i Kast med Drankere, som forførte ham til Spil og Svir. Naar han saa kom hjem, havde tabt sine Penge og var halv drukken, slog han sit Tyende, sine Börn, ja, til sidst sin Hustru. Hans to Konebrødre, skikkelige og agtede Mænd i Byen, søgte at tale ham til Rette, og han lovede Bedring; men han holdt det ikke.

Han gik nu saa vidt, at han solgte Heste, Køer, Sengeklæder, Sav og Øxe, ja, Madvarer ud af Huset, blot for at faa Penge til at drikke op. Hans stakkels nærmeste kom efterhaanden i störste Nød; men det rørte ham ikke. En Gang, da han silde om Natten gik drukken hjem, fik

han det dumme Indfald at kyse Birkedommeren, som boede ved Enden af Byen. Først brölte han frygtelig uden for Vinduet, saa at Folkene vaagnede, men tav saa ganske stille og søgte at lirke Kontordören op. I sin Rus hørte han ikke, at Skriveren flere Gange raabte ud af Vinduet: »Dersom du ikke siger, hvem du er, saa skyder jeg dig lige paa Pelsen.« Skriveren skød da, saa Niels blev liggende. Da man nu kom ud med en Lygte, saa fandt man, at det var Niels Andersen; han var ramt meget farlig lige i Knæet, og Benet maatte sættes af. Imidlertid blev hans Gaard solgt for ham, og han endte sit Liv i Armod og Kummer.

2) To Mænd gik sammen til en Skovauction. Det var smukt Frostvejr. Silde om Aftenen, efter at alle Bymænd var vendte tilbage, kom disse endnu ikke. Deres Slægt og Venner søgte dem ængstelig og fandt dem omsider liggende blodige paa Landevejen. Den ene døde 3 Dage efter; den anden levede, men kunde intet mindes af hvad der var hændtes. Til sidst udfandt Øvrigheden ved at foretage mange Forhør og Undersøgelser, at de var gaaede til en Kro for at drikke Kulden væk, at de var komne i Slagsmaal siden efter, og at den ene, som var mest drukken, var bleven truffen af den anden saaledes for Brystet, at han, som sagt, døde af det. Den ulykkelige tilbageblevne var aldrig siden glad.

3. Frisk Luft og Renlighed.

(227) Luft er lige saa nødvendig for Mennesket, som Spise og Drikke. Den skulle vi jo stadig indaande og derved vedligeholde Blodets Friskhed og regelrette Omløb. At Luften er frisk og ren, er os altsaa lige saa uundværligt, som at Føden er sund og nærende. Saadan Luft opmuntrer Sindet, styrker til Arbejde, kvæger Legemet og giver en rolig Søvn, hvorimod den fordærvede Luft gjör dorsk og gnaven, svækker Sanserne og avler mange Sygdomme. Enhver kan mærke det trykkende ved at være længere Tid sammen med mange i et Værelse, hvor Vinduer og Döre ere lukkede (1ste Afd. 349); hvor klemmende og spændende er det ikke! Men hvor skadeligt maa det da ikke være altid at leve i en saadan Luft!

I enhver ordentlig Bolig lukkes derfor daglig Vinduer og Döre op for at rense den forbrugte Luft i Stuen ved at lukke frisk Luft ind. Man hører rigtignok en og anden sige, at det er Skade at lukke den gode Varme ud; men Varmen i et længe tillukket Værelse er ikke god, da den er blandet med alle Slags usunde Uddunstninger. Man fatter tit ikke, hvoraf Sygdomme opstaa; men de lokkes ikke sjælden til Huset ene og alene af den usunde Luft, ligesom de tit holdes paa Døren alene ved Orden og Renlighed.

(228) Luften fordærves i Kjældere ved, at Dunsterne fra Jorden ikke slippe ud; ligeledes i alle Værelser, hvor Madvarer

gjemmes, eller en Mængde gjærende Drikkevarer henligge under Udgjæring, hvor der stryges og törres Klæder, hvor der nylig er kalket meget, hvor der brændes Kul uden for Ovnen i Ildgryder, hvor alt for mange Mennesker ere samlede i Forhold til Rummet, og hvoraf de hyppige Daanelser ved Gilder, Dans, o. s. v. opstaa, hvor det ryger, eller hvor man foretager Arbejder, der udbrede Stank og Støv, f. Ex. Kartning, og hvoraf Fabrikarbejderes Sygelighed ofte kommer. I alle saadanne Værelser maa der især luftes ud. Navnlig maa man være varsom med Soveværelser. Folk ere blevne syge af at sove i Værelser, hvor Gulvet nylig var vasket, hvor der stod duftende Blomster, da disse meget stærkt udsprede en skadelig Luftart om Natten (1ste Afd. 324), eller hvor man havde lagt i Kakkelovnen, og den giftige Damp af Gløderne trængte ud i Værelset ved, at Spjældet faldt til af Vandvare eller forsætlig lukkedes af en utidig Omhu for at fange Varmen. Tit bliver endogsaa Døden en Følge heraf. En Kone i Aarhus blev saaledes kvalt om Natten af Kuldamp, og kun med Nød og næppe frelstes hendes to Børn, som sov i samme Værelse.

I höj Grad kan Luften fordærves i Brønde, som i lang Tid ikke have været aabnede. Ubekjendtskab hermed kostede en Gang to Mænd i Haderslev Livet, som uden noget Forsigtighedsmiddel steg ned i en saadan Brønd. Ogsaa f. Ex. i Gravkamre, som i mange Aar ikke have været aabnede, kan farlige Luft- eller Gasarter udvikle sig. For at prøve, om man kan vove at stige ned saadanne Steder, sænkes et tændt Lys derned, thi fuldt saa længe, som dette kan vedblive at brænde, er der ogsaa Livsluft (eller Ilt) til Stede.

(229) Et vigtigt Middel til at fremme den friske Lufts velgjörende Virkninger er Renlighed. I en ordentlig og renlig Stue ser man ingen Spindelvæv, intet Snavs paa Gulvet, f. Ex. ingen henkastede Æbleskrællinger, Nøddeskaller, Ben, ell. lign. Vinduerne ere klare og gjennemsigtige og nöje forsynede med Hængsler og Hasper for at kunne aabnes og lukkes med Lethed. Støvet er visket af alt Bohave, og der mærkes ingen Lugt eller styg Dunst. I et Hus, hvor der er Börn, er det vanskeligt at holde Dagligstuen ren, og dog er det just her, hvor Luften tiest maa forfriskes, og al Urenlighed bortskaffes, da saa mange skulle være sammen der. Renlige Mennesker vaske sig ikke blot hver Morgen eller Aften, men saa tit om Dagen, som fornødent gjöres. At holde Huden ren, skjærmer tit imod smittende Sygdom og fremmer særdeles Legemets stadige rensende Uddunstning. Alligevel ser man endnu ikke sjælden Bønderstuer, hvor Vinduerne ikke kunne oplukkes, hvor en tillukket Bilæggerovn hindrer Lufttræk, hvor

flere Alkovesenge forøge Uddunstningerne; udbryder nu en hidsig Feber, kan et saadant Værelse i kort Tid blive til et rent Pesthul. **Frisk Luft!** Frisk Luft, det er den eneste Frelse her. — Derfor virke Bade saa heldbringende; de lunkne især til Hudens Rensning, de kolde tillige til at styrke Legemet, og Saltvandsbade desuden til at forebygge eller helbrede for den almindelig udbredte Kjertelsvaghed.

(230) En ung nygift Præst i det nordlige Jylland skrev, kort efter at han havde tiltraadt sit Kald, følgende Brev til sin Hustrus Farbroder, en gammel Stiftsphysicus i et af Østifterne:

Kjære Farbroder!

Jeg har en tredobbelt Grund til at høre Deres Mening og Raad med Hensyn til det nedenstaaende. De har venlig tilbudt mig Deres hjælpsomme Raad i vanskelige Sager, De er en øvet Læge, og De har endogsaa tidligere virket just her paa Egnen. Til hvem kunde jeg da bedre henvende det Spørgsmaal: Hvorved kan jeg medvirke noget til at fremme Sundhedstilstanden i min Menighed?

Men Aarsagen til, at jeg saa snart efter Afrejsen fra Kjøbenhavn lader høre fra mig, er denne. Nogle Dage efter min Hidkomst hjembragtes en Ungkarl, som tjente i et fremmed Sogn, paa Grund af Sygelighed, og døde nu strax efter, inden han rigtig var kommen under Lægens Tilsyn. Denne, en værdig gammel Mand, kom til mig og meldte, at Tilfældet var ængstende, og at han, af Frygt for mulig Smitte, havde forbudt al Slags Gravgilde i Lighuset. Forældrene, som gjærne vilde gjöre Venner og Naboer noget til gode — saaledes udtrykte Sognefogden sig derom — tillavede alligevel en Del Spisevarer, som saa bragtes til en fraliggende Gaard, hvor Stadsen stod. Men man var uforsigtig nok til at hensætte alle disse Sager i samme Stue som Liget, og det kan næppe omtvivles, at Smitte udbredtes derved. Et Par Dage efter blev flere af dem, som havde været ved Gildet, syge, og inden 14 Dage havde vi 43 syge, hvoraf 3 døde, og adskillige haardt medtoges, maaske endog fik et Knæk for stedse.

Dertil kommer, at Districtslægens unge haabefulde Sön, som med megen Iver tog sig af mine Sognefolk, sikkerlig ogsaa smittedes; thi han døde forleden Dag af samme Sygdom efter et kort Sygeleje. Er det ikke skrækkeligt, kjære Farbroder! Er det ikke en sørgelig Indgang for mig? Og hvad skal jeg vel gjöre med saadanne Mennesker? —

Paa dette Brev fik han noget efter følgende Svar:

(231) Hr. Pastor,
min unge Ven!

Sagde jeg dig det ikke nok? Du mente, at det maatte være en smal Sag at forestaa et saadant Kald, naar man havde den rette Vilje og just ikke fik at gjöre med onde Mennesker — og nu er du allerede forskrækket over denne Indgang. Der vil komme mere, siger jeg dig. En Præst kan have alle Haande at gjennemgaa. Men du taber ikke Modet, naar du faar dig sundet ret. Med Hensyn til Tilfældet, da beklager jeg min gamle Kaldsfælles Tab. Hans Sön havde det bedste Lov paa sig og kunde være bleven til noget dygtigt. Men alligevel! Ingen af os er skudfri, og han er falden hæderlig paa Valpladsen.

Med Hensyn til dine Iyder, da kjender jeg dem. Trofaste Folk; men de drive undertiden denne Trofasthed vel vidt og holde paa Skik og Uskik lige fast. For Resten haaber jeg, at vi tales ved til Sommer og kunne da afhandle Sagerne udførlig. Nu har jeg meget travlt med de aarlige Meddelelser om mit Embedes Tilstand og kan derfor kun svare i Korthed.

Først og sidst: Hold paa Renlighed! Lige saa tit som du taler i Kirken om Sjælens Renlighed, lige saa tit, ja tiere, tale du uden for den om Legemets Renlighed! Først og sidst: Raad til Renlighed og alt, hvad dermed staar i Forbindelse! Skidenfærdighed, skal du forkynde, er Herren en Vederstyggelighed, og han hjemsøger dem, som den hænger ved, i tredje og fjerde Led. Ren Luft i Huset, rent Bohave, rene Senge, rene Vægge, rene Klæder, rent Lintöj og fremfor alt et rent Legeme og en ren Hud ere Herligheder, ere Skatte, som Danmarks Almue endnu ikke har lært at sætte rigtig Pris paa. Og dog er det ikke saa meget af Brist paa Evne, som fordi det skorter paa Agtelse og Kjærlighed til al Renlighed, at saa mange Folk i deres Uvidenhed forsmaa dette usigelige Gode. Hold derfor Skolelærerne til at lære Ungdommen at elske Renlighed, saa fænger til sidst ingen Smitte hos dig.

Tal dernæst med Mødrene! Tal især med disse ulykkelige Mødre, som i deres Daarskabs Forvildelse kalde den væmmelige Fnat en „sund Sygdom". Du vil endogsaa træffe spæde Börn i Vuggen, som allerede ere smittede. Men ligesom Vasken og Baden er det første for at faa helbredet Udslæt, Ringorme, Fnat og alt andet Skab, saaledes er Renlighed det allerypperste Middel imod at smittes deraf. Tal derfor ret alvorlig med Husmødrene! Det er jo dog dem, som i Grunden alting afhænger af. Tal imod de uldne Lagener, Tyendets saa kaldte Hylsklæder, som undertiden ligge uskiftede fra Fardag til anden, og hvor al Slags Smitte kan have sin tryggeste Rede. Glem ikke at advare imod

Skjødesløshed ved den saa kaldte Omgangspatte, naar Börn, hvis Moder er syg eller død, faa Die paa Omgang i Sognet! Jeg ærer dybt al sand Kristenkjærlighed og tör ikke forkaste denne Skik; men er et saadant Barn smittet, da kan det i al sin Uskyldighed stifte stor Fortræd. Yderst varlig maa man derfor være herved.

Men trænger den sunde til den rene Luft for ikke at blive syg, hvad trænger da ikke den syge dertil for at blive frisk igjen? Tal derfor idelig imod de taabelige Sygebesøg, hvor hele Slæng, især ved Aftentide, da den syge just trænger til Ro og Hvile, stimle ind i Sygestuen. Her skulle de nu have en Omgang, som det hedder, en Bid, o. s. fr. Men Damp og Sved og Aandedræt af saa mange og saa længe, tit i en lav lille Stue, er en Kilde til mangen Sygdom og en Ledetraad for hver Smitte. Kommer saa alligevel nogen med sin ukristelige Visdom og svarer: „Den, Gud vil bevare, han er uden Fare!" da saml din hele Styrke, og slaa ham til Jorden med et af hine mægtige Kjærnesprog af Biblen, som din sal. Fader saa tidlig indprændte dig!

Endelig: det afskylige Brændevin! Hvor tit hørte jeg ikke Bonden paa Heden snakke om, at man skal „lade Naturen raade", og fik saa siden at vide, tit for silde, at han tvært imod havde ladet Brændevin raade. Tal derfor endnu mere imod Kvaksalveri end imod Kvaksalvere! Disse sidste ere slemme nok, det véd den søde Gud! Men deres store Pengegridskhed er dog til nogen Hinder for deres usle Kunsters fordærvelige Virkninger. Brændevin derimod, til at slaa den syge ihjel med, kan enhver faa Fingre i.

Jeg véd meget vel, hvordan de bære sig ad. Faar nogen Mæslinger, Typhus, Skarlagensfeber eller anden hidsig Sygdom, saa ildes der dygtig i Ovnen, ingen frisk Luft faar mindste Indgang, og nu tyldes der Brændevin eller varm Mjød i den syge.

Se, min kjære Brodersøn, her har du en Forsmag paa, hvilke Fjender du kan have at kæmpe mod med dine velmente Advarsler. Gud styrke dig og lægge sin almægtige Kraft paa din Læbe, naar du vil oplyse et vildfarende Medmenneske i saa Henseende! Som sagt, mere til Sommer.

Hils og kys din Sophie fra mig!

Din
hengivne
H—.

4. Almindelig Omhu og Omtanke.

(232) Den almindelige Omhu for, at vort Legeme vedligeholdes i sin sunde Tilstand, viser sig, som vi læste, i Særdeleshed deri,

at man ved Omtanke undgaar eller forebygger alt, som kunde standse Livskraftens uforstyrrede Virksomhed i os (220). **Maadehold** og **Renlighed** nævnedes derpaa som de Hoveddyder, der især medvirke til Helbredens Vedligeholdelse. Men denne Omtanke kan ogsaa i mange andre Henseender lede os til Omhu for, at vort Legeme stadig er i den fri og naturlige Tilstand, hvortil det skabtes. En rimelig **Forsigtighed** (d. e. ikke overdreven, ikke utidig, ikke ængstelig) er derfor det tredje Hovedmiddel til Helbredens Vedligeholdelse.

(233) Da den oprejste Stilling er vor naturlige Holdning, saa maa Börn tidlig vænne sig til denne. Derfor hedder det: Hovedet op, Brystet frem, Maven ind, Fødderne udad! Saa ser man først, hvad et Menneske egentlig er. — Ligesom der inden i os er et aldrig standsende Røre i alle Dele, saa trænger ogsaa det hele Legeme udvortes til at røre sig. Derfor har Kong Frederik den sjette sørget for, at Legemsøvelser [Gymnastik] indførtes i Skolerne; hvilken ogsaa Pigebörn paa sømmelig Maade burde deltage i. Den bedste Bevægelse faas ved dygtigt **Arbejde,** især i fri Luft. Derfor ere Landmænd i Almindelighed raskere end Kjøbstedfolk, der for en Del have stillesiddende Arbejde; disse trænge derfor til at røre sig imellem, til en Spaseretur, en Kjøretur, o. s. v. En meget sund Bevægelse er Dans, som ikke udarter til Vildskab eller varer for længe; det er en Slags Legemsøvelse for de voxne.

Da Legemet trænger til Hvile, saa maa man ikke overdrive Fliden og nægte sig sin naturlige Søvn. Man begynde altid sin Söv för Midnat! Har man sovet godt om Natten, saa arbejder man tre Gange saa rask den næste Dag; der vindes altsaa intet ved Nattevaagen. Men op maa man i rette Tid; Morgenstund har Guld i Mund, som Ordsproget siger. Derfor hedder det: Rask ud af Dynerne og hurtig i Klæderne, saa gaar Arbejdet muntert fra Haanden! En 7 Timers Söv er i Almindelighed nok for den voxne, medens Börn trænge til mere, og gamle Folk i Reglen til mindre; men hvo som vil have godt af Sövnen, maa ikke lægge sig ned med en overfyldt Mave, ikke have nydt hidsende Drikke, maa have arbejdet sig træt og have en god Samvittighed.

Da Sundheden for en stor Del afhænger af, at Legemet vedligeholder sin jævne Varmegrad, er det af Vigtighed saa vidt muligt at hindre, at Legemet afgiver eller modtager for megen eller for liden Varme fra vore ydre Omgivelser. At man skal vogte sig for kold Luft og kold Drikke, naar man er meget varm, at man skal være varsom, naar man er forkølet, eller klæde sig om, naar man er bleven gjennemvaad, o. s. v., det lærer

enhver snart. Men mange tænke sig ikke den Skade, som kan voldes ved at bære altfor varme Klæder, at indpakke Hovedet for meget, at have alt for varme Senge af Fjerdyner, og lign. Baade Syn og Hørelse kunne lide derunder, foruden mere; for kjertelsvage Börn og skjæve Krøblinger ere varme Senge dobbelt skadelige. Man tilraader Madratser med vel udvasket Tang som noget hensigtssvarende, og de have endogsaa Ord for at modarbejde Kjertelsvagheden.

(234) Sanserne kunne svækkes a) ved overspændt Brug, saaledes Synet ved at anstrænges i Tusmørke, ved at se længe imod Gjenstande, som Solen skinner paa, f. Ex. kalkede Vægge o. lign., eller b) ved altfor bratte Indtryk, saaledes Følelsen, naar iskolde Hænder holdes til Ilden, eller Hørelsen, naar der alt for nær ved Øret opstaar et stærkt Skrald, o. s. v.

Tænderne, som ere saa vigtige for os til at tygge Maden med og derved hjælpe til Fordöjelse og Næring, og som ere saa vigtige ved Udtalen, kunne lide, uden at man strax mærker det, paa flere Maader, f. Ex. ved at stikke i dem med Ting af Metal, ved at bide paa meget haarde Ting og ved jævnlig at nyde meget hed Mad eller Drikke. Men har Glasuren en Gang taget Skade paa en Tand, saa raadner denne hen efterhaanden. Intet er gavnligere for Tænderne end jævnlig at skylle Munden efter Maaltiderne med Vand, som hverken maa være for koldt eller varmt.

5. Hjælp i Sygdoms- og Ulykkestilfælde.

(235) Alle kloge Folk søge i paakommende Tilfælde Lægens Hjælp. Ere de saa fattige eller saa langt borte, at de ikke selv kunne lade ham hente, saa kunne de dog faa Bud til ham ved kjærlige Medmenneskers Hjælp. Den fattige her i Landet har saa baade fri Lægehjælp og fri Lægemidler, naar han blot beder derom. At vrage Lægens Hjælp er taabeligt og kan volde usigelig Ulykke, om Sygdommen er smitsom og ikke tages i Tide paa den Maade, som Lægen foreskriver. Man kan i saa Fald faa mangen uskyldigs Uheld paa sin Samvittighed foruden sit eget, som man i sin Dumhed har paadraget sig.

(236) I øvrigt gives der vel Tilfælde, hvor man indtil videre kan lade sig nöje med et Husraad, d. e. en Henvisning til et Lægemiddel mod en ringe Upasselighed, som meddeles af en fornuftig Mand eller Kvinde, f. Ex. imod Frost eller Forkølelse, ved Saar af skarpe Ting, o. s. v. Men et voxent Menneske maa med Flid se at skaffe sig Forstand paa, hvor vidt et saadant Raad bör skjönnes at være farligt eller uskadeligt for Helbreden i det hele taget; thi uden saadan Opmærksomhed falder

man let i Hænderne paa de saa kaldte „kloge" eller Kvaksalverne, der skille os baade ved Helbred og Penge i Steden for at skaffe den første igjen for den sidste. Ja, mangen uvidende Kvaksalver har endogsaa skilt en stakkels syg ved Livet selv og er saaledes bleven til Drabsmand.

Saaledes var der en Gang en Skomager, som det gik til agters for, og som nu lagde sig efter at helbrede paa Folk. Men hvordan bar han sig ad? Naar Folk kom rejsende og meldte sig hos ham, saa lod han sin Kone sige, at han først kom hjem om en Times Tid eller to, og at de imidlertid kunde tage hen i Kroen. Her var nu Kromanden i Ledtog med ham; han udspurgte de syge under Skin af Deltagelse om deres hele Tilstand og sendte saa hemmelig en Seddel derom til Skomageren. Naar da den syge eller dennes Bud kom igjen, saa traadte Skomageren frem med sære Lader og en stor Paryk paa Hovedet, lagde Fingeren paa Næsen og udbredte sig saa meget om den syges Tilstand, at man forbavsedes over hans Lærdom og Dybsind og med Glæde betalte baade Piller og Pulvere i dyre Domme. Men disse Piller var ikke andet end gamle Brødkrummer og lidt Olje, og Pulverne indeholdt ikke andet end Salt, Sukker og lidt Kridt. Og det var endda en Lykke, at han ikke brugte værre Ting, der kunde gjöre megen Fortræd, ja, avle ganske nye Sygdomme hos den syge, hvilket andre Kvaksalvere samvittighedsløst gjöre.

Andre af disse Skjælmer give sig ud for at kunne — som de kalde det — læse over den syges Klæder, naar disse bringes dem, og alene ved saadanne Gavtyvestreger helbrede ham, hvor langt borte han end bor, og lignende Pjank.

En saadan klog, hvis rette Navn er „uklog", om han ogsaa bruger ganske uvirksomme Midler, forhaler dog Tiden, saa at virksomme Midler komme for silde; men tit bruger han endog skadelige Midler, som ødelægge Helbred og Kræfter, ja, selve Livet; og desuden holder han dig skammelig for Nar og ler af dig, naar du vel har lukket Dören efter dig.

(237) I Ulykkestilfælde er der tit ikke Tid til at vente paa Lægen, som i øvrigt uopholdelig bör hentes, f. Ex. naar en er druknet eller kvalt, o. s. v. Det er nemlig muligt, at en saadan blot er skindød og ved hastig og klog Hjælp endnu kan frelses. Mennesker bör da her bruge deres bedste Eftertanke og ikke undlade strax at kalde dem til Hjælp, som mulig kunde forstaa at behandle en saadan død. Ogsaa bör man, naar man har Lejlighed, søge Kundskab herom i Bøger, om man bor afsides fra andre Mennesker, eller søge ved Samtale med kløgtigere at lære, hvad man kan have at iagttage i slige Tilfælde.

Det mest paatrængende, som bör foretages med en formentlig skindød, er at fjærne de Omstændigheder, som kunne menes at have fremkaldt den døde eller skindøde Tilstand. Den hængte bör saaledes öjeblikkelig nedtages ved at overskære Strikken; den i Vandet fundne maa strax optages deraf; den, som findes tilsyneladende død i et Værelse under Formodning om Forgiftning

ved Kuldamp, maa føres ud af dette, eller i alt Fald bör frisk Luft indlades ved at aabne Vinduer og Döre. Forsömmelighed med at udføre saadanne Forholdsregler er strafskyldig efter Loven, og det er uforsvarligt, som mange gjöre, at løbe bort under unyttig Raaben og Skrigen i Steden for at gjöre noget til Frelse for den muligvis kun skindøde.

Da Skindøden har sin Grund i en vis Grad af Lammelse i Nervesystemet, er det indlysende, at den vigtigste Opgave ved at vække en skindød til Live maa ligge i at indvirke pirrende paa Nerverne for derved at bringe dem i forøget Virksomhed. Som saadanne Pirringsmidler kunne bruges stærkt lugtende Ting, som holdes under Næsen, Gnidning af Huden (især under Fødderne, hvor man, som bekjendt, er meget kilden) med Gjenstande, som have en ru eller skrubbet Overflade, saasom med Børster eller uldne Klude; men den virksomste af alle Pirringer er dog den, som opstaar ved, at der bringes frisk Luft ind i Lungerne, og dette opnaas bedst ved at fremkalde det saa kaldte kunstige Aandedræt. Dette kan frembringes paa forskjellige Maader, af hvilke vi her skulle meddele en af de nemmeste. — Efter at den forulykkede er bleven lagt paa Ryggen, tager man Plads ved Siden af ham og lægger en af sine Hænder paa den nederste Del af hans Brystben tæt oven for Hjærtekulen. Derefter trykker man Brystbenet ind ad med et kraftigt Tryk, hvorpaa man lader Haanden gaa tilbage igjen, og saaledes fortsætter man med at lade Haanden gaa frem og tilbage omtrent 20 Gange i hvert Minut. Man vil da kunne høre en blæsende Lyd, i det Luften skiftevis gaar ud og ind af Næse og Mund. Kommer man en enkelt Gang til at udføre det indadgaaende Tryk noget hurtig, vil man høre et svagt Skrig; men man bör ikke deraf forledes til med Sikkerhed at tro, at den forulykkede er kommen til Live, da et pludseligt Tryk paa Brystbenet ogsaa kan fremkalde et saadant Skrig fra en, som har været død i flere Dage. Først naar man mærker, at den forulykkede selv kan hæve og sænke Brystet og altsaa selv kan drage Aande, kan man være sikker paa, at han er i Live. Man skal i saa Fald dog ikke strax ophøre med det kunstige Aandedræt, da det er hensigtssvarende en lille Tid at understøtte hans i Førstningen svage Livsytringer. — Opnaar man derimod efter at have brugt kunstigt Aandedræt en halv Times Tid intet Livstegn, nytter det i Almindelighed ikke at vedblive længere dermed.

Endnu fortjener Omgangen med gale Hundes Bid at omtales. Møder man en Hund, som med vaklende Skridt, ludende Hoved og nedhængende Hale løber urolig omkring, skal man sky den, og har den endogsaa Skum omkring Munden, eller

knurrer den ad Mennesker og Dyr uden at gø ad nogen, som den støder paa, da skal man omhyggelig undvige den, thi dens Bid kan blive dødeligt, da det nemlig kan fremkalde den Sygdom, som hedder Vandskræk. Men i øvrigt skal man altid stræbe at blive ved Sans og Samling, at man ikke forvexler enhver stakkels syg eller forsulten Hund med en gal. Bides man nu alligevel af en saadan, maa man paa Øjeblikket sende Bud efter Lægen og dernæst bane Vej for hans Hjælp saaledes: 1) Man ser først at faa Saaret dygtig til at bløde ved at trykke paa Siderne, ved at törre det med en grov Klud, ved at udsuge og udspytte Blodet — som ikke kan smitte, naar man ikke har noget Saar paa Læberne eller i Munden — og ved at udvaske det tit med lunkent Vand. Ogsaa kan Udsugningen foretages ved et lille Brændevinsglas, af hvilket man uddriver Luften ved at holde det et Øjeblik over et brændt Lys (tæt ved Saaret) og derefter med störste Hurtighed sætte det over hele Saaret. 2) Naar man i 1—2 Timer har saaledes udperset og udskyllet Saaret med Omhu og Vedholdenhed, ætser man det med stærkt Sæbevand, Lud, Eddike eller Krudt, opløst i Vand eller udgneden med Brændevin; eller ogsaa udbrænder man det formelig ved at tænde Ild i Krudt, som lægges i det, eller med et gloende Stykke Metal, hvorefter et Grødomslag lægges paa Stedet.

I Persien helbreder man for gale Hundes Bid paa følgende Maade: Man prikker en hel Del smaa Huller rundt omkring Saaret, lægger en Salve af revne Løg derpaa, over denne igjen et Stykke Oxekjød og der oven paa Jord. Hver Time lægges der saadant frisk Omslag paa, indtil Saaret er lægt. Om denne Fremgangsmaades heldbringende Virkninger ere Perserne saa overtydede, at de kun lidet frygte sligt farligt Bid.

II. Den menneskelige Sjæl.

(238) Du har, min lille Læser, allerede læst adskillige Steder i denne Bog om den menneskelige Sjæl og vil komme end flere Steder til at læse om den. Ofte mærker du det ikke selv, thi Sjælen er et usynligt Væsen, hvorom der tit tales paa en ganske anden Maade end om alle de synlige Ting. — „Det var en underlig Tale, det!“ vil du maaske tænke herved; men din Lærer vil nok forklare dig, hvordan det er at forstaa, og at det er ganske rigtigt.

Men at læse om Sjælen selv paa en saadan egen Maade er dog langtfra ikke unyttigt; thi der avles tit i de kommende Aar af saadan Læsning en god Frugt, ligesom der avles tit en rig Høst af de faa Sædekorn, der udsaas paa Marken.

Alt, hvad du læser i denne Bog, det vedkommer saaledes din Sjæl; thi man læser og lærer ene og alene for Sjælens Skyld, for at berige den med Kundskaber, for at uddanne og forædle alle dens Evner. Men naar vi Mennesker sige: „for Sjælens“ Skyld, saa sige vi ogsaa for vor Skyld, thi Sjælen er os selv, og vi ere Sjælen. Naar du siger: „Jeg,“ og naar du siger: „Min Sjæl,“ saa nævner du en og den samme Ting. Naar jeg taler til dig, saa taler min Sjæl til din Sjæl ved Hjælp af Ordene, som jeg udsiger, og som du hører. Naar jeg taler om din Hukommelse, dine Tanker, din Vilje, din Forstand, dine Følelser, dine Forsætter o. s. v., saa taler jeg egentlig om, at din Sjæl husker eller tænker eller vil noget eller opfatter en Ting, eller føler, beslutter, o. s. v.

At tænke paa Sjælen, at sørge for Sjælen, at være bekymret for Sjælen, at glæde sig ved Sjælen er derfor det voxne Menneskes værdigste Virksomhed; thi derved giver han sig paa en Gang af med Gud, med sine Pligter og med sit Livsmaal. Börn kunne endnu ikke fatte meget af disse höje Ting; men hvad de kunne fatte deraf, det lære de i Religionslæren, eller i deres Kristendom. Denne Læsebog her er derfor en Indledning eller en Fordannelse til Lærebogen, som hvert Barn skal forstaa og rigtig kunne ved sin Confirmation (sit Daabsfæste).

Den bedste Maade, hvorpaa du, min lille Læser, kan tænke paa din Sjæl, sørge for den, frede om den og glæde dig ved den — det er, naar du er lydig og lærvillig og flittig, eller ved Læsning og Eftertanke **oplyser** din Sjæl. Af alt, hvad du siden skal lære i Verden, er dette vel kun en vis Del, men i din Ungdom, eller saa længe du er Skolebarn eller Lærling, er dette det vigtigste. Siden skal du ogsaa **handle** og aflægge Regnskab for dine Handlinger, overensstemmende med Religionens Forskrifter. Men til at handle rigtig og til at hævde en god Samvittighed hele Livet igjennem er Oplysningen ogsaa uundværlig; thi den gjör, at du langt bedre forstaar, hvad Gudslæren byder, og bedre fatter, hvor velgjörende dens hellige Lærdomme ere for dig. Oplys da ved Læsning din Forstand og rens ved den dit Hjærte, om noget ondt har faaet Indpas i det!

(239) Men slig **Oplysning** sky des værre endnu mange Mennesker, hvorfor de narres af andre og hindre sig selv i at styrkes i det gode og rette deres Fejl og Forseelser. Herpaa skal jeg fortælle dig et mærkeligt Exempel:

I en Landsby her i Danmark blev der bortstjaalet et stort Stykke Lærred, som laa paa Blegen. Den Enke, som ejede

det, meldte det strax til Sognefogden, og han foretog sin Undersøgelse rundt omkring tillige med en anden Mand; men forgjæves. Da raadede hendes Tjenestekarl at søge til en klog Mand, som var udraabt i hele Egnen for at forstaa den Kunst, som overtroiske Folk kalde at vise igjen. Enken og hendes Börn syntes i deres Enfoldighed godt om dette Raad, og tidlig næste Morgen red Karlen af Sted.

Han kom ikke igjen för silde om Aftenen. Den kloge Mand — saa meldte han — forlangte 12 Rdlr. for sin Umage, da det var et saa stort Stykke Lærred; men dersom det ikke indfandt sig igjen, vilde han intet have. Deri indvilligede Enken gjærne, hvorpaa Karlen sagde: „Giv nu Agt, og hør den kloges Ord! Naar det i Aften bliver bælgmørkt, skulle alle Folk i Gaarden samle sig ved den Dör, som gaar ud til Haven; over denne Dör skulle I slaa denne gjennemborede Skilling, som han herved sender eder, fast med et Söm. Til samme Tid skal jeg gjennembore den midterste Stolpe i Kohuset, men just i det samme saa kaster Tyven Lærredet over Havegjærdet. Men se vel til, at ingen af eder forlader Skillingen, för jeg kommer tilbage fra Stolpen, eller siden stræber at opdage, hvo Tyven har været; thi det er ganske ulovligt, og en saadan vil ske en Ufærd!“

Mørket kom; alting udførtes nöjagtig, og da nu Karlen kom tilbage til disse enfoldige Skillingsvogtere, ilede de alle ud i Haven. Lærredet laa der ganske rigtig; Enken var sjæleglad, alle priste den kloge Mand, Karlen red næste Morgen af Sted med de 12 Rdlr., og alting var i sin Rigtighed.

Men Sagen rygtedes snart, og Præsten i Byen, som vel indsaa, at der maatte stikke noget under, sørgede for, at den kloge Mand blev indstævnet, trods alle Enkens Bönner. Saa snart Karlen hørte dette, bad han om Forlov paa en Dags Tid, og — gik nu for første Gang virkelig til den kloge Mand. De to andre Gange havde han opholdt sig i et afsides Krat. Thi han var selv Tyven, havde opdigtet Kunsterne, da han mærkede Uraad ved Folkesnakken derom, havde selv stukket Pengene til sig og selv kastet Lærredet ind i Haven, medens de andre som nogle Narre stod og saa' paa Skillingen. Nu aftalte vel begge disse Gavtyve, at de vilde dele Pengene, samt hvorledes de skulde holde sig tappert under Forhøret. Men de kom til kort ved Herredsfogdens Snildhed og maatte tilstaa; Karlen dömtes som Stjæler, og den kloge som Hæler. Men hvo var her den rigtige kloge? For Resten sidder Skillingen endnu den Dag i Dag der over Dören, til Advarsel for alle, der kunde være lige saa taabelige som denne Enke.

III. Den naturlige Eftertanke og den guddommelige Aabenbaring.

I.

A. Hvoraf kan jeg vide, at Gud er til?

(240) Vi have nu læst en Del om Verden, om hvad der findes i den, og hvad der har tildraget sig paa Jorden, og vi have faaet mange mærkværdige og nyttige Ting at vide. Til alle saadanne Kundskaber kommer man dels ved selv at bruge sine fem Sanser, dels ved at lade sig fortælle om, hvad andre opmærksomme og tænksomme Mennesker have set og ellers med deres Sanser iagttaget. Det er da en stor Lykke for os, at vi have Sanser og saa mange og saa gode Sanser (1ste Afd. 359—64).

Men dog er det ikke nok at have Sanser og at bruge dem. Det allervigtigste ved Verden og ved de Ting, der ere i den, have vi endnu ikke læst om, og vi kunne ikke læse derom, saa længe der kun fortaltes om. hvad Mennesker have iagttaget ved deres Sansers Brug; thi den rette Oplysning om Tingene faa vi ikke ved blot at bruge vore Sanser, men ved at bruge vor Eftertanke, der lærer os, hvad der er sandt, skjönt vi hverken se eller høre det, hverken føle eller smage det. Saaledes tænke vi, naar vi se Røg, at der er eller har været Ild; se vi Frugter af et Træ, da slutte vi os til, at der har været Blomster. Paa samme Maade, naar vi høre en smuk Musik, da vide vi, at der er en, der spiller, at han spiller godt og har et godt Instrument at spille paa.

(241) Saaledes gik jeg en Sommerdag længere ud ad Landevejen, end jeg ellers plejer at komme paa den Kant, og saa' i nogen Frastand en tæt Hob Træer og Buske. Det er en Skov, tænkte jeg; Dagen var varm, jeg var hed og træt og fik den Tanke at gaa derhen for at hvile mig i Skyggen. Indgangen var aaben; jeg gik ind og blev ved at gaa fremad i mine egne Tanker uden i Førstningen at se videre end lige for mine Fødder. Men jeg kom til at se op og omkring mig; og jeg blev vár, at Træerne stod i lange Rader, var stævnede (kappede) og tildannede, at det var dels Frugttræer, dels skjönne Løvtræer og Blomsterbuske, at Rækkerne stod i afmaalte Mellemrum paa begge Sider af jævne og lige Gange, at der imellem disse var Bede, dels med Køkkenurter, dels med Blomster. Da sagde jeg ved mig selv: Saaledes er alt dette ikke voxet

af sig selv uden menneskelig Hjælp og Kunst; det er ingen Skov, det er en Have. — Jeg gik nu videre omkring og fandt, at denne Have var en stor Have, at den indeholdt utallige sjældne og kostelige Træer og Planter, var vedligeholdt med megen Flid, havde maattet koste meget Arbejde og mange Penge; og jeg tænkte da: denne Haves Ejer er en rig Mand. Jeg saa' endvidere, at alle Træerne var i bedste Stand, at alle Blomster havde Knop eller fuld Krone, at alle Urterne stod i den ønskeligste Væxt, at enhver Slags var sat paa den dertil mest skikkede Plads, plantet paa rette Tid, fredet og passet paa den allerrigtigste Maade, efter den bedste Kunst; og jeg vidste da med Sikkerhed, at Haven tilhørte en klog og kyndig Herre, en duelig og forstandig Urtegaardsmand, skjönt jeg endnu ikke havde set ham.

Imidlertid, mente jeg, kan jeg dog ikke vide, om han vil tage vel imod mig, der saaledes paa egen Haand er gaaet ind i hans Have; og jeg vendte da om og gik mod Udgangen. Men der mødte jeg i det samme en Flok Börn. Det saa' ud til at være fattige Börn fra den nærmeste Landsby, enhver af dem havde en tom Kurv eller Pose. Da jeg nu spurgte dem om, hvor de skulde hen, og hvortil de havde disse Kurve og Poser med sig, fik jeg det Svar, at da det var Søndag næste Dag, kom de som sædvanlig i Følge den Mands Tilladelse, hvem Haven tilhørte, for at hente hver en Dragt Havesager, Frugter eller Rødder, Grönt eller Lægedomsurter, som Ejeren uddelte til dem efter Aarets Tid og enhvers egen og hans Forældres Trang og Tarv. Det er da ogsaa en god Mand, tænkte jeg, vendte saa atter om og gik efter dem.

De kom snart til Manden. Jeg blev staaende bag ved, medens han uddelte sine Gaver til de fattige Börn; men da han var færdig dermed, gik jeg hen til ham og bad ham undskylde min Nærværelse. Han svarede mig venlig, at det var ham en Fornöjelse, om hans Have glædede mig, og at jeg gjærne maatte komme saa tit, jeg vilde. Ogsaa spurgte han, om jeg ikke trængte til Vederkvægelse, idet han rakte mig af de bedste Frugter og en stor Blomsterkost tillige: „Vær saa god at tage til Takke!“ Jeg takkede og tog. Derpaa sagde jeg ham far vel for denne Gang; og jeg gik hjemad og glædede mig over, at min Eftertanke ikke havde skuffet mig, at jeg først havde fundet forfriskende Skygge og siden lært en saa velhavende, duelig og godgjörende Mand at kjende.

(242) Men hvor maatte det glæde os alle, om vor Eftertanke kunde lære os at kjende den, som ejer og raader over den hele vide Verden, denne uhyre store Have, hvori vi hver

Dag gaa omkring, kunde lære os, at han er mægtig, vís og god! Og heller ikke svigter vor fornuftige Eftertankes Kraft os her, naar vi ikke længere vandre med Öjet hæftet paa Jorden for vor Fod, men se frit op omkring os paa alt, hvad der i den store herlige Skabning omgiver os, som vi daglig vandre imellem, som vi ogsaa her i denne Bog have i vore Tanker gaaet omkring og set paa, i det vi læste derom.

Se vi med fornuftig Eftertanke paa denne hele store Verden og alle de Skabninger, som fylde den, da maa vi visselig sige os selv, at Verden ikke har selv indrettet sig saaledes eller er bleven, som den er, ved et Lykketræf, men at alt er ordnet med Omhu og Overvejelse saaledes, at enhver Ting er, som den bör være, og har det, som den bör have det. Tvivler du herom, saa har du glemt, hvad vi för gjennemgik om Himmel, Hav og Jord, om det menneskelige Legeme, om Dyrene og om Planterne, om Stenene og om Elementerne og flere andre Ting. Alt dette er ikke kommet af sig selv, og der er da en **Skaber**, som har givet Verden sin Tilværelse, og som har indrettet og ordnet alting i den saa vidunderlig. Denne Verdens Skaber og Ordner er **Gud**, thi det kan ingen anden være.

Der er kun én Gud, thi alt i Verden viser sig at være indrettet efter én Plan og at lyde én Vilje; og denne Gud er et uendelig ophöjet og fuldkomment Væsen. Han er almægtig, thi hans Værk er uendeligt og underfuldt; han er alvís, thi enhver Ting er indrettet saaledes, at det passer til det hele, og det hele saaledes, at det passer for de enkelte Ting; han er algod, thi der er kjærlig sørget for alle Guds Skabninger, for deres Ophold og Velvære efter enhvers Evne og Tarv. Læs om igjen, og tænk efter, saa skal du se, at det er sandt! Og Gud er evig; thi hvad skulde have været för ham? Og hvad skulde kunne vedblive at være til, naar han ikke var mere?

Og denne Verdens Skaber, den mægtige, vise og gode Gud, viser for enhver af os og for os alle tilsammen og for Verden i dens hele Uendelighed et kjærligt **Forsyn**, det er: han har skuet forud, hvad der er enhver af hans Skabninger tjenligt, og glemmer ikke nogen af os, naar Tiden er kommen til, at vi trænge til hans Hjælp. Vi have ikke nødig at bryde os med hvad Skæbnen vil bringe os, thi Skæbnen er ikke til, men Guds Forsyn er til; — og ligesom vi se hans vise Raad, hans uendelige Magt og Kjærlighed i alt, hvad der er sket med enhver af os fra vor første Stund indtil nu, i alt, hvad der er mødt Folkeslægterne fra Verdens første Tider

indtil denne Dag, hvorledes det onde efterhaanden forsvinder, og det gode mere og mere faar Overhaand, saaledes kunne vi ogsaa med Tryghed forlade os paa, at han fremdeles vil komme Skabningen i Hu, at han vil revse og lyksaliggjöre enhver af os i sin Tid og føre hele Menneskeslægten til en gladere Tilstand.

(243) Denne Sandhed om Gud og hans Væsen maa være mig den vigtigste af alle; thi hvorledes skulde jeg nogen Sinde kunne være glad, naar jeg ikke havde nogen at stole paa, i alt, hvad der kan tilstøde mig, udsat for alle Livets Farer, som jeg er? — Og denne Sandhed fandt vi just ved vor Eftertanke. Tak da Gud for vore Sanser, men endnu mere for vor Fornuft; og lad os bruge alle disse vore Evner saaledes, at Gud, som har givet os dem, ikke skal have Aarsag til at fortryde sin Gave, naar han ser, at vi af vore Sanser lade os forlede til Daarligheder, eller vi misbruge Fornuften til unyttige Paafund eller ondskabsfulde Rænker.

B. Hvoraf kan jeg vide, at jeg skal leve efter Døden?

(244) Eftertanken lærer os endnu flere Sandheder. Saaledes lærer den os noget meget vigtigt om vor egen Natur. Thi vel have vi ogsaa om den meget at spörge om, og da først og fremmest: Hvad ere vi egentlig? Og hvad skal der omsider blive af os? Herom lære vore Sanser os ikke meget. Vi se ikkun vore Legemer. Men er der da intet andet ved mig end Legemet alene? Er min legemlige Tilværelse min eneste Tilværelse? Er mit hele Levned ikkun Legemets Levned? — Vi se, at alt levende dør, det er, at Legemet taber Fornemmelsen og Bevægelsen, at det derpaa opløses i sine Stoffer, og dets Dele adskilles. Mon dette da er det eneste, der til sidst sker med os alle? Og er dermed det hele ude?

Hvad er egentlig Forskjellen paa den levende og den døde? Vi finde hos begge de samme Lemmer, de samme faste og flydende Dele, det samme Kjød, Ben, Hud, o. s. v. Og dog er den ene levende, og den anden død. Hvori ligger dog egentlig det, der skiller Livet fra Døden? — Det maa da være, at just det, som det derved gjælder om, er noget andet end det legemlige, noget, hvis nærværende Virksomhed sætter Liv i det legemlige, der i sig selv ikke er levende, og hvis Bortgang fra det Legeme, som det hidtil gav Kraft til at leve, gjör dette tilforn levende Legeme til et livløst Lig, og snart efter volder dets Ødelæggelse. Medens Livet

varede, var der Legemet **og det**, som satte Liv i Legemet. Nu, naar Døden er der, er Legemet der endnu helt og holdent, men dog er Døden der og med den Ødelæggelsen, fordi det, der foraarsagede Livet og holdt Døden borte, ikke er der mere. Saaledes viser just Døden, at der i Livet er mere end Legemet, at der til Menneskets Væsen hører noget endnu foruden det legemlige, og at dette, som hverken er til at se eller høre eller fornemme med nogen Sans, er det egentlige levende. Dette usynlige Væsen, om hvis Tilværelse Eftertanken saaledes overtyder os, er det, som vi kalde vor Sjæl.

(245) Men lægge vi fremdeles Mærke til Forskjellen imellem Legemet og denne Sjæl, da finde vi, at Legemet er synligt, fordi det udstrækker sig i Længden og Bredden, eller fordi det er sammensat af Dele, men at Sjælen, da den ikke er synlig, altsaa ikke kan bestaa af Dele. Spörge vi fremdeles, hvad der er sket, naar Legemet dør, da se vi, at det er dets Dele, der adskilles, naar det, der hidtil holdt dem sammen, taber sin Kraft, og vi se, at alle legemlige Ting, just fordi de bestaa af Dele, ere Opløsning og Forvanskning underkastede. Men da Sjælen ikke bestaar af Dele, saa kan den ikke dø paa denne Maade, og den har ikke i sig denne Tvang til en Gang at ophøre at være til. Sjælen kan altsaa vedvare efter Legemets Død, og vi kunne altsaa slutte, at vor Sjæl er udødelig. Thi da Sjælens Udødelighed saaledes er mulig, staar det til Gud, om han kan og vil lade min Sjæl vedblive at leve efter Legemets Undergang.

Kan Gud give min Sjæl Udødelighed? Han er jo almægtig, og det gjælder da kun om hans Vilje.

Vil Gud unde min Sjæl Udødelighed? Han vil sikkerlig; thi for det første er hans *Visdom* uendelig ud over al menneskelig Fatteevne og kan altsaa intet uforstaaeligt eller daarligt ville; men urimeligt og den guddommelige Visdom uværdigt vilde det være, om Gud vilde meddele Mennesket saa mange og saa ypperlige Evner til en saa kort og saa indskrænket Brug, eller om han vilde lade sit herlige Værk gaar til Grunde uden at blive færdigt. Thi hvor mange Mennesker forlade ikke dette Liv uden endnu at have lært rigtig at se og tænke, end sige at have set, hvad her er at se, eller at have tænkt alt, hvad der er at tænke derover; og hvor mange endogsaa gamle og graahærdede have opnaaet den Kundskab og Kløgt, som den menneskelige Aand formaar at opnaa?

Dernæst er Guds *Godhed* uendelig, og hans *Kjærlighed* uden Grænser; men Gud var ikke ret god imod os, om han lod os leve i stadig Frygt for vor egen Død, i evig Sorg over

de Venner, som vi have mistet, og i uophørlig Ængstelse for dem, vi have tilbage; — og han var allermindst god imod de bødste Mennesker, imod dem, som elske deres Venner höjest og ere de fleste Menneskers Venner, som saaledes vilde have langt mere Sorg og Kummer at gjennemgaa end de slettere, der kun tænke paa sig selv; han var da heller ikke god imod de mange, der dø tidlig uden endnu egentlig at have levet, eller silde, uden at have haft nogen Glæde i Livet; — og han viste ikke engang *Retfærdighed* imod mange af disse, thi vi se mange fromme opleve megen Modgang, og mange ugudelige, som det gaar heldig og efter deres Ønske. Der maa derfor være et andet Liv, hvor de Sjælens Evner skulle bruges, der her ikke kom til Nytte, hvor den Fuldendelse skal opnaas, som blev afbrudt her, hvor Guds Godhed, Kjærlighed og Retfærdighed skulle komme fuldstændig til Syne for alle.

(246) Min Sjæls Udødelighed er mig vigtig og hellig. Denne Vished frir mig for Frygt for Døden, den lindrer megen, ellers altfor bitter, uundgaaelig Sorg. Den lærer mig, hvad jeg og hvad enhver anden er, en udødelig Aand; og imod denne vor höjeste Værdighed er al anden Forskjel i Skæbne og Tilstand uvæsentlig og for intet at regne. Derfor misunder jeg ingen; thi hvad er Livets Aar imod Evigheden? — og foragter heller ingen, ihvor ringe og svag han end maatte være, thi han er udødelig saa vel som jeg. Men derfor maa heller ingen foragte mig; thi ogsaa jeg er en Aand, der har et andet og et bedre Liv i Vente.

Saa meget lærer vor Tænkning os om hvad der forestaar. Hvorledes det i øvrigt ser ud i hin anden Verden, kan vor Eftertanke ikke udfinde; men alt, hvad vi have fornødent at vide derom, har Gud aabenbaret os ved Kristus; og det øvrige ville vi lære efter Døden. Jeg vil da ikke skjælve for Døden, naar den kommer, men glæde mig til, at jeg da skal faa saa meget at vide, som jeg nu forgjæves grunder over. Kun beder jeg Gud, at jeg ikke maa dø, förend jeg faar udrettet noget godt og selv er bleven til noget dygtigt.

C. Hvoraf kan jeg vide, at jeg bör være god og rettænkende?

(247) Jeg sagde, at jeg gjærne vilde udrette, hvad der paaligger mig, og være, hvad jeg skal være. Men hvad er det, som jeg skal stræbe at udrette? Hvordan er det, jeg skal stræbe at blive? Hvad skal jeg rette mig efter i alt, hvad jeg i dette Liv foretager mig? Lad os se, om vi ved atter at eftertænke det, som vi nylig blev enige med os selv om

med Hensyn til de andre Hovedspörgsmaal, ogsaa her kunne finde Lys i Sagen!

Vi indsaa, at Gud er en kjærlig Fader for os alle. Men elsker Gud os alle, saa maa enhver af os ogsaa være enhver af de andres Kjærlighed værd; thi kan Gud, som selv er saa ophöjet, elske et Menneske, saa kan sagtens jeg, som selv har saa mange Skrøbeligheder, gjöre det; og elsker Gud alle sine Mennesker, saa vil han ogsaa være utilfreds med den, som ikke elsker dem alle. I Guds Kjærlighed ere vi alle Brødre, og vi skulle da broderlig elske hverandre.

Fremdeles: Vi leve alle i dette Liv for en Gang at miste det igjen ved Døden og derved gaa over i et andet. Vort Liv er en Rejse til et ukjendt Land; paa denne Rejse ere alle Mennesker vore Rejsefæller, vi have alle fælles Sorger, fælles Frygt for Uheld under Vejs og fælles Ønske om lykkelig at naa vor Vandrings Maal. For Gud og for Døden ere vi alle lige, ere alles Kaar ens; og alt, hvad der ellers kunde synes at gjöre Skilsmisse imellem Menneskene, er i saa Henseende for lidet at regne. I det, der udgjör Menneskets virkelige Væsen, ere alle Mennesker ligesom vi, og derfor kalde vi alle Mennesker **vore Medmennesker**.

(248) Alle vore Medmennesker dele altsaa med os Guds Kjærlighed, og vi dele med dem Livets Farer og Dødens sidste Prøve og hin Udødelighed, som forestaar. Derfor skulle vi alle som Brødre holde sammen, vise hinanden kjærlig Deltagelse, saa at vi glæde os ved andres Glæde og lide ved andres Sorg, vise hinanden virksom Gavnelyst ved at stræbe at hjælpe hverandre vel igjennem Verden, og uforfalsket Ærlighed, at vi ikke føre hverandre vild paa Livets Vandring.

Et saadant Sindelag er det, vi kalde Menneskekjærlighed; og dette er da den første menneskelige Dyd. At udføre de menneskekjærlige Handlinger, som dette Sindelag tilsiger, er vor höjeste Pligt; og den Følelse at have opfyldt denne Pligt — hvilken Følelse kaldes den gode Samvittighed — er Menneskets største sande Gode. Denne Følelse er en Skat, som det altid staar i din Magt at skaffe dig, som ingen kan skille dig ved imod din Vilje. Den er en Ejendom, som gjör hvert Skridt paa Livets Vandring let og glædeligt, og den lader dig med Frimodighed se den Stund i Møde, da du skal træde frem imellem dine Medbrødre for vor fælles Fader.

(249) Men kan det ogsaa hjælpe alle Mennesker noget, om jeg elsker dem? Hvad godt kan jeg gjöre saa utallig mange,

saa mange, som jeg aldrig faar at se, som aldrig høre tale om mig? Herpaa svarer vor fornuftige Eftertanke: „Du skal have et kjærligt Sind imod alle Mennesker, men du har gjort dit, naar du har handlet kjærlig imod dem, som du kan naa med din Virksomhed.“ „Men hvilke kan jeg naa?“ „Først din Slægt og dine Venner, siden dine Naboer og Bysbörn, endelig dine Landsmænd, samt andre Medmennesker. Gjör godt i dit Hjem, i din By, i dit Fødeland og hvor som helst du formaar det, saa har du opfyldt, hvad du skylder Menneskeslægten ved at vise Menneskekjærlighed imod de Mennesker, som det stod i din Magt at virke for.“

(250) Dette store Gode kunde og skulde da alle stræbe efter at naa; og en, som ikke havde set, hvorledes det gik til i Verden, maatte vel let mene, at alle virkelig ogsaa i dette allervigtigste Stykke havde det ret godt, at alle havde sørget for deres höjeste Velfærd, saa at ethvert Menneske paa Jorden ejede det höjeste og bedste, en god og forsonet Samvittighed. Men saaledes er det des værre ikke. Mange Mennesker have i en frygtelig Grad en ond Samvittighed, og enhver af os maa sige sig, hvis han vil være ærlig imod sig selv, at hans Samvittighed vist ingenlunde er saa god, som den burde være. Alle Mennesker ere Syndere, og alle have Fejl; og det bedste og vigtigste, som Mennesket skulde have, og som alle kunde have, er saaledes en saare sjælden Ejendom.

Men dette er dog, saa sørgeligt som det er, let at fatte. Thi vel kan ingen mod min Vilje skille mig ved min gode Samvittigheds hellige Skat, men ved min egen Vilje kan jeg let kaste den bort fra mig. Saaledes gjælder det da just om min Vilje, og denne er sjælden, som den burde være, idet den sjælden er kraftig nok, ikke stadig nok er henvendt paa det, som den fremfor alt skulde stræbe efter, **at vinde en god Samvittighed ved mine Pligters Opfyldelse i sand Kjærlighed til mine Medmennesker**, men langt oftere lader sig lokke og drive langt bort fra dette Maal ved Higen og Tragten efter Fordele og Fornöjelser. Dette er den menneskelige Skrøbelighed, og denne føle vi alle med Sorg og Bekymring dybt i vort Indre. Vor Samvittighed er tynget af Anger, det er, Sorg over de Fejltrin, vi have gjort; det falder os ofte haardt og surt at efterkomme det nærværende Öjebliks Pligter, og vi have ingen sikker Tillid til os selv om vor Udholdenhed i det gode i Fremtidens Dage.

Saaledes ville vi finde os hjælpeløse og saare ulykkelige, naar vi se os ene med vor egen Kraft i denne Sjælens haarde Strid; vi trænge til en kraftig Hjælper i denne Kamp mod

egen Svaghed og Ondskab, til en mægtig Bistand fra det höje. Vil nu denne blive os til Del? Tör vi haabe og stole paa den? Ja, naar vi selv blot ville. Da vide vi, at vi ej ville fattes den, lige saa lidet i dette Stykke, det vigtigste af alle, som i alle andre Ting; thi Guds Godhed er uudtömmelig. Gud er os altid nær, og han er hos os, naar vi kalde paa ham; han kan og vil — hvad han alene kan — frelse os fra det frygteligste onde, fra Synden og dens ulykkelige Følger, naar vi blot selv ville redelig attraa denne Frelse og modtage den af Gud. Guds Naade og Kjærlighed til Synderes Frelse er aabenbaret i Jesus Kristus, som vi siden skulle høre om. Have vi stedse Gud for vort Øje, da vil hans Kraft leve i vort Hjærte, hans hellige Vilje vil blive vor Vilje, ved hans Bistand ville vi overvinde Laster og onde Lyster. Og da skal ingen ond Samvittighed forbitre vore Dage, men Guds Fred, den sande gode Samvittighed, skal fylde alle vore Timer med Ro og Glæde. Vend dig da fra Verdens onde Fristere til din Gud! Hold altid fast ved ham! Saa vil han hjælpe dig til det, du ej kan undvære, den gode Samvittighed, det er, Forladelse af dine Synder, Frimodighed i dine Pligters Udførelse, og sikkert Haab om altid at vandre for din Herres Aasyn, som du kan forsvare det for dig selv.

2.

(251) Vigtigere Sandheder, end dem, som vi her have overvejet, gives der ikke. Vi kom til dem ved den blotte Eftertanke, ved at tænke over Verdens Herlighed og Skabningens Mærkværdigheder, over vort eget Væsen og vort Sinds Tilstand eller ved at overveje baade den udvortes og indvortes Erfaring. Saaledes at komme til höjere Oplysning om det, som iagttages, har man kaldt at læse i Naturens Bog, og det er skjönt for Mennesket at være kommet saa vidt, at han kan gjöre saadanne Undersøgelser.

Imidlertid er denne saa kaldte Naturens Bog ikke let at læse, ikke fattelig for alle; der hører tvært imod megen Lærdom til at kjende alle dens Bogstaver (det er: alle de Ting, som Gud har skabt) og stor Kløgt til at lægge dem sammen (det er: til deraf at uddrage den rette Lære). Derfor er det en Lykke for os alle, at vi kunne komme til en saadan Oplysning paa en anden Maade, eller at der er en virkelig Bog, som alle kunne faa at læse, hvori just alt dette, som er det vanskeligste at udtænke, men det vigtigste at vide, staar at læse. Denne Bog hedder *Bibelen*. Men i Biblen staar det

tydeligt og klart, og det gjentages paa alle Blade i den, at Gud er til, at Sjælen er udødelig, at Menneskekjærlighed er alle Pligters Hovedsum, alle Dyders Ophav, al Tilfredsheds Vilkaar, samt at Gud, vor kjærlige Fader, vil komme vor Skrøbelighed til Hjælp og tilgive vor Synd, naar vi oprigtig forbedre os. Denne Bog, hvoraf vi saaledes kunne se, at det virkelig med disse Ting forholder sig, som vi have sagt, kaldes *Guds Ord*, fordi de Lærdomme, den indeholder, ere komne fra Gud.

Derfor længes et fornuftigt Menneske ogsaa efter at læse Biblen rigtig. Men da den heller ikke just er saa ganske let at læse og tyde, saa er der skrevet Lærebøger, hvori Biblens allernødvendigste Stykker ere fremstillede i Korthed, og som Börn derfor først maa læse og lære.

(252) Nu vilde maaske nogen sige: „Naar jeg da har dette Guds Ord, saa har jeg nok og trænger ikke til Fornuft og Eftertanke. Jeg har jo Biblen, hvad skal jeg saa med mere? Hvortil saa alle de Fortællinger om alle Ting i Verden? Hvortil al den Eftertanke derover?“ Men en saadan vilde dog tage storlig fejl. Eftertanken tjener nemlig — først til at overtyde mig om, at de Efterretninger ere tilstrækkelig grundede, som hævde, at Biblen er Guds Ord, hvilket jeg kun da kan tro med Vished, naar jeg fatter, at alt, hvad der staar deri, er Sandhed; men dette kan jeg ikkun da blive forvisset om, naar jeg forstaar, hvorledes det stemmer overens med det, som jeg ved at tænke efter over alt, hvad jeg oplever i og uden for mig, finder at maatte være den reneste Sandhed; — dernæst nytter hin Eftertanke ogsaa til at forstaa Guds Ord rigtig i alle Stykker og gjöre rigtig Brug af dets Lærdomme i hele mit Liv; thi dertil udfordres, at jeg kjender tilbørlig de Ting, hvorom der handles i Guds Ord, saa vel som den Verden, hvori jeg skal leve og udføre Guds Bud; — endelig hjælper Eftertanken, ved Siden af Guds Ord og i Forbindelse med samme, til stadig Fremgang i Indsigt og Oplysning og hindrer eller forjager mangen sørgelig Vildfarelse, som ellers tog Overhaand.

3.

Den guddommelige Aabenbaring.

A.

(253) Vi høre jævnlig, at Menneskene tale med stor Ærbødighed om en Bog, hvis Indhold holdes for det mærkeligste af alt, hvad der som Arvegods fra Fædrene er kommet til deres

Kundskab. Denne Bog er netop *Bibelen.* Hvoraf kommer det, at denne Bog regnes for vigtigere end alle andre Bøger, og hvad kan man da lære af denne Bog? Spörge vi dem, der selv have læst i Biblen, da faa vi til Svar: Af denne Bog lære Menneskene at **kjende Gud, hans Væsen og Vilje, samt hans Gjerninger til deres Oplysning, Forbedring og Frelse; de lære at kjende, hvilke Pligter de have at opfylde, og hvorledes de skulle blive Gud tækkelige her paa Jorden og efter Døden salige i et andet Liv.**

(254) Men hvorfor have vi nødig at hente denne Kundskab fra Biblen? Naar et Menneske skuer op mod den hvælvede Himmel med alle dens glimrende Stjærner, naar han ser alle de utallige Væsener, som leve paa Jorden, i Luften, i Vandet, naar han ser den pragtfulde Sol oprinde og fortrænge den mørke Nat med sine Straaler, naar han kaster Öjet paa Regnbuen, der med alle dens smukke Farver staar som et Tegn paa Himlen, — da maa han jo dog tænke, at disse mangfoldige og mærkværdige Ting ikke kunne være fremkomne af sig selv. Og grunder han end mere over det, saa kommer han til sidst til at tænke, at der maa være et Væsen til, der er langt mægtigere end Menneskene, som har frembragt Himlen og Jorden, Luften og Havet, Menneskene, Dyrene, Planterne og alt, hvad der er til. Dette er vel ganske rigtig ment; og vi synes, at det er let at indse, fordi vi fra Barndommen af have hørt vore Forældre tale om Gud med den störste Ærefrygt som det Væsen, der har skabt alt, hvad der er til, og fordi vi ved Undervisningen i Kristendommen have lært at kjende Gud og hans Egenskaber. — Forestille vi os derimod Mennesker, der aldrig have hørt tale om Gud, og som ikke ere blevne underviste om hans Egenskaber, saa kunne vi meget godt forstaa, hvor höjst vanskeligt det maa være for dem at lære at kjende Gud, der ikke kan iagttages ved nogen Sans, som alt det jordiske, men som maa fattes med Fornuften, fordi han er overjordisk. Derfor ere ogsaa de Folkeslag saa hyppig farne vild, som uden höjere Vejledning have fulgt deres Drift til at tilbede et guddommeligt Væsen, og ere komne til at tilbede Solen, Maanen, Stjærnerne eller visse Dyr og Billeder, som de selv have dannet sig, i Steden for den eneste sande Gud.

Men om endogsaa alle Mennesker med Vished kunde, ved at skue alt det store og herlige, som vi se i Verden, slutte sig til, at der er en Gud, saa kunde de dog ikke altid med Vished slutte sig til, at han styrer Verden med Retfærdighed,

Visdom og Godhed; thi der gives ofte Ting i Verden, som synes at stride imod disse hans Egenskaber. Saaledes se vi oftere, at skikkelige og ærlige Mennesker blive undertrykte og forfulgte af onde, uretfærdige Medmennesker; at den flittige Arbejder har trange Kaar, medens Gavtyven har Overflod. Vi se vel i Verden utallige Spor af Guds Visdom og Godhed; men der sker ogsaa meget sørgeligt i Verden, og ofte kommer der Plager over hele Lande, i det smitsomme Sygdomme bortrive mangfoldige Mennesker, Oversvømmelser af Vandet ødelægge hele Landstrækninger og bringe mangen stræbsom i Armod, eller Misvæxt fører Ulykke over mange Tusender. Naar vi under saadanne sørgelige Tildragelser ikke af Gud selv var underviste om, at han altid styrer Verden med Retfærdighed, Visdom og Godhed, saa kunde vi næppe udholde disse Ulykker, men maatte ønske os bort fra dette Liv.

Vi mærke vel ogsaa, at der er en levende Aand i os, som vi kalde vor Sjæl, og vi ønske og haabe, at den ikke som Legemet skal forgaa, men at den maa vedblive at være til efter Legemets Død. Og naar de, som vi have ret inderlig elsket her i Livet, bortkaldes fra os ved Døden, er det vort höjeste Ønske, at vi maa samles igjen med dem i et andet Liv; dersom vi ikke vidste og troede dette, vilde de Dage, vi maatte leve her i Verden, efter at de havde forladt os, blive altför sørgelige og tunge for os. Men nu er der, för Gud sendte sin énbaarne Sön til Verden, der døde og opstod til vor Frelse, aldrig kommet nogen død tilbage og har fortalt, at der er et evigt Liv; derfor maatte vi af Gud selv undervises derom, dersom vi ikke skulde vakle i denne for alle gode og kjærlige Mennesker nødvendige Tro.

Men dersom vi saaledes tro, at der er et Liv efter Døden, i hvilket vi skulle gaa ind, maa vi ogsaa være ivrige for at faa at vide, hvordan det skal gaa os i dette nye Liv. Nu føler ethvert Menneske i sin Samvittighed, at der er visse Handlinger her i Livet, som altid ere gode, eller som han glæder sig over at have udrettet, men at der ogsaa er visse Handlinger, som ere onde, eller som han føler Uro og Angest over at have udført; og især mærker han, at der er Tanker og Følelser i hans Inderste, hvorom dette sagte især gjælder. Dersom nu Mennesket kun tænkte og gjorde det, som var godt, da havde han ikke nødig at være ængstelig for, hvorledes det skulde gaa ham i det andet Liv, han kunde da være vis paa, at det vilde gaa ham godt. Men nu vedgaa vi, som sagt, dybt i vor Samvittighed, at vi have næret et Sindelag eller udført Gjerninger, som vi selv maa fordömme; hvor

meget mere maa da en hellig og retfærdig Gud ikke finde Mishag i et saadant Sind eller i slige Gjerninger? Tit føle vi ogsaa, at vi have været forsömmelige i at gjöre det gode, uden at denne vor Efterladenhed staar til at retfærdiggjöre.

Saaledes maa da hvert Menneske tilstaa, at han ikke kan vente sig en fuldkommen god Tilstand i det andet Liv, da han der maa komme til at lide Straf for sine Gjerninger. Og dog ønske vi jo alle, naar vi ærlig have angret saadanne, at vi maatte blive fritagne for Straffen for dem. Men hvorledes kan det ske? Herom kan Fornuften ikke give os nogen sikker Oplysning; det kan alene Gud, naar han vil oplyse os om sin Vilje i denne Henseende; men det har han gjort, i det han sendte sin énbaarne Sön, Jesus Kristus, til Verden. Thi ved ham har Gud meddelt os sin Naade; det er, Gud har sendt sin Sön Jesus Kristus til Verden, for at han, efter at have lært os den sande Tro, ved sin Lidelse og Død skulde forlige os med Gud, give os en ny Aand og et nyt Liv, saaledes at nu hvert Menneske, der af et oprigtigt Hjærte angrer sine Synder og stræber efter Forbedring, samt tror i Sandhed paa Jesus Kristus som Guds Sön og Verdens Frelser, kan være forvisset om, at Gud vil tilgive ham og gjöre ham salig i det evige Liv.

(255) Men længe förend Jesus Kristus blev født til Verden, sørgede Gud allerede barmhjærtig for Menneskenes Oplysning, i det han skjænkede enkelte Mænd, der ved Fromhed og Retsindighed adskilte sig fra de øvrige, större Forstand og Aandsklarhed, for at de skulde optræde som hans Sendebud, oplyse Menneskene om hans sande Væsen, forkynde hans Vilje og udbrede Gudsfrygt og Kjærlighed til det gode. Hvad Gud igjennem disse Mænd og senest især ved Jesus Kristus forkyndte om sig selv og sin Vilje samt om Menneskenes Livsmaal, det kalder man **Guds Aabenbaring**; thi Gud aabenbarede, eller kundgjorde, ved dem, hvad der hidtil var gaadefuldt eller ganske skjult for Menneskene.

Dog, ligesom Börn kun langsomt voxe i Forstand og først efterhaanden blive modne til at kjende Tingene og deres Egenskaber, saaledes kunde de ældste Mennesker ikke strax fatte og forstaa alt, hvad Gud vilde aabenbare dem, og derfor lod han de fromme og vise Mænd, som han først sendte til dem, kun lære og forkynde saa meget om sit Væsen og sin Vilje med dem, som de til de forskjellige Tider var i Stand til at fatte og bruge i deres Liv. Men til sidst, da de saaledes var blevne tilstrækkelig forberedte, aabenbarede Gud sig i sin Sön Jesus Kristus paa en saadan Maade, at efter

hans Fremtrædelse paa Jorden trænge Menneskene ikke oftere til nogen særegen Aabenbaring fra Gud; thi naar de kjende, hvad Jesus Kristus har lært og virket, da vide de alt, hvad de have nødig til Oplysning om guddommelige Ting, til Forbedring, Trøst og Salighed.

(256) Men for at ikke blot de, der levede paa den Tid, da Gud aabenbarede sig ved overordentlige Sendebud, skulde have Oplysning og Trøst deraf, men at Menneskene ogsaa i de følgende Tider altid kunde have denne Vejledning, sørgede Gud for, at det, som disse Mænd, saa vel som Kristus selv, talede, lærte og udførte, blev opskrevet enten af dem selv eller af andre, hvilke Gud dertil skjænkede den fornødne Indsigt og Aandsgave. Saaledes kunde da Mindet derom gjemmes til de sildigste Tider. Samlingen af disse Skrifter kaldes Biblen eller **den hellige Skrift**; det første Ord betyder egentlig Bogen, fordi Samlingen af disse Skrifter er en Bog over alle Bøger; det sidste Navn har Biblen, fordi den handler om det hellige, om Gud og hans hellige Vilje. Men Biblens Indhold kaldes ogsaa, som vi læste oven for, Guds Ord, fordi den indeholder det, som Gud har ladet forkynde om de guddommelige Ting.

B.

(257) Hele Biblen falder i to Afdelinger: **den gamle Pagts Skrifter** og **den nye Pagts Skrifter**.

Den gamle Pagts Skrifter er en Samling af omtrent 50 Skrifter, der indeholde Efterretninger om de Tilskikkelser og Førelser, ved hvilke Gud hos det jødiske Folk forberedte den höjeste Aabenbaring, som skulde blive alle Mennesker til Del ved Jesus Kristus. Hos dette Folk, der nedstammer fra Abraham, bevaredes nemlig Troen paa den eneste sande Gud i den Tid, da alle Jordens andre Folkefærd var Afgudsdyrkere. Ved Guds underlige Førelse var Abrahams Efterkommere i meget gamle Tider komne til Ægypten; men her forværredes deres Tilstand baade udvortes og indvortes, thi de ægyptiske Konger undertrykte dem med Grusomhed, og Jøderne selv forfaldt til Efterligning af Hedningernes Afgudsdyrkelse og mange af deres Laster. Da opvakte Gud en Mand iblandt dem, som han oplyste med sin Aand og understøttede ved sin Kraft, for at han skulde udfri Jøderne fra Ægypternes Undertrykkelse og atter vække en levende Tro i deres Hjærter paa den sande Gud.

Denne Mand var Moses. Han førte sit Folk lykkelig ud fra Ægypten til Kanaan, eller Palæstina, hvilket Land Gud havde udset til Jødernes Opholdssted. Men endnu mærkeligere

er Moses bleven ved de Love, hvorved han sørgede for, at Troen paa den usynlige evige Gud ingen Sinde blev ganske undertrykt hos hans Folk. Moses lærte nemlig udtrykkelig, at der var kun én Gud til, som er almægtig, evig, vis, hellig og retfærdig; han indførte en fast Gudsdyrkelse, hvorved Jøderne stadig mindedes om det usynlige Væsen, hvis Vilje var den höjeste Lov for Menneskene; han forkyndte, at det var Guds Vilje, at det ene Menneske ikke maa skille det andet af med Livet eller fratage ham hans Ejendom eller aflægge falsk Vidnesbyrd eller gjöre noget, som kunde være andre Mennesker til Mén og Fortræd; han forudsagde sit Folk, hvad der siden saa mærkelig gik i Opfyldelse, at Lykke og Velsignelse skulde blive dem til Del, naar de opfyldte Guds Bud, men at derimod Trængsel og Nød skulde forfølge dem, hvis de var ulydige og overtraadte, hvad Gud havde budt dem.

De vigtigste af disse guddommelige Bud nedskrev han paa tvende Stentavler, der gjemtes i en hellig Kiste, som kaldtes Arken, og som siden opstilledes i Jødernes Tempel; disse ere de saa kaldte ti Bud. De findes tillige med de andre Lovbud optegnede i de første Bøger i Biblen, der efter Moses, som har forfattet en Del af dem, kaldes **de fem Mosebøger**.

I disse gamle ærværdige Skrifter indeholdes ikke blot det jødiske Folks Levnedsløb fra den Tid, da Moses fremtraadte, og til han havde ført dem til Landet Kanaan, men tillige de allermærkeligste Fortællinger om de Tildragelser, der ere gaaede for sig för hin Tid. Saaledes er det i den første af hine fem Bøger, at vi finde Fortællingerne om Verdens Skabelse, om de første Mennesker, Adam og Eva, om hvorledes de levede lykkelig i Paradis, indtil de syndede og overtraadte Guds Bud ved at spise af det forbudne Træ, om Kain og Abel, om Syndfloden og Noah, om Abraham og Sara, Isak og Rebekka, Jakob og hans tolv Sönner, der til sidst ved Joseph førtes til Ægypten.

(258) Moses havde indrettet en meget pragtfuld Gudstjeneste; han havde paabudt, at Jøderne skulde vise deres Ærefrygt for den usynlige Gud ved forskjellige Slags Ofre, og havde foreskrevet dem Renselser og andre særegne Skikke. Dette havde dels til Öjemed at minde Jøderne om den usynlige alvidende Gud, endogsaa naar de foretog sig mindre vigtige Handlinger, dels at adskille Jøderne fra alle andre Folk, som den Gang var Hedninger, d. e. saadanne, som ikke kjende den ene sande Gud, og som var henfaldne til grove Laster. For Overtrædelsen af disse udvortes Skikke havde Moses sat

stor Straf, thi han forudsaa, at naar Jøderne ikke med Strænghed holdt over alle disse Forskrifter, da vilde de snart igjen glemme Gud og blive lige saa ryggesløse som de fleste Hedninger.

Mon da nu ogsaa Jøderne virkelig holdt disse Bud og forblev tro og lydige mod Gud, som havde víst dem saa mange Velgjerninger? Nej, flere Gange overtraadte de alligevel Mose Lov, vendte sig fra den sande Gud og forfaldt til Afgudsdyrkelse; thi Hedningernes Love var ikke saa strænge som de mosaiske i Henseende til Drukkenskab, Fylderi, Vellyst og andre Laster, hvortil Menneskene saa gjærne ville hengive sig, og som Gud ved Moses strængt havde forbudt.

Hvorledes det gik Jøderne efter Moses' Død, hvorledes de faldt fra Gud og atter blev førte tilbage til Lydighed imod ham, naar Gud opvakte en og anden stor Mand iblandt dem, der lignede Moses i Iver for den sande Tro, det staar at læse i de Bøger i den gamle Pagt, hvilke følge efter de fem Mosebøger, nemlig i **Josvas** og i **Dommernes** Bog. Josva var Jødernes Fører efter Moses' Død; han delte Landet Kanaan imellem de tolv Stammer, som havde deres Navn efter Jakobs tolv Sönner. Dommerne var for det meste modige, med Aands- og Legemsgaver mægtig udrustede Mænd, som Gud i Jødernes Trængselstider opvakte, dels for at fri dem fra det hedenske Folks Undertrykkelse, dels for at vaage over Ret og Retfærdighed imellem Jøderne indbyrdes.

(259) Den sidste Dommer var Samuel. Han var den af alle Jødernes store Mænd, som havde mest Lighed med Moses. Men da hans Sönner ikke lignede ham i Gudsfrygt og Hæderlighed, frygtede Folket for at faa disse til Herskere og krævede af Samuel, at han skulde vælge dem en Konge. Efter Guds Ord udvalgte da Samuel Savl til Jødernes Konge, der i Førstningen herskede vel, men siden blev herskesyg og uretfærdig. Derfor blev han strængt irettesat af Samuel, som ogsaa inden sin Død salvede David til Savls Efterfølger paa Tronen. David var egentlig en ung Hyrde, som ved sin Tapperhed frelste sine Landsmænd fra Hedningernes Undertrykkelse, da han dræbte Kæmpen Goliat i en Tvekamp. Han styrede Riget med Kraft og Visdom, og under ham naaede det jødiske Rige sin störste Magt og Glans.

Davids Sön Salomo opbyggede det prægtige Tempel i Jerusalem, men henfaldt uagtet sin sjældne Visdom i Slutningen af sin Herskertid til Ligegyldighed mod Herren og hans Gudsdyrkelse og trykkede Folket med store Skatter. Da derfor hans Sön Roboam ved Uklogskab forøgede den Misfornöjelse, som hans Faders Opførsel havde vakt, gjorde de ti Stammer

Oprør og valgte Jeroboam til deres Konge. Saaledes blev den jødiske Stamme delt i to Riger, af hvilke det mindste, Juda Rige, forblev Kong Davids Æt tro, det andet og störste derimod, Israels Rige, fraskilte sig og havde særegne Konger. I begge Riger gik det kun daarlig til, da baade Kongen og Folket for det meste henfaldt til Ugudelighed og Lastefuldhed, hvorfor de ogsaa omsider blev ødelagte af Hedninger, først Israels Rige, men omtrent 130 Aar senere Juda Rige, hvor dog enkelte gode Konger havde hersket. Folket bortførtes i Trældom til Assyrien og Babylon. Fortællingen om alle disse Tildragelser indeholdes i **de tvende Samuels, de to Kongernes,** og **de tvende Krønnikernes** Bøger.

(260) Uden Tvivl vilde den sande Guds Dyrkelse, medens Kongerne herskede over det jødiske Folk, ganske være gaaet i Forfald, og Jøderne vilde ganske være hensunkne til den samme Afgudsdyrkelse som Hedningerne, dersom ikke Profeterne [Seerne] efter Guds Førelse var fremstaaede.

Men hvad var da Profeterne for Mænd? Profeter vil egentlig sige Mennesker, som forudsige tilkommende Ting. Men i Juda og Israels Rige kaldte man saaledes de Mænd, der optraadte til forskjellige Tider som Guds fortrolige og Tolke og styrkede det jødiske Folk og dets Konger til Gudsfrygt og helligt Levned. De forudsagde, hvorledes det vilde gaa deres Landsmænd, hvis de ikke omvendte sig til Gud, og disse Forudsigelser gik ogsaa ganske rigtig i Opfyldelse, da de jødiske Riger blev ødelagte, og Folket bortført i Trældom til fremmede Lande. Men at forudsige det tilkommende var ikke Profeternes eneste Kald. Den samme Guds Aand, som skjænkede dem Oplysning dertil, lod dem ogsaa med Klarhed indse, hvori det onde laa, som var Aarsag i deres Landsmænds Fordærvelse. Jøderne syndede nemlig ikke blot derved, at de stundum tilbad Afguder, men ogsaa derved, at selv naar de holdt fast ved Troen paa den ene sande Gud, saa dyrkede de ham dog ikke paa den rigtige Maade. De overholdt kun den ene Del af Mose Bud, nemlig alt det, som vedrørte Ofringer, Bönner, Renselser og udvortes Skikke, men deres Hjærte og Sindelag var ikke des mindre fuldt af onde Lyster og Begjærligheder, og i Steden for at vise deres Ærefrygt og Kjærlighed imod Gud ved ædle og gode Handlinger, saaledes som Moses havde paabudt, undertrykte og sveg de hinanden og øvede skammelige Gjerninger.

Mod en saadan Tænkemaade og Opførsel ivrede Profeterne i deres Taler og Skrifter; men Følgen deraf var som oftest, at Kongerne, Præsterne og Folket selv blev forbitrede, fordi

de ikke vilde høre de djærve Sandheder, som hine med Frimodighed lærte. Dog var der ogsaa Konger, der, ligesom David, hørte paa Profeternes Paamindelse og lod sig ved deres Ord lede til Anger og Forbedring.

Ikke alle Profeter efterlod sig Skrifter; nogles ere ogsaa gaaede tabt. Naar man taler om **de profetiske Skrifter** i den g. P., forstaar man oftest derved de atten större og mindre Bøger, som ere forfattede af saadanne Mænd, der udrustedes med Guds Aand til at forkynde hans Vilje for Jøderne i Tidsrummet under Kongerne og nogen Tid efter Rigernes Undergang. (Men stundum kalder man ogsaa alle de Forfattere, som have skrevet den gamle Pagts hellige Bøger, Profeter, fordi de skrev disse Bøger drevne af Guds Aand, og fordi de ved dens Vejledning forkyndte en guddommelig Frelsers Komme.)

(261) Da Jøderne havde været 70 Aar borte fra deres Land, gav omsider den persiske Kong Cyrus, som havde indtaget Babylon, en Del af dem Tilladelse til at drage til deres Hjem, og en senere Konge gjorde som han. Serubabel og Esra var de hjemdragendes Førere. En tredje Folkets Styrer var den kloge Nehemia. Et nyt Tempel blev nu opbygget, og senere rejstes ogsaa Jerusalems Mure igjen. Esra samlede og indførte paa ny de mosaiske Love. **Esra** og **Nehemia** have hver skrevet en Bog, som bærer deres Navn.

(262) Foruden alle de her nævnte Skrifter findes endnu andre Bøger i den gamle Pagt, f. Ex. **Hiobs Bog**, der indeholder Fortællingen om den fromme Mand Hiob, hvis Gudsfrygt blev prøvet ved mange Lidelser, og af hvis Liv man lærer, at Guds Styrelse af de menneskelige Skæbner altid er vís og god, skjönt Menneskene ikke altid kunne fatte det; fremdeles **Davids Psalmer**, en Samling af 150 Sange, der have faaet Navn efter den gudfrygtige og herlige Kong David, fordi han selv har skrevet mange af dem, i hvilke Sange skildres og prises Guds Fuldkommenheder, hans Miskundhed og Naade imod Menneskene, hans Retfærdighed i at dömme de gode og de onde, o. s. fr. I **Salomos Ordsprog** indeholdes en Mængde skjönne og nyttige Leveregler, udtalte i kjærnefulde Sætninger.

(263) Alle disse Bøger ere skrevne i det hebraiske Sprog, saaledes som Jøderne talte det, inden de førtes i Fangenskab. I den lange Tid, da de opholdt sig iblandt fremmede Folkeslag, ændredes det daglige Sprog saa meget, at Jøderne maatte have Fortolkere til at udlægge og forklare de hellige Bøger, naar disse blev oplæste i deres Samlingshuse [Synagoger]. Det er disse Fortolkere, som i Biblen forekomme under Navn af skriftkloge. Mange Jøder blev siden adspredte omkring i de

Lande, hvor det græske Sprog blev talt. Nogle af disse Jøder have ogsaa affattet Skrifter i dette Sprog, der ere blevne optagne i d. gml. Pagts Skrifter, endskjönt de ikke agtes lige med de hebraiske. Man kalder dem de **apokryphiske** Bøger, hvilket Ord egentlig er paa dansk „skjult, ubekjendt", fordi deres Værd ikke var aabenbar vedtaget. For Resten indeholde dog ogsaa disse Bøger mange dybe og gudelige Lærdomme. Et af de ypperste Skrifter iblandt de apokryphiske Bøger er **Jesu Sirachs Visdoms Bog**, der ligesom Salomos Ordsprog indeholder mange gode og vise Fingerpeg til at rette sin Tænkemaade og sin Vandel efter.

C.

(264) Fra den Tid, da den sidste Profet (Malachias) levede, indtil Jesus Kristus fremstod, forløb henved 500 Aar. I denne Tid undergik det jødiske Folks Tilstand mange Ændringer. Det led meget ved Krig og Overfald af andre Folkefærd; mange Jøder blev bortførte og adspredte i fremmede Lande, hvilket dog havde den gode Følge, at Troen paa den sande Gud ved disse adspredte Jøder udbredtes paa forskjellige Steder i Verden. Til sidst blev Jøderne, ligesom næsten alle Folkeslag, undertvungne af de tapre og mægtige Romere. Over disse herskede den Gang, da Jesus fødtes til Verden (48), Kejser Augustus; men efter dennes Død blev Tiberius romersk Kejser. Tiberius havde indsat en Landshøvding til at styre Jødeland; men alt, hvad der hørte ind under den jødiske Religion, blev forhandlet af Jødernes egne Præster og fornemste Mænd, uden at Romerne, der selv var Hedninger, brød sig synderlig derom.

Det jødiske Folk var meget ulykkeligt. Romerne mishandlede og foragtede det; Jødernes egne Præster og skriftkloge var hovmodige og skinhellige Mennesker, som mere lagde Vind paa at iagttage de udvortes Skikke, der hørte til den mosaiske Tro, end paa Hjærtets Fromhed og et helligt Levned. Disse udvortes Skikke var desuden blevne forøgede med en uendelig Mængde andre, hvorom der ikke stod noget i Mose Lov, men som Præsterne og de skriftkloge udgav for mundtlige Bud fra Moses, hvilke de alene kjendte og kunde give Forklaring om. Folket, som frygtede for at mishage Gud, hørte med Opmærksomhed paa alle disse Forskrifter, som deres Vranglærere udgav for guddommelige Bud, og saaledes blev de ædleste Dyder, Retfærdighed og Menneskekjærlighed, tilsidesatte for Opfyldelsen af en Mængde tomme Skikke. At opramse lange Bönner uden Fromhed eller Eftertanke, at rense

og vaske sig visse Gange om Dagen, at bringe Ofre og Gaver til Templet, o. desl. holdtes da for vigtigere end at hjælpe sin trængende Næste og forbarme sig over den nødlidende, endsige over sig selv.

Alligevel var der et Haab, som holdt Jødernes Mod opret under al den Usselhed, hvori de levede. Dette var Forventningen om, at der snart skulde fremstaa en Frelser for dem, der skulde bringe nye og lykkelige Tider. Ligesom nemlig Profeterne havde forudsagt de Ulykker, der skulde ramme Jøderne paa Grund af deres Ugudelighed og Lastefuldhed, saaledes havde de ogsaa spaat om en lykkelig og glædelig Tid, hvor Jøderne atter skulde vinde Guds Naade efter at være blevne omvendte til Fromhed og Hellighed. Profeterne havde spaat, at den, der skulde frembringe en saadan lykkelig Forandring, skulde nedstamme fra Davids Slægt. Jøderne tænkte sig ham derfor som en Konge, der skulde være langt mægtigere, end nogen anden havde været eller vilde blive, og kaldte ham Messias, hvilket er et hebraisk Ord, der er det samme som den salvede; Kongerne plejede nemlig at salves med Olje, naar de kom paa Tronen.

Naar denne Messias, eller Herrens salvede, fremstod, da haabede Jøderne, at de ved hans Hjælp skulde blive det mægtigste Folk i Verden, og alle Hedninger skulde blive dem underlagte og böje sig for Messias's Herredömme. De glædede sig ved den Tanke, hvorledes de til den Tid ret skulde tage Hævn over Hedningerne for alle de Forurettelser, som de havde maattet lide af disse; og jo ulykkeligere deres Land og Folk blev, des hæftigere blev deres Længsel efter Frelsens Tid. De troede, efter at de var komne tilbage fra den babyloniske Landflygtighed, at denne Tid ikke længe kunde udeblive, thi nu forfaldt de dog ikke tiere til Afgudsdyrkelse, og de var endogsaa dobbelt saa omhyggelige i at overholde alle mulige udvortes Skikke, som holdtes for Guds Bud, enten de stod foreskrevne i Mose Lov eller paalagdes af Præsterne og de skriftkloge.

(265) Da fremstod Jesus og forkyndte, at han var den ventede Frelser, Guds énbaarne Sön. Derfor kaldtes han ogsaa af dem, der troede paa ham, Jesus Messias, eller Jesus Kristus, thi Kristus er det samme paa græsk, som Messias paa hebraisk. I Førstningen fik han mange Tilhængere, thi de haabede, at nu skulde Jødernes Ulykke og Undertrykkelse være til Ende, og Messias's Rige oprinde i al jordisk Glans og Herlighed. Men disse Forventninger blev skuffede. Jesus Kristus lærte nemlig, at det ny Rige, hvorom Profeterne havde

spaat, var et aandeligt Rige, at dette Rige skulde rumme lutter fromme, troende og kjærlige Mennesker, af hvilket som helst Folk de end var, uden Forskjel paa, om de havde været Jøder eller Hedninger; at den Salighed, som ventede Borgerne i dette messianske Rige, de gjenfødte troendes Samfund, laa i Samvittighedens Fred og i Guds Naade og Kjærlighed; at den blotte Iagttagelse af udvortes Skikke ingenlunde var sand Tro, men at *denne bestod i at tilbede Gud af et rent Hjærte, i Aand og Sandhed, og at elske andre Mennesker som sig selv*, samt *at efter Døden var der et Liv til, hvor Menneskene fik Lön eller Straf*, alt eftersom de her i Verden havde levet i Tro eller i Vantro, havde været gudfrygtige og menneskekjærlige eller ugudelige og egenkjærlige, hvorfor mange af de Mennesker, som her i Verden havde været höjt regnede og ærede, i Tilstanden efter Døden vilde staa langt tilbage for mange af dem, der her i Verden var ringeagtede, da Gud dömmer efter Sindelaget og ikke efter det udvortes Skin.

(266) Men Jesus Kristus var ikke blot sendt til denne Verden for at oplyse Menneskene ved sin **Lære**. Han fremstillede ogsaa i sit hele **Liv** det fuldkomneste Mønster paa Fromhed og Hellighed, paa Ydmyghed og Kjærlighed. Ved alle Lejligheder, hvor han kunde lindre Menneskenes Nød og Elendighed, dér bragte han Trøst og Hjælp, og de underfulde Gjerninger, som han gjorde, hvorved han viste, at Gud havde sendt ham, viste sig for det meste i at helbrede syge, give blinde deres Syn, døve deres Hørelse, opvække døde og mætte hungrige. Han vandrede om i Landet og lærte, paamindede og trøstede Menneskene. Naar nogen havde syndet og af Hjærtet angrede sin Synd, da forsikrede Jesus ham om Guds Naade og Tilgivelse; men dem, der udvortes var hellige og gudfrygtige, skjönt de indvortes i Hjærtet var onde, straffede han med strænge Ord. Derfor var ogsaa især de fleste af Jødernes Præster og skriftkloge forbitrede paa ham; thi han sagde aabenlyst om dem, at de var ligesom Ulve i Faareklæder, ligesom oppyntede Grave, der udvortes se smukke ud, men indvortes ere fulde af Dødningeben og Urenlighed. De vilde ikke erkjende Jesus for Messias og fik mange af Folket overtalt til at se i ham en Folkeforfører, fordi han ikke vilde stifte et jordisk Rige og gjöre sine Landsmænd til et mægtigt Folk, hvilket var det, som de fleste Jøder havde haabet af den lovede Messias.

Til sidst anklagede de endogsaa Jesus for den romerske Statholder i Jødeland, Pontius Pilatus, og sigtede ham for at være en Oprører imod den romerske Kejser, fordi han havde

sagt, at han var en Konge. Pilatus mærkede nok, at det var en falsk Sigtelse, og at Jesu Kongedömme var af en anden Art end jordiske Herskeres. Men han frygtede dog for at give Jesus fri; thi da kunde de jødiske Præster let forebringe det saaledes for den grusomme og mistænkelige romerske Kejser Tiberius, som om Pilatus havde skaanet en Mand, der virkelig vilde gjöre sig til Konge over Jøderne og sætte sig op imod Kejseren. Han gav derfor til sidst efter for de jødiske Øverster, men forsøgte dog at frelse Jesus fra Døden ved at lade ham piske og mishandle af de romerske Soldater; thi han tænkte, at Jøderne dog derved skulde vækkes til Medlidenhed og afstaa fra at raabe paa Jesu Død.

Men det var spildt Umage; thi Præsterne og de skriftkloge vedblev at ophidse Folket til at kræve Jesus korsfæstet, saa at Pilatus imod sin Vilje kun forøgede Jesu Lidelser. Endnu paa Korset viste Jesus den samme usigelige Kjærlighed, som han havde vist i sit hele Liv, og han bad for sine Fjender: „Fader, forlad dem; thi de vide ikke, hvad de gjöre!“ Jesus døde, korsfæstet imellem tvende Forbrydere. — Men herved havde Ondskaben ganske forregnet sig. Thi den forsmædelige **Død**, som Jesu Fjender havde tilskikket ham for at tilintetgjöre hans Værk, blev netop en Handling, hvorved dette fuldendtes til Menneskenes Frelse. Gud opvakte derfor ogsaa Jesus af Graven paa den tredje Dag og grundfæstede saaledes endmere Troen paa hans guddommelige Sendelse.

Ligesom nu Jesu Lære havde skjænket Menneskene den fuldkomneste Oplysning om Guds Væsen og Vilje, saaledes havde hans Liv været det fuldkomneste Forbillede og Mønster for dem, og endelig var hans Død det fuldkomneste Pant paa den Kjærlighed, hvormed Gud elskede Verden, Forsoningen for al Verdens Synd. Thi „saa har Gud elsket Verden, at han har givet sin Sön, den enbaarne, at hver den, som tror paa ham, ikke skal fortabes, men have et evigt Liv“ (Joh. 3, 16). Og saaledes krævedes ingen Ofre eller lignende Midler længer, hvorved Menneskene forhen havde søgt Fred og Forsoning hos Gud; thi Jesu Død var det Offer, der én Gang for alle var bragt, og hvo som troede paa Jesus som Guds Sön, kunde ogsaa trøste sig med Visheden om Guds Naade og Miskundhed, der saa vidunderlig blev aabenbaret i ham. Fordi Hensigten med Jesu Komme til Verden ikke blot var at meddele Menneskene Kundskab om Gud og hans Vilje, men ogsaa og i Særdeleshed at gjenoprette det ved Synden forstyrrede Livssamfund mellem Gud og Menneskene, indstiftede

Jesus i samme Öjemed de tvende Sacramenter, Daaben og Nadveren, til Optagelse og Styrkelse i Livssamfundet med den treenige Gud.

(267) Da Jesus efter sin Opstandelse sidste Gang havde aabenbaret sig for sine Disciple, blev han optagen til Himlen, i det en Sky tog ham bort fra deres Öjne. Jesus havde selv udvalgt tolv Mænd, hvilke altid var omkring ham, hørte hans Ord og saa' hans Gjerninger. Disse havde han bestemt til, at de skulde være Vidner om alt, hvad han havde lært og virket, og efter hans Bortgang gaa ud i Verden for at forkynde Menneskene dette, at de maatte tro paa Guds Aabenbaring ved Jesus. Disse Mænd kaldtes derfor Jesu Apostle, d. e. Sendebud. De var gjennemtrængte af levende Tro paa Kristus som Guds Sön, af den inderligste Kjærlighed og Ærefrygt for ham, og udrustedes nu af Gud med overordentlige Gaver til at forkynde deres Mester og Herre for Menneskene, til at prædike Evangeliet, saaledes kaldte man det glade Budskab om, at den lovede Messias, som skulde føre alle Mennesker tilbage til Guds Naade og Samfund, var kommen, og at denne Messias eller Kristus var Jesus. Ogsaa stadfæstede Apostlene Sandheden af deres Vidnesbyrd ved Tegn og Undergjerninger, som Gud lod ske ved dem.

Men mere end alle udvortes Tegn virkede den Glæde og Fred, som Menneskene følte i deres Sjæl, naar de troede, hvad Apostlene lærte; thi ved at høre, hvad Jesus havde lært, og hvorledes han havde lidt og var bleven korsfæstet for Menneskenes Frelses Skyld, og ved at optages i hans Samfund, blev de gjenfødte til et nyt Liv, optændtes af saa levende Lyst til at opfylde hans Bud og af en saadan Glæde og Kjærlighed til Gud og Kristus, at de med den störste Redebonhed opfyldte deres Pligter, trøstede og opmuntrede hinanden til et fromt, helligt og kjærligt Liv, hjalp og understøttede de nødlidende, og søgte i alt at blive Kristus lige. Derfor vandt ogsaa de første kristne (thi saaledes kaldtes de, der troede, at Jesus var Kristus, Guds Sön) Yndest hos en stor Mængde af det jødiske Folk, og mange Tusender lod sig indlemme i deres Samfund. (Den kristne Kirke, Guds Menighed, Jesu Kristi Menighed).

Men Ypperstepræsterne og de skriftkloge forbitredes over, at den nye Lære vandt saa meget Bifald, hvorved deres egen Værdighed gik tabt, siden Menneskene oplystes om, at al udvortes Hellighed intet Værd havde i Guds Öjne. De kastede Apostlene og flere af de andre kristne i Fængsel, lod dem piske, ja, nogle blev endogsaa dræbte. Men alt dette kunde ikke afskrække Apostlene og deres Tilhængere fra at udbred

Evangeliet. Især udmærkede Apostlene Peter og Johannes sig ved deres Iver for at omvende deres Landsmænd. Men den störste Udbredelse fik dog Kristendommen ved en Mands Nidkjærhed, der først havde været de kristnes heftigste Modstander og Forfølger, men som siden bitterlig angrede denne Synd og blev den ivrigste og virksomste Forkynder af Troen iblandt Hedningerne. Denne Mand var Pavlus.

(268) I Førstningen blev Læren om Kristus forkyndt mundtlig af Apostlene og deres Disciple. Apostlene indsatte nemlig igjen andre Lærere og valgte nogle af de ældste og frommeste Mænd i enhver Menighed til at styre den. Men stundum holdt Apostlene det ogsaa for nødvendigt at sende Breve til de kristne Menigheder, især naar de selv var hindrede i at komme til dem. I disse Breve oplystes de kristne om Troens hellige Sandheder, opmuntredes og tilskyndedes til Gudsfrygt og Varagtighed i deres Tro. Thi de første kristne led endnu stedse mange Trængsler af deres jødiske og hedenske Landsmænd, som ikke vilde forlade deres gamle Fordomme og Vildfarelser. Ogsaa opstod der iblandt selve de kristne adskillige vrange Meninger, hvilke Apostlene maatte modarbejde. Saaledes vilde adskillige af dem, der forhen havde været Jøder, overtale de kristne, der forhen havde været Hedninger, til at tro, at disse ikke kunde blive saa salige, som de selv, naar de ikke opfyldte alle Moses' Forskrifter i den gamle Pagt med Hensyn til udvortes Skikke. Mod saadanne Folk advarede da især Apostelen Pavlus og lærte baade mundtlig og skriftlig, at den jødiske Lære nok var fra Gud, men kun indrettet paa at gjælde saa længe, indtil den fuldkomne Frelse var bleven aabenbaret ved Jesus Kristus. Men derfor var han ogsaa den Apostel, som de ivrigste Jøder mest hadede.

Til sidst lykkedes det disse hans Fjender ved falske Sigtelser at faa ham fængslet og ført i Lænker til Rom. I den Tid, da han sad fangen her, skrev han flere Breve til forskjellige kristne Menigheder. Disse **Pavli Breve** blev siden sendte omkring til andre kristne og oplæste i deres Forsamlinger. Efterhaanden samlede man dem, og derfra oprandt den Samling af Skrifter, hvilke udgjöre den anden Hovedpart af Biblen, nemlig den ny Pagts Skrifter. Ligesom nemlig den gamle Pagts Skrifter (det gamle Testamente) meddele Efterretning om Guds Aabenbaringer til det jødiske Folk, saaledes er den ny Pagts Skrifter (det ny Testamente) den Samling af Skrifter, hvorfra alle Folkeslag kunne hente Kundskab om Guds Aabenbaring ved hans Sön Jesus Kristus. I denne Samling findes der 13 Breve fra Pavlus,

ligeledes findes der **Breve** fra Apostlene **Peter, Johannes, Jakob** og **Judas** til de kristne. Endelig er der ogsaa et Brev, som er skrevet til de jødiske kristne i Palæstina, og som derfor kaldes **Brevet til Hebræerne.** Nogle have ment, at ogsaa dette Brev var af Pavlus.

(269) Men iblandt den ny Pagts Skrifter ere dog de **fire Evangelier** de allermærkeligste. Saaledes kalder man de fire Bøger, som indeholde Jesu Kristi Levned. Af disse lære vi nemlig at kjende Jesu Kristi egne Ord, saaledes som Apostlene selv have hørt dem af hans Mund, samt de underfulde Gjerninger, som han udførte, og hvortil Apostlene var Vidner, og endelig de overordentlige Hændelser, der tildrog sig ved hans Fødsel, Død, Opstandelse og Himmelfart. Fra først af havde Apostlene fortalt disse Ting mundtlig, og saaledes havde ogsaa de kristne Menigheder, til hvilke Apostlene skrev deres Breve, i Forvejen, inden de modtog disse Breve, hørt Fortællingen om Jesus, om hans Lære, Gjerninger, Lidelse, Død og Opstandelse. Men for at der ikke skulde blande sig Urigtigheder i disse Fortællinger, naar de blev gjentagne af andre end af Apostlene, og for at der ikke, naar disse Jesu Vidner var døde, skulde fortælles sande og opdigtede Efterretninger imellem hinanden om Jesus Kristus og hans Liv og Lære, uden at nogen kunde afgjöre, hvilke der var sande og ægte, opvakte Guds Aand nogle af Apostlene og deres Disciple til at nedskrive Jesu Taler og Gjerninger.

Det første Evangelium er af Apostelen **Matthæus**, det andet af **Marcus**, der havde været Apostelen Peters Ledsager, og det tredje af **Lucas**, der havde fulgt med Pavlus. Det fjerde Evangelium er skrevet af Apostelen **Johannes**, der var den Discipel, som Jesus elskede höjest, og som siges at have overlevet de andre Apostle. Han skal have skrevet sit Evangelium sidst, og derfor har han udeladt adskilligt, som var kjendt fra de andre Evangelier, men derimod meddelt saadanne Taler og Gjerninger, som var forbigaaede af de tre andre Evangelister.

(270) Til den ny Pagts Skrifter høre endnu desuden to Bøger, af hvilke den ene hedder **Apostlenes Gjerninger**; den er skreven af den tredje Evangelist Lucas og indeholder Efterretninger om Kristendommens Skæbne efter Jesu Himmelfart, om Apostlenes første Forkyndelse af Jesu Evangelium og især en udførlig Skildring af Pavli Rejser og Virksomhed. Den anden Bog, som tillige er den sidste i den ny Pagts Skrifter, er af samme Slags som de profetiske Bøger i den gamle Pagts Skrifter og fremstiller i billedlig Indklædning Kristendommens Skæbner

og Guds Riges Udvikling i de fjærneste Tider; den kaldes efter Evangelisten Johannes **Johannes' Aabenbaring.** Med denne Bog sluttes hele Samlingen af den gamle og den ny Pagts Skrifter, og Bibelen omfatter saaledes Guds Førelser med Menneskene fra de første Tider af indtil den fjærneste Fremtid.

Den ny Pagts Skrifter ere skrevne i det græske Sprog, hvilket den Gang (sml. 48—49), da Kristendommen begyndte at udbredes, var almindelig kjendt i alle romerske Lande.

D.

(271) Uagtet de kristne i henved 300 Aar maatte lide mange Forfølgelser, kunde dog hverken Jøder eller Hedninger hindre Evangeliets Udbredelse. Meget ofte var det netop ved Synet af den Udholdenhed, Fromhed og Taalmodighed, hvormed de kristne led hine Forfølgelser, at Hedninger blev vakte til Opmærksomhed for den nye Tro, der skjænkede sine Tilhængere saa stor en Kraft og Trøst; og de blev netop derved tilskyndede til selv at forlade deres gamle Overtro og Vildfarelser. Omsider gik den romerske Kejser Constantin den store over til Kristendommen og lod sig døbe (49).

Fra nu af ophørte Forfølgelserne, og de kristne blev efterhaanden de herskende, ligesom för Hedningerne havde været det. Men denne Lykke misbrugte mange af dem, saa at de nu selv forfulgte Hedninger og Jøder med den samme Grusomhed, som disse forhen havde øvet imod de kristne. Heller ikke udmærkede de sig ved den Renhed i Sæder og inderlige Gudsfrygt, som havde været de første kristnes Særkjende. De kristelige gejstlige var fra jævne og ringe Folk blevne rige og gjældende Mænd; men derved vaktes hos mange af dem Lyst til jordisk Ære og Gods, og de fornemste af dem brugte mangen Gang de Stridigheder, som opkom imellem de kristne om forskjellige Troslærdomme, til Paaskud for at fratage hinanden Ære og Værdighed.

Endelig lykkedes det Biskoppen i Rom (54) at vinde sig saa stor Magt og Ry, at alle kristne, baade gejstlige og Lægfolk, baade Fyrster og Undersaatter, til sidst blev afhængige af hans Paabud. Blandt andre Midler, hvoraf de romerske Biskopper, eller Paver, gjorde Brug for at styrke deres Magt, var ogsaa det at lade Gudstjenesten i alle Lande foretage i det latinske Sprog, ledsaget af en Mængde Kirkeskikke; men disse var lige saa vanskelige som den Slags, der forhen var blevne paalagte Jøderne af deres Præster, og de bortdrog til sidst Menneskenes Sind saa ganske fra det indvortes til det udvortes, at de troede ret at være gode kristne, naar de kun

blindt hen opfyldte hine udvortes Skikke; og det var dog netop dette, som Jesus og Apostlene havde ivret saa meget imod.

De kristne Præster i hine Hundredaar var ofte meget uvidende, saa at de ikke engang selv forstod de latinske Bönner og Sange, som var foreskrevne. Hvad der egentlig stod i Biblen, vidste kun de færreste; thi Kundskab til det hebraiske og græske Sprog var meget sjælden, og saaledes kunde det da blive muligt, at den kristelige Tro efterhaanden blev forvansket ved saa mange Opdigtelser, at der lærtes Ting i den kristne Kirke, som ligefrem stred imod de udtrykkeligste Sandheder i Skriften. Enkelte fromme og oplyste Mænd opstod vel fra Tid til anden og talte imod disse grove og sørgelige Vildfarelser; men flere af dem maatte bøde med Livet for saadan Dristighed. Alle de, som ikke vilde tro, hvad Paven og hans Præster foreskrev, blev udskregne for Kjættere, eller vantroende, og uden Barmhjærtighed dömte til Fængsel og Baal.

(272) Da var det omsider, at Dr. Morten Luther fremstod (64—65). Han havde selv til en Tid holdt Pavens Stemme for Guds Stemme og trot at vinde Salighed ved nöjagtig at overholde alle de mange udvortes Forskrifter, hvis Opfyldelse den Gang udgaves for det fortrinligste Værk. Men snart skiftede han Tanker. Han trykkedes af Ængstelse for sin Sjæl, naar han tænkte paa, hvor höjlig et Menneske trænger til, at Gud tilgiver ham hans Synd; han kom selv til at læse i Biblen og lærte af Evangelisternes og Apostlenes Skrifter at kjende, hvad der egentlig var Jesu Kristi sande Lære. Det var imidlertid ingen let Sag at samle sig denne Kundskab i hin Tid. Luther var allerede 18 Aar gammel, inden han endnu nogen Sinde havde set en hel Bibel; og selv efter at han var bleven Munk, turde han i Førstningen kun hemmelig læse i denne hellige Bog, fordi man havde gjort dens Læsning mistænkt, som om derved dannedes Kjættere. Thi man havde allerede oftere lagt Mærke til, at de, der læste i Biblen, fik en Del ringere Meninger om Pavens Lærdomme, end de för havde haft. Men Luther vedblev ufortrøden at granske og lærte græsk og hebraisk for at kunne læse de hellige Skrifter i de Sprog, hvori de oprindelig ere skrevne; og da han nu selv var kommen til Kundskab om den rene bibelske Lære, lod han ogsaa Lyset skinne for andre. Han oversatte hele Bibelen, først den ny Pagts Skrifter, siden den gamle Pagts, i det tyske Sprog, for at alle hans Landsmænd kunde læse den. Da saa' man ret en Hunger efter Guds Ord; thi i faa Aar blev mange tusende Bibler kjøbte

og læste med den störste Iver. Nu kunde da ogsaa Luther godtgjöre for alles Öjne, hvilke skadelige Vildfarelser og hvilken blind Overtro Paven og hans Tjenere havde udbredt; thi nu kunde enhver læse, hvad Gud havde ladet Menneskene forkynde ved sine Sendebud og ved sin Sön Jesus Kristus, og tænke derover.

Fra den Tid løsrev mange kristne Lande sig fra Pavens Aag og hævdede, at de ikke vilde regne nogen Lærdom for sand kristelig, naar det ikke kunde godtgjöres ved rigtig Fortolkning af den hellige Skrift, at den var grundet i Jesu Evangelium. Til disse Lande hørte ogsaa vort Fædreland, hvor hin Forandring i Lære og Skikke, som man har kaldt Reformationen [Kirkerenselsen], indledede under Kong Frederik I og almindelig over hele Landet indførtes af hans Søn Kong Christian III i Aaret 1536 (165-166). I Danmark blev Kirkerenselsen indført uden Blodsudgydelse, thi Kongen og Folket var enige; men i mange andre Lande søgte Kongerne at hindre den nye Læres Udbredelse ved Ild og Sværd, og paa nogle Steder lykkedes det dem ogsaa at holde Folket i den gamle Vranglære; men det har siden vist sig, at hverken sand Gudsfrygt eller borgerlig Lykke kan blomstre der, hvor Samvittigheden undertrykkes, og Forstanden formørkes ved gamle Fordomme.

(273) Saaledes blev da Biblens Læsning given fri for alle kristne i de evangeliske Lande. Men dog var der endnu altid mange kristne, som sukkede over, at de ikke selv kunde skaffe sig den hellige Bog, fordi den var dem altfor kostbar. Derfor søgte fromme Mænd, f. Ex. den tyske Baron von Cannstein, at raade Bod paa dette Savn, ved at koste Bibler trykte, der solgtes for godt Kjøb. Først i dette Hundredaar opstod hele Foreninger, som ved Sammenskud af Penge lod Bibler trykke og uddele for meget ringe eller endogsaa for slet intet Vederlag til uformuende medkristne. Dette skete først i England, men blev snart efterlignet i mange andre Lande, og saaledes ogsaa i vort Fædreland. Det engelske Bibelselskab har tillige sørget for, at Biblen blev oversat i mange Sprog, der tales af hedenske Folkeslag, for at kristne Lærere, som rejse ud for at forkynde Evangeliet for disse, ogsaa kunne lede Hedningerne saa snart som muligt til den Kilde, hvorfra Kundskaben om Jesu Kristi Lære altid hentes sikrest og renest.

(274) Men fordi Biblen indeholder den reneste Kilde til Kundskab om Guds Aabenbaringer, derfor kommer dog ikke ethvert Menneske, som læser deri, til rigtig Indsigt i de gud-

dommelige Ting. Thi mange Mennesker læse den hellige Bog paa en vrang Maade, og i Steden for at have den Nytte deraf, som de skulde have, forfalde de kun til Vildfarelser og mange taabelige Meninger. Derfor skal man læse Biblen, ikke blot ligesom enhver Bog, med Kløgt og Eftertanke, men med Bön og Andagt, og vi skulle lade os oplyse og vejlede af Guds Aand til at forstaa den rettelig. Man skal ogsaa huske paa, at de bibelske Skrifter ere affattede for mange hundrede Aar siden i Lande, hvor Menneskene udtrykte deres Tanker i mange Henseender paa en ganske anden Maade end den, hvortil vi ere vante i vor Tid og i vort Land. Vilde man ikke agte paa denne Forskjel, da kunde man let holde noget for bibelsk Lære, som dog var langt fra de Mænds Mening, der have sagt det.

I gamle Dage og især i Østerlandene plejede man f. Ex. gjærne at indklæde nyttige Lærdomme i Billeder og Lignelser. Naar man da nu forstaar saadanne Steder i Biblen, hvor en Lærdom er fremsat paa denne Maade, lige efter Bogstaven, da misforstaar man ganske den Mening, som ligger deri. Saaledes har f. Ex. Jesus Kristus sagt: „Naar dit Öje forarger dig (det vil sige: Naar du ved Synet af udvortes Ting fristes til at tænke ondt), da riv det ud, og kast det fra dig!“ Hvis nu nogen tog dette ligefrem efter Ordene og virkelig vilde rive sit Öje ud, fordi han følte en syndig Lyst opstaa hos sig, saa misforstod han ganske Jesu Kristi Mening; thi Jesus vilde kun sige med disse Ord, at man skal stræbe at overvinde Fristelsen og udrydde Lysten til det onde hos sig, om det end ogsaa blev os lige saa smerteligt som at rive sit Öje ud. Hvad kunde det opsaa hjælpe at rive sit virkelige Öje ud? Vilde ikke den onde Lyst alligevel kunne blive i Menneskets Indre?

Ligeledes skal man agte paa, hvilke Mennesker det er, som der handles om i Biblen; thi stundum fortælles der om onde Mennesker, og deres Tale meddeles, for at man skal vogte sig for det onde; stundum derimod fortælles der om gode Mennesker, og deres Ord meddeles, for at man skal lægge sig dem paa Hjærte og gjöre derefter. — Heller ikke kan Læsningen af alle Bøger i Biblen være lige nyttig for alle. Thi nogle ere gaadefulde og vanskelige at forstaa, især for dem, der ikke kunne læse dem i det oprindelige Sprog, hvori de ere skrevne. Mange Mennesker have alligevel en daarlig Lyst til helst at læse det, som de ikke forstaa, naar de kun faa en Mængde Billeder og Historier i Hovedet. Derfor har der været Folk,

som helst læste i Johannes' Aabenbaring, skjönt denne Bog er saa hemmelighedsfuld og vanskelig at tyde.

Men de Bøger, som indeholde, hvad der er nødvendigt for alle at vide, de ere for det meste ikke vanskelige, naar man kun vil agte paa Sammenhængen og den bibelske Talebrug. De vanskeligste Steder i disse Bøger vil man ogsaa efterhaanden bedre kunne fatte, jo flittigere og eftertænksommere man læser Biblen, og jo mere man stræber at læse den med samme Aand, som den er skreven i, med sand Ydmyghed og med ærlig Attraa efter at oplyses om de guddommelige Ting. Men det vigtigtigste er og bliver, at man læser Biblen med hellig Tænksomhed og Tro, og i den Hensigt at vorde et fromt og retskaffent, et troende og kjærligt Menneske, som er delagtigt i Frelsen i Kristus, opfylder sine Pligter med Lyst og Glæde og imødeser Døden med Tillid og Fortrøstning til Guds forbarmende Naade.

4.

(275) Saaledes skal da Kundskab i Biblen og Eftertanke over Guds underfulde Skabning staa ved Siden af hinanden i al vor Videnskab. For at faa Syn paa Verden maa vi læse i Biblen, men for at forstaa Biblen ret maa vi flittig se paa og overveje alle Guds Gjerninger i Naturen og hos Jordens Folkeslægter. Trøstefuldt og opmuntrende maa det være os, at de vigtigste Hovedstykker **om Troen paa Gud og hans Gjerningers Visdom og Kraft, om Synderes Frelse ved Jesus Kristus, om Haabet paa Udødeligheden, og om Kjærlighedspligten mod alle Medmennesker** læres og forklares tydelig og kraftig baade af Biblen og af Guds Værk i Naturen og Menneskelivet.

Lad os da stræbe at læse i denne Læsebog, at vi kunne komme til Lærebogen og saa siden en Gang baade ret fatte Guds Ord i Biblen og ligeledes med rigtig Forstand overveje og skue Guds uendelige Gjerninger i Naturens Riger og i Menneskenes Handeler og saaledes komme til bedre Indsigt i Tingenes rette Sammenhæng!

IV. Hvad det er at tro.

(276) Det er Kristendommens Tilsagn, at den vil skaffe os Hvile for vore Sjæle, at den mere og mere vil afskaffe Syndens og Sorgens Herredömme, vil gjöre Menneskets Liv paa Jorden friere og helligere, og saaledes danne ham for en

höjere Tilværelse. Hvilket er nu det Middel, hvorved den vil udrette dette? Hvad hedder den Lægedom, der er i Stand til at helbrede alle Sygdomme og alle Saar? Hvorledes kaldes den Kraft, som fornyer Hjærtet, som gjör Mennesket, det svage, indskrænkede Menneske, stærkt nok til at overvinde Fristelser og Sorger og Dødens Angest, til at opløfte dets Tanke, udstrække dets Stræben ud over Forkrænkeligheden, der truer ham og alt hans, og at turde leve og arbejde for at tilegne sig det evige og blivende? Adspörge vi vore hellige Bøger, hvilke alene kunne sige os, hvad Kristendommen er og vil, da finde vi intet Navn derfor uden Troen; om den siges der idelig, at den har Forjættelsen, den prises som Kilden til alt godt, ved den skal Mennesket forbedres og trøstes; „kan du tro", hedder det, „da skal du se Guds Herlighed" [1]), men „uden Troen er det umuligt at behage Gud" [2]). Troen ophöjes ikke blot over al menneskelig Visdom, over alle Læresætninger, hvori den kolde Forstand fandt sin Lyst, og over alle Midler, som Menneskene selv udtænkte for dermed at vinde Guddommens Yndest og Naade; men den sættes ogsaa over Loven, over den Lov, hvis Oprindelse er guddommelig, hvis Bud aldrig skulle løses, som foreskriver og fordrer, hvad det bör ethvert Menneske at gjöre. „Var der givet nogen Lov", siger Apostlen Pavlus, „som kunde levendegjöre, da fik man Retfærdigheden virkelig ved Loven, men Skriften har indesluttet alt under Synd, at Forjættelsen ved Jesu Kristi Tro skulde gives dem, som tro [3])".

(277) Men jo höjere Troen saaledes staar i den kristelige Fordring til Menneskets Frelse, des mere opfordres vi til at tænke over Troens Væsen og Indhold, at gjöre os tydeligt, hvad det er at tro.

„Troen", siger en Apostel, „er en Bestandighed i det, som haabes, en fast Overbevisning om det, som ikke ses" [4]). Det er ogsaa strax indlysende, at medens Sansen opfatter det synlige, det, som kan høres, føles, saa opfatter Troen det usynlige og oversanselige. Det er ikke Tro, naar du ser, at Sol og Maane og Stjærne vandre over Himmelens Bue efter faste og stærke Love, at Sommer og Vinter, Sæd og Høst følge hinanden i deres Orden; og dersom endog Naturens Vælde fylder dig med Undren og Ærefrygt, og dersom du endog kalder Naturen Gud, da er dette ikke Tro, thi dit Öje dvæler endnu ved det synlige og sanselige. „Ved Tro derimod" — bliver Apostlen ved — „forstaa vi, at Verden er

---

[1]) Joh. 11, 40. [2]) Hebr. 11, 6. [3]) Gal. 3, 21. 22. [4]) Hebr. 11, 1.

bleven til ved Guds Ord, saa at de Ting, som ses, ere blevne af dem, som ikke ere til Syne". I Troen opløfte vi os altsaa over Naturen, over alt det sanselige, til den fra Verden forskjellige, over den ophöjede, evige og uskabte Gud, og kalde ham Skaber og Herre. Det var ikke Tro, naar Menneskene saa' Kristi Gjerninger, thi som Solen skinner over onde og gode, saaledes lyste disse for troende og vantro. Men naar Kristi Disciple i disse Gjerninger saa' hans guddommelige Kraft, da var dette Tro; thi Kjød og Blod kunde ikke aabenbare dem det [1]). Og naar vi endnu modtage Vidnesbyrdet om Kristus, da er det Tro; thi vi have ikke set, hvad hine saa', men Vidnesbyrdet træffer vort Inderste, vi føle, at det er sanddru og troværdigt, og saaledes kan Herrens trøstefulde Ord gjöres gjældende paa os: „Salige de, som ikke have set, men dog trot" [2])! Derfor, ligesom Haabet, naar det er opfyldt, ikke mere er Haab, saaledes vil ogsaa Troen, naar vi en Gang Ansigt til Ansigt, skue det himmelske ikke mere være Tro, men Beskuelse. Men endnu vandre vi i Tro, ikke i Beskuelse [3]), og saa længe er det i Troen, at vi opfatte det höje og evige, saa længe har vor jordiske Tilværelse intet Værd, ingen Vigtighed uden Troen.

(278) Tro forudsætter Kundskab, thi enhver, som tror, tror noget, og dette, som han tror, maa han kjende. „Hvorledes", siger Apostlen, „skulde de tro paa den, om hvem de ikke have hørt? Men hvorledes skulde de høre, uden at der er nogen, som prædiker? Altsaa", bliver han ved, „kommer Troen derved, at man hører; men at man hører, sker ved Guds Ord" [4]). Ingen kan dog tro Gud, dersom han ikke véd, at Gud er, og at han bliver deres Belønner, som søge ham. Nu er det vel sandt, at Himlene fortælle Guds Ære, at alle hans Gjerninger bære Vidnesbyrd om ham; det er vel sandt, at en Viden om Gud er nedlagt i hvert Menneskes Hjærte; men denne Viden slumrer, og Menneskets Öje læser ikke Guds Navn i Skabningen, förend Øret hører det udtalt. Ingen kan tro paa den, hvem Gud udsendte, uden at Kristi Herlighed først bliver aabenbar for ham. Hvo Kristus var, hvad han har lært og gjort og lidt, dette kan ingen udtænke af sig selv, men enhver maa lære det, Kristi Kundskab maa først fremgaa ved hans Evangelium, han maa forkyndes paa Jorden, för Menneskene kunne tilegne sig ham i Troen. Nogen Kundskab maa altsaa stedse være til Stede, förend Troen kan oprinde i Hjærtet. Vel have mange, hvis Kundskab ikkun

---

[1]) Matth. 16, 17. [2]) Joh. 20, 29. [3]) 2 Kor. 5, 7. [4]) Rom. 10, 14. 17.

var ufuldkommen og indskrænket, haft en fastere Tro end andre, der med langt större Indsigt forvildede sig i tvivlende Tanker; men de troede dog stedse kun, hvad de kjendte, om endog med uudviklet Kundskab; og naar det ærlige Hjærte er der, som tror Gud, da bliver Troen stedse glædeligere, jo mere Kundskaben forøges. Det er ikke op paa de svimlende Höjder, det er ikke ned i de mørke Afgrunde, vi ville lokke dem, hvis Kald det blev at arbejde paa Sletten; det er ikke til höje og vanskelige Undersøgelser, at vi ville kalde menige kristne; thi vel lyser den kristelige Sandhed ogsaa igjennem Himlenes Himle, saa höjt som den dristige Tanke kan hæve sig, men den lyser ogsaa i Dalen og fylder den med Blomster og Frugter; eller med andre Ord: Kristi Evangelium har Rigdom og Fylde for alle Mennesker, hvor forskjellige endog deres udvortes og indvortes Vilkaar ere, for Barnet og den enfoldige, som for den vise og kloge. Men hvor forunderligt er det ikke, at i Tider, da Kundskaben saa almindelig prises, da man mere og mere søger at tilegne sig dens Skatte, i disse Tider nöjes de fleste med en saa løs, saa fattig Kundskab om de kristelige Ting, at de næppe vide at sige, hvad Kristi Evangelium har bragt i Verden; og hvorledes kunne de da tro det Evangelium, som de ikke kjende? Nej! Om du end ikke skal sidde iblandt Lærerne og spörge og svare, da er der dog aldrig nogen sand Tro i din Sjæl, naar du ikke, efter den dig tilmaalte Evne, kan sige: „Jeg véd, hvem jeg har trot“ [1]); naar du ikke, du som dog ellers kæmper for dine Meninger og Paastande, gjör dig rede til at forsvare dig med Sagtmodighed og Ærefrygt for enhver, som begjærer Regnskab af dig om det Haab, som er i dig [2]).

(279) Men Kundskab er endnu ikke Erkjendelse, thi Kundskab har du ogsaa, naar du kan meddele, hvad andre tro, Erkjendelse har du kun, naar du selv tror, naar du slutter dig til og samtykker i den Sandhed, der fremstiller sig for dine Tanker. Dette Samtykke, hvorved Kundskaben først bliver Tro, fremgaar af Sjælens dybe Grund, og det er just dertil, Gud vil opdrage og danne os, at vi i vort Hjærtes Dybder skulle samtykke i det rette og sande. Thi saa længe Hjærtet ikke er med, bliver ogsaa Troen falsk, og derfor kunne vi vel sige, at et Menneskes Væsen kjendes af hans Tro. Der gives Lærdomme, efter hvilke man viser Gud en Dyrkelse ved at hade og forfølge og undertrykke, ved at værge den formente Sandheds Sag med Baal og Sværd; der-

[1]) 2 Tim. 1, 12. [2]) 1 Petr. 3, 15.

som nogen i sit Hjærte samtykker i disse Lærdomme, da maa hans Hjærte være herskesygt og haardt og grusomt. Der gives Lærdomme, som løse Sædelighedens Baand, som kalde det onde godt og ville ophæve Guds Lov; dersom nogen samtykker i disse Lærdomme, da maa hans Hjærte hade Orden og Tugt og hige efter det forbudne. Der gives Lærdomme, som tillade onde Midler, som tillade Lögn og Svig for at fremme et saa kaldet godt Öjemed; dersom nogen bifalder saadanne Lærdomme, da maa hans Hjærte være falsk og troløst. Men der gives ogsaa Lærdomme, som forkynde baade Guds Retfærdighed og Guds Kjærlighed; hvo der samtykker i saadanne Lærdomme, maa ogsaa i sit Hjærte have Ærefrygt for Gud og Kjærlighed til Gud og Mennesker. Dette Samtykke, sagde jeg, gaar frem af Sjælens dybe Grund, derfor støtter det sig ikke blot paa de Modgrunde, med hvilke vi afvise Indvendingerne, og som søge at fremtvinge et Samtykke af Forstanden alene; du kan vide, skjönt du ikke tror, din Forstand kan være beroliget, men dit Hjærte føler endnu ikke Sandhedens Kraft, tilegner sig den ikke med fuld Tilknytning; og først da er der Tro, naar hele Sjælen finder Hvile i en erkjendt Sandhed. Saaledes var det Tro, da Apostlen paa Herrens Spörgsmaal: „Monne og I ville gaa bort?“ svarede: „Herre, til hvem skulde vi gaa hen? Du har det evige Livs Ord“[1]).

(280) Dog er det ikke nok, at vi blive staaende ved et almindeligt Samtykke, men til den sande og levende Tro udkræves fremdeles, at vi tilegne os Sandheden, at vi anvende den paa os selv og paa det, som forekommer i vort eget Liv. Du har fra Barndommen af hørt om den guddommelige Styrelse, som omfatter alt, omfatter Himmelens Stjærner og Ormen i Støvet; du har i rolige Timer bifaldet, hvad du hørte, at vi skulle gjöre vort, og da overlade Gud det øvrige, kaste al vor Sorg paa Gud, thi han har Omhu for os[2]). For saa vidt er der nu vel Tro i dit Hjærte, men derefter komme Troens Prøver. Der kommer de Tider i dit Liv, da Uvejrsskyen hænger over dit eget Hoved, og dersom du da endnu anvender paa dig selv, hvad du forhen vidste, dersom du siger dig selv: „Ogsaa her er Gud!“ dersom du i Mørket, som omgiver dig, opløfter din Sjæl til ham, som løslader Lynene, at de fare hen, at de som Tjenere sige til ham: „Her ere vi!“ til ham, som lægger Visdom i deres Svingninger, som giver Luftsynene Forstand[3]); dersom du, naar Lynet slaar ned ved din Side, endnu siger: „Der falder ikke en Spurv til Jorden uden

---

[1]) Joh 6, 57-68. [2]) Petr. 5, 7 [3]) Job. 38, 35-36.

den himmelske Faders Vilje, ja, endog alle mine Hovedhaar ere talte" [1]); dersom du, naar Uretfærdigheden truer dig selv, endnu siger: „Den havde aldeles ingen Magt over mig, dersom det ikke var givet den her oven fra" [2]); dersom du under alle Forfærdelser endnu siger: „Er Gud for os, hvo kan da være imod os" [3])? da har du Tro. Du har fra Barndommen af hørt, at Jesus Kristus kom til Verden at gjöre Syndere salige [4]), du har maaske fundet denne Tale troværdig og aldeles værd at tilegne sig, du har maaske i skjönne salige Timer fornummet, at dette er det evige Liv, at vi kjende den eneste sande Gud, og den, hvem han udsendte, Jesus Kristus [5]); og for saa vidt var Troen i dit Hjærte. Men da kommer Troens Prøve; der kommer Timer, da din Sjæls Fjende vil røve dig al Tillid og alt Haab, da du føler dig ensom, forladt, fortabt, da maaske Menneskene have tillukt deres Hjærter for dig, da du ikke mere, som forhen, finder Vejen til Gud, da Livets Fader har forvandlet sig for dig til den strænge Dommer, og du gruer for i al din Synd og Usselhed at nærme dig den retfærdiges Trone. Men dersom du da i denne Sjælekamp endnu griber din Frelsers Haand, dersom du siger dig selv: „Han er ikke kommen at kalde retfærdige, men Syndere til Omvendelse [6]), Gud har ikke sendt sin Sön til Verden, at han skulde dömme Verden, men at Verden skal blive salig ved ham [7]),“ og ikke blot for Verdens Skyld i det hele og store, ikke blot for enkelte udvalgtes Skyld, men paa det at hver den, som tror paa ham, ikke skal fortabes, — han er derfor ogsaa min Frelser, min Forsoner, han kalder ogsaa mig, og den, som kommer til ham, skal han ingenlunde kaste hen, ud, thi han kom ned af Himmelen at gjöre hans Vilje, som ham udsendte, og det er Faderens Vilje, som ham udsendte, at han skal intet miste af alt det, som han har givet ham [8]) — dersom du siger dette og føler og tilegner det i dit Hjærte, anvender det paa dig selv i din indre Nød, da har du Tro. Du har hørt fra Barndommen af den Fordring: „Vis mig din Tro af dine Gjerninger!“ Du har billiget det, naar det hed: „Ligesom Legemet er dødt, naar det er uden Aand, saaledes er og Troen død, naar den er uden Gjerninger [9]),“ og for saa vidt har du den rette kristelige Erkjendelse. Men først naar du anvender dette paa dig selv, naar du i Livets Fristelser siger dig selv: „Hvorfor kalder du Kristus Herre, og gjör ikke hvad han siger?“ [10]) først da har du den sande, den levende Tro.

---

[1]) Matth. 10, 29-30. [2]) Joh. 19, 11. [3]) Rom 8, 31 [4]) Tim. 1, 15. [5]) Joh. 17, 3. [6]) Matth. 9, 13. [7]) Joh. 3, 17. [8]) Joh. 6, 37. ff. [9]) Jak. 2, 18. 26. [10]) Luk. 6, 46.

(281) Men Apostlen siger: „Troen er en Bestandighed i det, som haabes, en fast Overbevisning om det, som ikke ses.“ Dersom jeg da i enkelte Öjeblik følte mit Hjærte opløftet, udvidet, saligt i denne Overbevisning, men den igjen svandt hen med Öjeblikket, dersom jeg i Livets sædvanlige Gang fandt mig svag og modløs, uden Kraft for det Liv, som er, uden Haab om det Liv, som kommer, hvorledes kunde jeg da sige, at jeg har Troen? Hvor ganske anderledes skildrer ikke Skriften de troendes Tilstand! Den viser os stedse hen til Abrahams Tro, om hvem Pavlus siger, at han er alle vores Fader for Gud, hvem han troede, som levendegjör de døde og kalder de Ting, der ikke ere, som om de var; han troede imod Haab med Haab, og uden at vakle i Troen saa' han ikke paa det, der syntes at gjöre Haabets Opfyldelse umulig; han tvivlede ikke i Vantro paa Guds Forjættelse, men styrket i Troen gav han Gud Æren, fuldkommen vis paa, at hvad han havde lovet, var han mægtig til at gjöre. Derfor blev det og regnet ham til Retfærdighed [1]). Saaledes kan ogsaa vor Tro kun da vorde en retfærdiggjörende og saliggjörende Tro, naar den ikke er som et Luftsyn over vor Vej, men som en stadigbrændende Sol, naar vi med Troskab gjennemløbe den os foreskrevne Bane, i det vi se hen til vor Tros Begynder og Fuldkommer Jesus [2]).

(282) Naar Troen er i Hjærtet, da kan og skal den vel ogsaa virke Frygt; thi dersom vi paakalde ham som Fader, der dömmer uden Personsanseelse efter enhvers Gjerning, da skulle vi omgaas med Frygt i vor Udlændigheds Tid [3]) og arbejde paa vor egen Saliggjörelse med Frygt og Bæven [4]). Men først og sidst skal Troen dog virke Tillid, thi den ydmyge Tillid til Gud er Troens egentlige Væsen. Derfor er det ogsaa Troens rette Ord, naar et Menneske siger: „Jeg tror paa Gud, den almægtige Fader, jeg sætter ikke min Tillid til Verden, ikke til dens Skatte, ikke til dens Magt og Herlighed, jeg bygger ikke min Tillid paa mig selv eller paa andre Mennesker, men mit Haab er til Herren, min Gud, som gjorde Himmelen og Jorden og Havet og alt det, som er i dem, og som holder Løfte evindelig [5]); jeg tror paa Jesus Kristus, Guds énbaarne Sön, min Herre og Forløser, jeg sætter ikke min Tillid til min egen Retfærdighed, til mine Gjerninger og Fortjenester, jeg véd, at ogsaa mig fattes Ære for Gud, at jeg har en Gjæld, som jeg aldrig kan betale, men

---

[1]) Rom. 4, 16. ff. [2]) Hebr. 12, 1-2. [3]) 1 Petr. 1, 17. [4]) Phil 2, 12. [5]) Ps. 146, 5-6.

i Kristus Jesus, vor Herre have vi Frimodighed og Adgang med Tillid ved Troen paa ham [1]); jeg tror paa den Helligaand, jeg ser og føler de Fristelser og Farer, mellem hvilke jeg vandrer, som kunne hindre mig i at naa Guds Rige og hans Retfærdighed, og jeg stoler ikke paa min saa tit vildfarende Forstand, ikke paa mit let vildledte Hjærte, ikke paa min Viljes Styrke, der saa ofte blev böjet, men jeg tror, at der er en Helligaand, en almægtig Sandhedens og Trøstens Aand, som fra Faderen og Sönnen kommer i den ærlig bedendes Hjærte, og jeg har den Overbevisning, at naar jeg bereder den Sted i mig, naar jeg hengiver mig til dens Paamindelse og Førelse, da fører den mig, frelst fra alle Fristelser og Farer, til Guds Rige og det evige Liv.

Det tror min Sjæl og finder Ro
Og Fryd og Tilflugt i sin Tro.

V. Troen paa vor Herre Jesus Kristus.

(283) Enhver, der læser den Tale, med hvilken Apostelen Pavlus skiltes fra de Ældste i Ephesus [2]), vil sikkert indse, at det er en ærlig og sanddru Mand, der taler, uden Tvivl ogsaa, at det ikke er en Sværmer, som har ladet sig henrive af alle Haande vilkaarlige Meninger, men at han véd med sig selv, som han en anden Gang sagde, at han taler sande og vel overvejede Ord [3]). Det er en Mand, som allerede nærmer sig Alderdommen, som i mange Aar har lært aabenlyst og i særskilte Huse, som derfor har taalt mange Efterstræbelser, og naar han skuer ud i de Aar, han kan have tilbage, intet har at vente paa hvert Sted, hvor han endnu maatte komme, uden Baand og Trængsler. Og hvad er det da, hvorfor han har taalt og endnu er rede til at taale alt dette? Hvad er det, imod hvilket han intet agter, ikke holder sit Liv selv for dyrebart? Hvilket er det Kald, han har overtaget, og som han, uagtet alle Trængsler, vil fuldkomme med Glæde, saa længe han aander? Han vil vidne for Jøder og Græker, vidne i ethvert Folk, hvor Gud forunder ham at komme, om Omvendelse til Gud og om Tro paa vor Herre Jesus Kristus.

Dette har han gjort, og alle hans Med-Apostle og Medarbejdere med ham, og sandelig, de have ikke arbejdet forgjæves; Herren har arbejdet med dem og velsignet deres Gjerning. Hvo kan nægte, at ved Pavli og de andres Forkyndelse

[1]) Eph. 3, 12. [2]) Ap. G. 20, 19 ff. [3]) Ap. G. 26, 25.

en Omvendelse har fundet Sted i Verden, at i saa mange Lande, og de vigtigste — thi i dem er ligesom Menneskehedens Kraft samlet — Menneskene have vendt sig fra Afguderne til den sande og levende Gud, at medens Afgudernes Altre sank, Templer rejste sig alle Vegne, indviede til en bedre Gudsdyrkelse, og at denne Gudsdyrkelse ogsaa havde Indflydelse paa Menneskenes Levned? Vi vide det vel, des værre! hvor langt det er fra, at et ret ægte kristeligt Levned alle Vegne har fulgt det kristne Navn; men vi vidne det ogsaa med Tak til Gud, at der dog ingenlunde forgjæves er prædiket om Retfærdighed og Afholdenhed og den tilkommende Dom. Hvo kan nægte, at Landene ere blevne fyldte med Jesu Kristi Tro? Vi vide det vel, des værre! hvor langt det er fra, at denne Tro altid har været ren og ægte og dyb og fast og levende, som den burde være det; men vi vidne det dog med Tak til Gud, at der altid har været mange, mange, som i Jesu Navn have fundet Fred med Gud og Kraft til at overvinde Verden, til at forsmaa dens urene Vinding og Lyst, til at foragte og udholde dens Trængsler, som i Jesu Tro have fundet den Vej, der fører til Guds Rige.

(284) Hvad Apostlene prædikede, skal endnu stedse prædikes, og prædikes saaledes, at vi, som Pavlus sagde, intet forholde af det, som er nyttigt, men forkynde hele Guds Raad. Og Guds Raad til Menneskenes Frelse er dette, at de skulle omvende sig og tro Evangelium [1]). Til Læren om Omvendelsen til Gud skal derfor den stedse slutte sig om Troen paa vor Herre Jesus Kristus.

Der kræves kun et løseligt Blik i de hellige Skrifter for at sande, at Kristi Evangelium knytter alle sine Forjættelser til Troen som det eneste Vilkaar, under hvilket det tilsagte Gode skal blive Mennesket til Del. Der læres stedse, at Gud gav sin énbaarne Sön, paa det at hver den, som tror paa ham, ikke skal fortabes, men have et evigt Liv [2]). Derfor, da Folket spurgte: Hvad skulle vi gjöre, at vi kunne arbejde Guds Gjerning? da svarede Jesus: Dette er Guds Gjerning, at I skulle tro paa den, som han udsendte [3]). Derfor, da han sendte sine Disciple ud at forkynde Evangeliet for al Skabningen, sagde han: Hvo som tror og bliver døbt — altsaa: Den, som tror, og hvis Tro er saa fast og stærk, at han i Daaben tör bekjende den for alles Öjne, at han i Daaben tör vie sig til Haan og Forfølgelse for sin Tros Skyld — han skal blive salig [4]).

---

[1]) Marc. 1, 15. [2]) Joh. 3, 16. [3]) Joh. 6, 28—29. [4]) Marc. 16, 16.

Men som det var den egentlige Hensigt med Kristi Sendelse, at vi i ham skulde blive retfærdige for Gud[1]), saaledes knyttes i Særdeleshed Retfærdiggjörelsen til Troen, og Troen paa vor Herre Jesus Kristus er saaledes en retfærdiggjörende Tro. Der læres stedse, at Mennesket bliver retfærdiggjort ved Troen uden Lovens Gjerninger[2]). Vi vide, siger Apostlen, at et Menneske ikke bliver retfærdiggjort af Lovens Gjerninger, men ved Jesu Kristi Tro[3]); og kun da mener han at findes i Kristus, naar han ikke har sin Retfærdighed, den af Loven, men den ved Kristi Tro, Retfærdigheden af Gud formedelst Troen[4]).

(285) Men er Troen saaledes sat som det Vilkaar, uden hvilket Gud ikke vil kjende Mennesket retfærdigt, da maa den ogsaa have en Virkning i Sindet, hvorved Mennesket bliver tækkeligt for Gud. Og hvad virker da Jesu Tro i et Menneskes Sind? For det første vækker den ham til at agte det over alting vigtigt, at retfærdiggjöres for Gud. Vi tale her kun om den sande Tro, ikke om den hykkelske, hvad enten Skinhelligheden er aabenbarere eller skjultere; vi tale ikke om dem, som gribe Troen for dermed at fordömme andre, men om dem, som gribe den for at frelse sig selv; vi tale kun om hvad der maa foregaa i et alvorligt og ærligt Menneskes Hjærte, som søger hen til Jesus Kristus for at retfærdiggjöres ved ham. Og hvad er det da, som skynder et Menneske til, under dets Sysler og Arbejder i Verden, fra dets Glæder og Sorger, fra Rigdommens og Ærens og Vellystens Tillokkelser at søge hen til Jesu Kristi Kors og i Troen at gribe den korsfæstede? Sikkert den Følelse, at alt, hvad vi kunne vinde og have i Verden, intet gavner os, dersom vi ikke findes retfærdige for Gud; og denne Følelse næres og styrkes, jo mere hin Tro fæstnes. Vi vide det vel, se det des værre daglig, hvor mange der er, som forsmaa og ringeagte den Tro, som fordum er forkyndt med saa megen Nidkjærhed i Verden, for hvilken Apostle have kæmpet, Blodvidner have lidt. Men se vi ikke ogsaa, hvor lidet de bryde sig om at være retfærdige for Gud? De synes at mene, at det følger af sig selv, at dersom der er en Gud, da maa han kjende dem retfærdige; eller og, indviklede i blot jordiske Tanker, hæve de aldrig Sindet til det höjere, søge aldrig at gjöre sig Forholdet imellem Gud og sig selv tydeligt. Dog er der ogsaa dem, som mene at være retfærdige for Gud ved deres Gjerninger, og denne fordærvelige Indbildning er det

[1]) 2 Kor. 5, 21. [2]) Rom. 3, 28. [3]) Gal. 2, 16. [4]) Phil. 3, 9.

fremdeles, som skal svinde for den kristelige Tros klare Lys. Ja, dersom Mennesket var fuldkomment, var rent og varmt i sit Hjærte, gjennemtrængt af Kjærlighed til Gud og Menneskene, dersom hans Tale var baade levende og hellig, var vis, opmuntrende, trøstende, og intet ondt udgik over hans Læber, dersom hans Gjerning var uden Overtrædelse og uden Forsömmelse, da opfyldte han Loven og var retfærdig ved den. Men som Mennesket er i Sind og Tale og Gjerning, hvor kan det andet end være til Fald, dersom han mener, at det, som han har været og gjort, er at opfylde Loven, at andet og större fordrer Gud ikke? Denne Mening virker, at Mennesket nöjes med det, han allerede opnaaede, at han ikke rækker efter det, som er foran, ikke iler imod Maalet; thi naar nogen har en saa lav Forestilling om den Fuldkommenhed, Loven kræver, at han allerede mener at have fyldestgjort Loven, hvorledes skulde han da hige efter at vorde visere og bedre? Og mener du da virkelig, at nogen af alle Adams Börn kunde fremstaa i Dommen og sige: „Opslaa du, o alvidende og retfærdige Gud, din Lovs hellige Bog, jeg vil opslaa den Bog, hvori mine Ord og Gjerninger ere skrevne; ransag du Hjærte og Nyrer, jeg begjærer intet bedre, end at mit inderste Sind kommer for Dagens Lys, og efter mine vise Ord og mine gode Gjerninger, efter min Sjæls Adel og Retskaffenhed og Kjærlighed og Udholdenhed vil jeg dömmes og kjendes retfærdig?“ Men dersom vi maatte væmmes ved, gyse tilbage for et saadant Hovmod, da samstemme vi med Kristi Evangelium, at alle have syndet og fattes Ære for Gud, og de blive retfærdiggjorte uforskyldt af Guds Naade ved den Forløsning, som er i Kristus Jesus [1]).

(286) Men dersom nu nogen saaledes slog sig til Hvile i den Erkjendelse, at vi alle ere Syndere, og at Gud for Kristi Skyld vil være os naadig, saa han derover blev ved, som det kaldes, at synde paa Naade eller dog rolig at leve hen i den sædvanlige Dorskhed, da kunde vel hans Tro blive ham til Fordærvelse, blive det endnu mere end den blotte Lovens Tjeneste; men da var ogsaa hans saa kaldte Tro ingenlunde den, der fordres som Vilkaaret for Retfærdiggjörelsen. Thi den sande Tro paa vor Herre Jesus Kristus er en levendegjörende Tro. Naar Apostlen sætter Loven og Troen imod hinanden, da siger han: „Var der givet en Lov, som kunde levendegjöre, da erholdtes Retfærdighed virkelig ved Loven“ [2]). Men ligesom Mose Lov, uagtet den er hellig, og

---

[1]) Rom. 3, 23—24. [2]) Gal. 3, 21.

dens Bud er helligt og retfærdigt og godt [1]), med alle sine Fordringer og Trusler og Forskrifter ikke kunde frembringe andet end en udvortes, en mere eller en mindre uvillig Lydighed, saaledes kan ingen anden Lov, naar den ikke knytter sig til Guds Forjættelser, fremkalde en fuld, en villig og glad Lydighed. Den kan vel maaske vække Ærefrygt for det gode, men det gjennemgløder ikke Hjærtet med den Kjærlighed, hvilken Loven vel fordrer som sin Fuldkommelse, men ikke er i Stand til at frembringe. Derfor fordrer en Apostel Omvendelse, ikke blot fra onde, men fra døde Gjerninger, han siger, at Kristi Offer skulde rense vor Samvittighed fra døde Gjerninger til at tjene den levende Gud [2]). Der er dog ingen Fuldkommenhed, naar der ikke er Liv og Kraft i Hjærtet; og naar da Kristus siger, at han kom ned af Himmelen og giver Verden Liv [3]), naar han siger „Jeg er kommen, at de skulle have Liv og have overflødigt“ [4]), — hvor fattig opfattes da disse Ord, dersom man deri blot finder den Mening, at Kristus kom for at gjöre os Mennesker lyksalige. Ja, vel vil han skjænke os ikke blot Lyksalighed, men Salighed; men denne Salighed bestaar deri, at vi tage af hans Fylde, at hans Liv opgaar i os, naar vi i Troen forenes med ham. Derfor kan Pavlus sige, at det, som var Loven umuligt, efterdi den var kraftesløs paa Grund af Kjødet, det gjorde Gud, da han sendte sin Sön til et Syndoffer, paa det at Lovens Fordring skulde fuldbringes i os, som ikke vandre efter Kjødet, men efter Aanden [5]).

(287) Alt virkelig godt i Menneskets Liv har dog sin Grund i Troen. Ingen kan løsrive sit Levned fra Sanselighedens Trældom, uden at Sjælen først har opløftet sig til det oversanselige, ingen kan leve for Sandhed, Retfærdighed og Kjærlighed uden den, som troer, at Guds Rige kommer, og at alle gode Bestræbelser samle sig under en höjere Styrelse til at fremme dette Sandhedens, Retfærdighedens og Kjærlighedens Rige. Denne Tro kan heller intet Menneske helt opgive. Men dersom allerede den halve svage Tro, som lönlig ulmer i Menneskenes Hjærter, frembringer saa meget godt, hvad maa da ikke den fulde og stærke Tro kunne udrette! Og en saadan Tro er kun den paa vor Herre Jesus Kristus. I denne Tro er ogsaa Troen indesluttet paa Gud den almægtige Fader, hvis Værk Himmelen og Jorden er, hvis stærke Haand holder og styrer alt, saa at intet er saa stort, at det var underligt

---

[1]) Rom. 7, 12. [2]) Hebr. 6, 1. 9, 14. [3]) Joh. 6, 33. [4]) Joh. 10, 10.) Rom. 8, 3 - 4.

for ham, og intet saa ringe, at det var ligegyldigt i hans Öjne, og hvis faderlige Forsyn lader alting tjene dem til gode, som elske ham. Sig ikke, at det ej er denne Tro, der skal prædikes, naar vi forkynde Jesus Kristus; thi i Jesu Navn skulle vi stedse prædike, som hans Apostle forkyndte, at det bör den, som kommer frem for Gud, at tro, at Gud er, og at han bliver deres Belønner, som søge ham[1]), og det hele kristelige Evangelium sigter dertil, at vi ret skulle tro Gud og hans Magt og hans Retfærdighed og hans Naade. Sig ikke, at denne Tro kan haves uden Kristus! Vel ligger der en Bevidsthed om Gud og hans Rige dybt og uudslettelig i Menneskets Sjæl; men spörg Erfaringen, spörg Verdenshistorien, til hvor fuldt og klart Liv denne Bevidsthed er vakt uden Kristi Evangelium! Men efter at dette Evangelium har fyldt Landene, ere mange Straaler derfra trængte igjennem ogsaa til dem, som ikke vilde modtage det fulde Lys, mange have vundet en Kundskab om Gud, som vi hverken kunne kalde vrang eller uvirksom, uden at have vundet Kristus. Men hvo der kom saa vidt, at han kjendte Kristus og hans Opstandelses Kraft og hans Lidelsers Samfund[2]), for ham er Gud ikke blot aabenbaret i Himmelens Sole og i Jordens Undere, de stumme Vidner om Guds evige Magt og Guddommelighed, ikke blot i de vaklende, altid paa ny formørkede og forvirrede Rørelser i Menneskets Indre, men i ham, i hvem det behagede Faderen, at al Fylde skulde bo[3]), i hvem alle Visdommens og Kundskabens Skatte ere skjulte[4]), som kunde sige: Jeg og Faderen, vi ere ét[5]), som kunde sige: Hvo som ser mig, ser den, som har udsendt mig[6]); han erkjender Guds Naade, ikke blot i Livets enkelte Førelser, ikke blot i Hjærtets uklare Anelser, men i det dyrebareste og mest omfattende Pant; og naar han da i sit Inderste føler Guds og Kristi uendelige Kjærlighed, da svinde Sjælens dybe, tunge Angester bort som Nattens Skygger, da gjennemströmmes han af Kjærlighed til Gud og Mennesker, og han føler Mod og Kraft til at leve og at virke.

(288) Og da er Troen paa den Herre Jesus Kristus ogsaa en saliggjörende Tro og viser sig allerede her, viser sig allerede under Jordens Möje og Trængsel som saadan. De fleste tænke sig den Frelse og Salighed, Kristus forjætter, kun som en Gave, der en Gang skal rækkes dem ved dette Livs Ende; og de uværdige kristne mene, at naar de have

---

[1]) Hebr. 11, 6. [2]) Phil. 3, 10. [3]) Kol. 1, 19. [4]) Kol. 2, 3. [5]) Joh. 10, 30. [6]) Joh. 12, 45.

opofret, fornægtet, taalt, da skal det i Opstandelsen godtgjöres dem i den sanselige Nydelse, som de her have savnet, og hvorfra de da haabe at kunne skue deres Fjender udelukkede. Men Guds Rige er ikke Mad og Drikke, er ikke sanselig Nydelse og jordisk Herlighed, men Retfærdighed og Fred og Glæde i den Helligaand [1]). Hvo der ikke her følte dette i sig, hvo der ikke i den nærværende Verden følte den tilkommende Verdens Kræfter, har ingen Borgerret i det himmelske Rige. Vel er alt her nede ufuldkomment, og selv de, som have Aandens Førstegrøde, sukke efter Forløsning [2]); dog kunne og skulle allerede her det evige Livs Kilder fremvælde i Menneskets Inderste. Og naar dette sker, da føler ogsaa Hjærtet, at Kristi Forjættelser ikke blot vise hen til et Hisset, men at deres Opfyldelse allerede begynder her nede.

(289) Det var i dette Livs Kamp, under dets Möje og Trængsel, at Pavlus skrev de Troens stærke Ord, der saa ofte have faaet Troen til at brænde i andre oprigtige kristnes Hjærter: „Er Gud for os, hvo kan da være imod os? Han, som ikke sparede sin egen Sön, men gav ham hen for os alle, hvorledes skulde han ikke ogsaa skjænke os alle Ting med ham? Hvo vil anklage Guds udvalgte? Gud er den, som retfærdiggjör. Hvo er den, som fordömmer? Kristus er den, som er død, ja, meget mere, som ogsaa er oprejst, som og er ved Guds höjre Haand, som og træder frem for os. Hvo skal kunne skille os fra Kristi Kjærlighed? Trængsel eller Angest eller Forfølgelse eller Sult eller Nøgenhed eller Fare eller Sværd? Men i alt dette mere end sejre vi ved ham, som elskede os. Thi jeg er vis paa, at hverken Død, ej heller Liv, ej heller Engle, ej heller Fyrstendömmer, ej heller Magter, ej heller det nærværende, ej heller det tilkommende, ej heller hvad der er i Himlene, ej heller hvad der i Afgrundene, ej heller nogen anden Skabning skal kunne skille os fra Guds Kjærlighed i Kristus Jesus, vor Herre“ [3]). Der er mange, som have talt höjmodige Ord, Ord, der ligesom have gjenlydt igjennem alle følgende Slægter, og ikke blot vakt Beundring for dem, hvis stærke Sjæl ytrede sig deri, men ogsaa vakt i andres Hjærter den Kraft, som overvinder Verden. Men jeg kjender intet, der kunde lignes med disse Pavli Ord, og de ere hentede fra den kristelige Tros Dybder; den Mand, som udtalte dem, havde forstaaet og følt Kristi Frelse og tilegnet sig den i inderste Aand. Og hvo der tilegner sig den paa samme Maade, vil ogsaa i sit eget Sjæleliv føle, at Troen paa Jesus Kristus er en saliggjörende Tro.

---

[1]) Rom. 14, 17. [2]) Rom. 8, 23. [3]) Rom. 8, 31. ff.

Denne Tro har været og er foragtet i Verden — en Foragt, der straffer sig selv i den Uro, som nager Menneskenes Hjærter, i den trøstesløse Tilstand, hvori Frygten stedse er i Begreb med at sejre over Haabet, Sorgen over Glæden, hvori ligesom Baggrunden stedse er mørk, og Livets brogede Billeder malede paa Dødens sorte Skygger. Men naar jeg ser dem, der i hvilket som helst Hovmod, i Rigdommens, i den timelige Æres, eller den verdslige Visdoms Hovmod, vove at ringeagte den retfærdiggjörende, levendegjörende, saliggjörende Tro, da tænker jeg mig den samme Apostel, i det han, efter hvad han havde varslet om Baand og Trængsler, som biede paa ham i hver By, stod i Lænker for Kong Agrippa og ogsaa der havde vidnet om Omvendelse til Gud og om Tro til den Herre Jesus Kristus. Halv spottende sagde Kongen: „Der fattes lidet i, at du jo overtaler mig til at blive en kristen"; men Pavlus svarede i sit Hjærtes Alvor: „Jeg vilde ønske til Gud, enten der fattes lidet eller meget, at ikke alene du, men ogsaa alle, som høre mig i Dag, maatte blive, som jeg er, paa disse Lænker nær" [1]).

Men ogsaa med disse Lænker! Saligere er det dog med Legemet bundet at staa fri i Troen, end med det frieste Legeme at staa bunden i Sjælens Trældom, uden Tro og Haab til Gud.

VI. Den kristelige Kirke.

(290) Skjönt Herren ved sin Himmelfart ophørte at være synlig til Stede paa Jorden i det Legeme, som han havde værdigedes at iføre sig i sin Fornedrelses Dage, saa efterlod han dog sine Disciple det trøstende Tilsagn: „Se, jeg er hos eder alle Dage indtil Verdens Ende," — ligesom han ogsaa tidligere havde sagt: „Naar jeg gaar bort, skal jeg sende eder Talsmanden, den Helligaand, som skal vejlede eder til al Sandhed og minde eder om alt det, som jeg har sagt eder". Og sandelig, han har holdt sit Ord indtil denne Time og vil vedblive at opfylde det igjennem alle Tider. Uden Afladelse har han fortsat, og fortsætter bestandig, den velsignende Virksomhed, hvorved han frelser Menneskene fra Fortabelse og indfører dem i Guds Rige. Om Herren ikke nu synlig og legemlig er til Stede i sin Menighed, han er usynlig til Stede i den i Aanden, i sit Ord og sine Indstiftelser (Sacramenter); og det er den

[1]) Ap. G. 26, 28—29.

Helligaands Gjerning, at den drager Sjælene til Herren, bringer dem hans Frelse, opholder og udbreder hans Rige.

Vi vide, at Herren, medens han vandrede paa Jorden, udvalgte Apostle og Disciple, som hørte hans Ord og var Öjenvidner til hans Liv og Gjerninger, som skulde være hans Vidner for Menneskene og forkynde hans Evangelium. Vi vide fremdeles, at den korsfæstede og opstandne Frelser, efter sin Himmelfart, sendte Aanden ned fra det höje over Disciplene paa den første kristelige Pinsefest, at snart mange Tusender troede deres Ord, holdt sig til dem, lod sig vejlede af dem til deres Sjæles Frelse, lod sig døbe i den treenige Guds Navn og nød Herrens Legeme og Blod til hans Ihukommelse. Og efter de første Lærere fulgte andre Lærere, efter de første Tilhørere andre Tilhørere, lige til den nærværende Time. Men dette Samfund af troende, iblandt hvilke Herrens Evangelium forkyndes, og hans Sacramenter forvaltes, kaldes **den kristelige Kirke**.

Dens Öjemed er, at den skal være Guds Aands Bolig eller Tempel her paa Jorden, en Forgaard og Indgang til de hellige Boliger i Himmelen, i det den Helligaand i den kristelige Kirke tilbyder og uddeler sine Naademidler og saaledes paa Jorden opdrager Menneskene for Himlen. Derfor kaldes ogsaa Kirken, eller Menigheden, saa tit i Skriften Herrens Legeme, fordi den jo virkelig nu er den for Menneskene synlige Skikkelse, hvori han lever og fortsætter sin tilbedelsesværdige Gjerning som en Jesus, eller Frelser, for os fortabte Syndere.

(291) Nu plejer man rigtignok at tale baade om en synlig og om en usynlig Kirke, i det man til den synlige Kirke uden Undtagelse regner alle de Mennesker, som kalde sig kristne, derimod til den usynlige ikkun dem iblandt disse, som virkelig ere kristne i deres Hjærter. Og at denne Forskjel i Sandhed finder Sted, se vi hver Dag for vore Öjne; thi hvor mange gives der ikke, som kalde sig kristne, og som dog ikke bekjende den kristelige Tro eller føre et kristeligt Liv! Men her holde vi os alene til Kristi synlige Kirke, der, som sagt, er det af den Helligaand samlede og oplyste Samfund, i hvilket Kristi Evangelium forkyndes, og hans Naademidler uddeles.

Men et saadant Samfund finder ikke alene Sted i vort Land. Rundt omkring i Evropa og Amerika og mange Steder i de andre Verdensdele, findes der kristelige Menigheder. Hvert Aar forøges Tallet af dem ved Lærere og Sendebud (Missionairer), som fra de kristelige Lande udsendes til Hedningernes Omvendelse. Kristi Kirke er saaledes udbredt over

sit Daabsløfte ved Confirmationen, hører paa sin Bryllupsdag Guds Ords Paamindelse. Og om han end ellers aldrig kommer i Guds Hus eller tager Guds Ord i Hænder, saa kan han dog ikke tilstoppe sine Øren, naar Klokkerne ringe, eller tillukke sine Öjne, naar han ser Taarn ved Taarn knejse trindt om i Landet, eller paa hellige Dage ser sine Medmennesker vandre til Herrens Huse, eller, naar Herren har kaldet en medkristen her fra, ser den stille Skare ledsage hans jordiske Levninger til Kirkegaarden. Han véd, ja, han kan ikke lade være at vide, hvad alt dette tyder paa, og sandelig, det er ikke Guds Skyld, om hans Tanker ikke henvendes paa Bod og Tro, paa Død og Dom og Evighed.

(294) Nu er det vel vist, at intet i den kristelige Kirkes Husholdning kan være noget ukjendt eller uhørt for kristelige Börn; men det vil alligevel næppe være af Vejen, om vi her dvæle noget udførligere ved den vigtigste Del deraf, nemlig den offentlige Gudstjeneste med hvad dertil hører. Til den Ende følger nu først en Skildring af **Gudstjenesten,** saaledes som den omtrent bliver holdt hver Søn- og Helligdag i Landets Kirker, og derefter nogle Ord om Kirkeaarets Ordning.

(295) Som man véd, ringes der til Kirke, förend Tjenesten begynder. Men Klokkeklangen fra Taarnene skal ligesom forestille Guds Røst, der fra hans Huse kalder paa Menneskene trindt omkring; og ligesom den sædvanlige Bedeklokke hver Morgen og Aften skal indbyde Menneskene til at holde Morgen- og Aftenbön, saaledes skal Klokken paa Helligdagene kalde dem til Kirke. Det ringer gjærne tre Gange, første Gang endog en god Stund för Tjenesten, for at Folk kunne faa Tid til at lave sig til; de tre Gange, saa vel som de tre Gange tre Slag efter hver Ringning, have Hensyn til den hellige Treenighed, som om Gud Fader, Gud Sön og Gud Helligaand hver især indbød os til at høre sit Ord. Tredje Gang ringes der gjærne med to Klokker, lige för Tjenesten, og saa siger man, at det ringer sammen.

Klædt i en renlig og sömmelig Dragt træder nu den fromme kristen med Ærefrygt ind af Kirkens Dör, kommende i Hu, hvem det er, han gjæster, og i hvad Ærende han er der. Stille og tilbageholdent søger han sin Plads, uden at trænge sig frem eller fornærme andre, og imedens Bönnen læses i Kordören, böjer han sit Hoved for ikke at adspredes af nogen Ting, idet han ved denne Bön, som siden ved enhver Bön og Psalme, beder alle Ordene med i sit eget Hjærte.

Derpaa begynder Psalmesangen, hvori enhver, som Gud gav Evne dertil, deltager höjt, men alle fromme kristne

i det mindste i Tankerne. Naar de sædvanlige Indgangspsalmer ere endte, messer Præsten, staaende for Alteret. Først afsynger eller fremsiger han, vendt mod Alteret, en almindelig Bön, eller Collect, som den kaldes, og derpaa, vendt imod Menigheden, Dagens Epistel, som er et af Apostlenes Breve til hver Søn- og Helligdag udvalgt Afsnit. Under Epistlen rejse alle Tilhørere sig op for at vise deres Ærefrygt for Guds Ord, hvilket ligeledes sker, naar Evangeliet oplæses paa Prædikestolen; desuden rejse alle sig ogsaa, hver Gang Velsignelsen bliver lyst enten fra Prædikestolen eller fra Alteret. Hvor der holdes saa kaldet fuld Messe, bliver efter Afsyngelsen af en Psalme endnu messet Dagens Evangelium; ellers afsynges strax efter Epistelen en Hovedpsalme, der, saa vidt muligt, slutter sig til Prædikenens Indhold, og under dens sidste Vers gaar Præsten paa Prædikestolen.

Præsten begynder her med en Bön, hvorefter Texten, det er det Stykke af den hellige Skrift, som lægges til Grund for Prædikenen, bliver forelæst, og først nu gaar han til den egentlige Prædiken. I en Prædiken findes gjærne følgende Stykker: Først en Indledning, hvori Prædikanten søger at henlede sine Tilhøreres Opmærksomhed paa den enkelte Sætning eller Tanke, som han har foresat sig især at tale om. Derefter nævnes denne enkelte Sætning eller Tanke, hvilken kaldes Æmnet [Thema], og nu siger Præsten undertiden, hvorledes han vil inddele sin Tale i to, tre eller flere Dele. Men alt dette giver den opmærksomme Tilhører nöje Agt paa for siden des bedre at kunne samle og fatte, hvad der tales om. Dog er det ikke dermed sagt, at enhver god Prædiken just skal være netop saaledes indrettet. Det vigtigste er, at Kristus virkelig lever baade i Præstens og i Tilhørernes Hjærter; saa vil han tale, som det sig bör, og fra disse vil Guds Ord ikke vende tomt og unyttigt tilbage, men finde Indgang hos dem. Ved Talens Ende holdes en almindelig Bön for syge og sorrigfulde, for Konge og Øvrighed, for Guds Ords Fremgang, kort, for alle Menneskers Vel i hele Verden; og hvad der kunde være forbigaaet i denne Bön, derom bedes i Fader Vor, hvormed Præsten slutter sin Tale. Til sidst lyser han Herrens Velsignelse over Menigheden.

Efter Prædiken istemmer Menigheden igjen de foreskrevne Psalmer, imellem hvilke Barnedaab, Altergang eller Overhøring finder Sted, naar sligt er at udføre; efter Psalmen messes en Collect og Herrens Velsignelse, hvorpaa Gudstjenesten ender med en Slutningspsalme og den sædvanlige Bön i Kordøren.

Saadan er Gudstjenestens Gang paa Søn- og Helligdage i de danske Kirker, kun med en ringe Forskjel imellem adskillige Kjøbstedkirker og alle de andre. Og skjönt det des værre er altfor vist, at Folk hyppig gaa baade i Kirke og af Kirke og endda blive lige kloge, hvilket kan hidrøre fra forskjellige Aarsager, saa er det dog ogsaa vist, at naar Præsten prædiker, og Kirkesangeren synger, eller Orgelet spiller, og Menigheden hører til, hver især som det sig hør og bör, saa er vor Gudstjeneste en af de smukkeste og mest velsignelsesrige Indretninger, man kan tænke sig. Gud alene véd, hvilken Del den har i det kristelige Liv, som rører sig iblandt os.

(296) Dog, en saadan fast Orden er ikke alene vedtagen for hver enkelt Helligdags Gudstjeneste, men ogsaa hele Kirkeaarets Gudstjenester ere lagte saaledes, at de i fremskridende Sammenhæng give et Billede af Frelserens Liv og Kirkens Indstiftelse, og tillige Kirkens Lærere derved faa Lejlighed til i deres Forkyndelse at dvæle snart ved den ene, snart ved den anden Side af den kristelige Tro og det kristelige Liv, hvortil der da navnlig ogsaa er taget Hensyn i Valget af hine Afsnit, som kaldes Dagenes Epistler og Evangelier.

Det borgerlige Aar begynder nemlig med den sædvanlige Nyaarsdag, den 1ste Januar; men Kirkeaaret begynder med den første Søndag i Advent [Tilkommelse], som netop er den fjerde Søndag för Jul. Disse fire første efter hinanden følgende Søndage i Kirkeaaret kaldes de fire Søndage i Advent, eller Tilkommelsen, fordi Menigheden paa disse Søndage ligesom skal forberedes paa Herrens Komme i Kjødet, hvilket vi hvert Aar ihukomme paa Juledag, som er Jesu Fødselsfest og altid indtræder den 25nde December. Som oftest kommer der en Søndag imellem Jul og Nyaar, men otte Dage efter Jul indtræffer altid Nyaarsdag, som i den kristelige Kirke er Herrens Navnedag, ret som om Kirken ikke vidste noget bedre at sige os paa den første Dag i Aaret, end at vi skulle begynde det i Jesu Navn, efter de smukke Ord i Psalmen: „I Jesu Navn bör al vor Gjerning ske“. Den 6te Januar er den saa kaldte Helligtrekongersdag, hvorefter der, om Paasken falder silde, kommer sex, men ellers færre Søndage, kaldte Søndagene efter Helligtrekonger, der i Korthed skulle fremstille Jesu offentlige Virksomhed som Lærer og Undergjerningsmand.

Den 9ende Søndag för Paaske kaldes almindeligvis Septuagesima, og den 8nde Søndag Sexagesima (to Navne, som betyde den halvfjerdsindstyvende og tresindstyvende og hidrøre fra den gamle Kirkes Maade at tælle Festdagene paa). Paa disse Dage handle Evangelierne om Arbejderne i Vingaarden

og om de fire Slags Sædejord, fordi det nu lakker ad Foraaret, og Menneskene da, imedens de saa og ympe i Jorden, skulle tænke paa, at de ogsaa ere Arbejdere i en aandelig Vingaard, og at deres eget Hjærte er en Ager, for hvilken Herren selv er Sædemanden. Den 7ende Søndag för Paaske er altid Fastelavns Søndag, hvilken er en Festdag til Ære for Daabens Sacrament, ligesom Skjærtorsdag, som vi siden tale om, er en Festdag til Ære for Nadverens Sacrament.

Søndagen derefter hedder første Søndag i Fasten, hvilken gaar fra Onsdagen (Aske-O.) för denne Søndag indtil Paaskedag, og kaldes Fasten, fordi den skal minde om Jesu Faste og Fristelse i Ørken. I denne Tid indtræffe fremdeles 2den og 3dje Søndag i Faste, Midfaste Søndag, Mariæ Bebudelsesdag og Palme Søndag, hvis Evangelium handler om Jesu Indtog i Jerusalem, og som er den sidste Søndag för Paaske. Paa de fem midterste Onsdage i Fasten holdes Gudstjeneste, ved hvilken der prædikes over Jesu Lidelseshistorie, som ogsaa er Texten til Langfredag. Dog er det i Sjællands Stift tilladt Præsterne at prædike om Søndagen over Lidelseshistorien, og at holde Overhøring over samme med Ungdommen om Onsdagen. I Ugen för Paaske, som kaldes den stille Uge (Dimmelugen), falder Skjærtorsdag, der helligholdes til Minde om Nadverens Indstiftelse, og Langfredag, til Minde om vor Frelsers Død.

Paa Paaskedag helligholdes Frelserens glædelige Opstandelse af Graven; men med Hensyn til Tiden, er der det mærkelige ved denne Fest, at den ikke altid indtræffer paa samme Dag, men et Aar tidligere, et andet Aar lidt sildigere. Imellem Paaske og Pinse er der altid syv Uger, og de sex Søndage i disse kaldes første, anden, tredje, o. s. v. Søndag efter Paaske. Dog pleje vi hellere at kalde den første af disse Søndage Confirmations Søndag, fordi det hos os er paabudt, at de Börn, som om Vinteren have gaaet til Præsten, paa denne Dag offentlig skulle confirmeres i Kirken. For Resten er det nu ogsaa vedtaget, at der kan holdes Confirmation paa den første Søndag efter Michaelis (eller 29nde September), og dette sker nu næsten overalt.

Fredagen efter den 3dje Søndag efter Paaske holdes den almindelige Bods- og Bededag; den har ikke nogen særegen Tilknytning, men indrettedes i Aaret 1686, ligesom en lignende Bededag helligholdes i andre Kristenlande. Dens Öjemed er, at den ganske særdeles skal minde os om det vigtige Bud, hvis daglige Udøvelse er en af vore helligste Pligter, nemlig at vi skulle prøve os selv og med en sand Anger

over vore Synder bede Gud om Naade og om Kraft til at aflægge dem. Men vi maa altid mindes, at vor egen Bod ingenlunde gjör os værdige til Syndernes Forladelse, men at ene Jesu Kristi Naade er fyldestgjörende; og da vil vor Bön stadig gjælde dette, at vi mer og mere maa faa Del i ham, mer og mere maa komme til at høre ham til. — Torsdagen efter den 5te Søndag efter Paaske, 40 Dage efter denne Fest, falder Kristi Himmelfartsdag, hvis Navn noksom tilkjendegiver dens Oprindelse. Og endelig kommer, netop Syvugersdagen efter Paaske, Pinsefesten, til Minde om den Helligaands Udgydelse over Apostlene og de med dem forsamlede kristne, hvorved den bliver at regne som den kristelige Kirkes egentlige Stiftelsesfest.

Disse tre kristelige Hovedfester svare til Troen paa den treenige Gud, idet Julen kan anses som Faderens Fest, Paasken som Sönnens Fest og Pinsen som den Helligaands Fest. Vi kunne ogsaa sige, at de svare til de tre store kristelige Hovednaadegaver, som Apostlen Pavlus fremhæver, Troen, Haabet og Kjærligheden. Det hedder herom i et smukt Psalmevers i vor Psalmebog:

Om Julen synger Troen bedst
med Engletoner søde,
men Haabet har sin höje Fest
i Paaske-Morgenrøde,
og Kjærlighed i Bølgegang
sig fryder höjt med Pinsesang,
naar vore Tunger gløde.

(297) Efter at vi saaledes i Kirkeaarets første Halvdel, den festlige Halvdel, efterhaanden have haft Lejlighed og Opmuntring til at dvæle ved vor Frelsers Fødsel, Liv, Død, Opstandelse og Himmelfart, samt omsider i Pinsefesten have helligholdt den kristelige Kirkes Stiftelsesdag, kommer nu en Søndag, som kaldes Treenigheds eller Trinitatis Søndag, der ligesom under ét samler og afslutter de kristelige Fester. Efter den kan der, om Paaske falder tidlig, endog følge 27 Søndage, kaldte Søndagene efter Trinitatis; Søndagene i denne anden Halvdel, den festløse Halvdel af Kirkeaaret, ere alle helligede den fortsatte Tanke paa Frelserens Undergjerninger og Lærdomme, og afbrydes ikke ved nogen særegen Festdag, paa det nær, at der gjærne paa den første Søndag efter Høstens Ende i alle Kirker paa Landet, saa vel som i flere Kjøbstæder, holdes en Taksigelsesfest for dens Gaver (Høstfest), samt at den saa kaldte Allehelgensdag, som er den

1ste November, helligholdes paa den næstfølgende Søndag (undtagen naar det netop skulde hændes, at den selv var en Søndag) til Minde om Kirkerenselsens Indførelse. Men derpaa kommer Advent [Tilkomsten] atter igjen.

Vidunderligst af alt paa Jord
er Jesu Kristi Rige,
dets Herlighed er og saa stor,
at det har ingen Lige.

Usynligt vel som Sjæl og Sind,
det nemt dog er at kjende,
alt som en Stad paa Bjærgetind,
der ses til Verdens Ende.

Dets Gaade er et Guddomsord,
som skaber, hvad det nævner,
som fylder Dale trindt paa Jord
og Klipperne udjævner.

Med det indvies Jesu Daab,
velsignes Jesu Bæger,
saa hist udspringer Livets Haab,
og her det vederkvæger.

Med det der skabes gode Kaar
for Barnekæmper lave,
saa de kan le ad Banesaar
og springe over Grave.

Med det der skabes Vin af Vand,
og Paradis af Ørke,
med det der skabes Lys om Land,
mens Verden gaar i Mørke.

Lad hvisle kun i Ormegaard,
at Riget er lagt øde,
Gud kroner lige fuldt dets Aar
med Frugtbarhed og Grøde.

Dets Glans opstaar som Ax i Vang,
som Maj i Bøgeskove,
ja, prægtig under Fuglesang,
som Gyldensol af Vove.

Det er den store Konges Glans,
som kun paa Korset døde,
for at med Livets Rosenkrans
Jordklimpen ham kan møde.

Ja, naar han kommer i det blaa,
er kristnes Kamp til Ende,
hvad troende i Spejlet saa',
skal salige erkjende.

Da Riget er med Solekaar
til Syne og til Stede
i Evighedens Gyldenaar
med Ret og Fred og Glæde!

VII. Den vise Kong Salomos Ordsprog.

(298) Herrens Navn er et fast Taarn; den retfærdige tager sin Tilflugt til det og skjærmes.

Forlad dig paa Herren af dit fulde Hjærte, men forlad dig ikke fast paa din Forstand!

Min Søn, foragt ikke Herrens Tugt, og vær ikke utaalmodig ved hans Straf; thi hvem Herren elsker, den revser han, og har dog Velbehag i ham, som en Fader i sin Søn!

Min Søn, hør din Faders Formaning, og forlad ikke din Moders Lov; thi et yndigt Smykke ere de paa dit Hoved og ligesom Kjæder om din Hals!

At komme Lærdom i Hu er Vejen til Livet; men den, som forlader Tugt, forvilder sig.

Bevar dit Hjærte fremfor alt; thi det er Livets Kilde.

Min Søn, giv mig dit Hjærte, og lad dine Øjne vogte paa mine Veje.

Disse sex Ting hader Herren; disse syv ere en Vederstyggelighed for hans Sjæl: Stolte Øjne, en løgnagtig Tunge og Hænder, som udgyde uskyldigt Blod, et Hjærte, som ønser paa uretfærdige Planer, Fødder, som skyndsomt løbe til det onde, et falsk Vidne, som udblæser Løgn, og den, som kommer Trætte af Sted mellem Brødre.

Herren nedbryder de hovmodiges Hus, men opretholder Enkens Landemærke.

Den ugudeliges Misgjerninger skulle fange ham, og han skal bindes med sin Synds Strikker.

Ligesom en Hvirvelvind farer hen, saa er og den ugudelige ikke mere; men den retfærdige har en evig Grundvold.

Forud for Ødelæggelse gaar Stolthed, og forud for Fald Hovmodighed.

Diglen er til at prøve Sølvet, og Smelteovnen til Guldet; men den, som prøver Hjærterne, er Herren.

Allerede Drengen kjendes paa sine Idrætter, om han skal blive ren, og hans Gjerning ret.

Graa Haar ere en dejlig Krone, naar de findes paa Retfærdigheds Vej.

Min Søn, frygt Herren og Kongen! Indlad dig ikke med Oprørerne!

Der er Spaadomsgave paa en Konges Læber; i Domme skal hans Mund ikke fejle.

Kongens Vrede er som en Løves Brølen; men hans Naade er ligesom Dug paa Græsset.

Naar en Fyrste agter paa Løgnens Ord, da blive alle hans Tjenere ugudelige.

Visdom er bedre end Perler, og alle Kostbarheder kunne ikke lignes ved den.

Den, som taler tankeløst, er ligesom et skarpt Sværd; men de vises Tunge er Lægedom.

Som Guldæbler i udgravede Sølvskaaler, saa er et Ord, som udtales i rette Tid.

En Daares Vej er i hans Øjne den rette; men den, som hører efter Raad, er vis.

Skjønhed er gjækkelig, og Dejlighed er forgængelig; men en Kvinde, i hvilken der er Herrens Frygt, hun skal roses.

Som et Smykke af Guld i et Svins Næse, saa er Dejlighed for en Kvinde, der viger fra Sædelighed.

En langmodig er bedre end en Helt, og den, der hersker over sit Sind, bedre end den, der indtager en Stad.

Dersom din Fjende hungrer, mæt ham med Brød, og dersom han tørster, giv ham Vand at drikke; thi du skal derved samle gloende Kul paa hans Hoved, og Herren skal gjengjælde dig det.

Den, som er hastig til Vrede, gjør Daarskab.

At yppe en Trætte er som at aabne for Vand; giv derfor efter, førend Striden bliver heftig!

Hvo, som spotter en fattig, haaner sin Skaber; hvo, som glæder sig ved Ulykke, skal ikke blive ustraffet.

Lad en anden rose dig, og ikke din egen Mund, en fremmed og ikke dine egne Læber!

Gods hjælper ikke paa Vredens Dag, men Retfærdighed frelser fra Døden.

Hvo som stoler paa sin Rigdom, han falder; men de retfærdige grønnes som et Blad.

Ivre dig ikke for at blive rig, hold op at bruge din Forstand dertil!

Elsk ikke Søvnen, at du ikke skal blive fattig!

Du lade, gaa til Myren, se dens Veje og bliv vis!

Om du end knuser en Daare i Morteren med Støderen midt iblandt Gryn, skal hans Daarskab dog ikke vige fra ham.

Mon nogen kan tage Ild i sin Barm, saa at hans Klæder ikke svies?

Hvor ingen Oxer ere, bliver Stalden ren; men ved Oxens Kraft faas megen Indkomst.

Sandelig, det er spildt Umage at udsprede Garnet, naar alle Fugle se derpaa.

Bedre er en Ret grønne Urter, naar der er Kjærlighed hos, end en fed Oxe, naar der er Had hos.

Bedre er en tör Mundbid, naar Sindsro er derhos, end et Hus fuldt af slagtet Kvæg med Trætte.

Som Jærn skærper Jærn, saa skærper en Mand den andens Syn.

Ligesom i Vandet et Aasyn er vendt imod Aasyn, saa er et Menneskes Hjærte vendt imod et andet Menneske.

Hvo som sparer sit Ris, hader sin Sön; men den, som elsker ham, tugter ham tidlig.

Unddrag ikke den unge Tugt; thi fordi du slaar ham med Riset, dør han ikke!

Naar Høet er bortført, lader Græs sig se igjen.

VIII.

(299) I en Samling af en Del fremragende Mænds Haandskrift skrev Sjællands Biskop I. P. Mynster disse Linjer:

„Det er dog først Arbejdet, der giver Ret til Livets øvrige Goder og giver dem deres fulde Lyst; det er først Arbejdet, der giver Livet dets rette Værd og Betydning og bringer den rette Tilfredshed i vort Sind. Vel den, som tidlig vænnedes til at udrive sig fra Ørkesløshedens Tillokkelser, men ogsaa dens Kvaler, som tidlig lærte at fylde Sjælen med de Tanker, Timerne med de Idrætter, der høre til hans Kald, som erfarede, hvorledes bitre Minder kunne glemmes, dybe Sorger kunne lindres i redeligt og stadigt Arbejde! Livets Nødvendighed, Tvang og Trang driver ogsaa til at arbejde; men ligesom et helligt Ord siger os, at Herren elsker en glad Giver, saaledes tör vi sige: Herren elsker en glad Arbejder. Ogsaa Mennesker elske en saadan.“

IX. Farvel til de unge.

(300) Og nu, I unge, for hvem vi have søgt at oprulle Dækket for saa mange Egne af Kundskabens Rige, for saa mange Sider af Kundskabens Væsen, nu ville vi kun til Slutning ønske eder, at ikke denne Kundskab, saa lidt som nogen Kundskab, I i Tiden inderlig tilegne eder, maa blive eder til forfængelig Lyst eller til pralende Pynt eller gjækkende Tant, men til alvorlig, levende Glæde. Derfor ville vi som sidste Afskedsord ønske eder, at I mer og mere, alt som i Tidens Løb Sjæl og Hjærte voxe deres Væxt, maa tage al Kundskab, al Oplysning i Jesu Navn. Al Kundskab, som ej henter sit Lys

fra Guds Kjærligheds Kilde, kan gjöre raa i Steden for dannet, gjör snarere kold end varm.

»Gjör vor kolde Kundskab varm«,

lød det i en gammel latinsk Psalme, og lyder det endnu i vore Kirker, og den Bön kan ingen bede inderligere end den alvorlige kristelige Lærer, naar han ellers ønsker af fulde Skaaler at øse Kundskabens kostelige Gaver ud til de unge, og denne Bön ville vi ogsaa lægge eder paa Hjærte under al Lærdom, under al Fremtids Higen og Søgen efter Oplysning. Give Gud, at eders Søgen altid, eder selv mer eller mindre klart, maa være i Jesu Navn, saa skulle I finde ikke blændende Glarstumper, men virkelige Sandhedskorn. Men for at begynde denne gode Vej i Guds Aand og med Jesus, vor Herre, saa pas paa, at I have ham ved Haanden, saa hans Aands Røst let maa naa eders Øren med Henvisning, Retvisning og Tilrettevisning, at ikke Sporet skal forfejles. Men den Maade, hvorpaa I sikrest gjöre dette, er ved at iføre eder „hans fulde Rustning (Eph. 6, 10—18), der først og fremmest er Sandhedens usminkede Klædebon. Intet gjör saa stærk som Sandhed, intet gjör saa svag som Lögn! Tragt derfor efter Sandhed i al eders Tale, al eders Færd! Lad det Ord, I sige, svare til, hvad Hjærtet har inde, og dette Hjærte — lad det blive mer og mer en Bolig for, hvad der er ret og skjönt, giv eder med al eders Begjær ind under Guds gode Aand! Lad ham faa Magten over Tanker og Lyster, saa det atter maa klinge i eder som i den gamle Psalme:

»Dæmp og Luer vilde.«

Værn eders Hjærter mod urene Forestillinger, falske Drömmerier! Fly al Skjulthed, al Hemmelighedsfuldhed, fly Hvisken i Krogene og de lönlige Vejes daarende Leflen — søg Lyset, og søg den höje, stille Tale, som intet har at dølge, intet at skjule over!

Gaa frem med Fred paa alle eders Veje, med Fred i Hjærtet og med Fredslyst til alle rundt omkring eder; rede dog til Kamp, naar det skal være, for den levende Sandheds Skyld, rede ogsaa til Bekjendelse, naar det skulde forlanges af eder, men langt borte fra al unyttigt Ordgyderi, al tom Ordskvalder. Lad Troen til Guds Ord, til hans Kjærlighed, hans Faderlighed, være eders Skjold mod alle udvortes Angreb og mod al Tvivl og Angest i eders eget Hjærte. Slip aldrig Bönnen, Bönnen i Jesu Navn, eders Fadervor, men bliv trofaste, inderligere og inderligere i eders Daabs Pagt, med sit Kors og sin Fred, sin Kamp og sin Sejr, sin Forsagelse og sin Velsignelse! — Ja, bevar en god Samvit-

tigheds Pagt med Gud, og lad den vinke eder, den lyse Stund, da I skulle staa for hans Aasyn og se hans Ansigt, selv iførte de snehvide Klæder, virkede af hans ufattelige, men uforkrænkelige Kjærligheds Gjerning!

Gid I altid maatte have Lyst til at bede og synge:

„Kom Sandheds Aand og Vidne giv,
at Jesus Kristus er vort Liv;
og at vi ej af andet véd
end ham vor Sjæl til Salighed!

Kom Lysets Aand og led os saa,
at vi paa Klarheds Veje gaa,
men aldrig dog fra Troens Grund
et Haarsbred vige nogen Stund!

Gud Faders Aand, kom til os ned
med Himlens Ild, Guds Kjærlighed!
Læg paa vor Tunge Naadens Røst,
med Livets Ord til evig Trøst!“